

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2022
№04 (31)

Ulaanbaatar

МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
Улсын Их Сургууль

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦИЙН ЗӨВЛӨЛ

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

Зоригт О. Сургалт, эрдэм шинжилгээний газрын захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Орлогч дарга:

Гантулга С. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Нарийн бичгийн дарга:

Одхүү Л. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хэвлэл редакцын хэлтсийн дарга бөгөөд ахлах редактор, цагдаагийн хурандаа

Гишүүд:

Амарсанаа Ж. Академич

Болд Л. Академич

Чулуунбаатар Г. Академич

Жигалов Н.Ю. Оросын Холбооны Улсын Дотоод явдлын яамны Дорнод Сибирийн их сургуулийн дэд захирал, хууль зүйн доктор, профессор

Мөнхзаяа Б. Сургалтын бодлого, төлөвлөлтийн газрын дарга, хурандаа

Азбаяр Ц. Удирдлагын академийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Энхбаяр Д. Ахисан түвшний боловсролын сургуулийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Хишигтогтох Б. Цагдаагийн сургуулийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Ганбаатар Д. Хилийн албаны сургуулийн захирал бөгөөд хилийн 0345 дугаар ангийн захирагч, бригадын генерал

Дамдинцэрэн Д. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн захирал, доктор, бригадын генерал

Батсайхан Н. Онцгой байдлын сургуулийн захирал, доктор, дэд профессор, дэд хурандаа

Болдбаатар Ч. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Ганбаатар Г. Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Лхавгасүрэн Б. Шинжлэн магадлахуйн институтын захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Лхавгарагчаа Б. Гадаад хэлний институтын захирал, доктор, цагдаагийн хошууч

Сайнтор Ч. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор, бригадын генерал

Алтангэрэл Б. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, хурандаа

JOURNAL EDITORIAL BOARD

Editor of the journal:

Zorigt O. Vice president for Research Affairs, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Colonel.

First Secretary:

Gantulga S. Director, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D. Associate professor, Police Lieutenant Colonel.

Secretary:

Odkhuu L. Head of the Press and Editorial Department, Senior Editor, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Police Colonel

Members:

Amarsanaa J. Academician

Bold L. Academician

Chuluunbaatar G. Academician

Jigalov N.Yu. Deputy Director, Eastern-Siberian Institute of Ministry of Internal Affairs, Russian Federation, Ph.D in law, Professor

Munkzaya B. Head of Training Policy and Coordination Department, University of Internal Affairs, Colonel

Azbayar Ts. Director, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Police Colonel

Enkhbayar D. Director, Post-Graduate College, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Khishigtogtokh B. Director, Police College, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Ganbaatar D. Director, Border Services College and Commander of the Unit 0345, University of Internal Affairs, Brigadier General

Damdintseren D. Director, Court Order Decision Enforcement College, University of Internal Affairs, Ph.D, Brigadier General

Batsaikhan N. Director of Emergency Management School, Ph.D, Associate Professor, Lieutenant Colonel

Boldbaatar Ch. Director, Law and Social Sciences College, University of Internal Affairs, Police Colonel

Ganbaatar G. Director, Non-Commissioned Officer's School, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Colonel

Lkhagvasuren B. Director, Forensic Science Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

Lkhagvaragchaa. Director, Foreign Language Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Police Major

Saintur Ch. Director, Institute of Border Security Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Brigadier General

Altangerel B. Head of Court Order Decision Enforcement Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, and Ph.D., associated Professor, Colonel

Саранцэцэг Б. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Манлай А. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Аюулгүй байдал судлалын төвийн ахлах ажилтан-багш, доктор, цагдаагийн хошууч

Энхтөр Д. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, доктор, цагдаагийн ахмад

Нямдорж Д. Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, доктор, цагдаагийн дэд хурандаа

Одбаатар Б. Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын багийн профессор, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Лувсанравдан Б. Хилийн цэргийн 0345 дугаар ангийн штабын дарга, доктор, хурандаа

Галбадрах Б. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, хошууч

Энхтүвшин Б. Онцгой байдлын сургуулийн Гал түймэртэй тэмцэх албаны тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Мөнхзүл Н. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Sarantsetseg B. Head of Disaster Studies Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D. Associate Professor, Lieutenant Colonel

Manlai A. Senior Research, Security Studies Center, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D, Police Major

Enkhtur D. Senior Research, Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Captain

Nyamdorj D. Research, Institute of Criminology and Police Research, Integrated Research Institute, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

Odbaatar.B. Professor, Professor's Team of Police Strategy Management, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Colonel

Luvsanravdan B. Vice Director, Border Services College, University of Internal Affairs, Colonel

Galbadrakh B, Head of Social Work and Psychology Department, Court Order Decision Enforcement College, University of Internal Affairs, Ph.D., Major

Enkhtuvshin B, Head of Department of Emergency Management, University of Internal Affairs, Ph.D., Lieutenant Colonel

Munkhzul N, Head of Public Law Department, Law and Social Science College, University of Internal Affairs, Ph.D., Associate Professor, Police Lieutenant Colonel

МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын
МОНГОЛЫН Дотоод Асуудлын

ГАРЧИГ–TITLE

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН УДИРДЛАГА
LAW ENFORCEMENT MANAGEMENTХУУЛЬ САХИУЛАХ САЛБАРЫН УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ИМИЖИЙГ ТӨЛӨВШҮҮЛЭХЭД
АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛTHE PROBLEM OF FORMING THE IMAGE OF THE MANAGER OF THE LAW ENFORCEMENT SERVICE
AND THE WAYS OF THEIR SOLUTIONS**Б.Одбаатар**ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын
багийн профессор, хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор, цагдаагийн хурандаа**Odbaatar B.**Professor, Professor's Team of Police Strategy Management, Executive Management
Academy, University of Internal Affairs, Mongolia, doctor of law (Ph.D), Associate Professor,
police colonel

9

АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ СУДЛАЛ
SECURITY STUDIESБАНКНААС ХАРИЛЦАГЧИЙН МЭДЭЭЛЛИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ЭРХ ЗҮЙН
ЗОХИЦУУЛАЛТLEGAL REGULATION TO ENSURE SECURITY OF CUSTOMER INFORMATION AND DATA PRIVACY
FROM THE BANKS**Ч.Болдбаатар**

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Boldbaatar Ch.Director of Law and Social Science school, University of Internal Affairs of Mongolia, Police
colonel

14

ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ
CRIMINOLOGYГЭМТ ХЭРГИЙН ГАЗРЫН МӨРИЙГ ХАМГААЛАХАД ХАМГААЛАЛТЫН ЦҮНХИЙГ
АШИГЛАХ НЬ

IN PROTECTION OF CRIME SCENES USING A PROTECTIVE BAG

Б.БаянмөнхДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор
(Ph.D), цагдаагийн дэд хурандаа**Bayanmunkh B.**Head of Department Police Law, University of Internal Affairs, Doctor, Police Lieutenant
Colonel

20

Д.БямбахүүДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, магистр,
цагдаагийн дэд хурандаа**Byambakhuu D.**Senior Lecturer of Department Police Law, University of Internal Affairs, Police Lieutenant
Colonel

ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССТ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

HUMAN RIGHTS ISSUES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Л.Хаш

Санхүү, эдийн засгийн их сургуулийн ахлах багш, доктор

Khash L.

Senior teacher, Ph.d, University of Finance and Economics

28

СЭЖИГТНИЙ ЭРХ ЗҮЙН БАЙДАЛ, ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙД ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

LEGAL STATUS OF SUSPECTS AND CRIMINAL PROCEDURE LEGAL PROBLEMS

35

Б.Эрдэнэбат

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Мөрдөх арга зүйн тэнхимийн эрхлэгч, докторант, цагдаагийн дэд хурандаа

Erdenebat B.

Master of Law, police lieutenant colonel

АВЛИГЫН ГЭМТ ХЭРГИЙН ХӨӨН ХЭЛЭЛЦЭХ ХУГАЦАА, ОЛОН УЛСЫН ТҮРШЛАГА

STATUTE OF LIMITATIONS IN CORRUPTION CRIMES AND THE INTERNATIONAL PRACTICE

41

Б. Ганхуяг

ДХИС-ийн докторант

Gankhuyag B.

Law doctorate, University of internal affairs

МАЛ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХ АЖЛЫН ҮР НӨЛӨӨГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХЭД АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ/Баян-Өлгий аймгийн жишээн дээр /

CRITICAL ISSUES ON IMPROVING EFFECTIVENESS OF COMBATING AGAINST LIVESTOCK THEFT (Study of Bayan-Ulgii province)

49

Ш.Ержан

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Erjan Sh.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police major

ГЭЭГДЭЛ ЭД ХӨРӨНГӨ ЗАВШИХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ, УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АСУУДАЛ

CAUSES, CONDITIONS AND PROBLEMS OF PREVENTION OF THE CRIME OF EMPLOYMENT OF REAL PROPERTY

57

Г.Чингис

Цагдаагийн ахлах дэслэгч, магистрант

Chingis G.

Senior Police Lieutenant

ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААН ДАХЬ БАРЬЦАА АВАХ ТАСЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ АСУУДАЛ

BAIL RESTRAINT MEASURES ON CRIMINAL PROCEEDINGS IN MONGOLIA

65

М.Отгонжаргал

ДХИС-ийн магистрант

Otgonjargal M.

Graduate student of the University of Internal Affairs

ТАТВАР ТӨЛӨХӨӨС ЗАЙЛСХИЙХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТҮҮНД НӨЛӨӨЛЖ БҮЙ ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

CURRENT STATE OF TAX AVOIDANCE CRIME, CAUSES AND CONDITIONS AFFECTING IT RESULTS ANALYSIS

71

Г.Мөнхбат

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Munkhbat G.

Graduate student of the University of Internal Affairs, police captain

ХҮЧИНДЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ХОХИРОГЧ ХҮҮХДИЙГ ХАМГААЛАХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

LEGAL REGULATION FOR PROTECTION OF CHILD VICTIMS OF VIOLENT CRIME

78

С.Гүндэгмаа

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн дэслэгч

Gundegmaa.S.

Post-graduate student, University of Internal Affairs, Police lieutenant

МОНГОЛЫН
Дотоод Асуудлын
Университет

ЯВГАН ЗОРЧИГЧИЙН ЗАМЫН ОСОЛД ӨРТӨЖ БУЙ ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ, ТҮҮНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

PEDESTRIANS ARE EXPOSED TO TRAFFIC ACCIDENTS CAUSAL CONDITIONS AND THEIR ANALYSIS

84

Г.Бат-Эрдэнэ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Bat-Erdene G.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police Senior Lieutenant

ЦАГДАА СУДЛАЛ POLICE STUDIES

МОНГОЛ УЛСАД АЛБАНЫ НОХОЙ АШИГЛАЛТЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ХЭТИЙН ТӨЛӨВ

SOME PROBLEMS OF USING OFFICIAL DOGS IN MONGOLIA, CURRENT SITUATION AND FUTURE PROBLEMS

Д.БАТДАВАА

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн хошууч

BATDAVAA D.

Teacher of Department of Police Law at the Police School of the University of Internal Affairs, Police major

92

ХАР ТАМХИТАЙ ТЭМЦЭХ ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТҮҮХЭН УЛАМЖЛАЛ, ЭРХ ЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖ

LEGAL SOURCES AND HISTORICAL TRADITION OF POLICE DEPARTMENT FIGHTING AGAINST DRUG

Г.ӨЛЗИЙБУЯН

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн хошууч

ULZIIBUYAN G.

University of Internal Affairs, police major

99

МОНГОЛ УЛСАД ЖАГСААЛ ЦУГЛААН ХИЙЖ БУЙ ӨНӨӨГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

THE CURRENT STATUS OF THE DEMONSTRATION ANALYSIS

Б.СҮХБАТ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахмад

SVKHBAT B.

Graduate student at the University of Internal Affairs, police captain

109

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ COURT DECISION EXECUTION STUDIES

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧИЙН ЭРХ ЗҮЙН БАЙДАЛ

OF PRISON OFFICER LEGAL STATUS

Ө.Хүрэлшагай

ШШГЕГ-ын харьяа 439 дүгээр хаалттай хорих ангийн төлөөлөгч, ахмад

Khurelshagai U.

Captain, representative of closed prison unit 439 of the General Department of Court Decision Enforcement

116

ГАМШИГ СУДЛАЛ DISASTER STUDIES

ГАМШГААС ХАМГААЛАХ АЖИЛЛАГААНД САЙН ДУРЫНХНЫ ОРОЛЦОО, АЖЛЫН ГҮЙЦЭТГЭЛД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF MAIN FACTORS AFFECTING VOLUNTEERS PARTICIPATION AND PERFORMANCE DURING THE DISASTER MITIGATION AND MANAGEMENT

120

Г.Батгэрэл.

ДХИС-ийн докторант

G.Batgerel.

Ph.D Candidate student, University of Internal Affairs

ҮНДЭСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ БА ГАМШГААС ХАМГААЛАХ СТРАТЕГИ

NATIONAL SAFETY AND DISASTER PREVENTION STRATEGIES

А.Амарболд, Х.Цэнд-Очир

ДХИС-ийн магистрант, ахмад

Amarbold A., Tsend-Ochir Kh.

Graduate student of the University of Affairs, capitan

128

ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХҮЙ СУДЛАЛ
FORENSIC STUDIES

ГАРЫН МӨР СУДЛАЛ ДАХЬ БИО ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН СУДАЛГАА

RESEARCH OF BIO FACTORS IN FINGER PRINT STUDIES

Б.Номин

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтын Байгалийн ухаан, техник зүйн шинжилгээний тэнхимийн ахлах багш, доктор, цагдаагийн дэд хурандаа

Nomin B.

Senior lecturer, Department of Natural science and technical analysis, Institute of Forensic science, University of internal affairs, Doctor, Police Lieutenant Colonel

134

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ БИЧГИЙН ЗОХИОГЧИЙГ МАГАДЛАХ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

THE CURRENT STATE OF FORENSIC AUTHOR EXAMINATION IN MONGOLIA

М.Эрдэнэжаргал

ДХИС-ийн докторант, цагдаагийн ахмад

Erdenejargal M.

Doctoral candidate of University of Internal Affairs, police captain

141

БИЧГИЙН ХЭЛ БА ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

WRITTEN LANGUAGE AND ANALYTICAL ACTIVITIES

Ө.Энх-Онон

ШШҮХ-ийн НШШГ-ын Сонгинохайрхан дүүргийн криминалистик шинжилгээний хэлтсийн шинжээч, цагдаагийн дэслэгч, магистр

Enkh-Onon U.

National Institute of Forensic Investigation, Metropolitan Forensic Investigation Department, Songinokhairkhan District Forensic Analysis Department, police lieutenant, master

147

НЭХМЭЛИЙН МАТЕРИАЛД ХИЙХ ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХҮЙН АРГА ЗҮЙН АСУУДАЛ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE ANALYSIS OF TEXTILE MATERIALS

Ө.Тамирмаа

ШШҮХ-гийн Криминалистикийн шинжилгээний газрын шинжээч, цагдаагийн ахмад

Tamirmaa U.

National Institute of Forensic Science, Department of Criminalistics examination expert, police capitan

152

МОНГОЛ УЛСЫН
Дотоод Асуудлын
Төрийн Газар

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ
LAW ENFORCEMENT EDUCATION STUDIES

ПРОЦЕСС ТЕКСТОПОРОЖДЕНИЯ: ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ОСНОВА И РЕЧЕВЫЕ МОДЕЛИ

THE PROCESS OF TEXT GENERATION: INTERPRETATIVE BASIS AND SPEECH PATTERNS

Лаврова Ольга Владимировна

кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков, Уральский Юридический Институт Министерства Внутренних Дел России 158

Olga Vladimirovna Lavrova

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia

ТЭЭВРИЙН ХЭРЭГСЛИЙН ЖОЛООЧ БЭЛТГЭЖ БУЙ СУРГАЛТЫН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF TRAINING COURSES FOR VEHICLE DRIVERS

Т.Анхбаяр

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Замын цагдаагийн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн хошууч 163

Ankhubayar T.

Senior teacher of the Traffic Safety Department of the University of Internal Affairs, Police Major

ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

LEGAL STUDIES

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН АРАВДУГААР ЗҮЙЛИЙН 10.4 ДЭХ ЗААЛТЫН ХЭРЭГЖИЛТ, ҮР НӨЛӨӨ (Төмөр замын хэлэлцээрийн жишээ)

IMPLEMENTATION AND EFFECTS OF ARTICLE 10.4 OF THE CONSTITUTION (In Case of Railway Agreement)

Н.Мөнхзул

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа 174

N.Munkhzul

Dean of Public law department, Law and Social sciences school, University of Internal Affairs of Mongolia, Doctor (Ph.D)

БАРААНЫ ТЭМДГИЙН ТҮҮХЭН УЛАМЖЛАЛ, ОНЦЛОГ

HISTORICAL TRADITION AND FEATURE OF TRADEMARKS

С.Ганзориг

ИЗОУИС-ийн Шинжлэх ухааны сургуулийн докторант 180

S.Ganzorig S.

Ph.D Student, historical tradition and feature of trademarks

ЭРДЭМТЭН, СУДЛААЧДЫН ҮЗЭЛ БОДОЛ

POINTS OF VIEWS OF SCIENTISTS AND RESEARCHERS

ЗОРИУЛАЛТЫН АЧИГЧ, ЧИРЭГЧ АВТО МАШИНААР ТЭЭВРИЙН ХЭРЭГСЭЛ ЗӨӨЖ ШИЛЖҮҮЛДЭГ КОМПАНИУДЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

COMPANIES THAT TRANSPORT VEHICLES WITH PURPOSE LOADERS AND TOWERS ACTIVITY ANALYSIS

М.Бат-Эрдэнэ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Bat-Erdene M.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police captain 189

ХУУЛЬ САХИУЛАХ САЛБАРЫН УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ИМИЖИЙГ ТӨЛӨВШҮҮЛЭХЭД АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

THE PROBLEM OF FORMING THE IMAGE OF THE MANAGER OF THE LAW ENFORCEMENT SERVICE AND THE WAYS OF THEIR SOLUTIONS

Б.Одбаатар

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын багийн профессор, хууль зүйн доктор (Ph.D), дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Odbaatar B.

Professor, Professor's Team of Police Strategy Management, Executive Management Academy, University of Internal Affairs, Mongolia, doctor of law (Ph.D), Associate Professor, police colonel

Хураангуй: Энэхүү нийтлэлд хууль сахиулах салбарын удирдах ажилтны имижийг төлөвшүүлэхэд тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга замын талаар авч үзэхийг зорилоо.

Abstract: The article deals with the problems of forming the image of the manager of the law enforcement service, and ways of their solution are suggested on the basis of scientific research.

Түлхүүр үг: Хууль сахиулах салбар, удирдах ажилтан, удирдах ажилтны имиж.

Key word: law enforcement service, head of law enforcement service, image of the head, formation of the image of the head, development of professional image of the head.

Монгол Улсад өрнөж буй нийгмийн бүх салбарыг хамарсан өөрчлөлт шинэчлэлт төрийн болон хувийн хэвшлийн бүх шатны байгууллага, түүний дотор хууль сахиулах салбарыг хамарч, улмаар байгууллагын хөгжил, соёлын төлөвшил, өмнөө тавьсан зорилго, зорилтоо амжилттай хэрэгжүүлэхэд шат, шатны удирдах ажилтны удирдлагын арга барил, ур чадвар, манлайлал ихээхэн үүрэг гүйцэтгэх болж байна. Нийгмийн үйл явц, хөгжлийн чиг хандлагыг зөв үнэлэн тодорхойлох, гадаад дотоод орчин, түүний харилцан хамаарлыг тал бүрээс нь бодитоор судалж цаг үеэ мэдэрсэн, оновчтой шийдвэрийг тухай бүр авч хэрэгжүүлэх нь байгууллагын удирдлагыг хэрэгжүүлэгч субъектын чухал асуудал төдийгүй, цаашид шинэ арга хэлбэрээр үр дүнтэй ажиллах шаардлага улам бүр өсөн нэмэгдэж байна. Хууль сахиулах салбарын удирдах ажилтан тал бүрийн мэдлэг, чадвар, мэргэжлийн өндөр боловсрол, ёс зүйн зөв төлөвшил, хувийн соёл, удирдлагын олон талт арга барилт, багаар ажиллах чадвартай, байж түүнийгээ хуулиар хүлээсэн чиг үүрэгтэй уялдуулан холбож цаг үедээ нийцсэн, оновчтой шийдвэр гаргах

олон талын ур чадвар эзэмшсэн байхыг өнөөгийн цаг үе шаардаж байна. Үүний тулд удирдах арга барилд цаг үргэлж суралцан өөрийн имижийг бүрдүүлэн хамт олондоо хүлээн зөвшөөрөгдсөн удирдагч байхын тулд ихээхэн хичээл зүтгэл гаргах шаардлага бий болж байна.

Хууль сахиулах салбарын удирдах ажилтны зохион байгуулах арга барил, ур чадвар, хамт олны дунд эзлэх байр суурь, нэр хүнд, өөртөө итгэлтэй байх, саад бэрхшээлийг урьдчилан харах, шударга шийдвэр гаргах, хамт олны дунд халуун, дотно уур амьсгал бий болгох зэрэг олон талт үйл ажиллагаанаас байгууллагын амжилт ихээхэн хамаарч, эцсийн дүнд удирдах ажилтны шинэ хэлбэрийн буюу орчин цагийн удирдагчийн нийтлэг имиж төрх илрэн гарах учиртай. Өнөөдөр “анхан болон дунд шатны удирдлагын менежмент сул, ур чадвар дутагдалтай”¹ байгаагаас үзэхэд хууль сахиулах салбарын шат шатны удирдах ажилтны үүрэг хариуцлага, манлайлалыг дээшлүүлэх, тэдний имижийг бүрдүүлэх шаардлага бий болсон нь харагдаж байна. Нөгөө талаар удирдах ажилтны арга барил, ур чадвар, бие хүний төлөвшил, боловсрол, мэдлэгийн цар хүрээ

¹ Цагдаагийн ерөнхий газар. Гэмт хэрэг, зөрчлийн улмаас хохирсон цагдаагийн алба

хаагчдын өнөөгийн байдал. судалгааны ажлын тайлан. – УБ. 2019.

Хууль сахиулах үйл ажиллагаа

өнөөгийн орчин цагийн удирдах ажилтны хэв шинжид нийцэхгүй, цаашлаад хуучин арга барилаар ажиллах, оршин тогтнох боломжгүй, харин ч шинэ үеийн удирдах ажилтныг бий болгох, төлөвшүүлэх замаар тэднийг хөгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага ч бий болсон байна. Үүний тулд байгууллагын удирдлагыг амжилттай хэрэгжүүлэхийн үндсийн нэг нь удирдагчийн имижийг төлөвшүүлэх, бий болгох тухай асуудал туйлаас чухал байна¹.

“Имиж гэж юу? түүний мөн чанар, хэрэгцээ шаардлага юунд байна? Удирдах ажилтанд зайлшгүй байх шалгуур мөн үү?”

Имидж – (англ. Image) дүр төрх, шинж чанар, нэр төр гэсэн утга, санааг илэрхийлсэн англи үг бөгөөд хувь хүн өөрөө бусдад эерэг, түүнчлэн сөрөг хэлбэрээр сэтгэгдэл төрүүлэх увидасын илэрхийлэл юм.

Имиж зөвхөн хүний хувцаслалт, гадаад үзэмж, төрх байдлын илэрхийлэх бус, бусадтай харилцах харилцаа, ярих, бусдыг сонсох ур чадвар, мэдлэг, боловсрол, аливаад хандах хандлага, дотоод сэтгэл зүйн өвөрмөц шинж, онцлог байдлын илэрхийлэл². Нөгөө талаас нь авч үзвэл имиж тухайн хүнд өгч байгаа бусдын үнэлэлт, дүгнэлт юм. Тэгэхээр хүний нэр, яриа, хувцаслалт, үйл хөдлөл нь эзнээ юу юунаас өмнө илэрхийлж байна³.

Хууль сахиулах салбарын удирдах ажилтан өндөр мэдлэг, боловсрол, мэргэжлийн ур чадвартай байх нь нэг хэрэг боловч нийгмийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг болохын хувьд бусдын итгэл найдварыг хүлээсэн, хамт олондоо нэр хүндтэй байх нь түүний хамгийн тэргүүний шалгуур үзүүлэлт юм.

Орчин үед хувь хүний имижийг хоёр үндсэн хэлбэрээр илэрдэг гэж үздэг бөгөөд дараах байдлаар ангилж байна. Үүнд:

1. Гадаад имиж буюу визуаль имиж – тухайн хүний имиж дүрсээр илрэх хэлбэр ба өөрөөр хэлбэл харах сувгаар дамжин илэрнэ.

2. Дотоод имиж буюу вербал имиж – үг яриа болон бичгээр илэрхийлэх имиж. Өөрөөр хэлбэл хэлж, ярьж буй зүйлээрээ имижээ бүрдүүлнэ гэсэн үг.

Түүнчлэн удирлагын онолын хүрээнд удирдах ажилтны төрх, имижд дараах шинж чанарыг зайлшгүй авч үздэг төдийгүй, түүнийг төлөвшүүлэн бий болгох арга зүйд сургах шаардлага бий болсон байна. Үүнд:

1. Аливаа сайтар таниж мэдэн өргөн цар хүрээтэй сэтгэх.

2. Үзэл бодол, зарчимдаа хатуу зогсох, эсрэг үзэл бодлыг хүлээн авах.

3. Бусдын аливаа нөлөө, шахалтанд автахгүй байж хэвийн, ажил хэрэгч байдлаар харьцах.

4. Эсрэг бодол, зөрчилтэй хүмүүстэй өрсөлдөх, тэднийг өөртөө татах, нөлөөлөх.

5. Шинэ үзэл санааг эрчимтэй авах, үл гүйцэлдэх хоосон санаанд хууртахгүй байх.

6. Зоримог, шийдэмгий, итгэлтэй алхам хийх, алдаа дутагдал гаргахгүй байх.

7. Өндөр шаардлагатай байх, эелдэг харьцаа, ая эвийг олж харьцах зэрэг шинж чанарыг багтаасан байна.

Дээрхи шинж чанараар гадна хууль сахиулах салбарын удирдах ажилтны имижийг төлөвшүүлэхэд дараах асуудалд онцгой анхаарах нь чухал юм. Үүнд:

Нэг. Мэргэжлийн ёс зүй.

Удирдагчийн имижийг төлөвшүүлэх асуудал ёс зүй, түүн дотроо мэргэжлийн ёс зүйтэй салшгүй холбоотой. Тийм ч учраас удирдах ажилтны имижд мэргэжлийн ёс зүйг төлөвшүүлэх, бий болгох нь байгууллага, хамт олны хөгжил, дэвшилд эерэгээр нөлөөлөх гол үндэс болдог.

Тэгвэл удирдах ажилтан өөрөө ёс зүй, манлайлалтай байж бусдыг дагуулах ба үүний тулд дараах ёс зүйн үндсэн шалгуурыг эзэмшсэн байх нь чухал байна. Үүнд:

➤ Бусдыг хүлээцтэй сонсож, ойлгох чадвар.

¹ Имиж – шинж төрх, нэр хүнд гэсэн утгатай англи үг. Хүний гадаад төрх болон дотоод сэтгэл зүйн өвөрмөц шинж, онцлог байдлын илэрхийлэл. Гадаад үзэмж, хувцаслалтаар тогтохгүй, өөрийгөө илэрхийлэх чадвар болон бусдад төрүүлсэн сэтгэгдлийн нийлбэр нь имиж болдог. Хүн бүр өөрийн имиж буюу дүр төрхийг бүрдүүлдэг. Удирдагчид хэл ярианы болон харилцааны соёл, хариуцлага, сахилгыг эрхэмлэх ёс зүйн өндөр шаардлага зайлшгүй тавигдан амьдрал, сургууль, боловсролоор дамжин суралцан удирдагч болдог.

Цахим эх сурвалж: <http://namtor.blog.gogo.mn/read/entry393387>

² Нийгэм, социологийн нэвтэрхий толь бичиг. Цахим эх сурвалж, холбоос: yandex.ru/images/search?text=имидж+это. (орос хэл дээр).

³ Монгол ардын зүйр үгэнд “Хувцсаар нь угтаж ухаанаар нь үднэ” гэж сургасан нь имижийн мөн чанар, агуулгыг гүн гүнзгий ойлгож, хүнийг танин мэдэх шалгуур шинж гэж үзэж байсан нь харагдаж байна.

➤ Тушаал, шийдвэр, үүрэг даалгавар цаг хугацаандаа, зөв оносон байх.

➤ Цаг ашиглалт ажлын хуваарь сайн, бусдад үлгэр дууриалалтай байх.

➤ Өрөө тасалгаа, орчиндоо эмх цэгц, зохион байгуулалтыг эрхэмлэх.

➤ Алба хаагчаа сонсох, санал, хүсэлтийг шийдвэрлэхэд бэлэн байх.

➤ Хүнд суртал гаргах, худлаа хэлэх, шударга бус байхыг цээрлэх.

➤ Хурал, уулзалтыг товч, тодорхой шуурхай хийж зөв сайн шийдвэр гаргах зэрэг ёс зүйн болон ёс суртахууны хэм хэмжээг сайтар ухамсарлан ажилдаа бүтээлчээр мөрдлөг болгож, зарчимч байх шаардлагатай байна.

Өнөөдөр хууль сахиулах салбарт төрөл, мэргэжлийн удирдлагыг хэрэгжүүлж байгаа шат шатны удирдах ажилтны дийлэнх нь төрийн албаны залгамж, мөн чанарыг бүрэн ухамсарлаж ойлгосон, байгууллага, хамт олныг өндөр түвшинд удирдах чадвар, мэргэжлийн ёс зүй, бүтээлч, ажил хэрэгч сэтгэлгээтэй байхад, сайн юмны хажууд саар зүйл буюу ямар нэг нам, эвсэл, бүлэг, тэр ч байтугай нутаг ус, танил талын нэр, нөлөөгөөр удирдах албанд орж, төрийн албаны шударга, ил тод байдлыг бүрэн ухамсарлаагүй, мэргэжлийн ёс зүй, хувь хүний хувьд ёс суртахуунгүй, удирдлагын энгийн арга барилд суралцаагүй удирдах албан тушаалтан ч байсаар байгаа нь нууц биш. Түүгээр ч барахгүй нэгэнт томилогдсон удирдах ажилтан өөрийн мэргэжил, боловсрол, ур чадвар, мэргэжлийн болон хувийн ёс зүйгээ байнга дээшлүүлж, нийгэмтэйгээ хөл нийлүүлэн алхахгүй бол өнгөрсөн үеийн дарангуйлж дарамтлах хэлбэрээр удирдах нь нэгэнт хоцрогдсон тул удирдлагын энэ мэт арга барилаас бүр мөсөн салах цаг нэгэнт болсныг ухамсарлан ойлгох нь чухал байгааг онцлон тэмдэглэх нь чухал юм.

Тэгвэл “Хууль сахиулах салбарын ажилтан ямар байх ёстой? Тэдгээрийн нийтлэг төрх, имижид ямар шалгуур үзүүлэлт шаардлагатай вэ?”

Хууль сахиулах салбарын удирдах ажилтны өнөөгийн бодит дүр төрөхийг тодорхойлон гаргах, түүнд дүн шинжилгээ хийхийн тулд тэдний визуаль (*манлайлал, гадаад төрх, сахилга, ёс зүй*) болон

вербаль (*харьцаа, илтгэх чадвар*) имижийг тал бүрээс нь бодитоор авч үзэх нь чухал. Үүнд:

“Та хууль сахиулах салбарын ажилтны манлайлах ур чадварыг хэрхэн үнэлж байна вэ?” гэсэн асуултаар цагдаагийн болон хууль сахиулах бусад байгууллагын алба хаагч, иргэдийг хамруулсан 150 хүний дунд санал асуулгыг явуулсан ¹ бөгөөд үүгээр дараах үр дүн гарчээ:

	1. Манлайлах ур чадвар маш сайн 18 (12,0%)
сайн	2. Манлайлах ур чадвар хангалттай, 44 (29,3%)
дунд	3. Манлайлах ур чадвар хангалтгүй, 53 (35,3%)
	4. Манлайлах ур чадвар муу 25 (16,7%)
	5. Үнэлэх боломжгүй, мэдэхгүй 10 (6,7%)

Эндээс дүгнэхэд нийт санал асуулгад оролцогчдын 78 буюу 52,0 хувь нь энэ салбарын удирдах албан тушаалтны манлайлал “хангалтгүй буюу дунд”, “муу” гэсэн хариултыг сонгосон нь тэдний имижийг хэрхэн үнэлж байгаа, цаашлаад нэр хүнд ямар түвшинд байгаагийн илрэл юм.

Иймд салбарын удирдах ажилтны имижийг бүрдүүлэх хүчин зүйлийн нэг хэлбэр болох манлайлах ур чадварыг төлөвшүүлэхэд онцгой анхаарч дараах чиглэлээр бодлогын чанартай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх, тэднийг үе шаттайгаар сургах хэрэгцээ, шаардлага бий болсон байна. Үүнд:

➤ Өөрийн давуу болон сул талаа судалж мэдэх, түүнчлэн бусдын сайн, муу талыг мэдэх.

➤ Дадлага, ур чадварынхаа цар хэмжээг байнга цэгнэж, өөрт байгаа нөөц, боломжоо аль болох бүрэн, дүүрэн ашиглах.

➤ Өөрийгөө байнга бэрхшээлд хүргэж, туршиж, давж гарах замаар өсөж хөгжих, тэмүүлэхийг ямагт хичээх.

➤ Өнгөрсөн үеийн туршлага, амжилт, ажил хэрэг болж бүтээгүй явдал аль нь ч бай түүнээс үргэлж суралцах.

➤ Бусдын тэргүүн туршлагаас сургаж авах, суралцахыг эрхэмлэх.

➤ Бусдын үнэнч нөхөр, итгэлтэй туслагч байх.

¹ ДХИС-ийн Удирдлага академи. Хууль сахиулах салбарын удирдах ажилтны ур чадвар, сургалтын

хэрэгцээ шаардлага. судалгааны ажлын тайлан. – УБ., 2020.

ᠬᠤᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠠᠨ ᠤᠳᠢᠷᠳᠠᠭᠠ

➤ Бусдын шүүмжлэлийг ажил хэргийн төлөө, өөрт тань туслахын тулд хэлж байгаа гэдэг талаас үргэлж харж, хүлээж авч байх.

➤ Удирдах арга барил, ур чадвараа байнга өсгөх.

➤ Удирдлагад байгаа болон бусад хүмүүс манлайлалын талаар таниас илүү мэдлэг, туршлагатай гэдгийг үргэлж санаж явах хэрэгтэй.

Хоёр. Удирдах ажилтны сахилга, хариуцлага. Удирдах ажилтны визуаль имижийн гол шалгуур үзүүлэлтийн нэг нь түүний биеэ авч явах байдал бөгөөд энэ нь тэдний хувьд сахилга, хариуцлага юм. Мэдээж удирдах албан тушаалтан сахилга, ёс зүйн хувьд ямар нэгэн зөрчил, дутагдалгүй ажиллаж, бусдад үлгэр дууриал, манлайлал болох бөгөөд энэ нь энгийн жижиг зүйлээс ч алба хаагчдаа мэдрэгдэж байх учиртай. Гэвч сүүлийн үед удирдах албан тушаалтны сахилга, хариуцлага төдийлөн сайнгүй байгаа нь гадаад, дотоод олон хүчин зүйлийн нөлөөлөлтэй холбоотой боловч үүний гол шалтгаан нөхцлийн нэг шат шатны удирдах ажилтны ажлын арга барил, ур чадвар хэт хоцорсон, өнөөгийн эрх зүйн соёл, шаардлагыг хангахгүй байгаатай шууд холбоотой гэж дүгнэхээс өөр аргагүй юм.

Гурав. Удирдах ажилтны харилцааны соёл. Удирдах ажилтны вербаль имижийг бүрдүүлэхэд гол анхаарах шалгуур үзүүлэлт бол үг яриа байдаг бөгөөд энэ нь харьцааны соёл, түүнийг төлөвшүүлэх явдал юм. Удирдах ажилтан зан харьцааны хувьд доголдолтой байдлаа засаж залруулахын оронд улам бүр дөвийлгөх, бүдүүлэг үг хэллэгээр бусдыг дайрч доромжлох, тэр байдлаараа өөртөө давуу байдал бий болгох зэрэг зохисгүй хандлага байнга биш ч гаргасаар байгаа нь нууц биш. Тэр ч байтугай сошиал ертөнцөөр алба хаагчдаа бүдүүлэг үг хэллэгээр загнаж, хараан зүхэж байгаа бичлэг цацагдаж олон нийтэд тааламжгүй уур амьсгал бий болгож байсан жишээ баримт ч байна. Ер нь удирдах ажилтан энгийн зан харьцааны түгээмэл шинж чанарыг хамгийн түрүүн эзэмшсэн байх ёстой. Түүнээс бусдыг загнасан, буруутгасан, өндөр дуугаар хашгирсан, өөрөөсөө бусдыг чадваргүй, мэдлэггүйгээр дуудсан, өөрөө бүхнийг чадагч байх байр сууринаас хандвал хамт олны дунд таарамжгүй уур амьсгал бүрдүүлээд зогсохгүй, өөрийн хүндлэл, хүрээлэлийг алдаж байгаа хэрэг юм. Хууль

сахихулах салбарын удирдах ажилтан харилцааны доголтой байх нь нэг талаас, ихэнх тохиолдолд хувь хүний өөрийн хүмүүжил, төлөвшил, ёс зүйтэй холбоотой төдийгүй, нөгөө талаас, дараах хүчин зүйлс шаардлагын түвшинд хүрэхгүй байгаагаас үүдэлтэй. Үүнд:

1. Мэдлэг, мэргэжлийн ур чадвар, шаардлагын түвшинд хүрээгүй.

2. Соёл, харилцаа, ёс зүйн төлөвшил доголдолтой.

3. Хүний нөөцийн бодлого, төлөвлөлт, удирдах ажилтны сонгон шалгаруулалт зарим тохиолдолд оновчгүй байх зэрэг шалтгаан нөхцөлтэй шууд холбоотой гэж үзэж байна.

Хууль сахиулах салбарт жил бүр л удирдах ажилтны манлайлал, алба хаагчийн харьцааны соёл, ур чадварыг дээшлүүлэх зорилтыг дэвшүүлдэг боловч тодорхой үр дүнд хүрч ахиц дэвшил гарахгүй л байна. Түүгээр ч барахгүй салбарын хэмжээнд дараах зөрчил, дутагдал өнөөдрийг хүртэл оршсоор байгаа нь бидний ажилд байгаа хамгийн том дутагдал юм. Үүнд:

➤ Анхан болон дунд шатны удирдах ажилтны манлайлах чадвар, ажлын дадлага, туршлага, мэдлэг, ур чадвар сул, шаардлагын хэмжээнд хүрэхгүй.

➤ Анхан болон дунд шатны нэгжийн даргын дэмжлэг туслалцаа бага, зарим тохиолдолд цаг үедээ хэрэгждэггүй, оновчтой бус байснаас үйл ажиллагааны хүссэн үр дүнд бодитоор нөлөөлж алдаа, дутагдал гардаг.

➤ Нэгж, албадын уялдаа холбоо, бүтэц, зохион байгуулалт оновчтой бус, байнга өөрчлөгдөж, шинэчлэгдэж тогтвортой бус байдлыг бий болгодог.

➤ Алба, нэгжийн ажлын гүйцэтгэлийн үнэлэмж харилцан адилгүй, уян хатан хандах боломж бага, хэт тоон үзүүлэлтээр дүгнэдэг.

➤ Үйл ажиллагааны шуурхай, соёлч байдал дутмаг, удирдах албан тушаалтны ёс зүй, зан харилцаа, ажлын хандлага зарим талаараа доголдолтой.

➤ Удирдах ажилтны ажлын арга барил, ур чадвар хэт хоцорсон, өнөөгийн удирдах ажилтанд тавигдаж байгаа шалгуур үзүүлэлт, соёл, шаардлагыг бүрэн хэмжээнд биш ч тодорхой түвшинд хангахгүй байгаа зэрэг гадаад болон дотоод орчны олон хүчин зүйлээс шалтгаалж байна.

Дээрхи зөрчил, дутагдал гарах үндсэн шалтгаан нь зохион байгуулалт, мэргэжлийн нэгдмэл удирдлагаар тууштай хангах ажил сул байгаатай шууд холбоотой бөгөөд, цаашид түүнийг сайжруулах, орчин үеийн менежментийн удирдлагатай хослуулах замаар шат шатны удирдах албан тушаалтны манлайлалыг дээшлүүлэх, имижийг бүрдүүлэх, төлөвшүүлэх шаардлага зүй ёсоор бий болсныг илтгэн харуулж байна. Удирдах ажилтны имижийг төлөвшүүлэхэд нэн түрүүнд дараах зан чанарыг эзэмшүүлэх нь чухал байна. Үүнд:

➤ Өөртөө итгэлтэй байж, асуудалд тал бүрээс ул суурьтай хандах.

➤ Өөрийнхөө үнэ цэнийг мэдэрч, алдаанаас байнга суралцах.

➤ Аливаа боломж, цаг үеийг бүрэн ашиглах.

➤ Магтаал, урамшуулалд зөв хандах.

➤ Бусдын үгийг анхааралтай сонсож сурах.

➤ Аливаа зүйлийн сайн талыг нь олохыг хичээх.

➤ Ажил, амралтаа зохицуулж сурах.

➤ Аливаа шинэ соргог зүйл, өөрчлөлтөөс бүү айх.

➤ Шударга, хүнлэг, энэрэнгүй байх.

➤ Албаны болон хувийн нууцыг чанд сахих.

➤ Асуудалд төв байр суурьтай байх.

➤ Амин хувийн асуудлаа ажил хэрэгтэй хэзээ ч холихгүй байх зэрэг нь удирдагчийн имижийг төлөвшүүлэхэд онцгой үүрэгтэй байна гэж дүгнэж байна.

Хууль сахиулах салбарын удирдах ажилтны имижийг зөв хэлбэрээр бүрдүүлэхийн тулд юуны өмнө ямар зан чанар эзэмшсэн байх талаар судалгаа явуулж ерөнхий төлөв байдлын талаар төсөөлөлийг бий болгосон байх нь чухал бөгөөд зэрэг имижийг бүрдүүлэх төлөвшүүлэхэд дараах зан чанар саад

болдгийг харгалзан үзэх шаардлагатай юм. Үүнд:

1. Хэт бардам зан гаргах, бусдын шүүмжлэлийг хүлээж авах, өөрийн дутагдлыг хүлээн зөвшөөрөх дургүй.

2. Өөрийн хүчинд итгэхгүй, эрсдэлээс болгоомжилж, сур дорой байх.

3. Өөрийгөө хөгжүүлдэггүй, хувийн хэрэглээнд их анхаарал хандуулдаг.

4. Түрэмгий, бусдыг дэмжихээс илүүтэй шүүмжлэлтэй ханддаг.

5. Өөрийн мэдлэг, чадвараа бусадтай хуваалцах дургүй зэрэг зан чанараас аль болох эрт салах нь чухал байна.

Ашигласан материал

1. А.Ю.Панасюк. Имижийг бий болгох: стратеги, сэтгэл зүйн технологи, техник. – М.: Омега-Л хэвлэлийн газар. 2008.

2. Д.Ганхуяг. Өөрийгөө хурцлахуй. – Уб., 2008.

3. Д.Ганхуяг. Хошуучлагчийн улс төрийн имиж, түүнийг бүрдүүлэхүй. – Уб., Бэмби сан. 2004.

4. Ж.Болдбаатар. Монголын хаад, төрийн зүтгэлтнүүдийн дүр төрх. – Уб., 2004.

5. Ж.Давхарбаяр. Улс төрийн лидерийн имиж. – Уб., 2000. 386 хуудас.

6. Ларри Кинг. Хэзээ, хаана, хэнтэй хэрхэн ярилцах нь. – Уб., 2011.

7. Лиллиан Браун. Имиж. – Уб., 2002.

8. Н.Нарантуяа. Удирдагчийн дүр төрхийг тодорхойлох асуулга. – Уб., 2000.

9. Byars. Lioyd L., Rue. Leslie W. Humen resource management: third Edition, Boston, Irwen. – 1999. – 545 pages.

10. Fisher C.D. Humen resource management. USA. – 1996 – 830 pages

11. А.Я.Кибанов. Управление персоналом в России: теория, отечественная и зарубежная практика: монография. Кн.2. – М.: Издательство ИНФРА-М, 2014. – 282 с.

12. Филлипа Дейвис. Ваш абсолютный имиж. – М., 1997.

БАНКНААС ХАРИЛЦАГЧИЙН МЭДЭЭЛЛИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

LEGAL REGULATION TO ENSURE SECURITY OF CUSTOMER INFORMATION AND DATA PRIVACY FROM THE BANKS

Ч.Болдбаатар

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Boldbaatar Ch.

Director of Law and Social Science school, University of Internal Affairs of Mongolia, Police colonel

Хураангуй: Банк нь санхүүгийн зах зээлд томоохон үүргийг гүйцэтгэдэг. Банкны амжилттай үйл ажиллагааны үндэс нь харилцагчдын итгэлцэлд тургуурладаг тул банкны зүгээс харилцагчийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг найдвартай хангаж өгснөөрөө харилцагчийн итгэлийг хүлээж, цаашлаад санхүүгийн зах зээлийн тогтвортой байдлыг хангах гол үндэслэл болно. Тиймээс энэ чиглэлд банкны зүгээс авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээг эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд судлан үзлээ.

Abstract: Banks play a major role in financial markets. Bank's successful operation is based on the trust of the customers, the bank's ability to reliably ensure the security of the customer's information will be the main basis for ensuring the stability of the financial market.

Therefore, the measures taken by the bank in this direction have been studied within the framework of legal regulation.

Түлхүүр үг: Мэдээллийн аюулгүй байдал, санхүүгийн зах зээл, тогтвортой байдал, хувь хүний мэдээлэл, аюулгүй байдлыг хамгаалах

Keyword: Information security, financial markets, stability, protection of personal data and security

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн¹ Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” шэж заасан бөгөөд Монгол Улсын Их Хурлаас баталсан Алсын хараа-2050² урт хугацааны бодлогын баримт бичгийн “Зорилт 5.3 дахь хэсгийн Хүний хөгжлийг дэмжсэн, үр дүн, үр нөлөөтэй цахим засаглалыг төлөвшүүлнэ хэсэгт мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангасан, үр дүнтэй цахим засаглалын бодлогын болон хууль, эрх зүйн орчныг 2021-2030 онд бүрдүүлж, төлөвшүүлэх зорилт тавьсан.

Мэдээллийн аюулгүй байдал гэдэг нь мэдээлэл болон мэдээллийн хөрөнгөд зөвшөөрөлгүй хандах, хортойгоор ашиглах, нууцлалыг задруулах эсхүл устгахаас урьдчилэн сэргийлэхэд чиглэгдсэн байнгын үйл явц бөгөөд мэдээлэл нь цахим, хэвлэмэл болон бусад хэлбэрээр байх боломжтой өгөгдөл юм.

Мэдээлэл, технологийн хурдацтай хөгжил нь төлбөр тооцооны хэрэгсэлд амжилттай нэвтэрч, хэрэглэгчдийн цаг хугацааг хэмнэж, хэрэглээг улам бүр хялбарчилж буй сайн талтай ч нөгөө талдаа мэдээллийн аюулгүй, хянамгай байдлыг илүүтэй шаардаж байна.

Тиймээс хүний хувийн мэдээллийг хангах үүрэг төр хийгээд бусад эрх бүхий хуулийн этгээдэд тэр ч байтугай хувьд хүнд өөрт нь хамааралтай үүрэг болж байна. Эдгээрээс банк гэж хувьцаа эзэмшигчдийн оруулсан мөнгөн хөрөнгөөс бүрдсэн хувь нийлүүлсэн хөрөнгөтэй, хувьцаа эзэмшигч нь эзэмшиж байгаа хувьцааны хэмжээгээр хариуцлага хүлээдэг, бусдын мөнгөн хөрөнгийг хуримтлуулан хадгалж, өөрийн нэрийн өмнөөс зээл олгох, төлбөр тооцоо хийх зэрэг санхүүгийн зуучлалын үйл ажиллагааг Монгол банкны зөвшөөрөлтэйгээр эрхэлдэг, ашгийн төлөө хуулийн этгээдийн хүлээх үүргийг тодотгон авч үзье.

¹ Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992

² Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралт

Монгол банкинд хуулиар³ банк болон хуульд тусгайлан заасан этгээдийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, банкны харилцагч, хадгаламж эзэмшигчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах чиг үүргийг хүлээлгэсэн нь банкны үйл ажиллагааны холбоотой хүний хувийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах институц бөгөөд нөгөө талаас тусгай зөвшөөрлийн хүрээнд энэ чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагуудад хяналт хэрэгжүүлэх замаар энэ үүргийн хэрэгжилтийг хангадаг байна.

Банкны тухай хуулийн⁴ зургадугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэгт банкны үйл ажиллагааг эрхлэх зөвшөөрөл авахдаа ажлын байр, техник, тоног төхөөрөмж, программ хангамжийн хамгаалалт, аюулгүй ажиллагааны шаардлагыг хангасан талаархи баримт бичгийг ирүүлнэ гэж заасан нь мэдээллийн аюулгүй байдлыг хамгаалахтай холбоотой шаардлага юм.

Нөгөө талаар Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хуульд⁵ хүн, хуулийн этгээд, хуулийн этгээдийн эрхгүй байгууллага хүний хувийн мэдээллийг цуглуулах, боловсруулах, ашиглах, аюулгүй байдлыг хангахтай (Техник хэрэгсэл, программ хангамжийн тусламжтайгаар мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, ашиглах, аюулгүй байдлыг хангах харилцаа мөн хамаарна) холбоотой үүргийг төрийн болон төрийн бус эрх бүхий байгууллагууд хүлээнэ.

Хэдийгээр банк хуульд заасан үндэслэл болон, мэдээллийн эзний зөвшөөрлийг цаасан болон цахим хэлбэрээр авч мэдээллийг цуглуулах, боловсруулах, ашиглах боловч харилцагчийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах үүргийн хүрээнд хууль, эрх зүйн шаардлагад нийцсэн мэдээллийн аюулгүй байдлын бодлого, журмыг боловсруулан үйл ажиллагаандаа мөрдөх, олон улсын стандарт, тэргүүн туршлага, шинэ

дэвшилтэт техник, технологиудыг үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэх, мэдээллийн аюулгүй байдал, мэдээллийн технологийн чиглэлээр мэргэшсэн чадварлаг багийг бүрдүүлэх, мэдээллийн аюулгүй байдал, мэдээллийн технологийн чиглэлийн олон улсын аудитын байгууллагуудаар үйл ажиллагаандаа аудит хийлгэх, бизнесийн тасралтгүй найдвартай ажиллагаагаа хангахад онцгой анхаарч олон улсын түвшний мэдээллийн технологийн дэд бүтцийг байгуулах зэргээр ажиллаж байна.

Энэ нь хүрээнд Монгол банк Монгол Улсад зээлийн мэдээллийн үйлчилгээ үзүүлэх этгээдэд ашиглагдаж байгаа програм хангамж, технологи, тоног төхөөрөмж, аюулгүй байдал, мэдээллийн нууцлал, хадгалалт, хамгаалалт болон системийн найдвартай тасралтгүй ажиллагааг хангахад үйлчилж байна.⁶

Банк санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэхдээ хүний мэдээллийн нууцлалыг хамгаалахад шаардлагатай бүх арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг. Тухайлбал мэдээлэл цуглуулахдаа харилцагчид мэдэгдэх, мэдээлэл шалгах, алдаатай бүрэн бус мэдээллийг залруулах бололцоо олгох; мэдээллийг хадгалахдаа хууль бусаар нэвтрэх, түүнийг устгах, буруугаар ашиглахаас хамгаалах, эсхүл санамсаргүйгээр алдах, устахаас сэргийлэх шаардлагатай арга хэмжээг бүрэн авч хэрэгжүүлэх; мэдээлэл боловсруулахдаа мэдээллийн нууцлалыг чандлан сахих үүргийг нууцлалын гэрээгээр хүлээх; мэдээллийн аюулгүй байдлын зөрчил гарсан бол энэ тухай Монголбанканд 24 цагийн дотор, холбогдох зээлдэгчид нэн даруй мэдэгдэх; мэдээлэл дамжуулахдаа харилцагчид урьдчилан мэдэгдэж, зөвшөөрлийг нь авах зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг.

Харин мэдээллийн технологийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой мэдээллийн технологийн стратеги⁷, эрсдийн удирдлага, хяналт-удирдлага, дотоод

³ Төв банкны тухай хууль, 1996, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=483>

⁴ Банкны тухай хууль, 2010, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=108>

⁵ Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай, 2021, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16390288615991>

⁶ Монгол банкны Ерөнхийлөгчийн 2020 оны 07 дугаар сарын 03-ны А/231 тушаалын хавсралт Монгол банкны Ерөнхийлөгчийн 2018 оны 03 дугаар сарын 06-ны А/57 тушаалын хавсралт

⁷ Тухайлбал, мэдээллийн технологийн ерөнхий хяналт, удирдлагын COBIT 5.0 тогтолцоонд нийцсэн байх. COBIT (Control Objective for information and Related Technologies) нь Мэдээллийн Систем Хяналт Үнэлгээний Нийгэмлэг (ISACA Information Systems Audit and Control Association)-ээс гаргасан байгууллагын мэдээллийн технологийн засаглал болон менежментийн загвар тогтолцоо юм.

МОНГОЛ УЛСЫН
БАНК

хяналт, хараат бус аудит, бүртгэлийн систем, мэдээллийн технологийн үйлчилгээ авахтай холбоотой хяналт зэрэг хяналтыг хэрэгжүүлдэг байна.

Банк санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэхдээ мэдээллийн нууцлал, аюулгүй байдлыг хангах дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

- зээлийн мэдээллийг нууцлалын алгоритм ашиглан нууцлах,

- зээлийн мэдээллийг хадгалах болон нийтийн сүлжээ ашиглан дамжуулах тохиолдолд нууцлалтай сүлжээ ашиглах,

- нууцлалын алгоритмд нууцлалтай түлхүүр үг ашигласан байх,

- нууцлалын алгоритмд байнга хяналт тавьж, шинэчлэн сайжруулах,

- зээлийн мэдээллийн сангаас хэрэглэгч хүртэлх сүлжээ, түүгээр дамжиж буй мэдээллийн платформын аюулгүй байдлыг хянах,

- зээлийн мэдээллийн систем түүний сүлжээнд саатал гарсан тохиолдолд шаардлагатай арга хэмжээг шуурхай хэрэгжүүлэх горимтой байх,

- зээлийн мэдээлэл нийлүүлэгч, хэрэглэгчийн зээлийн мэдээллийн сан, програм хангамжид хандах эрх зөвхөн Монгол Улсаас байх бөгөөд гадаад улсын сүлжээний хаяглалтаас аюулгүй байдлын хувьд хандах эрхийг нээх боломжгүй байх,

- зээлийн мэдээллийн үйлчилгээ эрхлэхдээ албан ёсны лицензтэй үйлдлийн систем болон вируснэсрэг програм хангамж ашиглах,

- сүлжээний галт хана /firewall/, халдлага илрүүлэх, эсэргүүцэх системээр хамгаалагдсан байх,

- зээлийн мэдээллийн үйлчилгээ үзүүлэх этгээдийн зээлийн мэдээллийн санг үндэслэн хуульд зааснаас бусад тохиолдолд мэдээллийн сан давхардуулж үүсгэхгүй байх арга хэмжээг байнга авах зэрэг.

Түүнчлэн зээлийн мэдээллийн үйлчилгээ үзүүлэх этгээд жилд хоёроос доошгүй удаа зээлийн мэдээллийн сангийн нууцлал, аюулгүй байдал хэрхэн хангагдсан байдалд туршилт хийж, холбогдох үр дүнг үндэслэн нууцлал, аюулгүй байдалтай холбоотой дүрэм, журам болон алгоритмд өөрчлөлт оруулдаг.

Банк санхүүгийн харилцаан дахь мэдээллийн аюулгүй байдлын асуудал дан ганц банкнаас хамаарах бус харилцагчийн санхүүгийн болон эрх зүйн мэдлэг, боловсролоос хамаарч төрөл бүрийн эрсдэл, эдийн засгийн хохирлоос сэргийлдэг.

Тиймээс банк энэ эрдслээс урьдчилан сэргийлсэн зөвлөмжийг мэдээллийн, картын үйлчилгээний, онлайн худалдааны, АТМ, ПОС ашиглах, фишинг хуурамч имэйлээс сэргийлэх, компьютерийн аюулгүй байдал, хувийн мэдээлэл хамгаалах, дансны мэдээлэл хамгаалах, цахим шуудангийн зэрэг харилцаанд тус тусад нь боловсруулж, мэдээлж байна.

Тухайлбал зөвхөн хувь хүний мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой зөвлөмжийг харьцуулан үзвэл:

ХАС ⁸	ХХБ ⁹	Төрийн банк ¹⁰	Хаан банк ¹¹
Хэрэглэгчийн нэр нууц үгээ аюулгүй байдлын шаардлагад нийцүүлэн үүсгэх. Нууц үг үүсгэх зааврыг <u>энд</u> <u>дарж</u> харна уу	Та хувийн и-мэйл хаяг болон цахим банкны үйлчилгээндээ нэвтрэхдээ үнэгүй WI-FI сүлжээ болон нийтийн компьютер бүү ашиглаарай	Харилцагч та банктай холбогдох болон хувийн мэдээллээ нууцалж хамгаалах нь таны дансны аюулгүй байдлыг хангах суурь болдог тул дараах зөвлөмжийн дагуу дансаа хамгаална уу	Програм болон аппликейшнд нэвтрэх нэр, нууц үг, картын ПИН код, нэг удаагийн нууц дугаар зэрэг хувийн нууцлалтай мэдээллээ бусдад дэлгэхгүй байх
Хувийн мэдээллээ цахим шуудангаар илгээхгүй байх	Банк Таны цахим банкны нууц үгийг асуусан и-мэйл хэзээ ч явуулдаггүй тул ийм төрлийн мэдээлэлд хууртахгүй байж, банканд мэдэгдэж шалгуулаарай	Өөрийн дансны мэдээлэл, банкны болон бусад үйлчилгээний хэрэглэгчийн нэр, нууц үгээ бусдад дамжуулах, найдваргүй газар хадгалах, хадгалах	Банк болон Хууль сахиулах байгууллага нь хэзээ ч таны дансны мэдээлэл эсхүл өөр данс руу мөнгө шилжүүлэх талаар утсаар болон и-мэйлээр асуухгүй болохыг анхаарна уу

⁸ <https://www.xacbank.mn/>

⁹ <https://www.tdbm.mn/mn/12228/c>

¹⁰ <https://www.statebank.mn/product/572>

¹¹ <https://www.khanbank.com>

Автоматчлал ба мэдээлэл

		зориулалттай програм, функц ашиглахгүй байх	
Компьютерөө нээлттэй орхихгүй байх	Та өөрийн компьютерөө вирусны эсрэг программаар хамгаалж, шинэчлэлийг тухай бүрт хийж байна уу.	Тодорхой хугацааны давтамжтайгаар эсвэл гүйлгээг хийгдсэний дараа баримт, гүйлгээний мэдээллийг шалгаж үнэн зөв хийгдсэн эсэхийг шалгаж тооцож байх	Шагнал болон сугалаанд хожсон зэрэг их хэмжээний бэлэн мөнгө амласан сэжиг бүхий и-мэйл, мессеж эсхүл бусад ийм төрлийн хариу хүссэн хүсэлтүүдэд хариу өгөхгүй байх
Банкны систем ашиглаж дууссаад заавал системээс гарч байх	Цахим банкны үйлчилгээ, хувийн болон албаны и-мэйл хаягны нууц үгийг том жижиг үсэг, тэмдэгт оролцуулан хийж байх, нууц үгээ тогтмол шинэчлэн, өөр бусад цахим хаягны нууц үгтэй давхардуулахгүй байхыг анхаараарай	ямар нэгэн гүйлгээг санаачлаагүй байхад танаас гүйлгээ эхлүүлэхийг хүссэн хүсэлт болон банкны нууц үг, нэр гэх мэт хувийн мэдээллийг тань асуусан мэйл мессеж дуудлагад хариулах шаардлагагүй	Танихгүй, сэжигтэй этгээдэд өөрийн и-мэйл хаягаа өгөхгүй, олон нийтийн вэбсайтад бүртгүүлэхгүй байх эсхүл найдваргүй цахим хуудсууд дээр таны и-мэйл хаягийг нийтлэхийг үл зөвшөөрөх
Нийгмийн сүлжээгээр хувийн мэдээллээ дамжуулахдаа анхааралтай байх	Та өөрийн дансны хуулгаа тогтмол хянаж, сэжигтэй гүйлгээ байвал банктai холбогдоорой	Дансны дугаар, гүйлгээ хийсэн баримт, хувийн мэдээллээ агуулсан баримт бичиг зэргийг хаях шаардлага гарсан нөхцөлт шатаах эсвэл жижиглэх үйлдэл хийх	И-мэйлд хавсаргасан цахим холбоос болон файлд нэвтрэхээс өмнө баталгаатай эх сурвалжаас ирсэн эсэхийг, мөн и-мэйл илгээгчийн мэдээлэл хуурамч биш эсэхийг нягтлах
Нууц үг пин кодоо бичиж тэмдэглэхгүй байх	Таны байнгын харилцаатай түншээс төлбөр шилжүүлдэг дансны дугаар өөрчлөгдсөн, өөр данс руу төлбөрийг шилжүүлэхийг хүссэн и-мэйл ирвэл үнэн эсэхийг баталгаатай эх сурвалжаас заавал лавлаж баталгаажуулаарай	Та өөрийн хүсэлтээр банканд данс үүсгүүлээгүй байхад таны нэр дээр зөвшөөрөлгүй данс тодорхойлогдсон эсэхийг шалгах, үүссэн байгаа тохиолдолд банканд мэдэгдэх мөн ашигладаггүй дансаа хаалгах	Спам буюу хуурамч и-мэйл хүлээж авсан бол нээж үзэхгүй байх. Мөн и-мэйл илгээгчийн найдвартай эсэхийг баталгаажуулах боломжгүй бол ямар нэгэн хариу үйлдэл болон "unsubscribe" хийхгүй байх
	Адил төстэй бичигдэх, харагдах вэб сайт, и-мэйл хаягийг хуурамчаар үүсгэн залилах үйлдэл түгээмэл байдаг тул сайтар шалгаж, баталгаажуулж байна уу. Жишээ нь: support@yahoo.com - support@yahoo.com	Та утасны дугаар, мэйл хаяг, нэр гэх мэт мэдээллүүд өөрчлөгдсөн тохиолдолд уг мэдээллүүдээ банкандаа ирж өөрийн биеэр мэдэгдэх	
	Та их хэмжээний мөнгө сугалаанд хожсон, өв залгамжилсан, эсвэл хэн нэгэнд туслах шаардлагатай байгаа тухай, мөн гадаад төслийн зээлийн санал зэрэг мэдээлэл и-мэйл, гар утсанд тань	Хуурамч мэйл, мессеж, дуудлагаас болгоомжлох, тэдгээрийн нийтлэг шинжийг мэддэг байх	

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠴᠤᠨ ᠰᠤᠰᠤᠨ

	мессежээр ирсэн бол цахим луйврын гэмт хэрэг байж болохыг анхаараарай.		
	Мөн та байгууллагынхаа цахим шууданг шаардлагагүй вэб сайт, бусад онлайн үйлчилгээнд бүртгүүлэхгүй байхад анхаарч, байгууллагынхаа цахим шууданг ашиглахдаа шифрлэлтийн программ PGP (Pretty good Privacy) болон бусад нууцлалын технологийг ашиглаж хэвшээрэй		
	Олон нийтийн интернэт сүлжээнд цахим банкны үйлчилгээг ашигласан бол тухай бүр “Log out” товчийг дарж, цахим банкны үйлчилгээнээсээ гарч хэвшээрэй		

Эдгээр зөвлөмжийг тухайн банкны цахим хуудсаар түгээж байгаа нь харилцагчийг эрсдлээс хамгаалахад тодорхой үүрэг гүйцэтгэдэг ч мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх шаардлагатайг харуулж байна.

Түүнчлэн иргэдийн мөнгөн хадгаламжийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой Банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн даатгалын тухай¹² хууль үйлчилж эхэлснээр банкны мөнгөн хадгаламж эзэмшигчдийн эрх ашгийг хамгаалах, санхүүгийн зах зээлийн тогтвортой байдлыг хангах зорилго бүхий банкин дахь мөнгөн хадгаламжийн албан журмын даатгалын эрх зүйн үндэс бүрдсэн.

Даатгал нь учирсан хохирол буюу хэлэлцэн тохирсон даатгалын нөхөн төлбөрийг төлөх үүргийг тодорхой этгээдийн өмнө хүлээдэг¹³ тул аюулгүй байдлыг хангах чухал хэрэгсэл байдаг. Даатгал нь иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагын эд хөрөнгө, ашиг сонирхлыг хамгаалах зориулалт бүхий мөнгөн хөрөнгийн сан байгуулах замаар аливаа эрсдэлээс учирч болох хохирлыг богино хугацаанд арилгах санхүүгийн хэрэгсэл болдог.

Дүгнэлт

Банкны үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа байгууллагад хүний мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах үүргийг хуулиар хүлээдэг ба энэ нь хувь хүний хувийн мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах, технологийн аюулгүй байдлыг хангах, байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах, эрсдлээс сэргийлэх зэрэг чиглэлд нарийвчлагдан зохицуулагдаж байна.

Банк харилцагчийн эдийн засгийн хохирол амсах эрсдлээс урьдчилан сэргийлсэн зөвлөмжийг мэдээллийн, картын үйлчилгээний, онлайн худалдааны, АТМ, ПОС ашиглах, фишинг хуурамч имэйлээс сэргийлэх, компьютерийн аюулгүй байдал, хувийн мэдээлэл хамгаалах, дансны мэдээлэл хамгаалах, цахим шуудангийн зэрэг харилцаанд тус тусад нь боловсруулж, мэдээлж байгаа нь харилцагчийн санхүүгийн болон эрх зүйн мэдлэг, боловсролыг дээшүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэж байна. Түүнчлэн даатгалын тогтолцоо нь харилцагчийн мөнгөн хадгаламжийн аюулгүй байдлыг хангахад чухал үүрэгтэй байна.

¹² <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawid=9022>

¹³ Даатгалын тухай хууль, 2004, <https://legalinfo.mn/mn/detail/232>

Харилцагч эрсдлийн улмаас санхүүгийн хохирол амсаад зогсохгүй, сэтгэл зүйн хувьд мөн цаашлаад санхүүгийн зах зээлд итгэх итгэл буурдаг. Иймээс хэрэглэгчийн эрх, үүрэг, санхүүгийн залилан луйврыг яаж таньж, мэдэх, фишинг буюу цахим хадлагын луйварт өртөхгүй байхын тулд юуг мэдвэл зохих, хэрэв хохирогч болсон тохиолдолд хаана, хэрхэн, хандах гээд цогц байдлаар мэдлэг, мэдээллийг өгөх хүртээмжийг нэмэгдүүлэх шаардлага, хэрэгцээ өндөр байна. Мөн төрийн болон төрийн бус байгууллагууд олон нийтэд чиглэсэн зөвлөгөө, мэдээллээр хангаж ажиллахад хамтран оролцох нь зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

Хууль:

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992
- Банкны тухай хууль, 2010, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=108>
- Төв банкны тухай хууль, 1996, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=483>
- Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай, 2021,

<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16390288615991>

Тогтоол, тушаал:

- Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралт
- Монгол банкны Ерөнхийлөгчийн 2020 оны 07 дугаар сарын 03-ны А/231 тушаалын хавсралт
- Монгол банкны Ерөнхийлөгчийн 2018 оны 03 дугаар сарын 06-ны А/57 тушаалын хавсралт

Цахим хуудас:

- <https://www.xacbank.mn/article/930b2094910b2cfede70e9e8cedf852b8cd9bebe5f1c3a251da7063a21ac83f6?pageslug=security>
- <https://www.tdbm.mn/mn/12228/c>
- <https://www.statebank.mn/product/572>
- <https://www.khanbank.com/mn/personal/page/securing-yourself?menu=54>
- <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=9022>
- Даатгалын тухай хууль, 2004, <https://legalinfo.mn/mn/detail/232>

Ашигласан Материал

ГЭМТ ХЭРГИЙН ГАЗРЫН МӨРИЙГ ХАМГААЛАХАД ХАМГААЛАЛТЫН ЦҮНХИЙГ АШИГЛАХ НЬ

IN PROTECTION OF CRIME SCENES USING A PROTECTIVE BAG

Хууль сахиулахуй
Гэмт явдал судлал

Б.Баянмөнх

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), цагдаагийн дэд хурандаа

Bayanmunkh B.

Head of Department Police Law, University of Internal Affairs, Doctor, Police Lieutenant Colonel

Д.Бямбахүү

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш, магистр, цагдаагийн дэд хурандаа

Byambakhuu D.

Senior Lecturer of Department Police Law, University of Internal Affairs, Police Lieutenant Colonel

Хураангуй: Аливаа гэмт хэрэг, зөрчлийг илрүүлэх, гэмт этгээдийг олж тогтооход хэргийн газарт үлдсэн мөр ихээхэн чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай дуудлага, мэдээллийн дагуу хэргийн газарт хамгийн түрүүнд тухайн нутаг дэвсгэрийн ойролцоо үүрэг гүйцэтгэж буй машинт эргүүлийн алба хаагчид болон хэсгийн байцаагч, төлөөлөгчид очиж, мэдээлэл үнэн бодитой эсэхийг нягталж, хэргийн газрыг хамгаалалтад авч, эргэж шуурхай удирдлагын алба руу мэдээлдэг журамтай. Хэв журмын алба хаагчид гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт үлдсэн мөрийг хэргийн газрын үзлэг баг иртэл хугацаанд хамгаалах, устаж үгүй болох, нотлох баримтын чадвараа алдахаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх үүргийг хүлээдэг.

Энэхүү илтгэлдээ бид гэмт хэрэг гарсан газар, нутаг дэвсгэрийн ойролцоо үүрэг гүйцэтгэж буй машинт эргүүлийн алба хаагчид болон хэсгийн байцаагч, төлөөлөгч нь гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт түрүүлж очин хэргийн газарт үлдсэн мөрийг хамгаалах, цаг агаарын аюулт үзэгдлийн улмаас мөр устах, балрахад урьдчилан сэргийлэх зорилгоор авч хэрэгжүүлж байгаа ажил, арга хэмжээ, түүнчлэн мөрийг хамгаалах үйл ажиллагаанд гардаг хүндрэл бэрхшээл, түүнийг шийдвэрлэх зарим арга зам, шийдлийн талаар товч авч үзсэн болно.

Abstract: Traces left at the crime scene play a very important role in detecting any crime or violation and identifying the perpetrator. In response to calls and information about crimes and violations, the first to go to the crime scene are car patrol officers, inspectors, and representatives who are on duty near the area, check whether the information is true, secure the crime scene, and report back to the emergency management office. Law enforcement officers are responsible for taking measures to protect traces left at the scene of a crime or violation until the arrival of the crime scene inspection team, and to take measures to prevent their destruction and loss of evidence. In this article, car patrol officers, inspectors, and representatives who are on duty near the place of the crime and the territory, go to the scene of the crime or violation first, to protect the tracks left at the crime scene, and to prevent the tracks from being destroyed or lost due to dangerous weather phenomena. existing works and measures, as well as the difficulties encountered in trail protection activities, and some ways and solutions to solve them are briefly discussed.

Түлхүүр үг: Гэмт хэрэг, зөрчлийн газар, хэргийн газрын мөр, машинт эргүүл, хэсгийн байцаагч, төлөөлөгч, устах, гэмтэх, иж бүрдэл цүнх, эд зүйл, материал

Key word: Crime scene, crime scene trail, car patrol, police officer, agent, destruction, damage, kit bag, item, material

Оршил. Нийгэм хөгжихийн хирээр хүн төрөлхтний дунд үүсдэг элдэв харилцааг хуулиар зохицуулах шаардлага бий болдог. Энэхүү хууль хэрэгжих нэг баталгаа нь тухайн хуулийг зөрчигдсөн

эсэхийг нотлох баримтаар тогтоож зохих шийдвэр гаргахад оршдог.

Иргэд, хуулийн этгээдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээн, буруутай этгээдэд хариуцлага хүлээлгэхэд өндөр үр чадвар,

мэдлэг, боловсрол бүхий оролцогчдын хуульч, шуурхай ажиллагааны үр дүнд бий болсон нотлох баримтад тулгуурлан шүүхийн шийдвэр гаргахыг нийгэм, цаг үе шаардаж байна.¹

Эрх зүйн зөрчил, маргааны ул мөр буюу мэдээлэл нь хүний мэдрэхүйн эрхтэн, сэтгэхүйгээр дамжиж ямар нэг байдлаар мэдэрч, хүний ой ухаанд түүнчлэн тэдний хадгалж байгаа эд зүйл, бичиг баримтад болон материаллаг ертөнцөд ямар нэг хэлбэрээр үлддэг.

Ямар үйл явдал, түүнтэй холбоотой үүсэн гарах үйлдэл, эс үйлдэхүй нь өөрийн гэсэн ул мөрийг заавал үлдээдэг. Бусад үзэгдэл, үйл явцаас ялгагдах онцлог нь ул мөр үүсэх зүй тогтлоороо бий болохоос гадна түүнийг төрөл бүрийн байдлаар байгаагаас нь зориуд өөрчлөх, устгах, зохиомлоор бий болгох зэрэг гэмт этгээд болон гэмт хэрэгт хамтран оролцогч нарын идэвхтэй үйл ажиллагаа нөлөөлдөг.

Нотлох баримтыг хэнээс ч, хаанаас ч авч болох баримт мэдээлэл бус, гагцхүү хуульд заасан нотолгооны зүйл, хүрээ хязгаараас шалтгаалан танин мэдэх зүйлийн хэмжээ хязгаар, хүрээ тодордог.

Нотлох баримтын үндсэн шинжид бүх нотлох баримтад тавигдах нийтлэг шинж хамаардаг бол нэмэлт шинжид зөвхөн тухайн нотлох баримтад байх шинж хамаардаг байна.

Нотлох баримтын үндсэн шинжид:

- Мэдээлэл хэлбэрээр илэрнэ;
- Мэдээлэл нь эх сурвалжтай байна;
- Эх сурвалж тодорхой байна;
- Мэдээллийг эх сурвалжаас хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу олж авсан;
- Хэрэгт хамааралтай байх гэсэн шинжийг агуулдаг байна.

Баримтад дээрх шаардлагын аль нэгийг хангахгүй бол нотлох баримт болох чадвараа алдана.²

Нотлох баримтын илрэх нэг хэлбэр бол мөр юм. Мөр-дүрс гэдэг нь юмсын харилцан үйлчлэлийн дунд нэг юмны гадна шинж нөгөө юмны гадаргууд хуулбарлагдаж үлдсэн зураглал, өөрчлөлт юм.³

Нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын шуурхай удирдлагын алба нь гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай гомдол, мэдээллийг хүлээн авч, тухайн газрын ойролцоо үүрэг гүйцэтгэж байгаа хэв журмын алба хаагчийг явуулж мэдээллийг нягтлан шалгах үүрэг чиглэл өгнө.

Шуурхай удирдлагын албанаас үүрэг чиглэл авсан цагдаагийн алба хаагч нь Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 10 дугаар зүйлд заасан Гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийн 10.1.3. "гэмт хэрэг гарсан тухай мэдээллийг хүлээн авмагц гэмт хэргийн газрыг хамгаалах, үзлэг хийх, нотлох баримт илрүүлэх, бэхжүүлэх, цуглуулах, гэмт этгээдийг олж тогтоох, эрэн сурвалжлах, баривчлах"⁴ гэсэн заалтыг үндэслэн хэрэг, зөрчлийн газарт очиж, мэдээллийн үнэн бодитой эсэхийг нягтлан үзээд эргэж мэдэгдэнэ.

Үүний дараа хэрэг, зөрчлийн газарт түрүүлж ирсэн цагдаагийн алба хаагч ЦЕГ-ын даргын 2017 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдрийн А/262 тоот тушаалаар баталсан "Гэмт хэрэг, зөрчлийн газрын хамгаалах журам" /код 205/⁵-ыг баримтлан гэмт хэрэг, зөрчлийн газрыг хамгаалалтыг хэргийн газрын үзлэгийн баг ирэх хүртэл хугацаанд зохион байгуулж явуулна.

Уг журмын 205.3.1-д зааснаар хэргийн газарт эхлэн очсон цагдаагийн алба хаагч дараахь үүргийг гүйцэтгэнэ. Үүнд:

а/шуурхай удирдлагын албанд мэдэгдэж, шаардлагатай бол нэмэлт тусламж хүсэх;

б/гэмт үйлдлийг таслан зогсоох, гэмт этгээдийг баривчлах, саатуулах;

в/хэрэг зөрчлийн газрыг бүхэлд нь буюу төв цэгээс 10-50 метрийн тойрогт хамгаалалтын бүс тогтоож, хүмүүсийг нэвтрүүлэхгүй байх, шаардлагатай тохиолдолд бүсээс гарахад нь хязгаарлалт тогтоох, хамгаалалтын бүсээс гаргах эсэхийг шийдвэрлэхийн тулд хүний бичиг баримт, бие, эд зүйлд үзлэг хийж болно;

г/гэмт хэрэг, зөрчлийг шалгаж, гэмт этгээдийг олж тогтооход саад учруулахгүй байхыг иргэдэд тайлбарлах;

¹ Б.Батзориг. Нотолгооны онол. УБ.2013. 6 дахь тал

² Б.Батзориг. Нотолгооны онол. УБ.2013. 40 дэх тал

³ Б.Бат-Эрдэнэ., Б.Лхагвасүрэн., Н.Баясгаланбат. Криминалистик. УБ.2013. 47 дахь тал

⁴ Төрийн мэдээлэл. 2017. №6. Цагдаагийн албаны тухай хууль

⁵ Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам. УБ.2018. 342 дахь тал

Хууль сахиулахуй

д/Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журмын 212-т заасны дагуу биечилсэн судалгаа хийх;

е/шаардлагатай бол эрүүл мэндийн анхны тусламж үзүүлэх, эмнэлгийн яаралтай тусламж дуудах; ж/гэмт халдлагад өртсөн объектын эзэмшигчид мэдэгдэх, дуудах⁶ зэрэг ажил, арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлнэ.

Гэхдээ тухайн үеийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан цагдаагийн алба хаагчийн авч хэрэгжүүлэх ажил, арга хэмжээний дараалал солигдож болно.

Хэргийн газрын хамгаалалтыг зохион байгуулж байгаа цагдаагийн алба хаагч нь шаардлагатай тохиолдолд сэжиг бүхий иргэнийг Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 29 дүгээр зүйл /Үзлэг хийх/-ийн 29.15-д заасан “Хүнийг баривчлах, түр саатуулах үед тухайн хүний болон цагдаагийн алба хаагчийн амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учрахаас урьдчилан сэргийлэх, нотлох баримтыг олж илрүүлэх, бэхжүүлэх зорилгоор хүний бие болон түүний зорчиж байгаа тээврийн хэрэгсэлд үзлэг хийнэ”, 33 дугаар зүйл /Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг хязгаарлах, түр саатуулах/-ийн 33.1.6-д заасан “тээврийн хэрэгслийг гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан, гэмт хэргийн нотлох баримтыг агуулж байгаа тохиолдолд түр саатуулах” арга хэмжээ авч болно.

Түүнчлэн хэргийн газрын хамгаалалтад ажиллаж байгаа цагдаагийн алба хаагч Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 23 дугаар зүйл /Шаардлага тавих/-ийн 23.3-д “Цагдаагийн алба хаагч, олон нийтийн цагдаа гэмт хэрэг, зөрчлийн ул мөрийг бэхжүүлэх, бусдын амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгийг хамгаалах, хуулийн этгээдийн хэвийн үйл ажиллагааг хангах, тээврийн хэрэгсэл, явган зорчигчийн хөдөлгөөнд учирсан саадыг арилгах зорилгоор хүнийг тодорхой байр, газрыг орхин явахгүй байх, эсхүл өөр газар шилжин байрлахыг шаардаж болно” гэсэн заалтыг үндэслэн иргэдэд шаардлага тавьж, биелэлтийг нь хангуулна⁷.

Харин хэргийн газрын үзлэгийн баг цаг алдалгүй шуурхай ирж ЦЕГ-ын даргын

2017 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдрийн А/262 тоот тушаалаар батлагдсан “Шуурхай удирдлагын албаны үйл ажиллагааны журам” /код 200/-ны 200.4.8 е/хэргийн газрын үзлэгийн баг нь хэргийн газрын үзлэгийг бүх талаас нь бүрэн хийж, нотлох баримт цуглуулах, бэхжүүлж авах, сэжигтнийг олж тогтоох зэрэг хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулж байгаад хяналт тавьж, тэднийг мэдээллээр хангах”⁸ ажиллагаануудыг явуулна.

Хэргийн газрын мэргэжилтэн.

Шинжээч нь үзлэгийг хийж, нотлох баримтыг илрүүлж, бэхжүүлэх, хэрэгт холбогдох ул мөр, эд мөрийн баримтад үзлэг, шинжилгээ хийж шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүгнэлт гаргах үүрэгтэй.

Шинжээчийг ерөнхийд нь хэргийн газрын шинжээч болон лабораторийн шинжээч гэж хоёр ангилж болно. Хэргийн газрын шинжээч нь нотлох баримтыг олж тогтоон, бэхжүүлж лабораторийн шинжилгээнд хүргүүлэх ажлыг гүйцэтгэдэг бол лабораторийн шинжээч мэргэжилтэн нь тухайн мэргэшсэн чиглэл /хими, биологи, балистик, мөр судлал, хурууны хээ, баримт бичиг, цахим эд мөрийн баримт гэх мэт/-ийн дагуу хэргийн газраас ирүүлсэн нотлох баримтыг шинжлэх, харьцуулах үйл ажиллагаа явуулдаг.⁹

Гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай дуудлага, мэдээллийн дагуу хэрэг, зөрчлийн газарт түрүүлж очсон цагдаагийн алба хаагч нь “Гэмт хэрэг, зөрчлийн газрын хамгаалах журам” /код 205/-ын 205.5-д заасан ул мөр, эд мөрийн баримт болох зүйлийг хамгаалах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Уг журмын 205.5.1-д “Хэргийн газрын үзлэгийн багийг хүрэлцэн иртэл цаг агаарын нөхцөл байдлаас шалтгаалан устаж, баларч болох ул мөрийг хэргийн газарт анх очсон цагдаагийн алба хаагч хамгаалах арга хэмжээ авна. Үүний тулд ил харагдаж буй ул мөр, эд мөрийн баримтыг гарын дор материалаар /хайрцаг, хатуу цаас, модон хавтан, даавуу гэх мэт/ хурц содон үнэргүй зүйлээр /үнэрч нохойг ашиглаж болзошгүй тул/ хучиж хамгаална”¹⁰ гэж заасан байдаг.

Тэгвэл гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт ирэх хэргийн газрын үзлэгийн баг түргэн

⁶ Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам. Уб.2018. 342 дахь тал

⁷ Төрийн мэдээлэл. 2017. №6. Цагдаагийн албаны тухай хууль

⁸ Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам. Уб.2018. 339 дэх тал

⁹ https://criminalisticmn.blogspot.com/2019/03/blog-post_19.html

¹⁰ Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам. Уб.2018. 342 дахь тал

хугацаанд ирэх нь ул мөр, эд мөрийн баримт устгах, мөр балрахаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний үр дүн тодорхойлогдоно.

Өнөөдөр нийслэл хотын замын хөдөлгөөний түгжрэл төрийн байгууллагын үйл ажиллагаа хэвийн явуулах боломжийг тасалдуулж, хүндрэл бэрхшээл учруулсаар удаж байна.

Улаанбаатар хотын авто замын ерөнхий сүлжээ нь 349,000 хүн амтай, 10,044 автомашинтай буюу хүн амын ердөө 2.9 хувь нь автомашинтай байхаар 1975 оны ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу баригдсан бөгөөд хотын хүн амын даац дээд тал нь 400,000 –500,000 байхаар тооцоолсон байдаг.¹¹ Мэргэжлийн хүмүүсийн хэлснээр 1000 хүнд ноогдох автомашины тоо 30-аас дээш болоход замын нэвтрүүлэн өнгөрүүлэх чадварыг хангах асуудалд бэрхшээл үүсэх, 130-аас дээш бол тухайн хотын автомашинд хязгаар тавих, 200-250 хүрвэл нийтийн үйлчилгээний тээврийн хэрэгсэлд давуу эрх өгч зөвхөн түүгээр үйлчлүүлэх асуудал тавигддаг юм байна. Ер нь авто замын түгжрэлийн асуудал ярьж байгаа дэлхийн томоохон хотуудын хувьд 1000 хүнд ногдох суудлын автомашин нь 120-оос дээш байгаа бөгөөд Улаанбаатар хотын хэмжээнд энэ үзүүлэлт 239 байгаа нь түгжрэл үүсэх нэг томоохон хүчин зүйл болж байна.

Хэргийн газрын үзлэгийн баг гэмт хэрэг, зөрчил гарсан газарт түргэн шуурхай ирэх асуудал замын хөдөлгөөний түгжрэлээс шууд хамааралтай болж байна. Нийслэл хотод заримдаа замын хөдөлгөөний тэг зогсолт болж байна. Тэгвэл тэг зогсолт болсон тохиолдолд гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт цагдаагийн алба хаагчид түргэн шуурхай очиж, гэмт этгээдийн үйлдлийг таслан зогсоох, болзошгүй хор уршгийг нэмэгдүүлэхгүй байлгах ажил, арга хэмжээ авахад хүндрэл учрах магадлал өндөр болоод байна.

Гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт түрүүлж очсон цагдаагийн алба хаагчийн хэргийн газрын хамгаалалтыг зохион байгуулж, цаг агаарын нөхцөл байдлаас шалтгаалан устаж, баларч болох ул мөр, эд мөрийн баримтыг гарын дор материалаар /хайрцаг, хатуу цаас, модон хавтан, даавуу гэх мэт/ хурц содон үнэргүй зүйлээр хучиж хамгаалахаар заасан боловч энэ нь тухайн хэрэг, зөрчил үйлдэгдсэн газрын нөхцөл байдлаас ихээхэн хамаарна.

Учир нь цаг агаарын үзэгдэл болж байгаа тохиолдолд хэрхэн ул мөр, эд мөрийн баримтыг хамгаалах талаар нарийвчилсан зааварчилгаа өнөөг хүртэл байхгүй байна. Тухайн хэрэг зөрчил гарсан газарт хайрцаг, хатуу цаас, модон хавтан, даавуу гэх мэт гарын доорхи материал байхгүй, олдохгүй байгаа тохиолдолд хэрхэн ул мөр, эд мөрийн баримтыг хамгаалах арга зүйг хэв журмын алба хаагчид хэрхэн мэдэж байгааг тогтоосон судалгааны ажил өнөөг хүртэл хийгдэж байгаагүй байна.

Цаг агаарын аюултай үзэгдэл болох хүчтэй салхитай бороо орох, цасан шуурга, үер усны аюул болж байгаа тохиолдолд хэрэг, зөрчлийн газарт байгаа ул мөр, эд мөрийн баримтыг хэрхэн хамгаалж, хэргийн газрын үзлэгийн багт хүлээлгэж өгөх нь тулгамдсан асуудал болоод байна.

Өнөөдөр машинт эргүүлийн алба хаагчид болон хэсгийн байцаагч, төлөөлөгч нартай фокус ярилцлагын аргаар сэдвийн хүрээнд ярилцлага хийхэд дараах зүйлсийг ярьж байна. *Ярилцлагад оролцсон алба хаагчид өөрсдийн нэр, ажлын газраа бичихгүй байхыг хүссэн болно/* Тухайлбал:

- Бид гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай дуудлага, мэдээллийг нутаг дэвсгэр хариуцсан байгууллагын шуурхай удирдлагын албанаас холбоо мэдээллийн хэрэгслээр аваад хэргийн газар луу явганаар очиход цаг хугацаа их алддаг;

- Ахлагч нар хэргийн газарт ихэвчлэн хамгаалалтын бүс тогтоогоод хэргийн газрын үзлэгийн багийг иртэл бүс рүү хүн нэвтрүүлэхгүй байлгах арга хэмжээ авдаг;

- Хэрэг, зөрчлийн газарт үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримт устаж үгүй болох, нотлох баримтын чадвараа алдахаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр ямар арга хэмжээ авах талаар нарийн мэдлэг байхгүй;

- Цагдаагийн алба хаагчид байгалийн үзэгдэл үүссэн тохиолдолд хэрэг, зөрчлийн ул мөр, эд мөрийн баримтыг хамгаалах, нотлох баримтын чадвараа алдахаас нь урьдчилан сэргийлэх, мөр, эд мөрийн баримтын анхны хэв шинжийг алдагдуулахгүй, хадгалж авч үлдэх арга зүйн талаар харьцангуй бага мэдлэгтэй;

- Цагдаагийн сургуулийн бакалаврын үндсэн анги төгссөн алба хаагч нар бол хэргийн газрын ул мөрийг хамгаалах, устахаас урьдчилан сэргийлэх

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

¹¹ <http://eagle.mn/r/23547>

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

чиглэлээр тусгайлсан хичээл үздэг учир харьцангуй гайгүй мэдлэгтэй;

- Цагдаагийн курс дамжаагаар төгссөн алба хаагчид хэргийн ул мөрийг хамгаалах чиглэлээр практиктай хосолсон хичээл сургалт явагддаггүй учир мэдлэг хомс байдаг;

- Эргүүл, харуул, хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэж байгаа алба хаагчид ул мөр хамгаалах материал /ялгар уут, ус нэвтэрдэггүй тусгай зориулалтын материал/ байдаггүй, өгдөггүй;

- Бидэнд хэрэг, зөрчлийн газарт үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримт устахаас урьдчилан сэргийлэх, нотлох баримтын чадварыг нь алдагдуулахгүй байх чиглэлийн давтан болон мэргэшүүлэх сургалт ордоггүй;

- Бид шаардлагатай тохиолдолд гар утсаараа бичлэг хийхийг оролдож байсан;

- Бидэнд хэргийн газарт үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримтыг хэрхэн хадгалж хамгаалж болох, устахаас урьдчилан сэргийлэх арга зүйн сургалтыг явуулмаар байна зэрэг асуудлыг ярьсан юм.

Бид үүнийг анхааралдаа авч цагдаагийн алба хаагч нарт энэ чиглэлийн хичээл сургалтыг мэргэжлийн багшаар оруулж, тодорхой мэдлэг, чадвартай болгох ажлыг зохион байгуулах шаардлага тулгарч байна.

Гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт ирсэн алба хаагчдын хийдэг нэг ажил бол хэргийн газрын хамгаалалтын бүсэд хяналт тогтоох ажил байдаг.

“Гэмт хэрэг, зөрчлийн газрын хамгаалах журам” /код 205/-ын 205.6 /хамгаалалтын бүсэд хяналт тогтоох/-ийн 205.6.1.Хэргийн газрын хамгаалалтад ажиллаж байгаа алба хаагч нь хамгаалалтын бүсэд хэргийн газрын үзлэгийн багийн бүрэлдэхүүнээс өөр хэнийг ч нэвтрүүлэхгүй байх үүрэгтэй. 205.6.2.Цагдаагийн байгууллагын удирдлага хэргийн газрын үзлэг явуулах чиглэлээр мэргэжлийн туслалцаагаар хангахаас бусад тохиолдолд хамгаалалтын бүсэд нэвтрэн орохыг хориглоно¹² гэж заасан байдаг.

Уг журмын дээрхи 2 заалтыг гэмт хэрэг, зөрчлийн газар түрүүлж ирсэн цагдаагийн алба хаагчид ихэвчлэн мөрдөж

ажилладаг нь сэдвийн хүрээнд фокус ярилцлагаас харагдаж байна.

Гэмт хэрэг, зөрчлийг түргэн шуурхай илрүүлэх, гэмт этгээдийг олж тогтооход хэргийн газарт үлдсэн ул мөр балартаж устахаас урьдчилан сэргийлэх, нотлох баримтын чадварыг нь буурах нөхцөл боломжийг хязгаарлаж сэргийлэх, хамгаалах арга зүйн чиглэлээр дараах ажил, арга хэмжээ авах шаардлагатай байна. Үүнд:

Нэг. Мэдлэг, ур чадвар олгох арга зүйн сургалт

Цагдаагийн офицерын дамжаа төгсөж, машинт эргүүлийн офицер болон хэсгийн байцаагч, төлөөлөгчөөр ажиллаж байгаа алба хаагч нарт дараах чиглэлийн мэдлэг, чадвар олгох анхан шатны сургалтыг явуулж, ул мөр бэхжүүлэх аргад сургамаар байна. Үүнд:

1. **Гэрэл зураг.** Цаг агаарын аюулт үзэгдэл бий болж байгаа тохиолдолд хэрэг, зөрчлийн газарт үлдсэн ул мөр балрах, устаж үгүй болох магадлал өндөр байдаг тул энэ аргыг мэдэж байх нь чухал юм. Хэргийн газарт үлдсэн ул мөрний хэмжээ, хэлбэр, өнгө, гадна дүрс зэргийг тодорхой харуулахын тулд хэмжихүйн гэрэл зургийн аргыг ашигладаг.

2. **Дүрс бичлэг хийх.** Дүрс бичлэг нь хэргийн газрын анхны дүр төрх алдагдахаас урьдчилан сэргийлэх, анхны хэв шинжийг нь хадгалж үлдэхэд хэрэг болдог нэмэлт хэрэгсэл бөгөөд мэдээллийг үнэн зөв, бодитой дамжуулах аргын нэг юм. Дүрс бичлэг хийж байх явцдаа тайлбарыг цэгцтэй, дараалалтай, сонсогдохуйц, зөв үгээр уншиж хийх ёстой.

3. **Хэмжих.** Мөрний тоон үзүүлэлтийг төрөл бүрийн хэмжих хэрэгслийн тусламжтайгаар тодорхойлох арга юм. Тоон үзүүлэлтэд шугамын ба өнцгийн хэмжээ, жин, эзэлхүүн, харьцаа, температур, хугацаа, хурд, даралт хамаарна.

4. **Гар зураг үйлдэх.** Мөр бэхжүүлэх энэ аргыг практикт ихэвчлэн зам тээврийн хэрэг, ослын үзлэгийн үед ашигладаг ч бүр төрлийн хэргийн газрын хамгаалалтад ажиллаж байгаа алба хаагчид мэдэж байх, шаардлагатай тохиолдолд ашиглаж чаддаг байх хэрэгтэй. Учир нь хэргийн газрын хүрээ, хэргийн газарт байсан зүйлс, хаанаас ямар төрлийн хэдэн мөр илрүүлсэн, хэргийн

¹² Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам. УБ.2018. 342 дахь тал

бусад байдал зэрэг олон мэдээллийг нэг дор харуулах боломжтой байдаг тул ихээхэн ач холбогдолтой.¹³

Цагдаагийн офицерын дамжаа төгссөн алба хаагч нарт дээрхи анхан шатны мэдлэг, чадвар олгох сургалтыг явуулсанаар хэргийн газарт байгаа үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримтыг цаг агаарын аюулт үзэгдлээс урьдчилан сэргийлэх боломж нэмэгдэнэ.

Хоёр. Хэргийн газрын хамгаалалтын цүнх /шинэ бүтээл/

Энэхүү цүнх нь машинт эргүүл болон хэсгийн байцаагч, төлөөлөгч нар заавал байх ёстой хэргийн газрын хамгаалалтад ашиглаж болох гарын доорхи материалаас бүрдсэн иж бүрдэл цүнх юм. Урьд өмнө нь энэхүү цүнхний талаар хэн ч хэзээ ч ярьж байгаагүй учир шинэ санаа гэж үзэж болно.

Хэргийн газрын хамгаалалтын иж бүрдэл цүнхийг миний бие өөрийн илтгэл удирдсан багш нартайгаа хамтран санаа гаргаж, шинээр жагсаалт гаргаж нэвтрүүлэх арга замыг эрэлхийллээ.

Хэргийн газрын хамгаалалтад ашиглах иж бүрдэл цүнхэнд дараах зүйлсийг байх нь гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримт цаг агаарын аюулт үзэгдэл болон бусад цаг үеийн шинжтэй нөхцөл байдлаас үүдэлтэйгээр устаж үгүй болох шинж тэмдэг мэдэгдэж байвал хэргийн газарт түрүүлж очсон алба хаагч, хамгаалалтын иж бүрдэл цүнхэнд байгаа гарын доорхи материал, эд зүйлүүдийг ашиглан ул мөр, эд мөрийн баримтыг хамгаалах, бэхжүүлэх, устаж үгүй болохоос урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

Хэргийн газрын хамгаалалтанд ашиглах цүнхэнд

байвал зохих эд зүйлийн жагсаалт

1. Хэргийн газрын хамгаалалтын хувцас
2. Хамгаалалтын тууз/ нэг удаагийн 4 ш, олон удаагийн 2 ш/
3. Мөр хамгаалах хуванцар сав 6 ш
4. Цогцосны бүтээлэг 4 ш /230x200/
5. Шохой 1 ш
6. Шугам
7. Гар чийдэн
8. Цифр 1-10
9. Замын тэмдэг чиглэл өөрчилсөн.
10. Карбин 6ш

11. Наалддаг /тууз өргөн нарийн /

12. Бусад

Дээрхи эд зүйлсийг ашиглах арга зүйн сургалтыг зохих хэмжээнд явуулж, тодорхой мэдлэг, арга зүйн ур чадварыг олгосоны дараа ашиглавал илүү үр дүнтэй гэж үзэж байна.

Хэргийн газрын хамгаалалтын иж бүрдэл цүнхэнд байвал зохих эд зүйлсийн жагсаалтад дурдсан зүйлсийг зургаар харуулбал:

Зураг №1. Гар чийдэн, хэрэгсэл

Зураг №2. Замын тэмдэг, скоп, метр

¹³ Б.Бат-Эрдэнэ., Б.Лхагвасүрэн., Н.Баясгаланбат. Криминалистик. Уб.2013. 54 дэх тал

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЯАГА

Зураг №3. Цогцосны бүтээлэг

Зураг №4. Шугам, үзэг бичгийн хэрэгсэл

Зураг №5. Хамгаалалтын хувцас

Зураг №6. Мөр хамгаалах хуванцар сав

Зураг №7. Хамгаалалтын тууз /олон удаагийн/

Зураг №8. Хамгаалалтын тууз /1 удаагийн/

Дээрхи хэргийн газрын хамгаалалтын иж бүрдэл цүнхийг хэргийн газар түрүүлж очсон машинт эргүүлийн алба хаагчид болон хэргийн байцаагч /төлөөлөгч/-д ашиглаж сурсанаар гэмт хэрэг, зөрчлийн газарт цаг агаарын аюулт үзэгдэл болон бусад нөхцөл байдлын улмаас хэргийн газарт үлдсэн ул мөр балартах, устаж үгүй болох нөхцөл үүсвэл ашиглаж, ул мөр, нотлох баримтыг хамгаалах арга хэмжээ авснаар гэмт хэрэг, зөрчил илрэх боломж нэмэгдэнэ гэж үзэж байна.

Дүгнэлт. Аливаа гэмт хэрэг, зөрчлийг түргэн шуурхай илрүүлэх, үйлдсэн этгээдийг олж тогтооход хэргийн ул мөр, эд мөрийн баримтыг илрүүлж бэхжүүлэх асуудал чухал үүрэгтэй. Гэвч энэ нь гэмт хэрэг, зөрчлийн дуудлага, мэдээллийн дагуу хэргийн газарт түрүүлж очдог хэв журмын алба хаагчдын хэргийн газарт үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримтыг хамгаалах, устаж үгүй болох, нотлох баримтын чадвараа алдахаас урьдчилан сэргийлэх арга зүйн мэдлэг, чадвараас ихээхэн хамаардаг юм байна.

Өнөөдөр цагдаагийн ахлагч бүрэлдэхүүнийг бэлтгэн гаргадаг Ахлагчийн сургуульд хэргийн газарт үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримтыг хамгаалах зорилгоор хамгаалалтын бүс рүү гадны хүмүүсийг нэвтрүүлэхгүй байх, хэргийн газрын үзлэгийн багийн гишүүдийг ажиллах нөхцөл боломжоор хангах арга зүйн талаар сургалт явуулдаг.

Цаг агаарын аюулт үзэгдэл болон бусад хэргийн газарт үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримт устаж үгүй болох, нотлох баримтын чадвараа алдах нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд ул мөр, нотлох баримтын чадварыг алдагдуулахгүй, анхны хэв шинжээр хадгалж үлдэх, бэхжүүлэх, баримтжуулахад шаардлагатай эд зүйлс, материал дутагдалтай байдаг нь тулгамдсан асуудал гэж харж байна.

Энэхүү тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх арга замын нэг бол хэргийн газрын хамгаалалтын цүнхийг шинээр бий болгож ашиглах явдал юм. Нөгөө арга зам нь шинээр дамжаа төгссөн алба хаагч нарт хэргийн газарт үлдсэн ул мөр, нотлох баримтыг устаж үгүй болохоос урьдчилан сэргийлэх арга зүйн мэдлэг, ур чадвар олгох сургалт явуулах мөн гэж үзэж байна. Тиймээс энэ асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд Дотоод хэргийн их сургуулийн Ахлагчийн сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт

криминалистик хичээлийг оруулах замаар ул мөр, нотлох баримтыг бэхжүүлэх, устаж үгүй болохоос арга зүйн мэдлэг, чадвар олгох, хэргийн газрын хамгаалалтын цүнхийг ашиглах арга зүйг зааж сургаснаар хэргийн газрын ул мөр устгах, нотлох баримтын чадвар нь алдагдахаас урьдчилан сэргийлэх боломжтой болж, гэмт хэрэг түргэн шуурхай илрэх боломжийг нэмэгдүүлэх юм.

Санал. Цагдаагийн офицер дамжаа төгссөн машинт эргүүлийн офицер, хэсгийн байцаагч /төлөөлөгч/-аар ажиллаж байгаа алба хаагчаас хэргийн газарт үлдсэн ул мөр, эд мөрийн баримтыг хамгаалах, нотлох баримтын чадварыг алдагдуулахгүй байлгахад чиглэсэн мэдлэг, ур чадвар олгох давтан сургалтыг зохион байгуулж явуулах;

1. ДХИС-ийн Ахлагчийн сургуулийн офицер бэлтгэх дамжааны сургалтын хөтөлбөрт хэргийн газрын ул мөр, нотлох баримтыг хамгаалах чиглэлийн хичээлийг оруулж, ул мөр, эд мөрийн баримтыг устаж үгүй болохоос урьдчилан сэргийлэх, гарын доорхи, материалаар хамгаалах, баримтжуулах арга зүйд сургах;

2. Хэргийн газарт ул мөр, нотлох баримт устаж үгүй болохоос урьдчилан сэргийлэхэд шаардлагатай эд зүйлсийг агуулсан цүнхийг шинээр бий болгож, уг цүнхэнд байвал зохих эд зүйлсийн жагсаалтыг гаргах, хангах ажлыг нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын удирдлагууд зохион байгуулж, холбогдох зардлыг ГХУС-х сангаас гаргуулж бүрдүүлэх;

3. Хэв журмын алба хаагчдын дунд хэргийн газарт ул мөр, эд мөрийн баримт устаж үгүй болохоос урьдчилан сэргийлэх арга зүйн ур чадварын тэмцээн, уралдааныг зохион байгуулах.

Ашигласан материал

Монгол Улсын хууль тогтоомж:

1. Цагдаагийн албаны тухай хууль

Ном, сурах бичиг, гарын авлага:

2. Б.Батзориг. Нотолгооны онол. УБ.2013

3. Б.Лхагвасүрэн., Н.Баясгаланбат.

Криминалистик. УБ.2013

Журам, заавар:

4. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам. УБ.2018.

Цахим эх сурвалж:

5. <https://criminalisticmn.blogspot.com>

6. <http://eagle.mn/r/23547>

ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССТ ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

HUMAN RIGHTS ISSUES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Хууль сахиулахуй
Гэмт явдал судлал

Л.Хаш

Санхүү, эдийн засгийн их сургуулийн ахлах багш, доктор

Khash L.

Senior teacher, Ph.d, University of Finance and Economics

Хураангуй: Хүний эрх хэмээх ойлголт нь хүн болж төрсний хувьд заяагдсан, ямар нэгэн ялгаатай байдлаас үл хамааран эдэлбэл зохих эрх, эрх чөлөөг хэлдэг¹. Өөрөөр хэлбэл хүнд өөрт нь байдаг, хэнээс ч үл хамааран, заавал эдлэх шинжтэй, салшгүй, хуваагдашгүй, оршихуйн боломж юм. Хүний эрх, эрх чөлөөг хангаж, хамгаалах нь ардчилсан нийгмийн хамгийн чухал зарчим бөгөөд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн хоёрдугаар бүлэгт Монгол Улсын иргэний эдлэх эрх, эрх чөлөөг баталгаажуулж өгсөн. Энэ ч утгаараа эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хүний эрхийн асуудлыг хөндөн зарим тохиодолд зөрчигдсөн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх асуудал урган гарч байгаа билээ. Иймд хүний эрхийг хамгаалах асуудлыг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны анхан шатнаас нь хэрхэн зөрчигдөж байгаа талаар судлах санамсаргүй түүврийн аргаар тодорхойлон үзсэн болно.

Abstract: The concept of human rights refers to the rights and freedoms that a person is born with and should enjoy regardless of any differences. In other words, it is an inalienable, indivisible, possibility of existence that a person has, regardless of anyone, and must enjoy it. Ensuring and protecting human rights and freedoms is the most important principle of a democratic society, and the second chapter of the Constitution of Mongolia guarantees the rights and freedoms enjoyed by citizens of Mongolia. In this sense, the issue of how to solve the problem of violation of human rights in some cases in criminal proceedings is emerging. Therefore, the issue of human rights protection has been determined by a random sampling method to study how it is violated from the initial stage of criminal proceedings.

Түлхүүр үг: хүний эрх, эрүүгийн процесст хүний эрхийн асуудал, эрүүгийн процесс

Key word: human rights, human rights issues in criminal proceedings, criminal proceedings

2002 оны эрүүгийн хуульд “Иргэн, нийгмийг гэмт халдлагаас хамгаалах, гэмт хэргийн улмаас зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг цээрлүүлэх, хүмүүжүүлэх, гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэхэд оршино.”² гэж тусгажээ. 2002 оны Эрүүгийн хуулинд улс төр, нийгмийн зүтгэлтнийг улс төрийн зорилгоор алах, хүний амь насыг санаатай бүрэлгэх, хүчиндэх, зандалчлах, төрлөөр устгах гэмт хэргүүдийг онц гэмт хэрэгт тооцон хүндрүүлэх нөхцөл байдалд тооцож шүүхээс цаазаар авах ял оногдуулахаар хуульчилж өгсөн байдаг. Улмаар Монгол Улсын Их Хурал 2012 оны 01 дүгээр сарын 05-ны өдөр цаазаар авах ялыг устгахад чиглэгдсэн Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 2 дугаар нэмэлт протоколыг соёрхон баталсан хууль гаргаснаар Монгол Улс цаазын ялгүй орон

болсон билээ. Үүнээс харвал хүний амь насны эсрэг чиглэсэн аливаа халдлагаас төр хамгаалах үүрэгтэй бөгөөд төр нэг л хүний эрхийг зөрчвөөс энэ нь нийтэд хамааралтай асуудал болно.

Монгол Улсын Хөдөлмөрийн баатар, ардын багш, гавьяат хуульч, доктор, профессор Б.Чимид гуай Үндсэн хуулийн мэдлэг хэмээх бүтээлдээ Монгол улсын Үндсэн хуулиар бататгасан иргэний үндсэн эрх, эрх чөлөөг улс төрийн эрх чөлөө, нийгэмт соёлын эрх, хувийн халдашгүй эрх, эрх чөлөө, иргэдийн тэгш эрх болон эдийн засгийн эрх хэмээн ангилан авч үзсэн байна. Эдгээрээс гадна сүүлийн үед иргэний үндсэн эрхэд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны талаарх буюу процессын эрх гэж ангилах болсон нь Монголын Үндсэн

¹ Хүний эрхийн товч тайлбар, 2012 он, 5-р нүүр

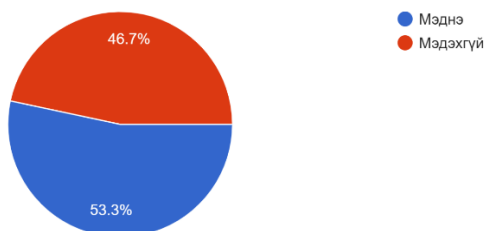
² Эрүүгийн хууль 2002 он 45-р зүйл

хуульд ч бас тусгалаа олжээ”³ хэмээн өгүүлсэн байдаг. Үүнийг хөөн үзвэл, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 14-т “Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн тусалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх, хэргээ шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, уучлал хүсэх эрхтэй. Өөрөө өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардах, мэдүүлэг гаргуулахаар шахалт үзүүлэх, хүч хэрэглэхийг хориглоно”⁴ Гэм буруутай нь хуулийн дагуу шүүхээр нотлогдох хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож үл болно. Гэм буруутны ял зэмлэлийг түүний гэр бүлийн гишүүд, төрөл саданд нь халдаан хэрэглэхийг хориглоно” хэмээн процессын үндсэн эрхийг тусгайлан тодорхойлж өгчээ. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны буюу процессын эрх гэдэгт хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиудад заасны дагуу тухайн харилцаанд оролцож буй субъектуудын эдлэх эрхийг ойлгоно. Мөнхүү Монгол Улсын шүүх эрүү, иргэн, захиргааны шүүхийн үйл ажиллагааг дагнан явуулдагын хувьд Үндсэн хуулинд заасан дээрх эрхээс гадна тусгайлан зохицуулсан процессын хуулиудад хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд эдлэх эрхийг нарийвчлан тусгаж өгсөн байна. Ийнхүү хууль тогтоомжоор хүний эрхийг баталгаажуулж өгснөөр эрхээ эдлэх бодит боломж бий болж байна.

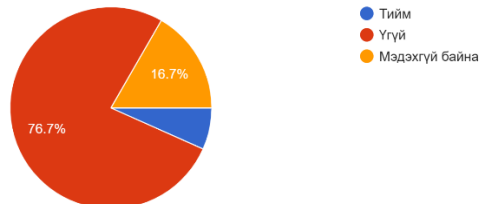
Тэгвэл хууль тогтоомжоор олгосон эрхээ иргэд бодит байдал дээр мэддэг эсэх, хууль сахиулагчид хуулийн дагуу үйл ажиллагаагаа явуулж буй эсэхийг Монгол Улсад эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж буй Баянзүрх, Сүхбаатар, Чингэлтэй, Баянгол, Сонгино-хайрхан, Хан-уул дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр хэрэг шийдвэрлүүлж буй шүүгдэгчидээс асуумжийн аргаар тус судалгааг авсан билээ. Энэхүү судалгаанд нийт санамсаргүй түүврийн аргаар 100 шүүгдэгчид хамрагдсан

бөгөөд урьдчилан бэлтгэсэн 10 асуултанд өөрийнхөө үнэлэмжээр хариулсан болно.

1. Судалгааны нэгдэх асуулт: Эрүү шүүлтийн талаарх ойлголтыг шүүгдэгчид эрүү шүүлтийн талаарх ойлголттой эсэхийг тодорхойлох зорилгоор асуусан болно. Судалгааны үр дүнгээс харахад нийт шүүгдэгчидийн 53.3% нь эрүү шүүлтийн талаарх ойлголттой гэсэн бол 46.7% нь огт мэдэхгүй гэсэн хариултыг өгсөн байна.

2. Энэхүү асуултанд нийт судалгаанд хамрагдагсдын 76.7% нь эрүү шүүлтэд өртөж байгаагүй, 16.7% нь мэдэхгүй, үлдсэн 6.6% нь тийм гэсэн хариултыг өгсөн байна. Үүнээс харвал дийлэнх шүүгдэгчид эрүү шүүлтийн тухай ойлголтгүйн улмаас эрүү шүүлтэд өртсөн эсэхээ мэдэхгүй өнгөрч байна.

3. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг явуулж буй хэрэг бүртгэгч, мөрдөгч, цагдаа нар өөрсдөө мэдээгүй ч хэргийн оролцогчийн сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлдөг. Ингэснээр хэргийн оролцогчид айж сандран худал мэдүүлэг өгөх эрсдэлтэй бөгөөд цагдаагийн ажилтаны харилцаа хандлагаас иргэдийн хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад оролцох оролцоо хамаарна. Судалгааны үр дүнгээс харвал дийлэнх хувь нь ширүүн, уур уцаартай, зандарсан байдлаар шүүгдэгчидтэй харьцдаг нь харагдаж байна.

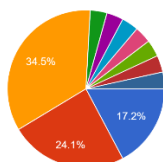
³ Б.Чимид Үндсэн хуулийн мэдлэг, 2008 он, 107-р нүүр

⁴ Монгол Улсын Үндсэн Хууль 1992 он 2-р бүлэг 16 зүйл 14 хэсэг

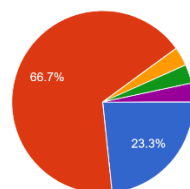
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

● Найрсаг эелдэг харьцдаг
● Огт хүндэтгэггүй зандарч харьцдаг
● Ширүүн уур уцаартай харьцдаг
● Aiglahad zaluu shine tugssun bidni u...
● Deerengui
● Medehgui ggu bha
● Mdngui
● Tuhain hunihee nuhtsul baidliig oilgod...

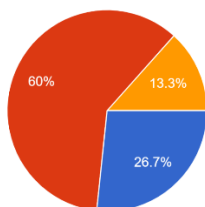
▲ 1/2 ▼

4. Судалгаанд хамрагдсан шүүгдэгчдийн дийлэнх буюу 66.7% нь хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад ямар нэгэн байдлаар хууль сахиулагчийн зүгээс биед халдсан зүйл байхгүй гэсэн хариултыг илгээсэн байна. Харин үлдсэн 33.3% нь гар өчих, нүүрлүү цохих гэх мэт ямар нэгэн байдлаар цагдаа шүүгдэгчийн биед халдсан байна.

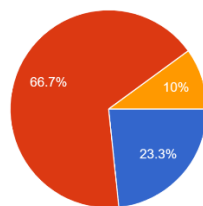
● Тийм
● Үгүй
● Gar ochih
● Tiim yvtstai holbogdj bggu
● Nuurmluu tsohidon

5. Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, цагдаа нар нь хэргийг үнэн зөв хуулийн дагуу шийдвэрлэх үүрэгтэй. Гэвч зарим тохиолдолд шүүгдэгчид хэрэг тулгах, хэргийг амраар шийдэх гэсэн оролдлого гардаг болохыг доорх судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна.

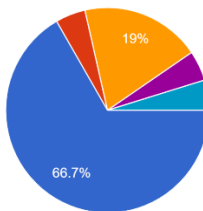
● Тийм
● Үгүй
● Мэдэхгүй байна

6. Эрүү шүүлтэд зөвхөн бие махбодийн эрүү шүүлтээс гадна сэтгэл санааны эрүү шүүлт хамаардаг. Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад нийт судалгаанд хамрагдсан шүүгдэгчдийн 23.3% нь бие махбодийн болон сэтгэл санааны ямар нэгэн хохиролд өртсөн үр дүн гарсан байна. Ингэхдээ шүүгдэгчийн биед ямар нэгэн байдлаар халдах, тухайн нөхцөл байдалд тохиромжгүй үг хэллэг, үйлдлийг гаргадаг гэсэн байна.

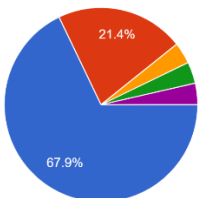
● Тийм
● Үгүй
● Мэдэхгүй байна

7. Хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад шүүгдэгчийн бие махбодь болон сэтгэл зүйд ямар нэгэн байдлаар хохирол учруулсан тухай дээд шатны албан тушаалтанд гомдол гаргаж хандаж байсан тохиолдол цөөн бөгөөд шүүгдэгчид яахаа мэдэхгүй, дээд шатны албан тушаалтанд хандсан ч ямар нэгэн үр дүнд хүрэхгүй гэсэн шалтгаанаар огт хариуцлага тооцох арга хэмжээг авдаггүй байна. Ингэснээр тус үйлдэл нь дахин давтагдах эрсдэлийг дагуулж байна.

● Үгүй
● Тийм
● Яахаа мэдэхгүй
● Айсан
● Ur dungui
● Ur dugngui

8. Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, цагдаа нарын бүхий л үйл ажиллагаа хуулийн дагуу байх ёстой бөгөөд хууль ёсны шаардлагыг биелүүлэхгүй бол холбогдох хуульд заасны дагуу албадлагын арга хэмжээ хэрэглэх эрхтэй байдаг. Нөгөө талаар хэргийн оролцогчид ямар хэрэгт шалгагдаж байгаагаа мэдэх, өмгөөлөгч авах гэх мэт эрхийг хуульд заасны дагуу эдлэх учиртай. Доорх судалгааны үр дүнгээс харвал дийлэнхдээ хууль сахиулагчид аливаа үйлдэл хийхдээ хууль сануулдаг бөгөөд хуулийн дагуу эрхээ эдлэх боломжийг олгодог байна.

● Тийм
● Үгүй
● Tai dutuu oilgomjgui
● Zarimdaa
● Tiim vgvi

Монгол Улсад Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хууль 2000 оны 12 дугаар сарын 7-ны өдөр батлагдсанаар Хүний эрхийн үндэсний байгууллагын эрх зүйн орчин бүрдэж, Монгол Улсын Хүний

эрхийн Үндэсний комисс байгуулагдсан⁵. Тус байгууллага нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, хууль, олон улсын гэрээнд заасан хүний эрх, эрх чөлөөний тухай заалтын хэрэгжилтэд хяналт тавьж, хүний эрхийг хамгаалах, дэмжих чиг үүрэг бүхий байгууллага бөгөөд иргэдээс эрх эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл аж ахуйн нэгж байгууллага, албан тушаалтан болон хувь хүн ХЭҮК-т гомдол, мэдээлэл гаргаж болдог. Хүний эрхийн үндэсний комисст ирж буй гомдлын 70 гаруй хувийг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой гомдол эзэлдэг байна. Мөн Хүний эрхийн үндсэний комисс Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх илтгэл боловсруулж, Улсын Их Хуралд хүргүүлэх үүргийг хүлээдэг. Энэхүү илтгэлд эрүү шүүлтийн асуудлыг заавал тусгадаг бөгөөд Монгол Улсад эрүү шүүлт байгаа гэдгийг тус илтгэлийн хүрээнд хийсэн хяналт, шалгалтаар хүлээн зөвшөөрсөн байдаг. Тухайлбал, төр, нийгмийн зүтгэлтэн Санжаасүрэнгийн Зориг агсны хэрэгт яллагдсан Б.Содномдаржаа, Т.Чимгээ нарыг эрүүдэн шүүсэн бичлэг олон нийтэд цацагдсанаар эрүүдэн шүүлт Монгол улсад байгаа гэдгийн бодит илрэл болсон. Энэ бол зөвхөн нийгэмд илэрсэн нэгээхэн хэсэг юм.

Эрүү шүүлтийн талаарх асуудлыг анх 1945 онд НҮБ-ын дүрмийг батлах үеэс эхлэлтэй гэж үздэг. Учир нь дэлхийн 1, 2 дугаар дайны үед олон улсын хэмжээнд хүмүүсийг үй олноор хөнөөн устгасан, хүн төрөлхтний эсрэг геноцидийн гэмт хэргүүд үйлдэгдсэнтэй холбоотой хүний эрхийг олон улсын түвшинд хамгаалах зайлшгүй шаардлага бий болсонтой холбоотойгоор эрүүдэн шүүлтийн асуудлыг дэлхий дахинд анхаарч, хууль эрх зүйн хувьд онцгойлон авч үзэх болсон.

Иймээс 1948 онд Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалыг батлан гаргахдаа эрүү шүүлттэй холбоотой заалтуудыг тусгаж өгсөн. Жишээлбэл: Хүний эрхийн Түгээмэл тунхаглалын 5 дугаар зүйлд “Хэнд ч эрүү шүүлт тулган эсхүл хэнтэй ч хэрцгийгээр хүний ёсноос гадуур буюу нэр төрийг нь доромжлон харьцах, шийтгэх ёсгүй” хэмээн заасан байдаг. Мөн 1945 онд Хүний эрхийн байгууллага байгуулагдаж, анхны томоохон

баримт бичгүүдийг гаргаж, 1966 онд “Иргэний болон Улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт”, 1984 оны 12 сарын 10-ны өдөр НҮБ-ээс “Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг” конвенцийг тус тус батлан гаргаж байжээ. Энэхүү конвенцод Монгол Улс 2000 оны 11 дүгээр сарын 02-ны өдөр нэгдэж орсон бөгөөд конвенцийн 1-р зүйлд “эрүүдэн шүүх” гэж хэн нэг хүн буюу гурав дахь этгээдээс мэдээ сэлт, мэдүүлэг авах, тухайн хүн буюу гурав дахь этгээдийн үйлдсэн буюу сэрдэгдсэн хэрэгт шийтгэх, айлган сүрдүүлэх, шахалт үзүүлэх, аливаа байдлаар алагчилах зорилгоор төрийн албан тушаалтан, албан үүрэг гүйцэтгэж буй бусад хүний өдөөн хатгалт, ил, далд зөвшөөрлөөр тухайн хүн буюу гурав дахь этгээдийн бие махбодь, сэтгэл санааг хүчтэй шаналган зовоох аливаа санаатай үйлдлийг хэлнэ” хэмээн тодорхойлсон байдаг⁶.

Эрүү шүүлт, хүнлэг бус харьцаанаас ангид байхыг Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.9 дүгээр зүйлийн 1-т “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчид эрүү шүүлт тулгаж, хүнлэг бус, хэрцгий хандаж, нэр төрийг нь доромжлохыг хориглоно”, 2-т “Сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогч, гэрчээс мэдүүлэг авахдаа тэдэнтэй хүнлэг бусаар харьцаж, нэр төр, алдар хүнд, бие махбод, сэтгэл санаанд хохирол учруулах арга хэрэглэхийг хориглоно”⁷ хэмээн заасан байдаг. Ийнхүү улс орныхоо хууль тогтоомжид олон улсын гэрээнд заасан зохицуулалтыг тусгаж өгсөн хэдий ч бодит байдал дээр хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй байна. Жишээлбэл: ХЭҮК-с 2018 онд гаргасан илтгэлийн хүрээнд яллагдагчидтай хийсэн ярицлагад “... Хорих ангийн албан хаагч нар биднийг хэл амаар байнга доромжилдог, ялтнуудтай ялгамжтай харьцдаг, мөн өөдөөс тайлбар тавьсан учир чамд зөрчлийн акт бичнэ хэмээн заналхийлдэг, дэглэм дээшлүүлнэ гэж сүрдүүлдэг, зүй бус харьцдаг...”⁸ гэх гомдол, “Мөрдөн байцаагч Б нь хилс хэрэг хүлээлгэх зорилгоор миний элэг, бөөр, шанаа руу хэд хэдэн удаа цохиж, залгуурын утсаар

⁵ Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комиссын цахим талбар

⁶ Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц

⁷ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017 он 1-р бүлэг 1.9-р зүйл

⁸ Монгол Улсын хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 18 дахь илтгэл, 41-р тал

Хууль сахиулахуй

ороолгосон. Шал долоолгож, толгой дээр гишгэж, баруун гарын долоовор хурууг бахиар хавчиж байгаад төмрөөр цохисон. Мөн өмгөөлөгчтэй байцаалт өгмөөр байна гэхэд “Чи өмгөөлөгчөө харуулж байгаад хэрэг хийхгүй яасан юм”⁹ гэж доромжилсонд гомдолтой байна хэмээн гомдол мэдүүлсэн байдаг.

Эрүү шүүлт тулгах үйлдлийг аливаа этгээдээс өөрт шаардлагатай гол баримтаа гаргуулж авах зорилгоор, тухайн хэрэгт сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчээр татагдсан этгээдийг өөрийн эрхшээлд байлгаж буй төрийн албан хаагч буюу төрийн эрх мэдэл бүхий хүн өөрөө эсвэл өрөөл бусдаар дамжуулан үйлддэг. Эрүү шүүлтийг нөхцлийн эрүү шүүлт, бие махбодын эрүү шүүлт, сэтгэл санааны эрүү шүүлт хэмээн ангилан авч үздэг. Эдгээрээс нөхцлийн эрүү шүүлт нь хэн нэгэн этгээдийг зориудаар хүнд нөхцөлд байлгах замаар бие махбод болон сэтгэл санааг нь тарчлаах үйлдлийг ойлгодог. Тиймээс эрүү шүүлт тулгах нөхцлийг бүрдүүлэхгүйн тулд хорих анги болон цагдан хорих байрыг олон улсын стандартад нийцүүлэх шаардлагатай байдаг хэдий ч манай улсын хувьд хангалтгүй байсаар байна. Мөн тус ангилалд “зүй бус харьцаа” гэсэн ойлголт байдаг. Эрүү шүүлтэд өртөөгүй ч гэсэн төрийн байгууллагын албан тушаалтны буруугаас шууд ба шууд бусаар хохирч байгаа хүний хувьд зүй бус харьцаа гэдгийг олон улсын байгууллагаас нарийвчлан зохицуулаагүй байдаг. Гэсэн хэдий ч улс орнууд дотоодын хууль тогтоомжоор “зүй бус харьцаа”-ны тухай тодорхойлж, үүнтэй холбоотой үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлсон байх шаардлагатай бөгөөд хууль сахиулах, мөрдөн шалгах ажиллагааны үед төдийгүй бусад нөхцөлд ч зүй бус харьцааны зөрчил буюу эрүү шүүлтээс урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой юм. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид “Төрийн албан хаагч тайлбар, мэдүүлэг авах, хэрэг хүлээлгэх, ял, шийтгэл оногдуулах, ялгаварлах зорилгоор өөрөө, эсхүл бусад этгээдийг хатгаж, зөвшөөрөл олгож, эсхүл бусад байдлаар тухайн үйлдлийг хийхийг зөвшөөрч байгаагаа илэрхийлж бусдын бие махбод, сэтгэл санааг шаналган зовоосон бол таван мянга дөрвөн зуун нэгжээс хорин долоон мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл

хугацаагаар хорих ял шийтгэхээр” хуульчилж өгсөн байна.

Манай улсад хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг явуулж буй мөрдөгч, прокурор, эрүү шүүлтийг зөвхөн бие махбодийн эрүү шүүлтээр төсөөлж, сэтгэл санааны эрүү шүүлтийг төдийлэн анхаардаггүй. Үүнийг тухайн төрлийн эрүүгийн хэргийг шийдвэрлэсэн байдлаас харж болж байна. Жишээлбэл: Сүхбаатар аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн 2018 оны 01 сарын 17-ны өдрийн 21 дүгээр дугаар бүхий Д.М, Х.Б нарт холбогдох анхан шатны шүүхийн тогтоолд шүүгдэгч Х.Б -ын “Би ширээнийхээ ард сууж байгаад цахилгаан бороохойгоо 2 удаа дуугаргахад цэнэг нь дуусчихаар нь цэнэггүй бороохойгоор Х-г айлгах гээд хувцасных нь гаднаас гэдэс рүү нь 2-3 удаа хүрсэн” гэх мэдүүлэг, шүүгдэгч Х.Б нь төрийн албан хаагчаар буюу Дорнод аймгийн Цагдаагийн газарт Сэргэлэн сумын хэсгийн төлөөлөгчөөр ажиллаж байхдаа 2016 оны 07 сарын 29-ний өдрийн өглөөний 06-07 цагийн орчимд хохирогч Б.Э -ыг хэрэг хүлээлгэх зорилгоор “Малын сэвс чинь хаана байгаа юм бэ, чи худлаа заалаа” гэж шанаанд нь цохин, хэвлий орчимд нь 2-3 удаа өшиглөж зодон бие махбодийг шаналган зовоож эрүү шүүлт тулгасан нь тус тус нотлогдож, тогтоогдсон тул шүүгдэгч Х.Б -ыг 2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 21.12 дугаар зүйлийн 1 / Эрүү шүүлт тулгах / гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тус тус тооцох үндэслэлтэй” гэж үзсэн шүүхийн дүгнэлт¹⁰ зэргийг хянан үзвэл, эрүү шүүлтийн улмаас гэмтэл учирсан эсэхэд онцгой ач холбогдол өгөх буюу зөвхөн биемахбодыг гэмтлэг авч үзэн, сэтгэл санааны шаналал зовлонг тодорхойлох, хохирлыг нөхөн төлөх талаар огт авч хэлэлцээгүй байна.

Түүнчлэн, ХЭҮК-ын мэдээлснээр сэтгэл санаагаар тарчлаан зовоосон гэх гомдлуудыг зарим тохиолдолд нотлох баримт байхгүй, эсвэл гэмтлийн зэргийг тодорхойлох боломжгүй гэх шалтгаанаар эрх бүхий байгууллага, хүмүүс хэрэгсэхгүй болгожээ¹¹. Гэсэн хэдий ч 2020 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар өөрчлөлт оруулснаар “Монгол Улсын иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн, хуулийн этгээд нь мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас учирсан эд хөрөнгийн

⁹ <https://news.mn/r/2419069/>

¹⁰ <https://shuukh.mn/>

¹¹ Монгол Улсын 2020 оны Хүний эрхийн тайлан

хохирлыг нөхөн төлүүлэх, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүнд, эрүүл мэнд, сэтгэл санааны үр дагаврыг арилгуулах болон тэтгэвэр, тэтгэмж авах, орон сууц эзэмших болон бусад эрхээ нөхөн сэргээлгэх эрхтэй” болсон бөгөөд хохирлыг нөхөн төлөх үүргийг төр хариуцан хүлээнэ.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогч буюу сэжигтэн, яллагдагч, хохирогч, шүүгдэгч нар эрүү шүүлтээс гарах хамгийн том гарц бол хууль зүйн туслалцаа авах юм. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 5.2 дугаар зүйлийн 1-т “Сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогч, иргэний нэхэмжлэгч, иргэний хариуцагч өмгөөлөгчөө өөрөө сонгоно”¹² хэмээн өмгөөлөгч авах эрхийг хуульчилжээ. Өмгөөлүүлэх эрхээ хэрэгжүүлэхийн тулд өөрт нь тулгаж байгаа хэрэг маргаан, эд материалын хариуцлага болон бусад нөхцлүүдийг цагаатгах, хөнгөрүүлэх, өөрийн гэм бурууг үгүйсгэх нотлох баримтыг гаргах, цуглуулахыг шаардах, хуулийн зүйл заалтыг өөрт ашигтайгаар тайлбарлах зэрэг үйл ажиллагааг явуулна¹³. Монголын хуульчдын холбооноос 2020 оны 12 сарын 31-ны өдрийн байдлаар гаргасан судалгаагаар манай улсад нийт 2615 өмгөөлөгч өмгөөллийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна¹⁴. Тиймээс хууль эрх зүйн мэдлэгтэй өмгөөлөгч нараас хууль зүйн туслалцаа авснаар өөрийн эрхийг зөрчихөөс сэргийлж чадна. Мөн хууль зүйн туслалцаа авах боломжгүй бол Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид үзүүлэх хууль зүйн туслалцааны тухай хуулийн дагуу улсын өмгөөлөгчөөс хууль зүйн зөвлөгөө, үйлчилгээг авах боломжтой.

Удаах эрхийн хамгаалалт нь өөрийн эрхээ мэдэх юм. Тухайлбал, сэжигтэн ямар хэрэгт сэрдэгдэж байгаагаа, яллагдагч ямар хэрэгт яллагдаж байгаагаа мэдэх эрхтэй бөгөөд өөртэй нь холбогдогдуулж эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн, баривчилсан, яллагдагчаар татсан буюу таслан сэргийлэх арга хэмжээ авсан тогтоолтой танилцах эрхтэй байдаг¹⁵. Өөрөө өөрийнхөө эдэх эрхийг мэдэхгүй байх нь эрхээ зөрчүүлэх шалтгаан болж байна. Эрхээ мэдсэнээр хуульд заасан эрхээ эдлэх боломжтой болох бөгөөд эрхээ зөрчигдөхөөс сэргийлэх ач холбогдолтой. Мөн эрх нь зөрчигдөж байна гэдгийг мэдсэн даруйд эрхээ хамгаалж, хохирлоо нөхөн

төлүүлэхийг төрөөс шаардах эрхтэй. Тиймээс зөвхөн хууль эрх зүйн чиглэлээр суралцагчид, цагдаа, хуульч, өмгөөлөгч, прокурор буюу хуулийн байгууллагын ажилчид бус бүх нийтээрээ өөрийнхөө эрхийг зөрчүүлэх боломжийг бусдад олгохгүйн тулд эрх зүйн мэдлэгийг тодорхой түвшинд эзэмших хэрэгтэй.

Үүнээс гадна хууль сахиулах байгууллагын ажилчдад хандсан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Тэдний ажлын ачааллыг бууруулж, ажиллах таатай нөхцлөөр хангаж өгөх хэрэгтэй. Шинжлэх ухааны доктор, профессор Ж.Болдбаатар гуай нэгэн ярилцлагандаа “Цагдаагийн ерөнхий газрын Мөрдөн байцаах албанд 2021 оны 05 сарын байдлаар 470 гаруй алба хаагч 19415 хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан байна. Дээрх үзүүлэлтийг газар нутгийн байдлаар авч үзвэл, нийслэлд нэг мөрдөгч 64 хэрэг, орон нутагт нэг мөрдөгч 31 хэрэгт тус тус мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж байгаа нь мөрдөгч нарын ажлын ачаалал хэт өндөр байгааг харуулж байна” хэмээн дурьдсан байдаг¹⁶. Үүнээс Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэх эрх бүхий төрийн албан хаагчдын нэг хүнд ногдох ачаалал их байгаа талаар дурдаж байсан.

Дүгнэлт

Эрүүгийн хэрэг хянан шалгах ажиллагааг хэрэгжүүлэх эрх бүхий албан хаагчдыг шаардлагатай тоног төхөөрөмжөөр хангаж, тэдний хандлагыг өөрчлөх соён гэгээрүүлэх ажлыг бодитойгоор хийх шаардлагатай. Хууль хүн бүрт эрх тэгш хандах хандлагыг төрүүлэх, өмгөөлөгч авах эрх, өөрийгөө өмгөөлөх эрхийн хангах анхан шатны мэдүүлэг авхаас эхлээд хуулийн талаар сайтар танилцуулан буруу мэдээлэл өгсөн үед авах арга хэмжээний талаар дахин тодруулж хэлж өгөх. Хэрэгт холбогдсон хүн, хуулийн мэдлэггүй, анх удаа гэмт хэрэгт холбогдсон хүмүүс эрх ашиг зарим хэлбэрээр зөрчигдөж байгаа нь бидний нийгэмд эмгэнэл болж байна гэж үзэхээр байна. Монгол улс нь хүний эрхийг дээдэлсэн хүнлэг иргэнлэг ардчилсан гэх тодотгол бүрэн хэрэгжүүлж чадахгүй байгаа харагдаж байна. Хүний сэтгэл зүйд нөлөөлж хэрэг тулгах, хэрэг хүлээлгэх, бие махбодь биш ч сэтгэл зүйд

¹² Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017 он 5-р бүлэг 5.2-р зүйл

¹³ Хүний эрхийн товч тайлбар

¹⁴ <https://www.mglbar.mn/content/35>

¹⁵ Хүний эрхийн эмхэтгэл, 2014 он, 172-174 нүүр

¹⁶ <https://gogo.mn/r/en30m>

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

дарамт шахалт үзүүлэн хэрэг шалган шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж байгаа нь харамсалтай. Иргэдийн сэтгэл зүйд байсан монголын цагдаа, прокурор биднийг хамгаална гэсэн сэтгэхүй дахин сэргээх шаардлага хандлага төрүүлэх нь илүү оновчтой юм.

Ашигласан материал:

1. Монгол улсын үндсэн хууль 1992 он
2. Эрүүгийн хууль 2002 он
3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2015 он
4. Б.Чимид Үндсэн хуулийн мэдлэг, 2008 он, 107-р нүүр
5. Монгол Улсын 2020 оны Хүний эрхийн тайлан

6. Хүний эрхийн товч тайлбар
7. Хүний эрхийн эмхэтгэл, 2014 он
8. Монгол Улсын хүний эрх, эрх чөлөөний байдал /илтгэл/ 2018 он
9. Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц
10. Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комиссын цахим талбар
11. https://shuukh.mn/single_case/17018?start_date=&end_date=&id=1&court_cat=2&bb=1
12. <https://gogo.mn/r/en30m>
13. <https://news.mn/r/2419069/>
14. <https://www.mglbar.mn/content/35>

СЭЖИГТНИЙ ЭРХ ЗҮЙН БАЙДАЛ, ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙД ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

LEGAL STATUS OF SUSPECTS AND CRIMINAL PROCEDURE LEGAL PROBLEMS

Б.Эрдэнэбат

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Мөрдөх арга зүйн тэнхимийн эрхлэгч, докторант, цагдаагийн дэд хурандаа

Erdenebat B.

Police lieutenant colonel

Хураангуй: Эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд 2017 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулга, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байна. Уг шинэтгэлийн хүрээнд эрүүгийн процессын ажиллагааг явуулахад тулгарч байгаа зарим асуудлыг судалж, шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлсэн болно.

Abstract: As part of the legal reforms, the revised Criminal Law and the Law on Criminal Procedure came into effect on July 1, 2017. Within the framework of this reform, some problems faced in the conduct of criminal proceedings have been studied and solutions have been sought.

Түлхүүр үг: Эрх зүйн зохицуулалт, Эрүүгийн процесс, Эрүүгийн багц хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Гэмт хэрэг, Сэжигтэн.

Key word: Legal regulation, Criminal procedure, Criminal code, Criminal procedure law, Crime, Suspect.

Оршил: Нийгмийн хөгжлийн аль ч шатанд Монгол Улсын Эрүүгийн процессын хуулийн зорилт нь “гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд орших”¹ бөгөөд сүүлийн 10 жилд манай улсад 278.536 хохирогчтой, 1656772.5 төгрөгийн хохиролтой 278.189 гэмт хэрэг үйлдэгдсэнээс, дунджаар жилд 27819, сард 2318, хоногт 77, 20 минут тутамд 1 гэмт хэрэг үйлдэгдсэн байна². Үүнээс нийт 200.794 этгээдийг яллагдагчаар татаж мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулж, 596.3 тэр бум төгрөгийн хохирлыг нөхөн төлүүлж, 97.601 (35%) холбогдогчтой 91.578 (32.9%) гэмт хэргийг шүүхээр шийдвэрлэсэн нь эрүүгийн процессын ажиллагааг хангалттай сайн явагдаж, зорилтыг бүрэн хангаж чадахгүй байна. Энэ нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх үүрэг бүхий байгууллагын үйл

ажиллагаа, алба хаагчдыг чадавхжуулах, эрх зүйн зохицуулалт, төрөөс гэмт хэрэгтэй тэмцэх талаар явуулж буй ажиллагааг боловсронгуй болгох, хэрэгцээ шаардлага бий болсныг илтгэж байна.

Эрх зүйт төрийг төлөвшүүлэх талаар заавал хийх алхам бол нийгмийн харилцааг захиргааны хэм хэмжээ тогтоосон актаар бус хуулиар зохицуулдаг болох явдал гэж эрх зүйн онолд үздэг бөгөөд материаллаг хуулийн хэм хэмжээгээр тодорхойлогдсон агуулгыг хэзээ хаана, яаж (ямар арга хэлбэрээр) хийж гүйцэтгэхийг гагцхүү процессын хэм хэмжээгээр л журамлаж, тохируулах боломжтой³.

Эрүүгийн процессын хууль тогтоомж нь нэгэнт үйлдэгдсэн гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулан нотолбол зохих байдлуудыг тогтоон шүүхээр хянан шийдвэрлэх, хууль ёсны, бодит үндэслэлтэй шийтгэх тогтоол гаргах замаар Эрүүгийн хуулийг хэлбэрэлтгүй хэрэгжүүлэх бүхий л нөхцөл, баталгааг бий болгоход чиглэгдсэн билээ. Энэ ч утгаар эрүүгийн процессын

¹ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. - УБ., 2015.

² Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2021 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал. - УБ.,

2022. 4 дэх тал

³ Чимэд, Ч. Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал ба захиргааны процессын онол, практикийн асуудал. УБ, 2004 он, 91 дэх тал.

Хууль сахиулахуй

хууль тогтоомж нь мөрдөн шалгах ажиллагааны хэм хэмжээг чанд сахих замаар гэмт хэргийг илрүүлэх, гэм буруутай этгээдэд зохих эрүүгийн хариуцлагыг хүлээлгэн учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлж, төр, хуулийн этгээд, иргэнийг гэмт халдлагаас хамгаалж чадахуйц процесс ажиллагааны журам (тогтолцоо)-ыг тогтоон мөрдөхөд зориулагддаг төдийгүй, хууль бусаар эрүүгийн хариуцлагад татах, хилсээр ял шийтгэх явдлаас урьдчилан сэргийлж, үндэслэлгүйгээр мөрдөгдөж шийтгүүлсэн хэнийг ч болов цагаатгах явдлыг хангах үүрэгтэй юм.

Үндсэн хэсэг: Эрүүгийн процессын харилцааг “Эрүүгийн процессын эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын эрх зүйн байдлыг хуульчлан тогтоох, процессын нөхцөл журмыг эрх зүйн зохицуулалттай болгох, уг ажиллагаа өөрийн зорилтыг бүрэн хангахад чиглэгдсэн хууль-эрх зүйн орчныг хангахад чиглэгдэнэ”⁴ гэж манай эрдэмтэд тодорхойлжээ. Тухайлбал, мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн бүрэн эрх, үүрэг, эрх хэмжээ, үүрэг хариуцлагыг нарийвчлан тогтоон, эрх ашиг нь хөндөгдөж байгаа оролцогчид болох сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, бусад оролцогч болох гэрч, хохирогч, шинжээч, өмгөөлөгч, оруулагч, хэлмэрч, иргэний хариуцагч, иргэний нэхэмжлэгч нарын эрх, үүрэг, субъектүүдийн хоорондын харилцааны хууль зүйн арга, хэлбэр, зарчим, түүнчлэн процессын хугацаа, нөхцөл, журам, дараалал зэрэг шалгуур нөхцөлүүдийг хангуулах хууль зүйн хэм хэмжээ юм.

Гэтэл эрүүгийн процессын хуульд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь эрх тэгш оролцоотой яллах, өмгөөлөх талын мэтгэлцээний үндсэн дээр явагдах зарчим хэрэгжих нөхцөл бүрдүүлнэ гэж заасан ч зарим оролцогчийн эрх зүйн байдал тодорхойгүй хуульчлагдсан. Тодруулбал, доктор Б.Өнөрмаа: “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг оролцогч болох сэжигтнээс хэрхэн мэдүүлэг авахыг хуулиар зохицуулаагүй, гэмт хэрэгт сэрдэж эхэлсэн үеэс, цаашилбал эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татах тогтоол үйлдэхийн өмнө гэмт хэрэгт

холбогдсон хүнээс хэрхэн мэдүүлэг авах нь процессын хувьд ч тухайн субъектийн хувьд ч ойлгомжгүй байна”⁵ гэж онцлон тэмдэглэсэн.

Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд (цаашид ЭХХШТХ гэх) “сэжигтэн”-г эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогч байхаар уг хуулийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.13 дахь хэсэгт тодорхойлсон байдаг бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэн байж болзошгүй гэж хуульд заасан үндэслэлээр сэрдэгдсэн, хууль ёсны эрх ашиг, сонирхлоо хамгаалуулах, хууль зүйн туслалцаа авах эрхтэй субъект юм. Баривчлагдсанаас бусад тохиолдолд гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж буй хүнд дээрх эрх, боломж нь 2015 оны ЭХХШТХ-иар олгогдоогүй бөгөөд гэрчийн мэдүүлэг өгч явсаар шууд яллагдагчаар татагдах нөхцөл бий болоод байна.

ЭХХШТХ-д сэжигтнээр тооцох, сэжигтнээс мэдүүлэг авах ажиллагаа зохицуулагдаагүй бөгөөд хэрэгт сэрдэгдэж буй хүнээс гэрчийн мэдүүлэг авах нь түүний үндсэн эрхийг ноцтой зөрчиж буй үйлдэл болж байна.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлыг мэдэж байгаа хүнийг гэрч гэх бөгөөд гэрч нь хэргийн талаар өөрийн мэдэх зүйлийг үнэн зөв мэдүүлэх үүрэгтэй эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд саад учруулсан, мэдүүлэг өгөхөөс санаатайгаар зайлсхийсэн, эсхүл худал мэдүүлэг өгсөн бол түүнд Эрүүгийн хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ⁶ гэж хуульчилсан бол сэжигтэн “гэрч” нь хуульд заасан агуулгаараа өөрийн эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй, гэм буруугүйгээ нотлох үүрэггүй боловч гэрчээр мэдүүлэг өгсөн тохиолдолд тухайн хэргийн талаар үнэн зөвөөр мэдүүлэх үүрэгтэй. Тухайн сэжигтэнд холбогдох хэрэг нотлогдсон, “гэрч” сэжигтэн худлаа мэдүүлэг өгсөн нь нотлогдсон тохиолдолд түүнд гэрчийн хувьд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үү гэдэг асуудал хөндөгдөнө. Эрх бүхий албан тушаалтан хуулиар бусдыг гэмт хэрэг үйлдсэн байж болзошгүй гэж сэжиглэх үндэслэл буюу эрхийг баталгаажуулснаар хүний эрхэнд халдах боломж, нөхцөл бүрдэж байгаа бол нөгөө талдаа

⁴ Баярсайхан, Д. Эрүүгийн процессын эрх зүй. - УБ., 2020. 66 дахь тал.

⁵ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны “оролцогч биш” оролцогч буюу “сэжигтэн”-ий талаарх зохицуулалтыг хбнгу-ын эххштх-ийн

/stpol/ зохицуулалттай харьцуулах нь (mglbar.mn)-2022.11.25-ны өдрийн хандалт

⁶ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль// Төрийн мэдээлэл. -УБ., 2017. №23. 9.6 дугаар зүйл.

сэжиглэгдэж буй хүнд өөрийгөө хамгаалах эрх буюу боломж нь давхар үүсэж байх ёстой.

Энэ талаар Улсын Дээд Шүүхийн Тогтоолд “мөрдөгч хэн нэгэн хүнийг гэмт хэрэгт холбогдуулан шалгах үндэслэл бүхий гомдол, мэдээлэл, баримт сэлтийг хүлээн авсан үед тухайн гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж буй хүнд худал мэдүүлэг өгвөл Эрүүгийн хуулийн 21.2 дугаар зүйлд заасан хариуцлага хүлээлгэхийг урьдчилан сануулж, түүнээс гэрчийн мэдүүлэг авах нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургаадугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт заасан “... өөрөө өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардах, мэдүүлэг гаргуулахаар шахалт үзүүлэх, хүч хэрэглэхийг хориглоно...” гэсэн заалтыг ноцтой зөрчих тул шүүх Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 16.11 дүгээр зүйлд зааснаар тухайн мэдүүлгийг нотлох баримтаар тооцохгүй”⁷ гэсэн шийдвэр гаргасан бол НҮБ-ын Дур зоргоор саатуулах асуудал хариуцсан ажлын хэсэг манай улсад 2022 оны 10 дугаар сард анх удаа ирж ажиллан “олон тохиолдолд цагдаа иргэдийг эхлээд гэрчээр мэдүүлэг өгүүлэхээр дууддаг ч сэжигтэн болж хувирдаг байдал газар авсан”⁸ талаар тус тус дурджээ.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд “сэжигтэн”-г эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогч байхаар уг хуулийн 1.4 дүгээр зүйлийн 1.13 дахь хэсэгт тодорхойлсон байдаг бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэн байж болзошгүй гэж хуульд заасан үндэслэлээр сэрдэгдсэн, хууль ёсны эрх ашиг, сонирхлоо хамгаалуулах, хууль зүйн туслалцаа авах

эрхтэй субъект юм. Гэтэл хүнийг гэмт хэрэгт сэрдэж эхэлсэн үеэс, цаашилбал, эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татах тогтоол үйлдэхийн өмнө гэмт хэрэгт холбогдсон хүнээс ямар статусаар мэдүүлэг авах нь ойлгомжгүй байна. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд² хүний халдашгүй байдал болон өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх үндсэн эрхийг баталгаажуулсан байдаг. Гэтэл өнөөдрийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд сэжигтнээр тооцох, сэжигтнээс мэдүүлэг авах ажиллагаа зохицуулагдаагүй бөгөөд хэрэгт сэрдэгдэж буй хүнээс гэрчийн мэдүүлэг авах нь түүний үндсэн эрхийг ноцтой зөрчиж буй үйлдэл болж байна. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бусад оролцогчдын эрх үүргийг хуульчилсан атлаа “сэжигтэн”- ий статус, эрх үүрийг тодорхойлоогүй нь Үндсэн хуульд харшилж байна⁹ гэж дүгнэсэнтэй бид санал нэг байна.

Шүүхийн өмнөх үе шатанд сэжигтэн, яллагдагч гэх дарааллаар мөрдөн шалгах ажиллагаа үе шаттай явагдах ёстой атал гэмт хэрэг үйлдсэн гэж сэрдэгдэж байгаа этгээдээс хэрхэн мэдүүлэг авах, тухайн этгээдэд хэрхэн ТСАХ авах нь ойлгомжтой, процессын албадлагын арга хэмжээг хэрэглэх нөхцөл, журам байхгүй байгаа нь процессыг удаашруулах, тодруулбал гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн хамаарал, хань харилцаа бүхий этгээдээс мөрдөгчид мэдүүлэг авах зэрэг ажиллагаа явагдахад мөрдөн шалгах ажиллагаанаас оргон зайлах асуудал эрс нэмэгдсэн байна.

МОНГОЛ УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХИЙН ТОГТООЛ

⁷ Б.А-д холбогдох эрүүгийн 2133000000020 дугаартай хэргийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүх

хуралдааны 2021 оны 12 сарын 15 өдрийн 322 дугаартай Улсын Дээд Шүүхийн Тогтоол.

⁸ НҮБ: Монголд гэрчээр дуудагдаад сэжигтэн болдог тохиолдол газар авсан - iToim.mn

⁹ Өнөрмаа, В. Хуулийн тодорхой бус зохицуулалтаас шалтгаалж эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх

ажиллагаанд үүсч буй бэрхшээл - Эрүүгийн процессын эрх зүйн тулгамдсан асуудал (Онол-практикийн

хэлэлцүүлгийн эмхэтгэл) -УБ., 2017. 16 дахь тал.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ

График 1. Эрэн сурвалжлагдаж байгаа сэжигтэн, яллагдагчийн харьцуулсан судалгаа.

Сүүлийн 12 жилд эрэн сурвалжлагдаж байсан 40.485 сэжигтэн, 8.244 эрэн сурвалжлагдаж байсан бөгөөд ЭХХШТХ хэрэгжиж эхэлснээс хойш яллагдагч оргон зайлж эрэн сурвалжлагдаж байгаа нь мөрдөн шалгах ажиллагааны цаг хугацаа, зардлыг эрс нэмэгдүүлж байна.

Тодруулбал, тухайн зохицуулалт хэрэгжиж эхлэх 2016 оны үетэй 2022 оны эхний 9 сарын байдлыг харьцуулахад эрэн сурвалжлагдаж байсан сэжигтэн 2 дахин, сурвалжлагдаж байсан яллагдагч 0.5 дахин өссөн байна.

№	Он	Үйлдэгдсэн гэмт хэрэг	Баривчлуулахаар тогтоол үйлдэж ирүүлсэн хүний тоо	Хувь	Баривчлах зөвшөөрөл олгосон хүний тоо	Хувь
1	2014 он	27318	869	3.1%	814	93.7%
2	2015 он	27757	921	3.3%	869	94.4%
3	2016 он	27757	769	2.7%	713	92.7%
4	2017 он	27167	577	2.1%	496	86%
5	2018 он	36220	116	0.32%	87	75%
6	2019 он	31524	232	0.73%	187	80.6%
7	2020 он	23064	178	0.77%	148	83.1%
8	2021 он	25429	161	0.63%	139	86.3%
Нийт		226236	3823	0.01%	3453	90.3%

Хүснэгт 1. Баривчлагдсан сэжигтнүүдийн судалгаа.

ЭХХШТХ-ийн 31.4 дүгээр зүйлд шүүхийн зөвшөөрөлтэй сэжигтнийг баривчлах тухай дараах хуульчилсан. Тухайлбал, мөрдөгч, прокурор, шүүгч, хохирогч, гэрч, хамтран гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг дарамтлах, сүрдүүлэх, амь нас, эрүүл мэндэд нь халдах үндэслэл байгаа бол; дахин гэмт хэрэг үйлдэх, гэмт хэргээ төгсгөх үндэслэл байгаа бол; нотлох баримтаа устгах, өөрчлөх, хуурамчаар үйлдэх, эсхүл гэрч, хохирогч, хамтран гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд хууль бусаар нөлөөлөх

үндэслэл илэрсэн бол гэж хуульчилсан ч тухайн ажиллагаа явагдах процесс хэт удаан, мөрдөгч саналаа прокурорт гарган, прокурор дахин шүүхэд санал гаргаж, шүүх уг саналыг хүлээн авснаас хойш 24 цагийн дотор сэжигтнийг баривчлах эсэхийг шийдвэрлэж байгаа нь дээр дурдсан үндэслэл байвал, үйлдлээ гүйцээх бүрэн боломжтой гэж үзэх үндэслэлтэй байна.

Мөрдөгч дараах тохиолдолд сэжигтнийг шүүхийн зөвшөөрөлгүй баривчилж болно. Үүнд гэмт хэрэг үйлдэж

байх үед, эсхүл үйлдсэн дор нь барьсан; хууль заасан хойшлуулшгүй тохиолдолд¹⁰; эсвэл гэмт хэрэг үйлдсэн гэж гэрч, хохирогч шууд заасан; тухайн хүний хувцас, бие, орон байр, эд зүйл, тээврийн хэрэгсэлд гэмт хэргийн ул мөр илэрсэн.

ЭХХШТХ-ийн 31.2 дугаар зүйлд: “Хуульд заасны дагуу баривчлагдсан, эсхүл яллагдагчаар татах тогтоолтой танилцуулахаар дуудагдсан хүнийг сэжигтэн гэнэ” гэж тодорхойлон, хуульд уг нэр, томьёо 84 удаа давтагдах боловч ямар нэгэн тодорхойгүй байдлаар хуульчлагдсан. Тухайлбал, 12.4 дүгээр зүйл Эрэн сурвалжлах ажиллагаа хэсэгт “байгаа газар нь мэдэгдэхгүй байгаа сэжигтэн, оргон зайлсан сэжигтэн”, 15.3 дугаар зүйл Баривчлагдсан сэжигтэн, цагдан хоригдсон яллагдагч, шүүгдэгчийн хүсэлт, гомдлыг шилжүүлэх хэсэгт “Дуудан ирүүлсэн сэжигтэн”, 31.3 дугаар зүйл Эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тогтоол танилцуулах хэсэгт “Мөрдөгч эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тогтоолыг прокуророос хүлээн авсан даруй дуудан ирүүлсэн сэжигтэнд танилцуулна” хэмээсэн нь баривчлагдсан сэжигтний хувьд тодорхой ч баривчлагдаагүй сэжигтний хувьд огт тодорхойгүй, цагдаагийн байгууллагаас нэг өдөр дуудаад, шууд яллагдагч болох магадлалтай, хүний эрхийг зөрчсөн зохицуулалт болсон. Уг зохицуулалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд заасан “...өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах...” эрхээ тухайн этгээд нь эрүүгийн процессын шүүхийн өмнөх үе шатанд эдлэх боломжоор хангаагүй.

Мөн цагдаагийн байгууллагаас нэг өдөр дуудан ирүүлэх хуудсаар дуудахад “Тухайн ажиллагаанд ямар нэгэн байдлаар огт оролцоогүй байсан этгээд” түүнийг хүлээн авахаас татгалзвал шууд баривчлах

үндэслэлийг хуульчлан тогтоосон. Тодруулбал, ЭХХШТХ-ийн 31.3 дугаар зүйлд “Эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тогтоолтой танилцуулахаар дуудсан сэжигтэн хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирээгүй, мэдэгдэх хуудсыг хүлээн авахаас татгалзсан нь түүнийг шүүхийн зөвшөөрлөөр баривчлах үндэслэл болно” гэж заасан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд заасан “...халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй...”, “...улсынхаа нутаг дэвсгэрт чөлөөтэй зорчих...” зэрэг эрхийг ноцтой зөрчих үндэслэлийг хуульчилсан байна.

ЭХХШТХ-ийн 31.8 дугаар зүйлд заасан “Сэжигтний эрх” нь агуулгын хувьд зөвхөн баривчлагдсан тохиолдолд эдлэх эрх мэтээр хуульчилсан бөгөөд цагдаагийн байгууллагад дуудагдах ямар ч эрхгүй, заавал очих мэтээр хуульчлагдсан. Ямар хэрэгт сэжиглэгдэж байгаа, хууль зүйн туслалцаа авах эрхтэй эсэх нь тодорхойгүй, шууд яллагдагчаар татах тогтоолтой даруй танилцуулагдахаар явж байгаа этгээд гэж дүгнэгдэж байна.

Мөн ЭХХШТХ-ийн 31.3 дугаар зүйлд “Сэжигтэнд эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тогтоол танилцуулсны дараа шаардлагатай гэж үзвэл таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч болно” гэж хуульчилсан нь тодорхойгүй, “Яллагдагч, шүүгдэгчид” ТСАХ авч болно гэж хуульчлагдсан ч сэжигтэнд ТСАХ авч болохоор мэт ойлгогдож байгаа ч, хэрхэн авах талаар огт зохицуулалт байхгүй.

Мөн Улсын ерөнхий прокурорын 2020 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдрийн А/67 дугаар тушаалын хавсралтаар баталсан “Мөрдөн шалгах ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын аргачилсан заавар” нь хуулиа давсан үгүйсгэсэн байдалтай, заалтууд хоорондоо зөрчилдөөнтэй. Тодруулбал:

УЕП-ын 2020 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдрийн А/67 дугаар тушаалын хавсралтаар баталсан “Мөрдөн шалгах ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын аргачилсан заавар”-т зохицуулсан байдал:

14.5 дугаар зүйл. Гэмт хэргийн талаарх гомдол, мэдээлэлд эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах¹¹

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 30.17 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт зааснаар

14.8 дугаар зүйл. Эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах

Мөрдөгчөөс хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээсэн хэрэгт эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах санал гаргаж ирүүлсэн хэргийн

¹⁰ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль //Төрийн мэдээлэл. -УБ., 2017. №23. 1.5 дугаар зүйл “Хүний амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд ноцтой хохирол учрах, сэжигтэн, яллагдагч оргон зайлах, хэргийн ул мөр, эд мөрийн баримт устгах,

зөөвөрлөх, нуун далдлах, үрэгдэх бодит аюул байгааг”.

¹¹ Улсын ерөнхий прокурорын 2020 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдрийн А/67 дугаар тушаал. “Мөрдөн шалгах ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын аргачилсан заавар”.

Хууль сахиулахуй

яллагдагчаар татах хүн, хуулийн этгээд хаана байгаа нь тодорхой, хэрэг бүртгэлт явуулах шаардлагагүй гэж үзвэл прокурор өөрийн санаачилгаар, эсхүл мөрдөгч, эрх бүхий албан тушаалтны саналаар гэмт хэргийн талаарх гомдол, мэдээлэлд даруй эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тухай тогтоол үйлдэн, хэрэгт мөрдөн байцаалт явуулах үүргийг мөрдөгчид даалгана.

материалыг прокурор хүлээн авч, ажлын 3 өдрийн дотор хянаж, хэрэг бүртгэлтийн хэргийг хаах; эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тогтоол үйлдэх; нэмэлт хэрэг бүртгэлт явуулахаар хэргийг буцаах шийдвэрийн аль нэгийг гаргана.

Хүснэгт №2. Мөрдөн шалгах ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын аргачилсан заавар"-т эрүүгийн хэрэг үүсгэж, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулах саналын дагуу прокурорын хийгдэх ажиллагааг зохицуулсан байдал.

Уг зааварт сэжигтнээр 48 цаг баривчлагдсан этгээдийн холбогдсон хэрэгт эрүүгийн хэрэг үүсгэх саналтай прокурорт шилжүүлбэл даруй, эсвэл 3 өдөр буюу баривчлагдсан этгээдийг хэрхэх тухай тодорхойгүй байна.

Дүгнэлт, санал

Эрүүгийн багц хууль тогтоомжоор хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, хөндөгдөхөөс урьдчилан сэргийлэх талаар зохицуулалтууд хангалттай хуульчлагдсан, зөрчигдсөн тохиолдолд тухайн эрхийг сэргээн эдлүүлэх, гэм буруутай этгээдэд хариуцлага тооцох механизм бүрэн төлөвшин тогтсон байна. Гэсэн ч мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад гэмт хэрэг үйлдсэн байж болох сэрдэгдсэн этгээд буюу сэжигтний эрх зүйн байдал тодорхойгүй, практикт гэрчээр мэдүүлэг авч байгаа нь Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн бөгөөд хэрэг бүртгэлтийн шатанд мэдүүлэг авах статус тодорхойгүй байна.

Эрүүгийн процессын шүүхийн өмнөх үе шатанд явагдаж байгаа мөрдөн шалгах ажиллагааг явуулахад хүндрэлтэй, хууль зүйн зохицуулалт тодорхойгүйгээс хялбар, тасралтгүй явагдах ёстой ажиллагаанууд хийгдэх боломжгүй, хийгдсэн ч цаг хугацаа алдсаны улмаас эрсдэл үүсэх өндөр магадлалтай зохицуулалтууд болжээ гэж дүгнэж байна.

Цаашид ЭХХШТХ-д тулгамдсан асуудал болох сэжигтний эрх зүйн байдлыг нарийвчлан судалж, эрүүгийн процессын "Хэрэг бүртгэлтийн шатанд гэрч, хохирогч гэмт хэрэг үйлдсэн гэж заасан, түүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэх хангалттай баримт байгаа бол мөрдөгчийн саналаар прокурор сэжигтнээр тооцож болно" гэх заалтыг хуульчлан тусгах саналтай байна.

Ашигласан материал

1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. 20017 он;
2. Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол "Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2000 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл" 1998 он;
3. Улсын ерөнхий прокурорын 2020.07.07-ны өдрийн А/67 дугаар тушаал. "Мөрдөн шалгах ажиллагаанд тавих прокурорын хяналтын аргачилсан заавар";
4. Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол "Хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл батлах тухай" 2017 он;
5. Б.Чимэд. Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй. УБ., 1987 он;
6. Г.Совд. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тайлбар. УБ., 2002 он;
7. Б.Бат-Эрдэнэ. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүй. УБ., 2004 он;
8. Ц.Амарсайхан нар. Процессын эрх зүй, онол-туршлага. УБ., 2013, 2014 он;
9. С.Нарангэрэл. Хуулийн амин сүнсний эрэлхийлэл. УБ., 2016 он;
10. Ч.Нямсүрэн. Эрх зүйн ерөнхий онол., УБ., 2017 он;
11. Б.Бат-Эрдэнэ. Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх зүй /Альбом схем/. УБ хот., 2018 он;
12. Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2021 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн нөхцөл байдал. УБ;
13. Б.А-д холбогдох эрүүгийн 2133000000020 дугаартай хэргийн Улсын Дээд Шүүхийн 2021.12.15 өдрийн 322 дугаартай Тогтоол.

АВЛИГЫН ГЭМТ ХЭРГИЙН ХӨӨН ХЭЛЭЛЦЭХ ХУГАЦАА, ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

STATUTE OF LIMITATIONS IN CORRUPTION CRIMES AND THE INTERNATIONAL PRACTICE

Б. Ганхуяг

ДХИС-ийн докторант

Gankhuuag B.

Law doctorate, University of internal affairs

Хураангуй: Авлигын гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг гэмт хэргийн ангилалд үндэслэн ялгавартай тогтоох, авлигын гэмт хэргийн хамрах хүрээ нийгмийн хор аюулаас шалтгаалж хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцож байгаа олон улсын туршлагыг, түүнчлэн Монголын өнөөгийн авлигын гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг ялын хүнд ба хөнгөний хэмжээг ялгавартай тогтоох цэгцэрсэн бодлого бодлого алдагдсан бөгөөд түүнтэй холбоотойгоор хөөн хэлэлцэх хугацаа тооцох арга ихээхэн ойлгомжгүй, онолын үзэл баримтлал гэж тулгуурлах зүйлгүй байгаа талаар эрх зүйн зохицуулалтын хувьд энэхүү эрдэм шинжилгээний тайлбар өгүүлэлд авч үзсэн болно.

Abstract: This research work focuses on the international practice on determining the statute of limitations in corruption crimes based on the type of crime and damage of corruption to society and the lack of modern policy on legal environment for determining heavy or light criminal punishment as well as undefined methodology for determining the statute of limitations and absence of a theoretical concert.

Түлхүүр үгс: Авлигын гэмт хэрэг дэх хөөн хэлэлцэх хугацаа, олон улсын туршлага, ял завших, шүүхийн шийдвэр гаргах процесс

Key word: Statute of limitation in corruption crimes, international practice, impunity and court proceedings

Төрийн өндөр дээд албан тушаалтан, улс төрд нөлөө бүхий этгээдийн үйлдсэн авлигын гэмт хэргийн онцлогоос үүдэн уг хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг илүү нарийвчлан тодорхой хуульчлах нь гэмт этгээд ял завших боломжийг хумих шүүхийн шийдвэр гаргах процесст хүндрэл гаргахгүй байх, мөрдөгч, прокурор, шүүгч эргэлзээгүй ойлгож, хэрэглэхэд бэрхшээлтэй, хуулийн зүйл хэсгүүд тайлбар шаардах, ижил төстэй хэргүүдэд өөрөөр хэрэглэгдэхгүй байх боломжийг бүрдүүлнэ.

Өнөөдөр Авлигын гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, шийдвэрлэх явцад гэмт хэргийн ангилал тодорхой бус байгаагаас авлигын гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг янз бүрээр тоолж байгаа нь нийгэмд бухимдал маргааныг дагуулж байна. Ийм асуудал зөвхөн манай улсад төдийгүй түгээмэл байдаг бөгөөд авлигын гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааны

туршлага сургамжийг судлах нь судлаач эрдэмтдийн сонирхол татсан сэдэв болж байна.

Гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа нь манай хуулийн эрх зүйн орчин болон практикт шинэ ойлголт биш юм. Хөөн хэлэлцэх хугацааг анхлан БНМАУ-ын 1926, 1929 оны Шүүх цаазын бичигт "Ялыг үл хэлэлцэх", 1934 оны Шүүх цаазын бичигт "Шүүх цаазын ёсоор хөөн байцааж үл болох шалтгаан", 1942 оны Эрүүгийн хуульд "Хуулийн ёсоор хөөн шийтгэж үл болох шалтгаан" гэж тус тус хуульчлан томьёолж байсан. Хөөн хэлэлцэх хугацаа гэсэн томьёоллыг 1961 оны Эрүүгийн хуульд тусгаснаас хойш манай улсын Эрүүгийн эрх зүйд ийнхүү нэрлэж хэвшсэн¹.

Улсын Их Хурлаас 2002 онд батлагдсан Эрүүгийн хуулийн 72 дугаар зүйлд "Эрүүгийн хариуцлагад татах хугацаа өнгөрсөн тохиолдолд эрүүгийн

¹ Хууль зүйн ухааны доктор, дэд профессор Б.Батзориг, Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль нь монгол улсын үндсэн хуулийн

холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх маргааныг эцэслэн шийдвэрлэсэн тухай, Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн Цэцийн Тогтоол, 2021 оны 6 сарын 11, Дугаар 01

Авлигын гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа, олон улсын туршлага

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хариуцлагаас чөлөөлөх” заалтаар хөөн хэлэлцэх хугацааг зүйлчлэн оруулжээ. Олон улсын хэмжээнд мөрдөгддөг нийтлэг ойлголт, эрх зүйн хөгжлийн шинэ хандлагыг тусгах зорилгоор Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгыг Улсын Их Хурлаас 2015 онд батлан гаргаж “эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлөх” гэсэн ойлголтыг 1.10 дугаар зүйлд “Гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаа” гэж томъёолон оруулжээ. Хөөн хэлэлцэх хугацааг тоолохдоо “хэзээнээс эхлэн аль үе хүртэл тооцох” нь хамгийн гол асуулт бөгөөд энэ нь үндсэндээ мөрдөн байцаахаас яллах хүртэлх процессын ямар хэсэг хүртэл явахыг тодорхойлох явдал. 2015 он батлагдсан Эрүүгийн хуулиар хөөн хэлэлцэх хугацаанд өмнөх буюу 2002 оны Эрүүгийн хуультай харьцуулахад зарчмын том өөрчлөлт хийсэн байна. Шинэчлэгдсэн хууль нь өмнөх хуулийн зарчмаас илүү шинэлэг хэлбэрийг тусгасан боловч авлигын гэмт хэрэгт мөрдөх хөөн хэлэлцэх хугацаа нь шинэчлэгдсэн Эрүүгийн хуулийн дагуу зохицуулагдсаар байгаа юм.

Эрүүгийн хууль 2015 онд батлагдан гарснаас хойш нийтдээ 20² удаагийн шинэчилсэн найруулга, нэмэлт өөрчлөлтийг УИХ-аас батласан авлигын гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааны талаар дараах өөрчлөлт, нэмэлт оруулсан байдаг. Тухайлбал УИХ-аас 2017 оны 5 дугаар сарын 18-ны өдөр батлахдаа; 2015 оны 12 дугаар сарын 03-ны өдөр баталсан Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай: “2.Гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг гэмт хэрэг үйлдсэн өдрөөс эхлэн анхан шатны шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болох хүртэл тоолно. Яллагдагч, шүүгдэгч оргон зайлсан бол хөөн хэлэлцэх хугацаа тоолохыг оргон зайлсан өдрөөс зогсоож уг этгээд баригдсан, эсхүл хэргээ өөрөө илчилж ирсэн өдрөөс хөөн хэлэлцэх хугацааг сэргээн тоолно.”

УИХ-аас 2020 оны 1 дүгээр сарын 10-ны өдөр батлахдаа мөн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 5, 6 дахь хэсгийг; “5.Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн хөөн

хэлэлцэх хугацаа гэмт хэрэг үйлдсэн өдрөөс хойш таван жил байна. 6.Хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө гэмт хэрэг үйлдэж энэ хуулийн тусгай ангид хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан бол тухайн зүйл, хэсэгт заасан гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаатай адил байдлаар хөөн хэлэлцэх хугацааг тоолно.” гэж өөрчилсөн.

Авлигын гэмт хэргийн хөөн хугацааны талаар манай эрдэмтэд тухай бүр өөрсдийн санал бодлыг илэрхийлж байсан. Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан Г. Халиунаа, Б.Ариунжаргал нар³ Эрүүгийн хуулийн хөөн хэлэлцэх хугацааны тухай томъёолол нь олон тооны зөрчилтэй асуудлууд үүсгэж байгаагаас гадна “хөөн хэлэлцэх хугацааг гэмт хэрэг үйлдсэн өдрөөс анхан шатны шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болох хүртэл тоолно гэж заасан учир прокурор гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусахаас өмнө шүүх рүү яллах дүгнэлт үйлдэн шилжүүлсэн хэдий ч анхан шатны шүүх хуралдаан болохоос өмнө гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан учир шүүх хэргийг хэрэгсэхгүй болгон шийдвэрлэх үндэслэл болж байна” гэж дүгнэжээ.

Мөн дээрх өөрчлөлтийн талаар талаар хуульч Г.Ганбаатар⁴ “Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан зохицуулалттай эсрэгцэх гэхдээ зарчмын ба фундаменталь биш зөвхөн хэлбэрийн төдий “зөрчилдөөний шинж” хийгээд хууль зүйн алдаатай байдал үүсгэжээ. Тухайн тохиолдолд “нэг харилцаа”-нд үйлчлэх эсрэгцэх 2 хэм хэмжээ нэгэн цагт нэгэн зэрэг шууд үйлчлэхгүй буюу үнэний шинжийг агуулахгүй, нэг нь үнэн, нөгөө нь худал, гурав дахь утга байхгүй тухай Логикийн хуулиудын үндэслэгээ, мөрдлөгөөг баримтлан хууль зүйн зөв, оновчтой үндэслэгээ хийх зайлшгүй шаардлагатай” гэсэн байна.

Гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа нь мэргэжлийн судлаачдын зүгээс гэмт этгээдүүд ял завших, хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусвар болсноор хэргийг хэрэгсэхгүй

² Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем, legalinfo.mn, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=11634&type=2>

³ Г. Халиунаа, Б.Ариунжаргал “Гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацааг хүний эрхийн үүднээс авч үзэх нь”, Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн Цэц, <https://www.conscourt.gov.mn/?p=5221>

⁴ Гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааны тулгуур зохицуулалт ба хууль хэрэглээний арга зүй, анхаарах зарим асуудал, Шүүхийн Ерөнхий Зөвлөл, 2022 оны 04 сарын 26, https://www.judcouncil.mn/site/news_full/12067

болгох зэрэг гажуудал үүсгэж байна гэсэн шүүмжлэлд өртсөөр байна. Энэ талаар Хууль зүйн ухааны доктор Д. Зүмбэрэлхам 2019 онд “Хөөн хэлэлцэх хугацаа ба ял завшуулах ажиллагаа” нийтлэлдээ “...шинэчлэн найруулсан буюу одоогийн Эрүүгийн хуульд 1.10 дугаар зүйл. Гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаа гэж нэрлэн томъёолоод дор нь “1.Гэмт хэрэг үйлдсэнээс хойш дараах хугацаа өнгөрсөн нь тогтоогдвол яллагдагчаар татаж болохгүй.” гэж заасан. Энд эрүүгийн хариуцлагын хөөн хэлэлцэх хугацаа гэдэг өмнөх ойлголтыг нь өөрчилж, уг хөөн хэлэлцэх хугацаанд гэмт хэргийг бүхэлд нь хамааруулаад зогсоогүй гэмт хэрэгт сэжиглэгдсэн этгээдийн гэм бурууг нь ч тогтоох боломж олгохгүйгээр зөвхөн хугацааг тоолоод л хэрэгсэхгүй болгох нөхцөлийг бүрдүүлжээ. Түүнээс гадна өмнөх хуульд гэмт хэргийг хөнгөн, хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд гэж маш тодорхой ангилаад тэр болгонд тохирсон хөөн хэлэлцэх хугацааг тогтоон хэрэглэж ирсэн. Үүнээс үүдсэн ял завших боломж гарч байсангүй. Гэтэл одоогийн хуулиар маш чухал ач холбогдол бүхий энэхүү ангиллыг байхгүй болгосноос ялын хүнд ба хөнгөний хэмжээг ялгавартай тогтоох цэгцэрсэн бодлого бодлого алдагдсан бөгөөд түүнтэй холбоотойгоор хөөн хэлэлцэх хугацаа тооцох арга ихээхэн ойлгомжгүй, онолын үзэл баримтлал гэж барих юмгүй болжээ. Энэ нь чухамдаа хуулиар халхавчлан ял завшуулах ёс бус явдлын эх сурвалж болсон байна⁵” гэжээ.

Хөөн хэлэлцэх хугацааны талаар хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүд байр сууриа илэрхийлж “Эрүүгийн хуулийн нийт 7 удаа өөрчилсөн боловч албан тушаалтнуудад ял завших бололцоо олгосон санкцаасаа огт татгалзаагүй⁶”, “энэ мэт хууль хяналтын байгууллага нааш цааш толхилцож хугацаа хожсоноор тус хэргүүдийн хөөн хэлэлцэх хугацаа дуусаж, гэмт этгээд эрүүгийн хариуцлагаас мултарсан баримт жишээ олныг өгүүлж болно⁷”, “нийгэмд болон хуульчдын дунд дахин Эрүүгийн хуульд заасан хөөн хэлэлцэх хугацааны асуудлаар байр суурь зөрөх, практикт хэрхэн нэг мөр

ойлгож хэрэглэх талаар ойлгомжгүй байдал үүсээд байгаа юм⁸” гэх зэргээр шүүмжилсээр байна.

Хөөн хэлэлцэх хугацаатай холбоотой маргаан, ялгаатай ойлголтууд нь зөвхөн мэргэжлийн хүрээнийхэн, хэвлэл мэдээллийн орчинд бус шүүхийн процесст ялгаатай шийдвэрүүд гарч байгаа талаар Монгол Улсын Дээд Шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдааны албан ёсны тайлбарт “тухайлбал, зарим шүүх Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт өөрчлөлт оруулсан 2020 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш хянан хэлэлцэгдэж байгаа хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааны дотор ял сонсгож, яллагдагчаар татсан бол уг хугацааг цаашид тоолохгүй, зогссонд тооцно гэж үзсэн бол хэд хэдэн шүүх тухайн өөрчлөлт нь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн эрх зүйн байдлыг дордуулсан гэж дүгнэн уг заалтын өмнөх агуулгыг буюу гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг анхан шатны шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болох хүртэл тоолж хэргийг шийдвэрлэж иржээ” гэж дурджээ. Хөөн хэлэлцэх хугацааны ийм зөрүүтэй ойлголтууд, зөрчлийг цэгцлэх, хуулийн орчинд хэрэглэх, мөн практикт хөөн хэлэлцэх хугацааг хэрхэн мөрдүүлэх үүднээс Монгол Улсын Дээд Шүүхийн нийт шүүгчдийн хуралдаанаас “Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийг хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар”-ыг 2022 оны 3 сарын 9-ны өдрийн 11 тоот тогтоолоор гаргасан. Уг тайлбарт “Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт өөрчлөлт оруулсан 2020 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдрийн хууль хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс хойш хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, прокурорын хяналт болон шүүхийн шатанд хянагдаж буй хэрэгт гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг гэмт хэрэг үйлдсэн өдрөөс эхлэн яллагдагчаар татах хүртэл тоолох зохицуулалтыг хэрэглэнэ” гэжээ.

Хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгосон авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн талаарх судалгааг Улсын Дээд шүүхийн Практик судлалын хэлтсээс 2019 онд хийсэн “хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан үндэслэлээр

⁵ Д. Зүмбэрэлхам, Хууль зүйн ухааны доктор, профессор, <http://itoim.mn/article/iLAEP/17846>

⁶ Хөөн хэлэлцэх хугацаа буюу хуулийн хулгай, 2022 оны 04 сарын 14, Eagle news, <http://eagle.mn/r/100601>

⁷ Дуулим, 2020 оны 02 сарын 05, Gereg.mn, <https://gereg.mn/news/41965>

⁸ Хуульч Д. Отгонбат: Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлт, Улсын дээд шүүхийн тайлбар хоёрын алийг нь хэрэглэх вэ?, 2022 оны 03 сарын 11, Shuurhai.mn, <https://shuurhai.mn/p/19415>

Хууль сахиулахуй

хэрэгсэхгүй болгосон талаарх⁹ судалгаанаас үзэхэд 2016-2018 онуудад гарсан эрх мэдэл, албан тушаалаа урвуулан ашигласан нийт 92 гэмт хэргийн 150 холбогдогчоос 2 хүнийг хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан үндэслэлээр хэргийг нь хэрэгсэхгүй болгожээ. Харин 2018 онд 4 хэрэг, 2019 онд 9 хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгосон байна¹⁰. Албан ёсны тоо баримт ийм байгаа хэдий ч өөр байр суурь байгаа нь тухайлахад УИХ-ын гишүүн Б. Пүрэвдорж¹¹ Хөөн хэлэлцэх хугацааг өөрчлөх тухай хэлэлцүүлгийн үеэр “400 гаруй хэрэг хөөн хэлэлцэх хугацаагаар хаагдсан. Малын хулгай, орон байрны хулгайгаас эхлээд санхүүгийн луйврын хэргүүд хаагдсан” гэж мэдэгдсэнээс харагдаж байна.

Одоогоор 2020 2021 болон 2022 онуудад хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгосон авлигын хэрэг хэд байгаа нь тодорхойгүй байна.

Дээрх дүгнэлтүүд, тайлбар, статистикаас үзэхэд хөөн хэлэлцэх хугацааны ерөнхий ойлголт нь одоогоор нэг мөр болж тогтоогүй, маргаантай байр суурь мэргэжлийнхэн болон хууль сахиулах, прокурор, шүүхийн тогтолцоонд байсаар байгаа гэж үзэж болох юм. Энэ нь нэг талаар бүх төрлийн гэмт хэрэгт (татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргээс бусад) хөөн хэлэлцэх хугацааг нийтлэг хэлбэрээр хэрэглэх тухай одоогийн зохицуулалт, арга нь тухайн гэмт хэрэг, үйлдэл болгоны өөрийн онцлог, сэдэл, үйлдэгдсэн байдал, хамрах хүрээ, хохирогчид бүхий бодит байдалд нийцэхгүй байгааг харуулж байх талтай.

Олон улсын туршлага: Дэлхийн олон улс орнууд хөөн хэлэлцэх хугацааг хууль эрх зүйн нэг томоохон бие даасан зохицуулалт болгон ашигладаг. Сүүлийн 20 орчим жилийн туршид улс орнууд авлигын гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг бусад гэмт хэрэгт хэрэглэдэг байдлаар ижил төвшинд хэрэглэсээр ирсэн байна. Гэвч улс

төрийн системийн өөрчлөлт гарч дэлхийн даяаршил нэмэгдэж, улс хоорондын харилцааны хөгжихийн хирээр улс орнуудад авлигын нөхцөл байдал хүндэрч, улс төрчид, албан тушаалтнуудын оролцоо нөлөөлөл ихтэй мөн олон улс дамжин үйлдэгдсэн авлигын гэмт хэргүүд нэмэгдэхийн хирээр хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалтыг улс орнууд эргэн харах болсон байна.

Ийм хандлагыг дараах улсуудын хөөн хэлэлцэх хугацаандаа оруулсан өөрчлөлтөөс харж болно.

Франц улс авлигын эсрэг гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацаа нь хуучин хуулиар 3 жил байсан боловч хуулийн шинэчлэлээр 2017 оны 3-р сарын 1-ээс хэрэгжиж эхэлсэн хөөн хэлэлцэх хугацаа шинэчлэгдсэний дараа авлига зэрэг гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа 3 жил байсныг 6 жил болгон хоёр дахин нэмэгдүүлсэн¹². Авлигын гэмт хэрэг олон улс орныг хамарч дамжин хийгддэг болсноос үүдэн мөрдөн шалгах ажил цаг хугацаа их ордог болсон зэргээс үүдэн хөөн хэлэлцэх хугацааг сунгасан.

2019 оны 1 сард Итали улс “Төрийн захиргааны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хөөн хэлэлцэх хугацаа, улс төрийн нам, хөдөлгөөний ил тод байдлын асуудлаар авах арга хэмжээний тухай” хуульдаа өөрчлөлт оруулж хөөн хэлэлцэх хугацааг анхан шатны шүүхийн шийдвэрээс (ял, цагаатгагдсан эсэхээс үл хамааран) эцсийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болох хүртэл түдгэлзүүлэхээр өөрчилсөн байна¹³. Энэ нь мөн л авлигын гэмт хэргүүд олон тооны нөлөө бүхий оролцогчидтой, бусад улс орнуудыг дамжин хийгдсэн байдгаас үүдэн хөөн хэлэлцэх хугацаанд ийм өөрчлөлт хийсэн байна.

Чили улсын тухайд Эрүүгийн байцаан шийтгэх тогтолцоогоо 1999 оноос эхлэн шинэчилж авлига болон мөнгө угаах гэм хэргүүдийг мөрдөн шалгах, яллах үүрэг бүхий Public Prosecutor's Office буюу тусдаа бие даасан үйл ажиллагаа явуулдаг Улсын Прокурорын Газрыг байгуулсан. Энэ газар

⁹ Хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгосон хэргийг судалжээ, Мэдээ мэдээлэл, 2019 оны 06 сарын 06, Улсын Дээд Шүүхийн цахим хуудас, <http://old.supremecourt.mn/news/459>

¹⁰ Хөөн хэлэлцэх хугацаа нь дууссан авлигын гэмт хэргүүдийг сэргээн шалгах хууль баталлаа, Улс төр, 2020 оны 01 сарын 11, Gogo.mn, <https://gogo.mn/r/249585?i=>

¹¹ Хөөн хэлэлцэх хугацааг өөрчлөхөөр болов, А. Төгөлдөр, ikon.mn, 2019 оны 10 сарын 5, <https://ikon.mn/n/1ovv>

¹² <https://www.mondaq.com/france/criminal-law/861120/anti-corruption-bribery-comparative-guide>

¹³ Global compliance news, Italy's new anticorruption law, <https://www.globalcompliancencnews.com/2019/03/15/italys-new-anti-corruption-law-20190228/>

нь дотроо 6 хэсэгтэй бөгөөд нэг нь Авлигатай тэмцэх мэргэшсэн хэсэг бөгөөд энэ хэсэг нь хуулийн болон нягтлан бодох/санхүүгийн шинжилгээ гэсэн мэргэжсэн багуудтай. Чили улсын хуулиар, яллагдагч мөрдөн байцаалтын явцад хамтран ажилласан эсвэл хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссаны талаас илүү хугацаа өнгөрсний дараа хэрэг эхэлсэн тохиолдолд ялыг бууруулах замаар хориг арга хэмжээний үр нөлөөг хязгаарладаг. Мөрдөн байцаалтын ажиллагааг албажуулахаас өмнө прокурор урьдчилсан мөрдөн байцаалт явуулж болох боловч хөөн хэлэлцэх хугацааг тасалдуулахгүй. Мөрдөн байцаалтын ажиллагаа албан ёсоор болсны дараа хөөн хэлэлцэх хугацааг тооцож эхэлдэг. Иймд прокурор мөрдөн байцаалтыг албажуулахаас өмнө аль болох амжиж урьдчилсан мөрдөн байцаалт явуулах нь чухал болдог¹⁴. Энэ зохицуулалт нь хөөн хэлэлцэх хугацааг мөрдөн шалгах ажилд илүү давуу байдал олгох чиглэлд ашиглаж байгаа хэлбэр.

Хөөн хэлэлцэх хугацааг авлигын гэмт хэрэгт зөвхөн нэмэлт мэдээллийг гадаад улс орнуудаас олох шаардлагатай үед ашигладаг тохиолдол ч бий. АНУ-ын "Гадны авлигын гэмт хэргийн тухай хууль"-д зааснаар АНУ-ын засгийн газрын төлөөлөгч тухайн гадаад улс руу нэмэлт материалын хүсэлт явуулсан өдрөөс эхлэн уг хэрэг дээрх хөөн хэлэлцэх хугацаа эхэлдэг бөгөөд гадаад улсаас хүссэн нэмэлт материал ирснээр дуусвар болдог. Хөөн хэлэлцэх хугацаа нийт 3 жил үргэлжилдэг¹⁵.

Сальвадор улсын парламент 2021 оны 9 сард Эрүүгийн хуульдаа авлигын гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг мөрдөхгүй байхаар өөрчлөлт оруулсан байна. Авлигын гэмт хэрэгт шамшигдуулах, хахууль авах, далд тохироо хийх, хууль бусаар хөрөнгөжих, нөлөөлөх зэрэг үйлдлүүдийг оруулдаг. Тус улсын хууль тогтоогчид "авлигын гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацаагүй болсноор ийм төрлийн гэмт

хэрэгт шийтгэл онооход ямар нэгэн цаг хугацааны хүндрэл үүсэхгүй байх давуу талтай" гэж үзсэн байна. Мөн энэ өөрчлөлтөөр ирээдүйд илрэх авлигын хэмт хэргүүд хэдий үед үйлдэгдсэн байх нь хамаарахгүйгээр хөөн хэлэлцэх хугацааг мөрдөхгүй байхаар заажээ¹⁶.

Болив улс мөн төстэй өөрчлөлтийг Авлигын эсрэг хуульдаа "тухайн авлигын гэмт хэрэг нь улс оронд ихээхэн хэмжээний эдийн засгийн хохирол учруулсан бол хөөн хэлэлцэх хугацааг мөрдөхгүй" байхаар өөрчлөлт оруулжээ¹⁷.

Австри улс Эрүүгийн хуульдаа¹⁸ авлига болон шамшигдуулалтын гэмт хэргүүдийг төрийн болон хувийн салбарт гэж хуваан илүү нарийвчлан авч үзэж хамгийн хөнгөн хэргүүдэд 1-ээс 5 хүртэл, хүнд хэргүүд дээр 5-аас 10 хүртэл жилийн хөөн хэлэлцэх хугацаа тогтоосон байна. Хөөн хэлэлцэх хугацаа нь гэмт хэрэг гарснаас эхлэн мөрдөн байцаалт хийгдсэн хугацааны хооронд хамаардаг. Авлигын хэргүүдийг нарийвчлан зүйлчилж төрийн болон хувийн салбар тус бүрд нь хуваажээ. Тухайлахад төрийн албан хаагч авлигын идэвхтэй (active) болон идэвхгүй (passive) гэмт хэргийг хийх зорилгоор бэлдсэн гэж үзвэл гэмт хэрэгт тооцох бөгөөд 5 жилийн хөөн хэлэлцэх хугацаа тогтоодог.

ӨАБНУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиар хөөн хэлэлцэх хугацаа нь гэмт гарснаас хойш 20 жилийн хугацаа өнгөрсөн тохиолдолд уг хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа өнгөрсөнд тооцдог. Харин цагаан захтны гэмт хэрэг буюу авлигын гэмт хэргийг шүүх гэмт хэрэг мөн эсэхийг нь тогтоосны дараа хөөн хэлэлцэх хугацаанд хамааруулдаг¹⁹. Энэ нь хөөн хэлэлцэх хугацааг ялгамжтай тогтоодог практикийн нэг хэлбэр.

2011 онд Грек улс авлигын гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг уртасгасан бөгөөд сайд нар болон засгийн газрын гишүүдэд тусгайлан заасан хөөн хэлэлцэх хугацааны давуутай нөхцөлийг хүчингүй

¹⁴ Anti corruption authorities, Overview of criminal prosecution of corruption in Chile, <https://www.acauthorities.org/sucesstory/corruption-prosecution-chile>

¹⁵ A Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act. Second Edition.

¹⁶ BH compliance, Global news, September 10, 2021, <https://bh-compliance.com/el-salvadors-congress-approves-that-corruption-offenses-will-not-be-subject-to-statute-of-limitations/>

¹⁷ HSE University, Anti-corruption portal, October 09, 2021,

https://anticor.hse.ru/en/main/news_page/bolivia_a_mends_its_anticorruption_legislation

¹⁸ Countdown to Impunity-Corruption related Statutes of Limitation in the EU, Transparency International-Austrian Chapter, National Report

¹⁹ Herbert Smith Freehills, Africa notes, South Africa: White collar crime- law and practice, November 19, 2021, <https://hsfnotes.com/africa/2019/11/21/south-africa-white-collar-crime-law-and-practice/>

Хууль сахиулахуй

болгосон. Транспэрэнси Интернэшнл²⁰ байгууллагын үзсэнээр Грек улсад 2009 онд үүсэн эдийн засгийн хямралын гол шалтгаануудын нэг нь авлига байсан бөгөөд Грекийн улс төрчдийн нэрийдсэнээр татвараас зугтах явдал “үндэсний спорт”-ийн хэмжээнд хүрч байжээ. Хөөн хэлэлцэх хугацааг ялгавартай тогтоосон нь улс төрийн төлөөллүүдийн авлигын хэргийг бууруулах зорилгоор хийсэн зохицуулалт гэж үзэж болно.

Бразил улс 2021 онд Төрийн албан хаагчдын ёс зүйн хуульдаа²¹ хөөн хэлэлцэх хугацааг гэмт хэрэг үйлдэгдсэн хугацаанаас эхлэн тооцож 8 жилээр тогтоосон байна. Мөн төрийн албан хаагчид авлигын гэмт хэрэгт холбогдсон тохиолдолд төрд алба хаах болон улс төрийн эрх эдлэх явдлыг 8-аас 14 жилээр хасах заалт нэмж оруулсан байн. Авлигаар олсон хөрөнгийг царцаах явдлыг түргэтгэх заалтууд мөн оруулсан.

Олон улсын хэмжээний хамтын ажиллагааны болон судалгааны байгууллагууд болох ЭЗХАХБ²², Транспэрэнси Интернэшнл зэрэг байгууллагууд нь улс орнуудын авлигын гэмт хэрэгт мөрдөж байгаа хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалтуудыг судалж энэ тал нэлээд даацтай судалгаанууд хийсээр иржээ.

OECD -ийн 2007 онд гаргасан авлигын тайлбар тольд “Хөөн хэлэлцэх хугацаа хангалттай урт байгаа эсэхийг тодорхойлох нэг чухал хүчин зүйл нь тодорхой хугацаанд уг хугацааг түдгэлзүүлж болох эсэх нөхцөл байдал юм. Жишээлбэл, хөөн хэлэлцэх хугацаанд тухайн гэмт хэрэгтэн оргон зайлсан тохиолдолд түдгэлзүүлэх хэрэгтэй эс бөгөөс гэмт этгээд ял завшина. Мөн тухайн хэрэг дээр гадаадын орнуудаас нэмэлт нотолгоо, баримт цуглуулахад их хугацаа ордог учраас энэ хугацаанд мөн түдгэлзүүлэх нь зүйтэй”²³ гэж онцолсон байна. Энэ нь хөөн хэлэлцэх хугацааг авлигын гэмт хэрэг дээр бусад хэргээс ялгамжтай байдлаар мөрдүүлэх, зохицуулалт нь мөрдөн шалгах болон баримт материал бүрдүүлэх зэрэг хугацаа шаардсан үйл ажиллагааг зайлшгүй тооцон

үзэх шаардлагатай гэж дүгнэснийг харуулж байна.

Транспэрэнси Интернэшнл байгууллагаас 2010 онд хөөн хэлэлцэх хугацааны талаарх судалгааг Европын Холбооны (ЕХ) 27 улсыг хамруулан хийж дараах нийтлэг хандлагыг тодорхойлсон байна:

- Богино хугацаатай хөөн хэлэлцэх хугацаа нь авлигын гэмт хэрэг үйлдэгчил ял завших бололцоо олгодог нь нийтлэг үзэгдэл. Судалгаанд хамрагдсан Грек, Итали, Португал зэрэг орнуудад сэжигтнийг авлигын гэмт хэрэг үйлдсэнийг нь тогтоосон ч гэсэн хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссанаар шийтгэл оноох бололцоогүй болдог байсан байна;

- Хөөн хэлэлцэх хугацаа хэт богино орнуудын хувьд гэмт этгээдүүд ял завших, шүүхээр орохгүй байдал түгээмэл;

- ЕХ-ны ихэнх орнуудын хувьд хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалт нь олон тооны дутагдал, цоорхойтой байна. Үүний нэг жишээ нь гэрч болон шүгэл үлээгчийг хамгаалах эрхзүйн хамгаалалт сул байгаа явдал;

- Улс төрчид болон эрх мэдэлтнүүдийн оролцоо бүхий нарийн зохион байгуулалттай, ээдрээтэй авлигын хэргүүдэд хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалт чухал нөлөөтэй;

- ЕХ-ны орнууд хөөн хэлэлцэх хугацааг нь сунгах, түр зогсоох, тасалдуулах зэргээр зохицуулалтыг нь сайжруулах арга хэмжээ авч байна.

Дээрх судалгаанаас Транспэрэнси Интернэшнл байгууллага дараах зөвлөмжийг гаргажээ. Үүнд:

- Авлигын гэмт хэргийн хувьд хөөн хэлэлцэх хугацаан дээр бусад хэргээс ялгамжтай тогтоох (Франц улсын хувьд авлигын гэмт хэргийг тусгайлан гэмт хэрэг гэж үздэггүй байснаар авлигын гэмт хэргүүд бусад хэргийн адил 3 жилийн хөөн хэлэлцэх хугацаагаар ял шийтгэлгүй өнгөрдөг байсан);

- Хөөн хэлэлцэх хугацааг нь 10 буюу түүнээс дээш жилээр тогтоох;

- Хөөн хэлэлцэх хугацааг тухайн авлигын хэргийн онцлог, нөхцөлтэй уялдуулж тогтоох;

²⁰ Corruption in Greece, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Corruption_in_Greece

²¹ Anti-bribery and anti-corruption review, 10th edition, editor Mark F. Mendelson, 2021 Law Business Research Ltd

²² Эдийн Засгийн Хамтын Ажиллагаа Хөгжлийн Байгууллага- OECD

²³ Corruption, A Glossary of International Criminal Standards, 2007

- Авлигын гэмт хэргийг илрүүлэхэд явцад олон улс дамжсан мөрдөн шалгах үйл ажиллагаа, улс орнууд хамтран хэрэгжүүлэх шалгах ажилд зарцуулсан хугацааг хөөн хэлэлцэх хугацаанд хамруулахгүй байхаар ЕХ-ны улсуудын хоорондоо зохицуулах;

- Улс төрчид болон төрийн албан хаагчдыг авлигын хэрэгт холбогдсон тохиолдолд сонгуульт ажил, албан тушаалдаа байх хугацаанд нь хөөн хэлэлцэх хугацааг түр зогсоох (энэ зохицуулалт нь авлигын хэрэгт холбогдсон этгээдийг сонгуульт ажил, албан тушаалаа өгсний дараагаар мөрдөн шалгах, байцаах бололцоо олгоно);

- Авлигын гэмт хэрэгт холбогдсон нь эхний удаад тогтоогдсоноос хойш ямар нэгэн хэлбэрээр хөөн хэлэлцэх хугацааг дахин ашиглахгүй (энэ зохицуулалт нь авлигын гэмт хэрэг үйлдсэн нь тогтоогдсон этгээд хөөн хэлэлцэх хугацаанд хамаарч ял шийтгэлгүй үлдэх боломжийг багасгана);

- Хөөн хэлэлцэх хугацааны нөлөөллөөс үүдэн ял шийтгэл аваагүй, эсвэл хаагдсан хэргүүдийн талаар мэдээллийн бааз бүрдүүлэх (ийм дата нь хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалтыг цаашид илүү боловсронгуй болгоход хэрэглэгдэнэ).

Дүгнэлт

Улс орнууд өөрсдийн онцлог нөхцөлүүдэд тохируулан авлигын гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг хуульдаа хэрэглэж байна. Хөөн хэлэлцэх хугацаа нь тухайн улсын авлигын гэмт хэргийн нөхцөл байдал, олон нийтийн хандлага, улс төрийн нөлөөлөл зэргээс хамаарч байнга өөрчлөгдсөөр ирсэн байна.

Олон улсын хэмжээнд авлигын эсрэг хууль болон эрүүгийн практикт хөөн хэлэлцэх хугацааны талаар одоогоор тогтсон нийтлэг хамгийн зөв хувилбар, зохицуулалт гэж байхгүй байгаа бөгөөд энэ нь нэг талаас улс орнуудын хууль эрх зүй харилцан адилгүй хөгжсөн, мөн улс төрийн нөлөөлөл, олон нийтийн хандлага, соёлын ялгаа зэрэгтэй холбоотой байх талтай юм.

Авлигын гэмт хэргийн зохион байгуулалт, хамрах хүрээ, улс төрийн нөлөөлөл хамгаалалт зэрэг нь байнга өөрчлөгдөж байдагтай холбоотойгоор улс орнууд хөөн хэлэлцэх хугацааг уртасгах, тооцож эхлэх хугацааг сунгах, түр зогсоох, ялгамжтай тогтоох зэрэг олон тооны зохицуулалт хэрэглэдэг байна.

Авлигын гэмт хэрэг дээр хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалтыг бусад

хэргүүдтэй ижил төвшинд үздэг байсан өмнөх практикаас улс орнууд татгалзаж зарим орнууд авлигын гэмт хэргийг онцгойлон үзэж хөөн хэлэлцэх хугацааг тухайлан тогтоох эсвэл энэ төрлийн гэмт хэрэгт мөрдөхгүй байхаар хуульчилж байна.

Монголын өнөөгийн хууль эрх зүйн зохицуулалтууд нь авлигын гэмт хэргийн орчин, мөрдөн байцаах болон гэмт үйлдлийг шалган тогтоох үйл ажиллагаа, прокурор, шүүхийн шийдвэр гаргах процесс зэрэгтэй уялдаа муутай, завсар гардгаас үүдэн гэмт этгээдүүд хөөн хэлэлцэх хугацааг ял завших, хэргээ хэрэгсэхгүй болгох зэрэгт ашиглаж, томоохон эрх зүйн зөрчил, зохицуулалтын хийдэл үүсгэж байна.

Авлигын гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалтыг илүү оновчтой мөрдөх, хэрэглэх, олон улсын харилцаа өргөжих, бизнесийн салбар, төрөл хөгжих, нийт эдийн засаг дахь мөнгөний болон хөрөнгийн урсгал нэмэгдэхийн хирээр Монгол улсын хувьд авлигын гэмт хэрэг илүү нарийн зохион байгуулалттай, олон улсыг хамарсан хэлбэртэй өрнөж болзошгүй тул хөөн хэлэлцэх хугацааны зохицуулалтуудыг тухай бүр шинэчлэн өөрчлөх шаардлагатай болж байна.

Хөөн хэлэлцэх хугацааг авлигын бүх хэрэгт мөрдөхгүй зөвхөн тухайн авлигын гэмт хэргийн хэлбэр, хамрах хүрээ, учруулсан хохирол, улс оронд үзүүлэх нөлөөлөл зэргээс нь хамаарч уг хэргийг үйлдсэн этгээдийг хөөн хэлэлцэх хугацаанд хамруулах эсэхийг эхлэн тодорхойлдог байх нь зүйтэй байна.

Хөөн хэлэлцэх хугацаа нь зөвхөн авлигын хэрэг үйлдсэн гэмт этгээдэд хамаарах зохицуулалт биш, энэ нь мөрдөн байцаахаас шүүхээр хэлэлцэх шийдвэрлэх хүртэлх бүх явц, дамжлага дээр хоёр талтай зохицуулалтын хэрэгсэл гэж ойлгох нь зүйтэй юм.

Олон улсад хэрэглэгдэж байгаа аргуудын нэг нь авлигын гэмт хэрэгт нэмэлт мөрдөн байцаалт хийгдэх, баримт материал бүрдүүлэх зэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг түр зогсоодог бөгөөд энэ нь гэмт этгээд хөөн хэлэлцэх хугацаагаар ял завших явдлыг хаах давуу талтай байна.

Тухайн авлигын хэрэг шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэгдэх хүртэлх аль ч шатанд гарч буй шийдвэрээс хамааран хөөн хэлэлцэх хугацаанд (нэмэгдэх, түр зогсох) өөрчлөлт ордог байх нь хэрэг хэрэгсэхгүй болох эрсдэл буурахаас гадна гэмт этгээд санаатайгаар хөөн хэлэлцэх хугацааг

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

хугацаа хожих зорилгоор ашиглах явдал багасаж түүнийг мөрдөн шалгаж хэргийг тогтоох, хуулийн дагуу ял шийтгэл оноох дамжлагуудын хариуцлага нэмэгддэг байна.

Мөн эх орноосоо урвасан, олон улс дахь Монгол улсын нэр хүнд, байр суурьд сөргөөр нөлөөлсөн, улсын газар нутгаас зарсан, гадаадын этгээдэд дамжуулсан, түүх соёлын үнэт зүйлсийг эвдэн сүйтгэсэн, улс орон, хувь хүмүүс, хуулийн этгээдэд их хэмжээний мөнгөн болон биет хохирол учруулсан, байгаль орчинд нөхөшгүй эвдрэл сүйтгэл авчирсан зэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг мөрдөхгүй байхаар хуульчлах нь авлигын гэмт хэрэг дээр илүү ялгамжтай хандах зарчимд илүүтэй нийцэх юм.

Санал

Авлигын гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг эхлэн тоолохдоо уг хэргийг албан ёсоор илэрсэн гэж үзсэн тохиолдолд тооцож эхлэх нь одоогийн нөхцөлд тохирох хувилбар юм гэж үзээд дараах саналыг гаргаж байна. Үүнд:

- Хөөн хэлэлцэх хугацааг хэрэг илэрсэн хугацаанаас эхлэн тооцох
- Мөн хэрэг мөрдөж байгаа ажилтнууд хөөн хэлэлцэх хугацаанд хавчигдахгүй, баримт материалын бүрдүүлэлт бүрэн хийх
- Олон улсын хэмжээнд нийтлэг байдлаар харагдаж байгаа бас чиглэл нь

хөөн хэлэлцэх хугацааг урт хугацаагаар тогтоох

- Гэмт хэрэгт холбогдогч тодорхой бус байдлаар мөрдөн шалгах ажиллагаанаас зугтах, хойшлуулах зэрэгт орсон өнгөрсөн хугацааг хөөн хэлэлцэх хугацаан дээр буцаан нэмэх

- Гэмт этгээд мөрдөн шалгах ажиллагаанаас оргон зайлсан, худал шалтаглан хойшлуулсан зэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагааг тодорхойлсноор алдагдсан хугацааг нь хөөн хэлэлцэх хугацаан дээр нь нэмэх

- Шүүгч ямар нэгэн байдлаар хэргийг нэмэлт мөрдөн байцаалтад буцааснаар нэмэлт байцаалтад зарцуулсан хугацаанд хөөн хэлэлцэх хугацаа түр зогсдог байх

- Гэмт этгээд санаатайгаар хугацаа хожих зорилгоор элдэв арга саам хийх, төөрөгдүүлэхэд гарсан хугацааг мөн нэмэх

- Авлигын гэмт хэрэг дээр хөөн хэлэлцэх хугацааг ашигласан тохиолдлуудыг (хэрэгсэхгүй болсон, гэмт этгээд ял шийтгэлгүй аваагүй, эсвэл шийтгүүлсэн, хөөн хэлэлцэх хугацааг зогсоосон, нэмсэн зэрэг) нарийвчлан бүртгэж мэдээллийн сан бүрдүүлэх зэрэг болно.

МАЛ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХ АЖЛЫН ҮР НӨЛӨӨГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХЭД АНХААРАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ /Баян-Өлгий аймгийн жишээн дээр /

CRITICAL ISSUES ON IMPROVING EFFECTIVENESS OF COMBATING AGAINST LIVESTOCK THEFT (Study of Bayan-Ulgii province)

Ш.Ержан

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Erjan Sh.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police major

Хураангуй: Монгол Улсын хэмжээнд гэмт хэргийн гаралт жилээс жилд өссөн үзүүлэлттэй, буурахгүй байгаа бөгөөд үүнээс малын хулгайн гэмт хэрэг жилээс жилд өсөх хандлагатай байна.

Энэхүү өгүүлэлд мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх бодлого, Монгол Улсын эрүүгийн хууль тогтоомжид тусгагдсан байдал, Баян-Өлгий аймгийн хэмжээнд мал хулгайлах гэмт хэрэг сүүлийн 5 жилийн байдал, уг гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд нөлөөлж буй хүчин зүйл болон урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх зарим арга замын талаар товч авч үзсэн болно.

Abstract: Crime is increasing and livestock theft rustling has become more organized in the recent years in Mongolia. Therefore, this study aims to examine the criminal law of Mongolia and enforcement of legal regulations of combating livestock theft-crimes, analysis the effectiveness of policy implications and crime trends in Bayan-Ulgii province in the last five years. In addition, this article briefly provide explanation on influencing factors that affecting approaches to crime prevention.

Түлхүүр үг: Мал хулгайлах гэмт хэрэг, ял, мал, малчдын бүлгэм, нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллага, хяналтын пост

Key word: Livestock theft crime, punishment, livestock, groups of livestock herders, territorial police department, police control unit.

Удиртгал. Монгол Улсын хэмжээнд үйлдэгдэж буй хулгайн гэмт хэргийн дийлэнх хувийг малын хулгайн гэмт хэрэг эзэлж байна. Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Мал сүрэг бол үндэсний баялаг бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна”¹ гэсэн заалтыг удирдлага болгон “Мал хулгайлахтай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай”² хуулийг 2004 онд баталсан байдаг.

Өнөөдөр мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэж байгаа хүмүүс ихэвчлэн эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, амар хялбар аргаар мөнгө олох сонирхолтой шунахайн сэдэлтэй хүмүүс холбогдож байгаа бөгөөд энэ төрлийн гэмт хэргийг сүүлийн жилүүдэд нарийн зохион байгуулалттайгаар техник хэрэгсэл ашиглан бүлэглэн үйлдэх

тохиолдол их гарч байгаа нь тулгамдсан асуудал болж болжээ.

Манай эрдэмтэн судлаачид хулгайлах гэдэг нь бусдын эд хөрөнгийг хүч хэрэглэхгүйгээр, нууцаар, хууль бусаар авсан, Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн нэг³ хэмээн тодорхойлсон байдаг

Улсын дээд шүүхийн 2006 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдрийн “Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйлийн зарим хэсэг, заалтыг тайлбарлах тухай” 28 дугаар тогтоолд “Бусдын эд хөрөнгийг хулгайлах” гэдэгт бусдын эд хөрөнгийг нууц, далд аргаар, шунахай сэдэлтээр, хүч хэрэглэхгүйгээр, хууль бусаар авч, бүр мөсөн, үнэ төлбөргүй өөрийн өмчийн адил

¹ Төрийн мэдээлэл. 1992. №1. Монгол Улсын Үндсэн хууль

² Төрийн мэдээлэл. 2004. №23. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль

³ Нарангэрэл С. Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. УБ. 2021. 516 дахь тал

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Хууль сахиулахуй

захиран зарцуулах боломж бүрдүүлсэн буюу захиран зарцуулсан шууд санаатай үйлдлийг ойлгоно⁴ хэмээн тус тус тайлбарласан байдаг.

Харин Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 13.2 дугаар зүйлд “Хохирогчид хүч хэрэглэж, хүч хэрэглэхээр заналхийлж, хууран мэхэлж, эсхүл сэтгэцийн өвчтэй, согтуурсан, мансуурсан, сэтгэцийн үйл ажиллагаа нь түр сарнисан, бусад өвчний улмаас биеэ хамгаалах, эсэргүүцэл үзүүлэх чадваргүй байдлыг ашиглаж эрхшээлдээ оруулан авч явсан бол”⁵ хэмээн тодорхойлжээ.

Хулгайлах гэмт хэрэг өсөх хандлагатай байгаа ч мал хулгайлах гэмт хэрэг буурах төлөв ажиглагдаж байна. Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн бодлогыг сайжруулах, урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрийн хэрэгжилт, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг орон нутагт малчдын оролцоотойгоор оновчтой зохион байгуулж байгаа зэрэгтэй холбон тайлбарлаж болно. Гэвч мал хулгайлах гэмт хэрэг тогтвортой буурахгүй байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөө хүссэн үр дүнд хүрэхгүй байгаагаар шууд холбоотой байна.

Үндсэн хэсэг. Хулгайлах гэмт хэрэг нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг юм. Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг гэдэг нь өмчлөх эрхийг зөрчсөн буюу бусад аргаар өмчлөгчид эд хөрөнгийн хохирол учруулсан эсхүл тийм хохирол учруулахаар заналхийлсэн, Эрүүгийн хуульд заасан, санаатай буюу болгоомжгүй үйлдэл, эс үйлдэхүй юм.⁶

Өнөөгийн нөхцөлд өмчийн хэлбэрээр /төрийн, нийтийн, хувийн/ үл хамааруулан хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажлыг хүчтэй болгоход ихээхэн анхаарч байна.

Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн ихэнх нь материаллаг бүрэлдэхүүнтэй, өөрөөр хэлбэл объектив тал нь нийгэмд аюултай үйлдэл /эс үйлдэхүй/ болон эд хөрөнгийн хохирол, тэдгээрийн хоорондын шалтгаант холбоо гэсэн заавал байх гурван шинжээс бүрдэнэ.

2017 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулан баталсан Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлийн 12-т мал хулгайлах үйлдлийг бусдын эд хөрөнгийг хулгайлах гэмт хэргээс ялгаж, бие даасан байдлаар төрөлжүүлэн хуульчилж, оногдуулах ялын бодлогыг тодорхойлсон нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн бодлогын илэрхийлэл юм.⁷

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 2.1. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль тогтоомж нь Үндсэн хууль, Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Иргэний хууль, Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, энэ хууль, тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актаас бүрдэнэ⁸ гэж заасан байдаг.

Монгол Улсад үйлдэгдсэн нийт гэмт хэргийн 67.2%-ийг нь бүлэглэн үйлдсэн байгаа бол ажиггүй, бүрэн бус дунд боловсролтой 26-40 насны иргэд ихэвчлэн үйлдсэн байна. Гэмт этгээдүүдийн 50 орчим хувь нь давтан гэмт хэрэг үйлдсэн байдаг.⁹

Орон нутгийн мал бүхий иргэд нь өөрийн өмчлөлийн мал сүргийг бэлчээрт олон хоног, удаан хугацаагаар хариулгагүй орхидог нь гэмт этгээдүүдэд гэмт хэрэг үйлдэх нөхцөл боломжийг бүрдүүлж байгаа юм. Нөгөөтээгүүр аймаг орон нутаг, сумдын төр захиргааны байгууллагуудын зүгээс харьяалах нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд мал маллан амьдардаг иргэдэд холбогдох хууль тогтоомжийг мэдээлэх, сурталчлан таниулах, малын хулгайн гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдохоос урьдчилан сэргийлэх ажлыг хангалтгүй зохион байгуулж байна гэж үзэж болно.¹⁰

Монголд өнөөдөр хамгийн их гарч буй гэмт хэрэг бол хулгай гэдэгтэй энэ талаар хийсэн судалгаанд оролцогчид (43.3%) санал нэгдсэн бөгөөд хулгайн төрлүүдээс орон гэрийн (54.4%), малын (54.1%), халаасны (42.3%) хулгай маш их гарч байна¹¹ гэсэн байна.

Мал хулгайлах гэмт хэргийн гаралтыг бууруулах, бусдын гэмт халдлагаас мал сүргийг хамгаалах, иргэдэд хууль эрх зүйн мэдлэг олгох, гэмт хэрэг, зөрчлөөс

⁴ <https://old.legalinfo.mn/law/details/660>

⁵ Төрийн мэдээлэл. 2016. №21. Эрүүгийн хууль

⁶ Болдбаатар Ж. Эрүүгийн эрх зүй /Ерөнхий ба тусгай анги/. УБ. 2016. 112 дахь тал

⁷ Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал. 2018. №3. Б.Баяндүүрэн. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн бодлого: өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн нөхцөл байдал, урьдчилан сэргийлэх асуудал

⁸ Төрийн мэдээлэл. 2004. №23. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль

⁹ Police.gov.mn

¹⁰ <https://www.presscenter.mn/Niigem/niigmiin-medee/engiin-medleg-8>

¹¹ Г.Оюунболд. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын арга зүй. УБ.2018. 11 дэх тал

урьдчилан сэргийлэх ажлыг өргөн хүрээнд зохион байгуулах, сумдын салбар зөвлөлийн үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх шаардлага өнөөдөр тулгарч байна.

Монгол Улсад мал хулгайлах болон алдуул мал завших гэмт хэргүүдийн сүүлийн 4 жилийн байдлаар авч үзвэл Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйлд заасан “Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завших” гэмт хэрэг 2018 оноос хойш 3 жил дараалан буурсан

боловч 2021 онд 598 гарч, 94 нэгж буюу 17.4%-аар өссөн байна.

Харин мал хулгайлах гэмт хэргийг сүүлийн 4 жилийн байдлаар авч үзвэл Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлд заасан “Мал хулгайлах” гэмт хэрэг 2018 онд 1096 гарч байсан бол 2019 онд 1809 гарч, 713 нэгж буюу 65.1%-аар өсч, 2020 онд 768 нэгж буюу 42.5%-аар, 2021 онд 736 гарч, 305 нэгж буюу 29.3%-аар тус тус буурсан статистик тоо мэдээ¹² байна. Үүнийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт №1

№	Гэмт хэрэг	2018	2019	Нэгж	Өсөлт, буурлт	2019	2020	Нэгж	Өсөлт, буурлт	2020	2021	Нэгж	Өсөлт, буурлт
1.	Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завших 17.5	1160	978	182	-15.7	978	504	- 474	- 33.8	504	598	+ 94	+ 17.4
2.	Мал хулгайлах 17.12	1096	1809	713	+65.1	1809	1041	- 768	- 42.5	1041	736	- 305	- 29.3

Дээрхи статистик тоо мэдээнээс үзвэл мал хулгайлах гэмт хэрэг буурсан тоо мэдээ байгаа боловч таслан зогсоогдохгүй байгаа нь тулгамдсан асуудал болоод байна.

Статистик баримтаас үзвэл, малын тоо толгой өсч, бэлчээрийн болон цаг агаарын байдлаас шалтгаалсан малчдын шилжилт хөдөлгөөн, отор нүүдэл ихэссэн, мах, малын гаралтай түүхий эдийн зах зээл өргөжиж, мах, махан бүтээгдэхүүн боловсруулах аж ахуйн нэгж, байгууллагын тоо олширч, гэмт хэргийн гаралт өмнөх жилүүдээс нэмэгдэх, эрүүгийн нөхцөл байдал хүндэрч болзошгүй байна.

Монгол оронд 1921 онд ялсан ардын хувьсгалын жилүүдэд хэдийгээр өмчийн

хэлбэр янз бүрээр өөрчлөгдөж байсан ч мал сүргийг гэмт халдлагаас хамгаалах тууштай дэс дараалалтай бодлого боловсронгуй болж, мал хулгайлах, ашиглан шамшигдуулах гэмт хэргийн субъектэд оногдуулах ял шийтгэл хатуу чанд байсныг зөвхөн нэг хуулиар жишээ болгон тодорхойлж болох юм.

1992 оны Монгол Улсын шинэ Үндсэн хуульд Эрүүгийн хуулийг нийцүүлэх зорилгоор 1993 оны 06 дугаар сарын 07-ны өдөр Эрүүгийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан бөгөөд уг хуулийн 123 дугаар зүйлд “Бусдын эд хөрөнгийг хулгайлж ашиглан шамшигдуулах гэмт хэргийг өмчийн хэлбэрийг харгалзахгүйгээр тодорхойлон авч онц хүндрүүлэх нөхцөл

¹² <https://police.gov.mn>. ЦЕГ-ын статистик тоо мэдээнээс хэсэгчилэн авав.

МОНГОЛ УЛСЫН
ЕРӨНХӨН СУРГАЛ
ХУУЛЬ САНГАА

байдалтайгаар үйлдсэн тохиолдолд бүлэг этгээд, онц аюултай этгээд эсвэл их хэмжээтэй хулгайлсныг заасан бөгөөд 2002 оны Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 145 дугаар зүйл¹³-д мөн адил энэ хэлбэрээр Бусдын эд хөрөнгийг хулгайлах гэмт хэрэгт Мал хулгайлах гэмт хэргийг нэгтгэн зүйлчилж байсан.

Мал хулгайлах нь 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 145-р зүйлээр бусдын эд хөрөнгө гэж үзэж адилтган зохицуулж байсан бол 2015 оны Эрүүгийн хуулийн 17.12-р зүйлээр /бусдын малыг хулгайлсан бол/ бие даасан байдлаар хуульчлан заасан.¹⁴

Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн хуульчлагдсан байдлын хувьд мал хулгайлах гэмт хэргийг онцлон жишээлж болох юм. Хууль тогтоогч мал хулгайлах гэмт хэргийг бие даасан гэмт хэрэг гэж үзэхдээ “мал гэдэг” зөвхөн 5 хошуу малыг багтааж, олон тооны мал гэдэгт 24 бог, 8 бод¹⁵ гэсэн тоо бүхий хуульчилсан тайлбар өгсөн.

Мал сүргийг гэмт халдлагаас хамгаалж, мал хулгайлах гэмт хэргийн эсрэг тууштай тэмцэх, гэмт хэргийн шалтгаан нөхцлийг судлаж, урьдчилан сэргийлэх нь Эрүүгийн хуулийн нэг зорилт бөгөөд уг хуульд “Мал хулгайлах” гэмт хэргийг “Хулгайлах” гэмт хэргээс ялган ойлгож, 17.12 дугаар зүйл¹⁶ээр тусгайлан зохицуулж байна.

2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад хууль зүйн яамны ажлын хэсэг дараах концепцийг баримталжээ. Тухайлбал:

- шийдвэрлэхэд байнга бэрхшээл учруулж байдаг хулгай, дээрэм, булаалт зэрэг өдөр тутам гарч буй, хуулийн байгууллагын үйл ажиллагаа, ажлын ачаалалд нөлөөлж байдаг гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжийг хоёрдмол утгагүй, нарийвчлан, илүү тодорхой байдлаар хуулийн төсөлд тусгана.

- хуулийн төсөл боловсруулахдаа гэмт хэргийг зүйлчлэхэд хүндрэл учрахгүй байхад анхаарч ижил төрлийн харилцааг хамгаалсан, гэмт хэрэгт тооцож, ял

оногдуулахаар заасан хэм хэмжээний давхардлыг арилгана¹⁷

Дээрх үзэл баримтлалын дагуу 2015 оны Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгаар мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй холбоотой зарчмын шинжтэй дараах өөрчлөлт оржээ. Үүнд:

- хулгайлах гэмт хэргийг шинээр томъёолохдоо хохирлын хэмжээ шаардаагүй;

- мал хулгайлах гэмт хэргийг бусдын /өмч/ эд хөрөнгийг хулгайлах гэмт хэргээс тусгай зүйлд хуульчлан заан тусгаарлаж өгсөн.¹⁸

Өмнөх Эрүүгийн хуулийн энэ заалт их орлого олж бага ялтай, бүр ялгүй үлдэх хуулийн боломжийг малын хулгайч нар олгожээ. Тэд цөөн тооны мал (бог 24-өөс, бод 8-аас доош) хулгайлах болсон нь малын тоог хуульд тодорхой зааж өгсөнөөс үүдэлтэй бөгөөд энэ нь эдийн засгийн талыг нь тооцож үзээгүй орхисон сул талтай болжээ.

Хуучин Эрүүгийн хуулиар¹⁹ мал хулгайлсан этгээдүүдэд оногдуулдаг ял шийтгэл нь сонгох шийтгэлүүдтэй байсан ба 2020 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдрийн Эрүүгийн хуульд орсон нэмэлт өөрчлөлтөөр “Бусдын малыг хулгайлсан бол зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ. Мөн хүндрүүлэх нөхцөл байдлуудыг зааж өгсөн ба уг гэмт хэргийг олон тооны мал хулгайлж, бүлэглэж, улсын хилээр нэвтрүүлж, машин механизм ашиглаж, ноцтой хохирол, хор уршиг учруулж, гойд ашиг шимт малыг хулгайлж үйлдсэн бол хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар, байнга үйлдэж амьдралын эх үүсвэр болгосон, зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн бол таван жилээс арван хоёр жил хүртэл хугацаагаар тус тус хорих ял шийтгэхээр хуульчилж өгчээ.

Мал хулгайлсан бол тоо харгалзахгүйгээр хорих ял эдлүүлэх, зохион байгуулалттай бүлэглэн болон давтан үйлдвэл 5-12 жилийн хорих ял ногдуулах,

¹³ Төрийн мэдээлэл. 2002. №5. Эрүүгийн хууль /хүчингүй болсон/

¹⁴ Төрийн мэдээлэл. 2016. №07. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль

¹⁵ <http://criminology.mn/wp-content/uploads/2020/11/2018-%E2%84%963.pdf>

¹⁶ Төрийн мэдээлэл. 2016. №07. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль

¹⁷ Хууль зүйн яам. Эрүүгийн хуулийн төсөл. УБ., 2015., 12 дахь тал

¹⁸ Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал. 2018. №3. Б.Баяндүүрэн. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн бодлого: өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн нөхцөл байдал, урьдчилан сэргийлэх асуудал

¹⁹ Төрийн мэдээлэл. 2002. №5. Эрүүгийн хууль /хүчингүй болсон/

мал хулгайлах гэмт хэрэгт ашигласан техник, тоног төхөөрөмжийг улсын орлого болгон хурааж авах²⁰-аар шинэ хуульд заажээ.

Түүнчлэн хулгайд малаа алдсан малчин хуучин эрүүгийн хуулиар эдийн засгийн хохирол буюу хулгайд алдсан малаа мэргэшсэн аж ахуйн нэгж (үнэлгээний компани)-ээр үнэлүүлж байсан бол шинэ хуулиар малчин өөрөө малаа үнэлэх боломжтой болжээ. Мөн Эрүүгийн хуулиар одоо малын хулгайн хөнгөн нөхцөл гэж байгаа бөгөөд энэ нь хорих ялаас чөлөөлөхгүй. Мөн малчин бусдын малыг хулгайч нарын гарт хүргэж өгвөл малын хулгайн зохион байгуулалттай гэмт хэргийн оролцогч болж хувирах бөгөөд энэ гэмт хэргийн оролцогч хорих ялаас гадуур үлдэх боломжгүй байх зохицуулалтыг тусгажээ.

Эрүүгийн хууль 2017 оны 7 дугаар сарын 1-нээс мөрдөж эхэлснээс хойш авч үзэхэд, малын хулгайч нарын малчдад учруулсан хохирол тогтмол өссөн байна.

Эрүүгийн болон Зөрчлийн хуулиас гадна Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль, Мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль зэрэг бусад хуулиар малын шилжилт хөдөлгөөний хяналт, малын бүртгэл, им тамга, малын индексжүүлсэн бүртгэл, мал, махны гарал үүслийн гэрчилгээ гэх мэт захиргааны хяналт, зохицуулалтын шинжтэй хуулийн зохицуулалтууд хэрэгжиж байна. Гэсэн ч мал хулгайлах гэмт хэргийн гаралтыг бууруулахад дорвитой нөлөө үзүүлэхгүй байна. Энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралт жил бүр тасралтгүй өссөөр байна.²¹

Монгол Улс нийт малын тоо 2021 оны байдлаар 67 343 759 малтай гэж тоологдсон бөгөөд үүнээс адуу 432444, үхэр 5022225, тэмээ 454038, хонь 31086963, ямаа 26456089²² байна гэж тоологджээ.

Цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн малын хулгайн гэмт хэргийн 90 гаруй хувь нь хөдөө орон нутагт, 10 орчим хувь нь нийслэлд бүртгэгдсэн бөгөөд мал, мах, малын гаралтай түүхий эдийн үйлдвэрлэл, худалдаа хяналтгүй болсон нь малын хулгай өсөхөд нөлөөлж байгаа²³ талаар иргэд ярьж байна.

Мал хулгайлах гэмт хэргийн 89.1 хувь нь орон нутагт үйлдэгдсэн бөгөөд орон нутагт үйлдэгдсэн хулгайлах гэмт хэргийн 24.3 хувийг мал хулгайлах гэмт хэрэг эзэлж байна

Энэ төрлийн гэмт хэрэг ажлын өдрүүдэд, хөдөө хээр, малын бэлчээрт голдуу шөнийн цагаар үйлдэгдсэн нь малчдын малаа хараа хяналтгүй, хариулгагүй олон хоногоор орхиж байгаа нь мал хулгайлагдах үндсэн шалтгаан болж байна.

Малын хулгайд хамгийн их нөлөөлж байгаа үзүүлэлт нь экспортын махны хэмжээ маш хүчтэй шууд хамааралтай байсан бол дотоодын мал аж ахуйн салбарын нийт үйлдвэрлэлтэй урвуу хамааралтай байна.

Эрүүгийн цагдаагийн албанаас мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, мал махны үнэ өссөн шалтгаан нөхцлийг тогтоох зорилгоор 2019 оны 01 дүгээр сард хэсэгчилсэн арга хэмжээг нийслэл хотын хэмжээнд зохион байгуулж, мах худалдан борлуулах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг зах, худалдааны төв, мах боловсруулах, төхөөрөх үйлдвэрүүдийг шалгахад улсын 0 1000 18 хүртэл 19-29 нас 30-39 нас 40-49 нас 50-59 нас 60-дээш 2 266 840 878 538 367 0 1000 18 хүртэл 19-29 нас 30-39 нас 40-49 нас 50-59 нас 60-дээш 47 863 693 286 84 10 1.0 2.3 14.3 24.6 28.5 29.2 0.0 5.0 10.0 15.0 20.0 25.0 30.0 35.0 дээд боловсролтой тусгай дунд боловсролгүй бүрэн дунд бага боловсролтой бүрэн бус дунд боловсролтой дунд эзлэх хувь 14 хэмжээнд 2018 онд мах экспортлох тусгай зөвшөөрөл авсан 34 аж ахуйн нэгж, нийт 357.3 тэрбум төгрөгийн үнийн дүнтэй 145.106 тонн махыг экспортолсон дүн мэдээ гаргасан байна.²⁴

Нийслэл хотын хэмжээнд их хэмжээгээр мах бэлтгэн хадгалж байгаа Сонгинохайрхан, Баянгол, Баянзүрх, Налайх дүүргийн нутаг дэвсгэрт байрлах агуулах, зоорь объектуудыг шалгахад нийт 14 аж ахуйн нэгжийн агуулахад 19 компани, БНХАУ-ын 10 иргэний нийт 2.300.3 тонн мах байгаагаас адуу 819 тн, үхэр 746.1 тн, хонь 257 тн, ямаа 389.3 тн, боловсруулсан

²⁰ Төрийн мэдээлэл. 2016. №07. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль

²¹ <https://vip76.mn/content/65745>

²²

https://www.1212.mn/stat.aspx?LIST_ID=976_L10_1

²³

<http://urgudul.parliament.mn/content?id=334#.Yqigl3ZBy1s>

²⁴ Цагдаагийн байгууллагаас 2019 оны 01 дүгээр сард зохион байгуулсан хэсэгчилсэн арга хэмжээний тайлангаас хэсэгчилэн авав.

МОНГОЛЫН ПОЛИЦИЯ

бүтээгдэхүүн 9.2 тонн, дайвар бүтээгдэхүүн 83.2 тонн байна.²⁵

Хадгалсан махны 80 орчим хувь нь БНХАУ-ын иргэдийн худалдан авсан мах эзэлж байна. Дээрх шалгалтын дүнгээс харахад бэлтгэн нийлүүлэгдэж байгаа махны 60-80 орчим хувийг БНХАУ-ын иргэд бэлэн мөнгөөр худалдан авч тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч аж ахуйн нэгжүүдийн нэрээр экспортод гаргаж байгаа тогтоогдсон байна.

Махны үйлдвэрлэл, худалдаанд тавих хяналт сул байгаа, нөгөө талаараа экспортод малын мах их хэмжээгээр бэлтгэн нийлүүлж байгаа нь мал хулгайлах гэмт хэргийн өсөлтөд нөлөөлж байна. Түүнчлэн нийгэм, эдийн засгийн бодлого шийдвэр, ажилгүйдэл, ядуурал ихсэж, иргэдийн амьжиргааны түвшин доогуур байгаатай холбоотойгоор иргэд мал хулгайлах явдал буурахгүй байх нэг шалтгаан болж байна.

Баян-Өлгий аймгийн хэмжээнд бүртгэгдсэн өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг болон малын хулгайн гэмт хэргийг сүүлийн 5 жилийн байдлаар хэсэгчилсэн судалгаагаар хэргийн гаралтыг судалж үзвэл 2017 өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 101 бүртгэгдсэн бөгөөд үүний 17 буюу 16.8 хувь нь мал хулгайлах гэмт хэрэг, 2018 онд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 131 бүртгэгдсэн бөгөөд үүний 23 буюу 17.5 хувь нь мал хулгайлах гэмт хэрэг, 2019 онд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 139 бүртгэгдсэн бөгөөд үүний 13 буюу 9.3 хувь нь мал хулгайлах гэмт хэрэг, 2020 онд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 135 бүртгэгдсэн бөгөөд үүний 27 буюу 20 хувь нь мал хулгайлах гэмт хэрэг, 2021 онд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 93 бүртгэгдсэн бөгөөд үүний 21 буюу 22.5 хувийг нь мал хулгайлах төрлийн гэмт хэрэг тус тус эзэлж байна.²⁶ Үүнийг графикаар үзүүлбэл:

График №1

Тус аймагт гарсан мал хулгайлах гэмт хэргийн өсөлтийн динамикийг авч үзвэл 2018 онд 6 нэгжээр өссөн боловч 2019 онд 10 нэгжээр буурсан боловч 2020 онд 6 нэгжээр буцаад өссөн. Харин 2021 онд 6 нэгжээр буурсан байна. Гэвч мал хулгайлах гэмт хэргийн өсөлт бууралт тухайн онд гарсан өмчлөх эрхийн гэмт хэрэгт эзлэх хувь хэмжээнээс харвал 2021 онд хамгийн өндөр хувь хэмжээг эзэлж байна.

Дээрхи тоо мэдээнээс үзвэл аймгийн хэмжээнд үйлдэгдэж байгаа малын хулгайн гэмт хэрэг тогтвортой буурахгүй байгаа бөгөөд аймгийн хэмжээнд мал хулгайлах

гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй ажлын арга барил гэмт хэргийг бүрэн таслан зогсоож чадахгүй байна гэж үзэхэд хүргэж байна.

Энэ нь талаараа мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын хүч хэрэгсэл дутмаг, шаардлагатай төсөв хөрөнгө хүрэлцэхгүй байгаатай салшгүй холбоотой болж байна. Нөгөө талаараа иргэдийн хараа хяналт сул, малаа хариулгагүй орхих явдал түгээмэл байгаа шууд холбогдож байна.

Орон нутагт мал хулгайлах, түүнийг илрүүлэх чиглэлээр ажиллаж байгаа алба хаагчдад учирдаг хамгийн хүндрэлтэй зүйл

²⁵ <https://information.police.gov.mn>.

²⁶ Баян-Өлгий аймгийн Цагдаагийн газрын 2018-2021 оны статистик тоо мэдээнээс хэсэгчилэн авав.

нь машин техник, бензин тосны асуудал байдаг байна. Хариуцсан албан хаагч гарсан хэргийг илрүүлэн мөрдөн шалгах ажиллагаа хийгээд шилжүүлдэг ч прокурор, шүүхийн байгууллагаас хөнгөн ял оногдуулдаг, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг саатуулах, цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авдаггүй, хангалттай нотлох баримт, үндэслэл гаргасан ч үндэслэлгүй гэж үзэн гадуур шалгаж, улмаар хөнгөн ял оногдуулж байгаа нь малын хулгайч нарт ял завших, цаашлаад дахин гэмт хэрэг үйлдэх боломж бололцоог олгож байна.²⁷

Хүн ам ихтэй, зам дагасан, зах зээлд ойрхон, отор нүүдэл ихтэй аймгуудад энэ төрлийн хулгай илүүтэй гарахын зэрэгцээ тухайн орон нутгийн удирдлагаас малын хулгайн чиглэлээр бодлого боловсруулж санаачлагатай ажилладаггүй, цагдаагийн байгууллагатай хамтрах, тэдэнд дэмжлэг тусалцаа үзүүлэх ажил хангалтгүй, нэгдсэн арга хэмжээ, аяны үеэр бага хэмжээний бензин өгсөн төдийгөөр өнгөрөөдөг, бод малын үнэлгээг тогтоох шаардлагатай үед /хурдан морьт гм/ үнэлгээ хийх эрхтэй компани аймаг бүрт байхгүй, 1 бод малын үнэлгээ гаргахад 35.000- 50.000 төгрөгийн зардал гардаг зэрэг хүндрэл бэрхшээл алба хаагчдад учирдаг байна.

Мөн орон нутгийн цагдаагийн газрын хөдөө сумдад ажиллаж байгаа алба хаагчид унаа тээврийн хэрэгсэл хүндрэлтэй байна. Аймгийн хэмжээнд 2-3 сумын цагдаагийн хэсэгт хуучивтар авто машинтай, 4-5 сумын цагдаагийн алба хаагч авто машин байтугай мотоцикл ч байхгүй байгаа нь хурдан унаатай, зэвсэглэсэн, бүлэг зохион байгуулалттай хулгайч нарыг цаг алдалгүй илрүүлэх, баривчилхад хүндрэлтэй учруулж байна. Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгчид 2-3 автомашинтай, жижиг тэргээр түрүүлэн явж цагдаагийн болон бусад хяналтын постын байршлыг урьдчилан тогтоож, хулгайн мал тээвэрлэн яваа авто машиныг постыг тойруулан алсуур нэвтрүүлдэг, зарим газруудад зоорь ухаж нуун далдалдаг байна.²⁸

Түүнчлэн иргэд дараах шалтаан нөхцлийн улмаас мал хулгайлах гэмт хэргийг бууруулахад сөргөөр нөлөөлж байна. Тухайлбал:

- мал хулгайлах гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлоо ямар журмаар нэхэмжлэхээ мэддэггүй;

- санхүүгийн боломж муугаас тэмдэгтийн хураамж төлж чадахгүй учир нэхэмжлэл гаргаж чаддаггүй;

- хохирсон боловч хохирол учруулсан этгээдийг танихгүй, мэдэхгүйн улмаас хохирлоо нэхэмжилж чаддаггүй;

- малч иргэд өөрсдийн хайхрамжгүй, хэнэггүй зангаасаа болж цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэлгүй орхих зэрэг хүчин зүйл нөлөөлж байна.

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх ажлын хүрээнд дараах ажил, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлбэл зохих үр дүнгээ өгнө гэж үзэж байна. Тухайлбал:

- Төв сууринд чиглэсэн замд цагдаагийн пост шинээр бий болгож хяналтыг чангатгах;

- Хөдөлгөөнт, хүч нэмэгдүүлсэн постыг ажиллуулах;

- Мал махны бөөний худалдааны газруудад цагдаагийн хэсэг, төлөөлөгчийг ажиллуулах;

- “Хүчит шонхор”, “Эмээлт”, “Хархорин”, “Цайз” зэрэг махны худалдааны томоохон цэгүүдийг камержуулан цагдаагийн давхар хяналт тогтоох;

- Мал махны худалдаа эрхлэгчдийг бүртгэлжүүлэн нүдэнд ил харагдахуйц таних тэмдэгтэй болгох;²⁹

- Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэж хорих ялыг тэнссэн, хорих ялаас хугацааны өмнө суллагдаж хяналт тогтоосон этгээдүүдэд тавих цагдаагийн байгууллагын хяналтыг чангатгах, ажлыг тогтмолжуулах;

- Тээврийн хэрэгсэлээр болон малыг хөлөөр нь оруулж ирж байгаа нөхцөлд хийх үзлэг шалгалтыг сайжруулах;

- Гэмт хэрэг үйлдэгчдийн талаар шуурхай мэдээлэл солилцдог болох;

- Хулгайн гэмт хэргийн зохион байгуулалттай бүлэглэл, сүлжээг илрүүлэхэд цагдаагийн байгууллагуудын хамтын ажиллагааг сайжруулах;

- Малын хулгайн талаарх мэдээллийн нууцыг хадгалж, үнэн бодитой мэдээллийг үнэлгээтэй болгох, мэдээлэгчтэй харилцан тохиролцох талаар хуулийн заалтыг хэрэгжүүлэн, түүнд зарцуулагдах мөнгөн хөрөнгийн санг бүрдүүлэх ажлыг Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх сантай уялдуулан зохион байгуулах хэрэгтэй байна.

²⁷ <https://information.police.gov.mn>

²⁸ <https://information.police.gov.mn>

²⁹ <http://103.17.108.224/blog/ME/2426>

Хууль сахиулахуй

Ялангуяа аймаг, сумдаас төв рүү чиглэсэн зам дагуух цагдаагийн хяналтын постуудыг байгуулж, түүнд шаардлагатай төсөв, санхүүгийн асуудлыг тухайн орон нутгийн Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх сангаас гаргаж, ажлыг нь тогтмолжуулах нь үр дүнтэй гарна гэж үзэж байна. Түүнчлэн цагдаагийн байгууллагаас малчин иргэдтэй хамтран ажиллах ажлынхаа арга барилыг сайжруулж, тэдний үүрэг оролцоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр дараах чиглэлээр ажил, зохион байгуулбал зохих үр дүн гарна гэж үзэж байна. Тухайлбал:

- Мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг малчдаас өөрөөс нь эхлэх, сонор сэрэмжийг дээшлүүлэх талаар яриа таниулгыг эрчимтэй явуулах;

- Малаа байнгын хариулга, маллагаа, шөнийн манаатай болгох бүлэг, нөхөрлөл байгуулах, сайн дурын хөдөлгөөнийг өрнүүлэх ажлыг дэмжих;

- Малын урамшуулалтай эргүүл, харуул ажиллуулж, шаардагдах хөрөнгийг малчдын бүлгэмээс гаргах;

- Шилмэл омгийн, хурдан удмын, гойд ашиг шимтэй малаа зурагжуулах, бүртгэлийн карттай болгох;

- Малд GPS системийг суулгах ажлыг эрчимжүүлбэл үр дүн гарна гэж үзэж байна.

Дүгнэлт. Дээрхи ажил, арга хэмжээнүүдийн заримыг нь Баян-Өлгий аймгийн хэмжээнд хэрэгжүүлж байгаа боловч төсөв санхүүгийн хүндрэлтэй байдал, иргэдийн идэвхи санаачлага сул байгаагаас үүдэлтэйгээр хүссэн үр дүнд хүрч чадахгүй байгаа нь тулгамдсан асуудал болжээ.

Монгол Улсын Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.4 дэх хэсэгт “Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх талаар үр дүнтэй ажиллаж байгаа малчид, мал бүхий иргэдийн бүлгийг холбооны болон бусад техник хэрэгслээр хангахад төрөөс дэмжлэг үзүүлнэ”³⁰ гэж заасан бөгөөд шаардлагатай зардлыг мал бүхий иргэдээс, Орон нутгийн хөгжлийн сан болон төрийн бус байгууллагаас төсөл, санхүүжилт хэлбэрээр гаргуулж дээр дурдсан ажлуудыг санхүүжүүлэх замаар хэрэгжүүлж чадвал

малын хулгай буурч, гэмт хэргийн илрүүлэлт ахина гэж дүгнэж байна.

Санал. Мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх үүднээс дараах саналыг дэвшүүлж байна. Тухайлбал:

1. Малыг бүртгэлжүүлэх нэгдсэн системтэй болох;

2. Малын гарал үүслийн гэрчилгээг QR кодтой болгох замаар хяналтын механизмыг боловсронгуй болгох ажлыг эхлүүлэх;

3. Шилмэл омгийн, хурдан удмын, гойд ашиг шимтэй малаа зурагжуулах, бүртгэлийн карттай болгох;

4. Мал махны бөөний худалдааны газруудад цагдаагийн хэсэг, төлөөлөгчийг ажиллуулах;

5. “Хүчит шонхор”, “Эмээлт”, “Хархорин”, “Цайз” зэрэг махны худалдааны томоохон цэгүүдийг камержуулан цагдаагийн давхар хяналт тогтоох ажлуудыг нэн түрүүн хэрэгжүүлэх зэрэг болно.

Ашигласан материал

Монгол Улсын хууль тогтоомж:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль.
2. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль.
3. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль.

Ном, сурах бичиг, гарын авлага:

1. Хууль зүйн яам. Эрүүгийн хуулийн төсөл. УБ., 2015
2. Ж.Болдбаатар Эрүүгийн эрх зүй /Ерөнхий ба тусгай анги/. УБ. 2016.
3. Г.Оюунболд. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын арга зүй. УБ.2018.

4. С.Нарангэрэл. Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. УБ. 2021.

Тайлан мэдээ:

1. ЦЕГ-ын 2018-2021 оны статистик мэдээ

2. Баян-Өлгий аймгийн 2018-2021 оны тайлан мэдээ

Сэтгүүл:

1. Төрийн мэдээлэл. 1992. №1.
2. Төрийн мэдээлэл. 2002. №5
3. Төрийн мэдээлэл. 2004. №23
4. Төрийн мэдээлэл. 2016. №07.
5. Төрийн мэдээлэл. 2016. №21.
6. Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал. 2018. №3.

³⁰ Төрийн мэдээлэл. 2004. №23. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль

ГЭЭГДЭЛ ЭД ХӨРӨНГӨ ЗАВШИХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ, УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АСУУДАЛ

CAUSES, CONDITIONS AND PROBLEMS OF PREVENTION OF THE CRIME OF EMPLOYMENT OF REAL PROPERTY

Г.Чингис

Цагдаагийн ахлах дэслэгч, магистрант

Chingis G.

Senior Police Lieutenant

Хураангуй: Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, ялангуяа гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн эрүүгийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, энэ төрлийн гэмт хэргийн шалтгаан нөхцлийг тодорхойлж, урьдчилан сэргийлэх арга замын талаар санал зөвлөмж боловсруулсан.

Abstract: Conducted an analysis of the criminal situation of crimes against property rights, especially embezzlement of valuable property, determined the causes and conditions of this type of crime, and developed recommendations on prevention methods.

Түлхүүр үг. Гээгдэл эд хөрөнгө, гэмт хэрэг, гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөл, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажил.

Key word: Illegal property, crime, causes and conditions of crime, crime prevention.

“Хөрөнгө завших” гэж бусдын итгэмжлэн хариуцуулсан эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг итгэмжлэлийн үндсэн дээр эзэмшиж, ашиглаж буй байдлаа урвуулан ашиглаж өөрийн өмчлөлд хариу төлбөргүйгээр хууль бусаар авах, захиран зарцуулах үйлдлийг хэлнэ. Гээгдэл хөрөнгө гэдэг бол өмчлөгч буюу эзэмшигч, ашиглагчийн хайхрамжгүй, болгоомжгүйн улмаас /түүний хүслээс гадуур хаягдаж орхигдсон, байгалийн гамшиг давагдашгүй

хүчин зүйлд автагдсаны улмаас эзэмшлээс гарсан/ тэдний өмчлөл эзэмшлээс түр гарсан хүний хэрэгцээ хангауйц үнэ өртөгтэй эд зүйл юм. Өмчлөгч эд хөрөнгөө гээгдүүлсэн ч өмчлөх эрхээ алдаагүй байна.¹

Монгол Улсын хэмжээнд 2016-2021 онд бүртгэгдсэн нийт гэмт хэргийн бүтцэд эзлэх хувийн жин хамгийн өндөр 5 бүлэгт заасан гэмт хэргийг графикаар үзүүлбэл:

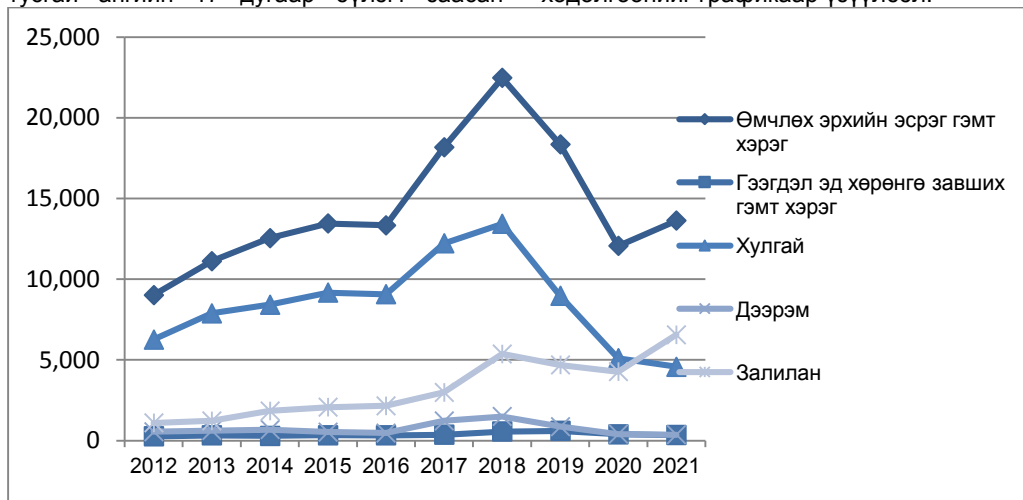
¹ С.Жанцан “Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн” УБ., 2011 он., т. 381.

МОНГОЛ УЛСЫН ЭРҮҮГИЙН ХҮҮЛИЙН ТУСГАЙ АНГИЙН 17 ДУГААР БҮЛЭГТ ЗААСАН

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17 дугаар бүлэгт заасан

өмчлөх эрхийн эсрэг зарим гэмт хэргүүдийн хөдөлгөөнийг графикаар үзүүлбэл:

Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг дотроос:

Эрүүгийн хуулийн 17.1 дүгээр зүйл /хулгайлах/ гэмт хэрэг дийлэнх хувийг буюу 50-60 хувийг;

Эрүүгийн хуулийн 17.2 дугаар зүйл /Дээрэмдэх/ гэмт хэрэг нь 5 хувийг;

Эрүүгийн хуулийн 17.3 дугаар зүйл /Залилах/ гэмт хэрэг нь 35-40 орчим хувийг;

Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйл /Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завших/ гэмт хэрэг 5 хувийг тус тус эзэлж байна.

Сүүлийн 10 жилд² дунджаар 425, сард 35 гэмт хэрэг цагдаагийн байгууллагад бүртгэгджээ. Үүнээс 2021 онд 350 гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг бүртгэгдсэн нь

өмнөх оныхоос 48 хэргээр буюу 12 хувиар буурсан байна.

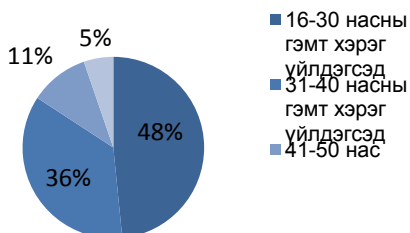
² 2012-2022он

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн гаралт (нутаг дэвсгэр, хүний тоогоор)

	Хэргийн тоо		Өсөлт бууралт (хувиар)	Тухайн хэрэгт эзлэх хувь	
	2020 он	2021 он		2020 он	2021 он
Орон нутагт	148	125	-15.4	4,5	4,8
Нийслэлд	250	225	-10	3,4	3,7

Орон нутгаас Сэлэнгэ (8), Дорнод (4), Орхон (8), Өмнөговь (6), Хөвсгөл (5), Сүхбаатар (5), Төв (5) аймгуудад хүнийг алах гэмт хэрэг хамгийн их бүртгэгдсэн бол Увс (1), Хэнтий (2), Дорноговь (2), Баян-Өлгий (2), Завхан (2), Өвөрхангай (2), Баянхонгор (2), ГовьАлтай (2), Завхан (2), Говьсүмбэр (2) аймгуудад хамгийн цөөн гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна. Нийслэлийн дүүргүүдээс Сонгинохайрхан (45), Баянзүрх (72), Чингэлтэй (65) дүүргүүдэд хүнийг алах гэмт хэрэг хамгийн их бүртгэгдсэн бол Багануур (26), Налайх (17), Хан-Уул (34) дүүргүүдэд цөөн гэмт хэрэг бүртгэгджээ.

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн яллагдагч нарын насны ангилал

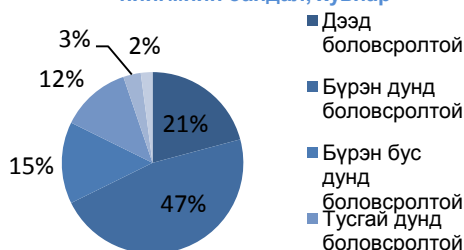

Графикаас харахад, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний 15 хувь нь 8 дугаар анги төгссөн, 47.5 хувь нь 10 дугаар анги төгссөн хүмүүс байна. Судалгааны явцад дээд боловсролтой хүмүүс энэхүү гэмт хэргийг үйлдэх хувь бүрэн дунд боловсролын дараагаар бичигдэж байна. Боловсрол гэдэг нь шинжлэх ухааны мэдлэг чадвар, дадал, зан суртахууны үнэт зүйл, биеэ авч явах хэм хэмжээг нийгмийн гишүүдэд эзэмшүүлэх үүрэг бүхий сургалт, хүмүүжлийн бие даасан тогтолцоог хэлнэ.³ Тиймээс боловсролын түвшин ба гэмт хэрэг үйлдэгчийн хамаарлын талаар олон тооны судалгааны ажил байдаг

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэгт холбогдогчдын нас, хүйсийн байдал

2021 онд хүнийг алах гэмт хэрэгт 350 хүн холбогдон шалгагдсан нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 38 буюу 10.8 хувиар буурсан байна. Холбогдогчдын 185 буюу 52.85 хувь нь эмэгтэй, 165 буюу 47.14 хувь нь эрэгтэй, тэдний 24 буюу 2.3 хувь нь 14-17 насны хүүхэд байна. Энэ нь өмнөх оны мөн үеийнхээс эрэгтэй 6.3 хувиар буурж, эмэгтэй 3.7, хүүхэд 85.7 хувиар тус тус буурсан үзүүлэлт юм.

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэгт холбогдсон хүний нийгмийн байдал, хувиар

бөгөөд гэмт явдал судлаач Хасан Букер боловсрол эзэмших үйл явцаас хөндийрсөн, хамрагдаж чадаагүй хүн сэтгэлгээний хоцрогдол, зан суртахууны доголдолд орж, өөрийгөө хянах чадваргүй болох магадлал ихтэй гэж дүгнэсэн⁴ нь бидний судалгааны дүгнэлттэй санал нийлэхээр үр дүн юм. Гэмт хэрэг үйлдсэн хүний гэр бүлийн байдлыг авч үзэх нь гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг тодорхойлоход ач холбогдолтой. Хүчиндэх гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн 55.9 хувь (38 хүн) нь гэрлэсэн, 36.8 хувь (25 хүн) гэрлээгүй, 7.3 хувь нь бэлэвсэн гэсэн судалгаа гарчээ (График 3.11). Харин бага

³ Lochner, L. (2011a), "Education Policy and Crime", in P. Cook, J. Ludwig and J. McCrary, eds., Controlling Crime: Strategies and Tradeoffs, University of Chicago Press, Chicago, 465–515

⁴Hasan Buker (2011). "Formation of self-control: Gottfredson and Hirschi's general theory of crime and beyond".16 (3): 265–276

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЯАГ

насны хүүхдийг алах гэмт хэрэг үйлдэгчийн 55.0 хувь (22 хүн) нь гэр бүлтэй, 40.0 хувь (16 хүн) нь гэр бүлгүй, 5 хувь (2 хүн) нь бэлэвсэн хүмүүс байна (График 3.12).

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн улмаас хохирогчдын статистик үзүүлэлт

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн улмаас хохирсон хүн, тоогоор

№	Үзүүлэлт	Он					Өсөлт бууралт		Хугацаа		Өсөлт, бууралт	
		2017	2018	2019	2020	2021	Хүний тоо	Хувь	2021 оны эхний 10 сар	2022 оны эхний 10 сар	Хүний тоо	Хувь
1	Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг	369	562	601	398	350	-48	12.06	325	356	31	9.53
2	Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн хохирогч	343	433	548	392	315	-77	19.64	298	345	47	15.77

Гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлд хийсэн дүн шинжилгээ.

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдлыг тогтоох нь тухайн гэмт хэргийн шалтгаан нөхцлийг олоход ач холбогдолтой. Иймээс судалгааны хүрээнд түүвэрлэн авсан 156 хэрэгт ял шийтгүүлсэн ялтны хүн ам зүйн шинжийг тодорхойлж гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийг үйлдсэн этгээдүүдийн нийтлэг шинжийг тодорхойлон судаллаа.

Гэмт хэрэг үйлдсэн хүний иргэний харьяаллыг авч үзвэл Монгол Улсын иргэн энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж шийтгүүлсэн

2021 онд гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн улмаас 315 хүн хохирч, өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад хохирогчдын тоо 77 буюу 19.4 хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

тохиолдол дийлэнх хувийг эзэлж байна. Тухайлбал, гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн 156 тохиолдлын 150 буюу 98 хувь нь тус тус Монгол Улсын иргэн байна.

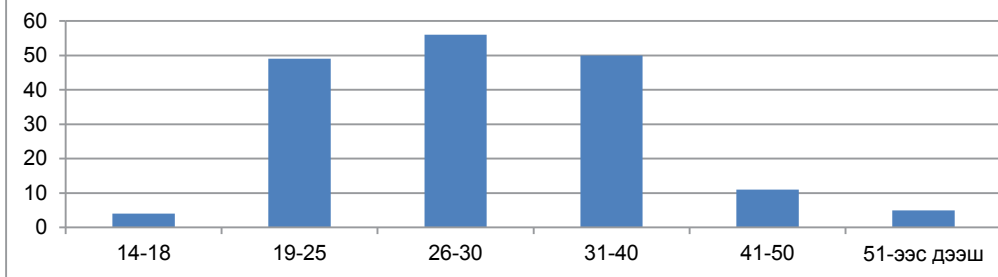
Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэгт холбогдогчийн насны онцлогийг харгалзан авч үзэх нь энэ гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд чухал алхам болно. Дэлхийн хэмжээнд явуулсан судалгаагаар нийт гэмт хэргийн 70 орчим хувийг 35 хүртэлх насны залуу хүмүүс үйлддэг бөгөөд тэд голчлон, хүч хэрэглэсэн гэмт хэрэг, хулгай дээрэм, танхай, хүчин зэргийг үйлдэж байхад 40 наснаас дээш ихэвчлэн зээл хахууль авах, албан тушаалаа урвуулах, ашиглан шамшигдуулах хэргүүдийг голчлон үйлддэг байна.⁵

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг үйлдсэн нийт 156 хүнийг насны байдлаар нь авч үзвэл 19-40 насныхан 84 хувийг эзэлж байна. Үүнээс нь дөрөв нь 14-18 насныхан, харин 14 нь 41-50 нас, долоо нь 51 ба түүнээс дээш насны хүмүүс байна.

⁵ Ц.Цэлмэг "Криминологи" УБ. Т.91

Гэмт хэрэгт холбогдогчдын нас, хувиар

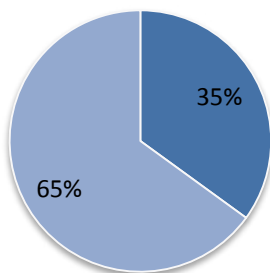
Дээрх графикаас үзвэл, 19-40 насны хүмүүс энэ төрлийн гэмт хэрэгт ихээр холбогдож байдаг байна. Гээгдэл эд хөрөнгө

завших гэмт хэрэгт холбогдсон хүмүүсийн хамгийн залуу нь 15 наснай байгаа бол хамгийн ахмад 69 настай хүн байна.

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийг төрсөн газраар нь авч үзвэл:

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг үйлдсэн газар, хувиар:

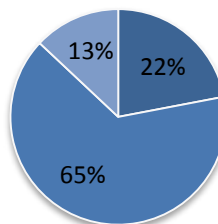
■ Орон нутаг ■ Улаанбаатар хот

■ Орон нутагт

■ Улаанбаатар хот

■ Гадаад улсад

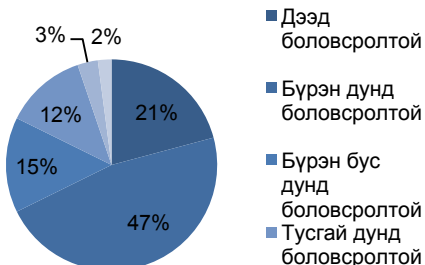
Дээрх судалгааны үр дүнгээс харахад орон нутагт төрсөн хүмүүс нь түлхүү энэ төрлийн гэмт хэргийг үйлдсэн байгаа нь сонирхол татаж байна. Монголчууд нүүдлийн соёл иргэншилтэй холбоотойгоор хөдөө, орон нутгийн хүмүүсийг уужуу сэтгэлтэй, холч ухаантай, ёс зүй, зан заншлын хэм хэмжээг эрхэмлэх чанараараа хотын хүмүүстэй харьцуулахад өндөр байдаг гэх таамаглал энэ төрлийн гэмт хэрэг дээр гэмт хэрэг үйлдэгчдийн хувьд үгүйсгэгдэж байна. Энэ нь монголчуудын боловсролын түвшин, түүний чанараас хамаарах магадлалтай байна.

Иймд энэ гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн боловсролын түвшинг авч үзсэн болно. Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн 50 хувь нь бүрэн дунд боловсролтой, дээд боловсролтой 21 хувь бол бүрэн бус дунд боловсролтой 15 хувийг эзэлж байна. Харин 17 хувийг огт боловсролгүй болон бага боловсролтой,

тусгай дунд боловсролтой гэсэн үзүүлэлттэй байна.

Боловсрол гэдэг нь шинжлэх ухааны мэдлэг чадвар, дадал, зан суртахууны үнэт зүйл, биеэ авч явах хэм хэмжээг нийгмийн гишүүдэд эзэмшүүлэх үүрэг бүхий сургалт,

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэгт холбогдсон хүний нийгмийн байдал, хувиар

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
ХАМГААГАХ
ХАМГААГАХ
ХАМГААГАХ

хүмүүжлийн бие даасан тогтолцоог хэлнэ.⁶ Тиймээс боловсролын түвшин ба гэмт хэрэг үйлдэгчийн хамаарлын талаар олон тооны судалгааны ажил байдаг бөгөөд гэмт явдал судлаач Хасан Букер боловсрол эзэмших үйл явцаас хөндийрсөн, хамрагдаж чадаагүй хүн сэтгэлгээний хоцрогдол, зан суртахууны доголдолд орж, өөрийгөө хянах чадваргүй болох магадлал ихтэй гэж дүгнэсэн⁷ нь бидний судалгааны дүгнэлттэй санал нийлэхээр үр дүн юм.

Гэмт хэрэг үйлдсэн хүний гэр бүлийн байдлыг авч үзэх нь гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг тодорхойлоход ач холбогдолтой. Дийлэнх гэмт хэрэг үйлдэгчдээс авч үзэхэд гэр бүлгүй буюу гэр бүлтэй боловч байнгын хэрүүл тэмцэлтэй байдаг, салж сарнисан гэр бүлийн гишүүд, ялангуяа хүүхдүүд нь эв найртай амьдардаг, тогтвортой гэр бүлийн гишүүдтэй харьцуулахад гэмт хэрэг үйлдэх өндөр магадлалтай байдаг.

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн 55.9 хувь (84 хүн) нь гэрлэсэн, 36.8 хувь (45 хүн) гэрлээгүй, 7.3 хувь нь бэлэвсэн гэсэн судалгаа гарчээ. Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийг түлхүү гэр бүлтэй хүмүүс үйлдсэн нь үзүүлэлт харагдаж байна. Гэр бүлтэй хүн

нийгэм, гэр бүлийн гишүүдийн өмнө хүлээсэн үүрэгтэй байдаг тул гэмт хэрэг үйлдэх магадлал багатай байдаг.⁸ Гэвч энэ үүрэг, нөхцөл байдал нь тухайн хүний шунахайн сэтгэхүйн санаа бодолд бүрэн шалтгаалахгүйгээр гэмт хэрэг үйлдэгддэг байна.

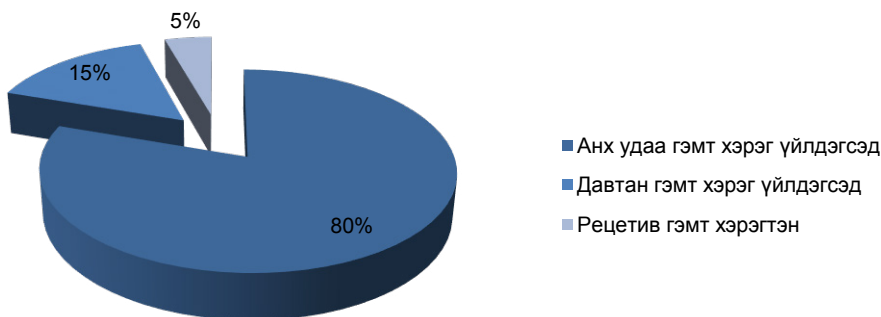
Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн ял шийтгэл эдэлж байсан эсэхийг авч үзвэл, 80 хувь (124 хүн) нь анх удаа гэмт хэрэгт холбогдож байгаа, 15 хувь (23 хүн) нь давтан гэмт хэрэг үйлдэж байгаа, үйлдсэн 5 хувь (9 хүн) нь рецидив гэмт хэрэгтэнгүүд тус тус байна.

Гэмт үйлдлүүдийн шинж чанар, гэм буруугийн хэлбэр, сэдэлт, зорилго, хамтран оролцсон байдал, ял шийтгэгдсэн эсэх гэрэг гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулын хэр хэмжээг тодорхойлоход ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлууд хамаарна. Гэмт хэрэгтэн бие хүнд төлөвшин тогтсон нийгэмд харш зан төлвийнх нь гүнзгийрсэн байдал, урьд ял шийтгэгдсэн эсэх зэргийг харгалзан.

- Анх удаа гэмт хэрэг үйлдэгсэд
- Давтан гэмт хэрэг үйлдэгсэд
- Рецидив гэмт хэрэгтэн
- Онц аюултай гэмт хэрэгтэн

хэмээн ангилна.

Эрүүгийн эрх зүйн шинж байдал

Гээгдэл эд хөрөнгө завшсан иргэдийн 113 яллагдагч буюу дийлэнх олонх нь анх удаагаа гэмт хэрэг үйлдэж байгаа бөгөөд өмнө ямар нэгэн ял, шийтгэл эдэлж байгаагүй байна.

Үүнээс энэхүү гэмт хэрэгт холбогдогч гэмт хэрэгтнүүдийн зан төлөвийн онцлогийг авч үзвэл ихэвчлэн хууль, дүрмийг баримталдаг ч боловсролын байдал болон бусад нөхцөл байдлын улмаас хууль, эрх

⁶ Lochner, L. (2011a), "Education Policy and Crime", in P. Cook, J. Ludwig and J. McCrary, eds., Controlling Crime: Strategies and Tradeoffs, University of Chicago Press, Chicago, 465–515

⁷ Hasan Buker (2011). "Formation of self-control: Gottfredson and Hirschi's general theory of crime and beyond". 16 (3): 265–276

⁸ Ronald.L.Akers. Criminological theories. fifth edition Newyork, 2009, 130. page

зүйн мэдлэг муутайн дээр шунахайн сэдэл нь ёс зүйн хэм хэмжээгээсээ давж гарж ирсэн нь харагдана.

Дүгнэлт

Монгол Улсын 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 151 дүгээр зүйлд “Алдуул мал, гээгдэл буюу санамсаргүй олдсон эд хөрөнгө завшсан нь тогтоогдсон бол” эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр хуульчилсан бол 2015 онд Эрүүгийн хуулийн шинэчлэгдсэн найруулгын 17 дугаар бүлэг Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг 17.5 дугаар зүйл “Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завших” гэмт хэрэг хэмээн өөрчилсөн.

Монгол Улсад жилд дунджаар 13,000 орчим өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг бүртгэгдэж байна. Эдгээр дундаас гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг нь тогтмол 300 ба түүнээс дээш хэмжээгээр үйлдэгддэг. Гэвч эдгээр гэмт хэргийг үйлдэж байгаа хүмүүс нь ихэвчлэн залуу, идэр насны өмнө нь ямар нэгэн байдлаар гэмт хэрэг үйлдэж байгаагүй бүрэн дунд боловсролтой иргэд ихэнх хувийг эзэлж байна. Үүнээс бид жил болгон 300 гаран залуу, идэр насны иргэдээ хууль, эрх зүйн мэдлэг дутуу байдлаасаа үүдэн энэхүү гэмт хэрэгт холбогдож гэмт хэрэгтэн болохсоор байх уу гэсэн асуулт урган гарна.

Нийгмийн хор аюулын хувьд бусад гэмт хэргийг бодвол харьцангуй бага аюултай энэ гэмт хэргийн тогтмол үзүүлэлтийг багасгахад энэхүү судалгааны ажлын зорилго орших байгаа юм. Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн суурь ойлголтыг авч үзсэн бөгөөд шүүхийн шийдвэрүүдээс гэмт хэрэг үйлдэгч бие хүн дээр тулгуурлан судалгааны ажлыг гүйцэтгэж дараах дүгнэлтийг гаргаж байна. Үүнд:

Нэг. Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн хувьд хэргийн нийгмийн хор аюулын түвшингээрээ бусад гэмт хэргийг бодвол харьцангуй аюул багатай байдаг. Төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллагын анхааралд тэр бүр ороогүй нь тэдгээрийн энэ гэмт хэргийн талаар ямарваа нэгэн сургалт, сурталчилгаа, таниулгах арга хэмжээ явуулж байгаагүй байдлаас харагдаж байна. Тэр ч утгаараа энэ төрлийн гэмт хэргийн түвшин улсын хэмжээнд жилд 300 түүнээс дээш тохиолдол бүртгэгдэж байгаа бөгөөд энэ түвшин нь багасахгүй тогтмол үзүүлэлтийг харуулсаар байгаад онцгой

анхаарахгүй бол цааш цаашдаа өсөх чиг хандлагыг харуулж байна.

Хоёр. Энэхүү гэмт хэргийг үйлдэж байгаа гэмт хэрэг үйлдэгчдийн дийлэнх тохиолдолд залуу насны буюу 16-30, боловсролын байдал нь бүрэн дунд боловсролтой хүмүүс тэргүүлж, анх удаагийн гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдол бүртгэгдсэн байна. Мөрдөн шалгах ажиллагаа болон шүүх хуралдааны үе шатанд гэмт хэрэг үйлдэгч этгээдийн өгсөн мэдүүлэг нь өөрийн үйлдлийг гэмт хэрэг хэмээн ухамсарлаагүй, ийм үр дагаварт хүрнэ гэж бодоогүй хэмээн тайлбар өгснөөс Монгол Улсын иргэдийн хууль, эрх зүйн мэдлэг, мэдээлэл муутай буюу эрх зүйн боловсролын түвшин муу байгааг харуулж байна.

Санал

Гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн криминологи шинжид судалгаа, шинжилгээ хийж, цаашид хэрэгжүүлэх ажил, арга хэмжээ, хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоход анхаарах зүйлсийн талаар судлан судлаачийн зүгээс саналаа боловсруулсан билээ.

Иргэдийн тэр бүр мэддэггүй энэхүү гэмт хэргийн судалгааг хийсэн тул үүнтэйгээ уялдуулан магистрын зэрэг хамгаалах эрдэм шинжилгээний ажилдаа дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

Нэг. Төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий гэмт хэрэгтэй тэмцэх Цагдаагийн Ерөнхий газар, Мөрдөн Байцаах алба, Монгол Улсын Ерөнхий прокурорын газар, Монгол банк, Санхүүгийн зохицуулах хороо, Монгол Улсад гэмт хэрэгээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөл зэрэг байгууллагуудаас гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн талаар иргэдэд хууль, эрх зүйн мэдлэг олгох аян зохион байгуулж сурталчилга, таниулга хийх. Цагдаагийн байгууллагаас явуулж байсан “Ятгах тусам нягтал”, “Аажуу явбал, аяндаа хүрнэ” гэх мэт арга хэмжээнүүдийн адилаар улс орон даяар тус таниулах арга хэмжээг зохион байгуулах.

Хоёр. Бүрэн дунд боловсролын системтэй уялдуулж гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэргийн талаар ахлах ангийн сурагчдад энэхүү гэмт хэргийн талаарх ойлголтыг хүргэх. Нийгмийн ухаан хичээлийн хүрээнд сургалтын хөтөлбөрт тусгаж өгч гээгдэл эд хөрөнгө завших гэмт хэрэг болон бусад төрлийн зөрчил, гэмт үйлдлийн талаар хууль, эрх зүйн мэдлэгийг олгох.

Хууль сахиулахуй

Гурав. Европын холбооны улс орнууд болон Америкийн Нэгдсэн Улсын жишгийн дагуу улсын хэмжээнд нэгдсэн гээсэн эд зүйлийг бүртгүүлдэг цахим системтэй болж иргэд өөрийн алдсан гээсэн болон олсон зүйлсээ бүртгүүлэх боломжийг бүрдүүлэх.

Гээсэн эд зүйлс Улаанбаатар хотын дүүрэг болгонд байрлах нэг цэгийн үйлчилгээний нэгдсэн төвд өөрийн Нийслэл, аймаг, сум дүүргийн хэмжээнд гээсэн болон олсон эд зүйлсийг бүртгүүлэх боломжтой болсноор алдсан гээсэн зүйлсээ түргэн шуурхай олох боломжийг нэмэгдүүлэх юм.

Дөрөв. Гээгдэл эд хөрөнгийг олсон этгээд шударгаар зохих байгууллагад авчирч өгсөн тохиолдолд гээгдэл эд хөрөнгийн үнийн дүнгийн 10 хувьд тохирсон шагнал болон хариу төлбөр өгөх талаар Иргэний хуулийн эрх зүйн зохицуулалтыг иргэдэд таниулж, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг сайжруулах. Шударгаар зохих ёсны байгууллагад тухайн гээгдэл эд хөрөнгийг өгсөн иргэн нь хуульд заасны дагуу шагнал авах эрх үүсдэг тэрхүү эрхээ хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар хууль зүйн зөвлөгөө иргэдэд хүргэх.

Ашигласан материал

Хууль тогтоомж

1. Үндсэн хууль
2. Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга/. //Төрийн мэдээлэл. 2016. №7
3. Эрүүгийн хууль. //Төрийн мэдээлэл. 2002. №5

Ном сүрах бичиг, гарын авлага, өгүүлэл

1. Jon W. Bruce and James W. Ely Jr., *Cases and Materials on Modern Property Law*, West Group (St. Paul MN, 2003)
2. Ц.Цэлмэг “Криминологи” УБ. 2005 он.
3. Н.Жанцан. “Криминологи” УБ. 2004 он
4. Lochner, L. (2011a), “Education Policy and Crime”, in P. Cook, J. Ludwig and J. McCrary, eds., *Controlling Crime: Strategies and Tradeoffs*, University of Chicago Press, Chicago, 465–515
5. Hasan Buker (2011). “Formation of self-control: Gottfredson and Hirschi’s general theory of crime and beyond”. 16 (3): 265–276
6. Ronald L. Akers. *Criminological theories*. fifth edition Newyork, 2009, 130. page

ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААН ДАХЬ БАРЬЦАА АВАХ ТАСЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ АСУУДАЛ

BAIL RESTRAINT MEASURES ON CRIMINAL PROCEEDINGS IN MONGOLIA

М.Отгонжаргал

ДХИС-ийн магистрант

Otgonjargal M.

Graduate student of the University of Internal Affairs

Хураангуй: Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дах барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээний түүхэн харьцуулан судалж, санал дэвшүүлэв.

Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дах барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээний түүхэн уламжлалд дүн шинжилгээ хийв.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дах “Барьцаа авах” таслан сэргийлэх арга хэмжээний түүхэн уламжлалыг харьцуулан судлах нь цаашид боловсронгуй болгох асуудлыг шийдвэрлэх, тухайн асуудлынхаа онцлогийг судлан түүнийгээ орчин цагтай уялдуулан авч үзэх онолын төдийгүй практикийн ач холбогдолтой байна.

Монгол Улсын хувьд 2017 онд Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг батлан хэрэгжүүлээд даруй хоёр жил орчмын жилийн хугацаа өнгөрөөд байна. Үндсэн хуулиар тунхагласан үнэт зүйлсийг Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар хамгаалахдаа өнөөгийн нийгмийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн өөрчилж, хүний эрх, эрх чөлөө, хүний үндсэн болон халдашгүй байдлыг хамгаалах хууль, эрх зүйн баталгаатай орчныг бүрдүүлэхэд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх эрх зүйн тогтолцооны шинэтгэл чиглэгдсэн.¹

Abstract: A historical study of the Criminal procedure on the reason and procedures for the use of bail restraint measures in Mongolia

Түлхүүр үг: Барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээ, харьцуулсан судалгаа, цагдан хорих, эрх бүхий субъект.

Keywords: Bail, historical study, pre-trial detention, Authorized entity.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь гэмт хэргийг бүрэн шуурхай илрүүлж, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх бөгөөд энэхүү зорилтыг хэрэгжүүлэхдээ гэмт хэргийг тал бүрээс нь бүрэн бодитойгоор нотлох шаардлагатай. Үүний тулд Монгол Улсын Үндсэн Хуулиар олгогдсон хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлаж байдаг нэг арга хэмжээ бол Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь таслан сэргийлэх арга хэмжээ юм. Монгол улсын эрт үеийн түүхэн цаг үеийн түүхэнд яг энэ арга хэмжээтэй төстэй ямар нэгэн арга

хэмжээний талаар тусгагдаагүй байдаг боловч бусад албадлагатай холбоотой түүхэн баримтууд байдаг байна.

Энэхүү өгүүллээр 1927 оны “Монгол ард улсын шүүн таслах газруудад аливаа хэргийг байцаан шийтгэх тухай хууль”, 1935 оны “БНМАУ-ын Аливаа эрүүгийн хэргийг байцаах ба шийтгэх тухай хууль”, 1949 оны “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль”, 1963 оны “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль”, 1994 оны шинэчилсэн найруулга, 2002 оны шинэ “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль”-д барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээ хэрхэн тусгагдсан талаар авч үзлээ.

Дор дурдсан хэсэгт 1927 оны “Монгол ард улсын шүүн таслах газруудад аливаа хэргийг байцаан шийтгэх тухай хууль”, 1935 оны “БНМАУ-ын Аливаа эрүүгийн хэргийг

¹ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын үзэл баримтлал, 2017 он. ХЗДХЯ

Хууль сахиулахуй

байцаах ба шийтгэх тухай хууль”, 1949 оны “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль”, 1963 оны “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль”, 1994 оны шинэчилсэн найруулга, 2002 оны шинэ “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль”-д барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээ хэрхэн тусгагдсан талаар авч үзлээ².

• **1926 оны “Монгол ард улсын шүүх таслах газруудад аливаа хэргийг байцаах шийтгэх тухай хууль”.**

1924 оны 11 сард Улсын анхдугаар хурал хуралдаж Монгол улсыг “Бүгд найрамдах Монгол Ард Улс” гэж тунхаглан анхдугаар Үндсэн хуулийг батлан гаргасантай холбоотойгоор 1926 онд “Шүүх цаазын бичиг”, түүний агуулгын хэрэгжилтийг хангах илэрхийлэл болох “Шүүн таслах газруудад аливаа хэргийг байцаан шийтгэх хууль” баталж мөрдүүлсэн байх бөгөөд байцаан шийтгэх хууль нь 9 бүлэг 108 зүйлтэй боловч үүнээс 8 бүлэг 96 зүйл нь эрүүгийн процесс хамааралтай иргэний процессын давхар зохицуулалттай хууль байсан.

Энэ хуулийн 26 дугаар зүйлд “Аливаа хэрэгтнийг шүүх таслах газрууд буюу байцаагч түшмэдэд ирүүлэхэд эрх биш бэлхнээ байлгахын тулд:

• Сууж буй орон нутгаас зайлж үл гарна хэмээх гарын үсэг зурсан батлах хуудас авах

• Хэрэгтэн хүний эд хөрөнгийг барьцаалан харгалзах

• Хэрэгтэн хүний бие ба сүйтгэлийг бусдаар даалгах аргыг хэрэглэнэ гэсэн байна.

1927 оны энэ хуульд барьцаалан харгалзах гэсэн нэртэйгээр тусгасан бөгөөд тодорхой үндэслэл, журмыг заагаагүй байна.

• **1935 оны БНМАУ-ын Аливаа эрүүгийн хэргийг байцаах ба шийтгэх тухай хууль.**

БНМАУ-ын Аливаа хэргийг байцаан шийтгэх тухай хууль” (1935 он)-ийн 22 дугаар зүйлийн 3 дах хэсэгт “Бусад итгэмжтэй хүмүүс хоёроос доош бусаар буюу хөрөнгөөр даалгах, 4 дэх хэсэгт “хөрөнгө хогшлыг барьцаалуулах” гэсэн хоёр хэлбэртэй байжээ 1935 оны БНМАУ-ын аливаа хэргийг байцаах ба шийтгэх тухай хуульд зааснаар хөрөнгөөр батлан даасан этгээд нь оргон зайлсан ба дуудсан цагт

ирээгүй бол эрж хайхад гарсан зардлыг тухайн хөрөнгөнөөс гаргуулахаар зааж байв. Харин хөрөнгө хогшыг барьцаалах арга хэмжээг тус хуулийн 27 дугаар зүйлд заахдаа хэрэгтэн өөрөө буюу хүнээс хөрөнгө хогшлыг барьцаалахдаа тухайн хэргийн төлбөр сүйтгэл, хэргийн нөхцөл байдлыг харгалзан мөрдөн байцаагч авахаар заасан байна. Барьцааны эд зүйлийг хэрэгтэн оргон зайлсан бол төлбөр барагдуулахад зарцуулж, улсын санд орлого болгож хураахаар заажээ.

• **1949 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль.**

БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль нь 5 хэсэг, 26 бүлэг, 440 зүйлтэй, уг хуулийн 172-р зүйлийн 2 дах хэсэгт зааснаар “Бие ба хөрөнгөөр батлан даах” таслан сэргийлэх арга хэмжээг мөрдөн байцаагчаас авах эрхтэй байхаар заажээ. Уг хуулийн 183 дугаар зүйлд “Эд хөрөнгөөр батлан даах нь тийнхүү батлан даахад хангалттай хөрөнгө чинээтэй хүмүүс буюу байгууллагаас яллагдагч этгээдийг мөрдөн байцаагч буюу шүүхэд ирэхгүй бол зохих хэмжээний хөрөнгө мөнгийг төлөх тухайн үүргийг хүлээлсэн гарын үсэг бүхий батлагааг гаргуулан авахад оршино.” гэж заасан.

Хуулийн 184 дүгээр зүйлд эд хөрөнгөөр батлан даах баталгааны мөнгөний хэмжээг тогтоохдоо уг яллагдагчийн холбогдлын хүнд, хөнгөн, мөн батлан даасан этгээдийн хөрөнгө чинээний байдал зэрэгт тохируулан мөрдөн байцаагчаас тогтоохоор заасан байна. Яллагдагч этгээд оргох буюу мөрдөн байцаалт ба шүүхээс зайлсхийсэн байвал уул батлан даасан тухайн мөнгийг хурааж улсын орлого болгохоор (185 дугаар зүйл) тус тус заажээ.

• **1963 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль.**

БНМАУ-ын АИХ-ын чуулганаар 1963 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг шинэчлэн баталсан нь 7 хэсэг, 35 бүлэг, 403 зүйлтэй бөгөөд 1964 оны 6 дугаар сарын 1-ний өдрөөс дагаж мөрдсөн байна. Энэ хуулийн 87 дугаар зүйлд заахдаа “Прокурорын зөвшөөрснөөр буюу шүүхийн магадлалаар таслан сэргийлэх арга хэмжээ болгож хөрөнгө барьцаалж болно” гэжээ.

² “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. 1911-2011

он”, ХЗҮХ, 2012 он. Д.Баярсайхан, Г.Оюунболд, Ж.Энхнасан нар

1963 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 97-р зүйлд “Барьцаа гэдэг нь яллагдагч, сэжигтнийг хэрэг бүртгэгч мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхээс дуудсан цагт ирж байхыг баталж яллагдагч, сэжигтэн эсхүл бусад хүмүүс, байгууллагаас шүүхийн дансанд хийсэн мөнгө буюу үнэ бүхий зүйлийг хэлнэ.” гэжээ. Тус зүйлд барьцааны хэмжээг таслан сэргийлэх энэ арга хэмжээ авч байгаа байгууллагаас хэргийн байдалд тохируулан тогтоохоор зааж, сэжигтэн, яллагдагч нь хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхээс дуудахад ирэхгүй зайлсхийвэл барьцаанд өгсөн зүйлийг энэ хуулийн 315-р зүйлд заасан журмаар шүүх магадлал гаргаж улсын орлого болгохоор тус тус заажээ.

• **1994 онд Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлт.**

Монгол Улсын Үндсэн хуулийг 1992 онд шинээр баталсны дараагаар уг хуулийн үзэл баримтлал, заалтад нийцүүлэн хууль тогтоомжийг өөрчлөх нүсэр ажил 1992-1995 оны хороонд үргэлжилсэн ба ингэхдээ БНМАУ гэсэн нэр томъёо, үзэл сурталч, ангич шинж чанар бүхий хууль зүйн агуулгыг хүчин төгөлдөр хэрэгжиж буй хуулиудаас бүхэлд хасаж, томоохон нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг хийжээ. Үүний нэг нь тухайн үед үйлчилж байсан 1963 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль байсан ба тус хуулийн 40 орчимд хувьд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна. Уг нэмэлт өөрчлөлтийн 50)-д 97 дугаар зүйлийг өөрчлөн найруулахдаа:

“97-р зүйл. Барьцаа

Мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхээс дуудсан цагт саадгүй ирж байхыг яллагдагч өөрөө баталж, эсхүл яллагдагчийг тийнхүү ирүүлж байх үүргийг бусад хүн, байгууллага хүлээж, уг таслан сэргийлэх арга хэмжээ авч байгаа байгууллагын дансанд шилжүүлсэн бэлэн мөнгө буюу бусад үнэ бүхий зүйлийг барьцаа гэнэ.” гэжээ.

Албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлэх албадлагын арга хэмжээг хэрэглэх үндэслэл ⁵	Таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэглэх үндэслэл ⁶
Дараах үндэслэлээр хэрэглэнэ. 1. Хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах, шүүхэд хэрэг хянан шийвэрлэх журмыг хангах	Дараах үндэслэлээр ТСАХ-г хэрэглэнэ. 1. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлж болзошгүй

Тус зүйлд Барьцаа авсан тухай протокол үйлдэж, хуулбарыг барьцаа өгөгчид гардуулах ба барьцааны хэмжээг таслан сэргийлэх энэ арга хэмжээ авч байгаа байгууллага барьцаа өгөгчтэй харилцан тохиролцсоны үндсэн дээр хэргийн байдалд тохируулан тогтоохоор зохицуулж байв.

Яллагдагч нь мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхээс дуудахад хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирэхгүй зайлсхийвэл барьцаанд өгсөн зүйлийг шүүгчийн захирамжаар энэ хуулийн 315 дугаар зүйлд заасан журмаар улсын орлого болгоно.” гэж тус тус зохицуулсан байна.

1963 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд 1994 оны 03 дугаар сарын 28-ны өдөр оруулсан нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар уг арга хэмжээг таслан сэргийлэх арга хэмжээний төрөлд хамруулан хуульчилсан байна.

• **2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх тухай хууль³.**

2002 онд батлагдсан Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд Барьцаалах арга хэмжээг энэ хуульд “таслан арга хэмжээ”-ний төрөлд хамааруулсан байх ба Оршин суугаа газраасаа гадагш явахгүй байх тухай баталгаа авах, батлан даалтанд өгөх, цэргийн анги байгууллагад хянан харгалзуулахаар өгөх, эд хөрөнгө барьцаалах, цагдан хорих арга хэмжээнүүд нь таслан сэргийлэх арга хэмжээнд хамаарч байсан.

Харин албадлагын бусад арга хэмжээнд дуудсан цагт хүрэлцэн ирүүлэх үүрэг авахуулах, албадан ирүүлэх, албан үүргээ биелүүлэхийг түр түдгэлзүүлэх, эд хөрөнгө захиран зарцуулах эрх хязгаарлах, торгууль зэрэг байхаар зааж байсан⁴.

Таслан сэргийлэх арга хэмжээ болон албадлагын бусад арга хэмжээ нь хоорондоо үндэслэлийн хувьд дараах байдлаар ялгагдаж байжээ. Үүнд:

³ ЭБШХ, УБ.,2002, Төрийн мэдээлэл, №6, 75 дугаар зүйл

⁴ Судлаачид ЭБШ албадлагын арга хэмжээг янз бүрийн байдлаар ангилан авч үзсэн байдаг. Жишээлбэл Ж.Бямбаа, Г.Баясгалан, “Монголын эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх

зүйн үндсэн асуудлууд” УБ.,1998, 105-106 дугаар тал, бүтээлд 4 хэсэг болгон ангилан авч үзсэн байсан.

⁵ ЭБШХ, УБ.,2002, Төрийн мэдээлэл №6, 75 дугаар зүйл

⁶ Мөн хуулийн 62 дугаар зүйл

Хууль сахиулахуй

2. Хэрэг бүртгэлт мөрдөн байцаалт, шүүн таслан ажиллагаанд сөрөг нөлөө үзүүлж болзошгүй

2. Эрүүгийн хэргийн бодит байдлыг тогтооход саад учруулж болзошгүй
3. Дахин гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй

Дээрх таслан сэргийлэх арга хэмжээ болон албадлагын арга хэмжээ авах эрх

бүхий субъектийг дараах байдлаар тогтоосон байв. Үүнд:

	Сэжигтнийг баривчлах	Таслан сэргийлэх арга хэмжээг	Албадлагын бусад арга хэмжээг
Хэрэглэх субъект	Шүүхийн зөвшөөрлөөр явагдах ба хойшлуулшгүй тохиолдолд хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч шууд хэрэглэж прокурор, шүүгч, шүүхэд мэдэгдэнэ.	Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүгч, шүүх	Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүх, шүүгч, хэрэг бүртгэх, хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах албаны дарга
Хэнд хэрэглэх	Зөвхөн сэжигтэнд хэрэглэнэ.	Сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчид хэрэглэнэ.	Сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогч, болон байцаан шийтгэх ажиллагааны “бусад оролцогчид” ⁷

Тус хуулийн 67 дугаар зүйлд “Хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхээс дуудсан цагт саадгүй ирж байхыг сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч өөрөө баталж, эсхүл түүнийг ирүүлж байх үүргийг бусад хүн, байгууллага хүлээж мөнгө, бусад үнэ бүхий зүйлийг тусгай дансанд шилжүүлэх буюу бэлнээр өгөхийг эд хөрөнгө барьцаалах гэнэ” гэж тодорхойлсон.

Тус зүйлд зааснаар барьцааны хэмжээг гэмт хэргийн ангилал болон сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн хувийн болон эд хөрөнгийн байдлыг харгалзан тогтоохоор заасан. Мөн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч нь хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүхээс дуудахад хүндэтгэн үзэх шалтгаангүйгээр ирэхгүй зайлсхийвэл барьцаалсан эд хөрөнгийг шүүгчийн захирамжаар улсын орлого болгохоор тусгажээ.

• 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль

Эрүүгийн хууль тогтоомжийн шинэчлэлийн хүрээнд 2015 онд мэтгэлцэх зарчимд суурилсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг баталсан боловч тухайн хуулийг сонгуулийн үйл явцаас хамаараад ёсчилж амжаагүй байна. Үүний дараагаар 2016 онд сонгуулийн үр дүнд бүрэлдсэн УИХ-аас уг хуулийг ахин өөрчлөх

шаардлагатай гэж үзэн мөрдөн шалгах болон мэтгэлцэх зарчимд суурилсан холимог тогтолцоо бүхий Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулан баталсан байна.

Тус хуулийн 14.6 дугаар зүйлд “Барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээ” -г ахин шинээр хуульчилсан ба прокурор, шүүх яллагдагчид мөнгөн хэлбэрээр барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах эрхтэй байхаар заажээ. Тус зүйлд зааснаар барьцааг яллагдагч өөрөө, эсхүл түүний өмнөөс бусад хүн, хуулийн этгээд гаргаж болох ба төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд бусдын өмнөөс барьцаа гаргахыг хоригложээ. Мөн Барьцааны хэмжээг яллагдагчийн холбогдсон гэмт хэргийн шинж, хувийн байдлыг харгалзан тогтоохоор зааж, шүүх, прокурорын дуудсан цагт ирэх, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд саад учруулахгүй байх үүргийг яллагдагчид хүлээлгэсэн байна.

Барьцааны мөнгийг тусгай дансанд байршуулах ба барьцаалуулагч нь өөрийн үүргээсээ татгалзаж барьцааны мөнгийг буцаан авах хүсэлт гаргасан нь яллагдагчид авсан барьцаа авах таслан сэргийлэх арга

⁷ 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн 5-р зүйл, Нэр томъёоны тайлбарт бусад оролцогч гэдэгт “гэрч, шинжээч, мэргэжилтэн, хөндлөнгийн гэрч, орчуулагч, хэлмэрч, шүүх хуралдааны нарийн бичгийн дарга”-г оруулжээ.

хэмжээг өөрчилж цагдан хорих үндэслэл болохоор зохицуулжээ.

Ийнхүү Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлалаас үзвэл 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулиас өмнөх хуулиудад энэ арга хэмжээ нь таслан сэргийлэх арга хэмжээнд хамаарч байсан ба 1935, 1949, 1963, 2002 оны Эрүүгийн байцаан шийтгэх

Хүснэгт. 9 Барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээ (2017.07.01- 2022.03.31 хүртэл)

Он	Нийт тоо	Үнийн дүн	Мөрдөгчөөс гаргасан санал		Прокурор		Шүүгч	
			Тоо	Үнийн дүн	Тоо	Үнийн дүн	Тоо	Үнийн дүн
2017	2	3,000,000	2	3,000,000	-		-	
2018	14	37,200,005	10	14,200,000	3	20,000,005	1	3,000,000
2019	5	11,000,002	3	5,000,002	-		2	6,000,000
2020	9	255,500,000	3	225,000,000	6	30,500,000	-	
2021	9	46,900,000	5	11,900,000	1	5,000,000	3	30,000,000
2022	4	17,000,000	1	2,000,000	-		3	15,000,000
Нийт	43	370,600,007	24	261,100,002	10	55,500,005	9	54,000,000

Энэхүү статистик үзүүлэлтээс үзвэл, барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээг нэг жилд дээд тал нь 10, дунджаар 4, хамгийн багадаа 2 удаа хэрэглэсэн байгаа нь туйлын хангалтгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, таслан сэргийлэх арга хэмжээг хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш барьцаа авах, хувийн баталгаа гаргах зэрэг бүх таслан сэргийлэх арга хэмжээг давхардсан тоогоор жилд дунджаар 18,800 орчим хүнд авсан гэсэн тооцооллыг харгалзан үзвэл барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээг сонгон хэрэглэх нь маш бага байгаа нь арга хэмжээг хэрхэн авч хэрэглэх үндэслэл журам хангалтгүй, хууль хэрэглээний практик тогтоогүйтэй холбоотой гэж үзэж байна.

Дээрх дурдсан тоон мэдээлэл нь зөвхөн нэг жилд бүртгэгдэж, шалгагдсан мөрдөн байцаалтын хэргийн тухайд гаргасан тоон үзүүлэлт бөгөөд энэхүү тоон үзүүлэлт нь шүүхийн статистикт тухайн онд шийдвэрлэгдсэн бүхий л эрүүгийн хэргийн хүрээнд гардгаараа ялгаатай. Өөрөөр хэлбэл, тухайн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн таслан сэргийлэх арга хэмжээний тоон мэдээнд 1-10 хүртэлх жилийн өмнө үйлдэгдсэн эрүүгийн хэрэг ч хамрагдах боломжтой. Энэ нь гэмт хэргийг хөөн хэлэлцэх хугацааны дотор мөрдөн байцаалтад шалгагдаж буй бүхий л

хуульд батлан даалтын нэг төрөл буюу таслан арга хэмжээний нэг төрөл болон хөгжиж ирсэн байна.

Прокурорын байгууллагын мэдээллийн сангаас барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээний тоон үзүүлэлтийг гаргасан байдлыг авч үзвэл дараах байдалтай байна.

эрүүгийн хэргийн хүрээнд гаргадаг учраас статистик илт зөрүүтэй гарсан гэдгийг тэмдэглэх нь зүйтэй.

ХЗДХЯ-наас Засгийн газарт өргөн барьсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн төсөлд “Цаашид барьцааны хэмжээг тодорхой хуульчлах, түүнчлэн эрүүгийн хэрэгт холбогдуулан шалгагдаж байгаа хуулийн этгээдийн бизнесийн үйл ажиллагааг нэн тэргүүнд зогсоох, саад учруулахгүй байх, мөн таслан сэргийлэх арга хэмжээний үр нөлөөг харгалзан хувийн батлан даалтад өгөх албадлагын арга хэмжээг хуульчлах нь зүйтэй” гэж үзжээ.

Шинэчилсэн найруулгын хуулийн төсөлд

8/14.6 дугаар зүйлийн 9 дэх хэсэг:

“9.Барьцааны хэмжээ гэмт хэргийн нийгмийн хор аюул, хохирлын хэмжээ, хор уршгийн шинж, яллагдагч, шүүгдэгчийн хувийн байдлыг харгалзан таван саяас нэг зуун сая хүртэл төгрөг байна.”

“14.15 дугаар зүйл.Хувийн батлан даалт

1.Хувийн батлан даалт гэж байнга оршин суугаа газрын хаягтай, тодорхой ажил, хөдөлмөр эрхэлдэг, хөрөнгийн эх үүсвэртэй, батлан даагчийн үүргийг бүрэн хүлээх чадвартай, насанд хүрсэн иргэнээс яллагдагч, шүүгдэгчийг төлөв томоотой байлгах, шүүх, прокурор, мөрдөгчийн

МОНГОЛЫН
ДӨНТӨН
СЭРГИЙЛЭХ
САНАЛ

дуудсан цагт ирүүлж байхыг хариуцаж, бичгээр үүрэг авахыг ойлгоно.

2. Батлан даагч нь хоёроос доошгүй байна.

3. Яллагдагч, шүүгдэгч нь мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлбал хариуцлага хүлээлгэхийг батлан даагчид сануулах ба яллагдагч, шүүгдэгч нь мөрдөн байцаалт, шүүхээс оргон зайлсан тохиолдолд тухайн яллагдагч, шүүгдэгчийг эрэн сурвалжлахад гарсан бүх зардлыг батлан даагчаар нөхөн төлүүлнэ.” гэж тусгасан байна.

Дүгнэлт, санал

1. Цаашид барьцааны хэмжээний хэмжээ, хязгаар тодорхойгүй байгаагаас тодорхой үндэслэл, хэмжүүргүйгээр хэт өндөр тогтоох, түүнийг тусгай дансанд байршуулахгүй бол шууд цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах, шүүхийн шатанд өсвөр насны шүүгдэгчид авах тохиолдлууд нийтлэг гарч байна.

2. Барьцаа авах таслан хэмжээний үндэслэл, журмыг тодорхой хуульчлах, түүнчлэн эрүүгийн хэрэгт холбогдуулан шалгагдаж байгаа хуулийн этгээдийн бизнесийн үйл ажиллагааг нэн тэргүүнд зогсоох, саад учруулахгүй байхад анхаарч ажиллах нь зүйтэй байна гэсэн дүгнэлтэд хүрлээ.

3. Барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээг авч болохгүй тохиолдол субъектийг нэрлэн заах, эсхүл барьцааны доод хэмжээг тодорхой заах, тухайн хэмжээнээс доогуур барьцаа авч болох үндэслэлийг хуульчлах нь зүйтэй гэж үзлээ.

4. Мөн цагдан хорих арга хэмжээг хөнгөрүүлэн өөрчлөх эсхүл цагдан хорих арга хэмжээг авах шаардлагатай эсэх шүүхийн хэлэлцүүлгийн явцад барьцаа авах

таслан сэргийлэх арга хэмжээг авах санал гаргаж болохоор тусгах

5. Прокурор, шүүгч нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд дах барьцаа авах таслан сэргийлэх арга хэмжээг шүүх оновчтой бус авч хэрэгжүүлэхээс урьдчилан сэргийлж, субъектив биш объектив үндэслэлийг хуульчлах шаардлага үүсэж байна.

6. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн анхны төслийг боловсруулах явцад (2012-2016 онд) таслан сэргийлэх арга хэмжээний үндэслэл журмыг тусгайлан хуульчлах шаардлагатай гэж тухайн үеийн хууль зүйн шинэчлэлийг явуулж байсан бодлого тодорхойлогчид үзэж “Таслан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх тухай” хуулийн төслийг эцэслэн боловсруулж, хэлэлцүүлж байжээ. Энэ дэвшилтэт хандлага байсан бөгөөд цаашид эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгоход харгалзан үзэх нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

1. Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль, УБ., 2002, Төрийн мэдээлэл №6

2. Эрүүгийн болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, сургагч багшийн гарын авлага (2017 он)

3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын үзэл баримтлал, 2017 он. ХЗДХЯ

4. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2017 он

5. Д.Баярсайхан, Г.Оюунболд, Ж.Энхнасан нар “Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал. 1911-2011 он”, ХЗҮХ, 2012 он.

6. Ж.Бямбаа, Г.Баясгалан, “Монголын эрүүгийн байцаан шийтгэх эрх зүйн үндсэн асуудлууд” УБ., 1998 он

ТАТВАР ТӨЛӨХӨӨС ЗАЙЛСХИЙХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТҮҮНД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

CURRENT STATE OF TAX AVOIDANCE CRIME, CAUSES AND CONDITIONS AFFECTING IT RESULTS ANALYSIS

Г.Мөнхбат

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Munkhbat G.

Graduate student of the University of Internal Affairs, police captain

Хураангуй: Тус илтгэлд Монгол Улсад үйлдэгдэж байгаа “Татвар төлөхөөс зайлсхийх” гэмт хэргийн гаралт өнөөгийн байдал, энэ төрлийн гэмт хэргийн цаашдын чиг хандлага болон энэ төрлийн гэмт гарахад нөлөөлж буй шалтгаанд хүчин зүйлд дүн шинжилгээ хийх явдал юм.

Abstract: In this report, the current state of "tax evasion" crime committed in Mongolia, the future trend of this type of crime and the factors affecting the occurrence of this type of crime are analyzed

Түлхүүр үг: Татвар, Татвар төлөхөөс зайлсхийх, мөнгөн орлого, эдийн засаг

Key word: Taxes, Tax evasion, monetary income, economy

Удиртгал. Аливаа улс орны эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах механизмын чухал хэсэг нь улсын төсөв бүрдүүлэлт юм. Тухайн улсын төсвийн бүрдүүлэлтийн үндсэн гол хэсэг нь татварын орлого бүрдэлттэй салшгүй холбоотой. Иймд ч Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 17 дугаар зүйлийн 1.3 дэх хэсэгт “Хуулиар ногдуулсан албан татвар төлөх” нь иргэний үндсэн үүрэг болгон хуульчилж өгсөн байдаг. Татвар нь улс орны хөгжин цэцэглүүлэх үндэс суурь болдог тул иргэд энэ үйлсэд хувь нэмрээ оруулах үндсэн үүрэгтэй. Иргэдийн өнөөдрийн төлж буй татвар нь ирээдүй хойч үеийнхний тусын тулд хийж буй хөрөнгө оруулалт байх учиртай. Хэрэв өнөөдөр тулгамдаж буй нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн буй орчны асуудлыг татварын орлогоор шийдвэрлэхгүй бол ирээдүйн зардал нь улам л нэмэгдэнэ.

Татвар нь эдийн засгийн агуулгаараа нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, төрийн үйл ажиллагааг хэвийн явуулах, мөнгөн хөрөнгийг төвлөрүүлэх харилцаа, хууль зүйн агуулгаараа тодорхой орлогын зохих хувийг төсөвт заавал төлөхтэй холбоотойгоор эдлэх эрх, биелүүлэх үүрэг, хүлээх хариуцлагын цогц ойлголт юм.

Гэтэл төр нь энэ үүргээ хангалттай гүйцэтгэж чаддаггүй улсад татвар нь иргэдийн нуруун дээр хүнд ачаа болж иргэдэд татвар төлөхөөс зайлсхийх хандлага нэмэгдэж байна. Иймд энэ төрлийн гэмт хэргийг цаашид дахин гарахаас урьдчилан сэргийлэх суудлыг судалж үзлээ.

Татварын түүхэн үүсэл хөгжил

Аливаа улс орны төрийн үйл ажиллагааны үндсэн гол зорилго нь улсын төвлөрсөн мөнгөн орлого бий болгох, түүнийг дахин хуваарилах бодлогод чиглэгдсэн байдаг бөгөөд улсын мөнгөн орлого нь улсын төвлөрсөн төсвөөр дамжин хэрэгждэг. Төр өөрийнхөө чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд энэхүү мөнгөн орлогыг хуваарилан зохицуулж, ашиглаж байдаг. Улсын мөнгөн орлогыг бүрдүүлэх арга хэрэгслийн нэг нь татвар юм.¹

Анх эртний Ром, Грек, Египетэд татварын анхны хэлбэрүүд үүссэн бөгөөд түүхийн туршид хэд хэдэн үе шатыг дамжин хөгжсөн байдаг. Төр ард түмэнд хадгалагдаж буй эрх мэдлийг өөртөө шингээж, иргэдэд ард түмэндээ үйлчлэх үүрэгтэй.

Төрд янз бүрийн татварын хэлбэрүүд үйлчилж ирсэн ч, түүний гол зорилго нь ард түмний хэрэгцээ шаардлагыг хангахад

¹ “Монгол улсын татварын эрх зүй” Г.Баярхүү 2007 он

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ

чиглэгдэж иржээ. Төр өөрийн үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай санхүүгийн эх үүсвэрийг бий болгох, улсын сан хөмрөгийг баяжуулах зорилгоор төрөөс албан татвар тогтоон түүний харьяат албат, ард иргэдээс хураан авах шаардлага төр анх үүссэн цаг үеэс бий болсон гэж үздэг. Нөгөө талаар төрийн ивээл хамгаалалтад орж буй этгээд албан татвар төлөх эсвэл өөрийн биеэр төрийн алба хаах үүрэг хүлээдэг.²

Аливаа төр иргэддээ хандаж нийгэм, эдийн засгийн бодлогын хүрээнд олон талт чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг бөгөөд үүнд хүрэлцэхүйц санхүүгийн их үүсвэрийг бий болгох шаардлага тулгардаг. Тухайлбал батлан хамгаалах, захиргааны зардал, нийгмийн хамгаалал, боловсрол, эдийн засаг судалгаа шинжилгээ болон дэд бүтцэд ихээхэн хэмжээний санхүүжилт шаардлагатай болно. Энэхүү нийтийн үүргийг хэрэгжүүлэхэд ганц төрийн үйл ажиллагаа хангалтгүй учир иргэдийн оролцоотой санхүүгийн их үүсвэрээ бүрдүүлж байж зорилгодоо хүрэх бололцоотой юм. Татвар төлснөөрөө иргэд төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэхэд өөрийн биеэр оролцож байна гэсэн үг. Иргэд иргээд татварын орлогоор санхүүжсэн нийгмийн чанартай үйлчилгээ болох сайн дэд бүтэц, сайн боловсрол, эмнэлгийн үйлчилгээ болон нийгмийн халамжаас бүрдэж байхыг боддог.

Татварын тусламжтайгаар нийтийн буюу төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлж түүнд шаардагдах зардлыг санхүүжүүлдэг. Тухайлбал:

- Төрийн албан хаагчдыг цалинжуулах
- Ялгаатай байдлыг арилгахын тулд нийгмийн ядуу хэсэг рүү чиглэсэн төрийн халамжийг санхүүжүүлэх
- Соёлын арга хэмжээ болон эрдэм шинжилгээ судалгаа, боловсрол болон сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагааг дэмжиж санхүүжүүлэх
- Батлан хамгаалах цэрэг армийн зардлыг санхүүжүүлэх гэх мэт.

Ихэнх улс оронд татвар төлөх нь иргэдийнх нь үндсэн үүрэг байдаг бөгөөд татвар төлөх тогтолцоо нь иргэн, хуулийн этгээдийн аль алиных нь үүрэг болон

өргөжиж, улмаар төсвийн орлогын бүрдүүлэлтийн гол цөм болсоор байгаа нь гадаад орнуудын Үндсэн хуульд тусгалаа олсон байдаг. Тухайлбал, Америк, Солонгос, Герман, Грек, Хятад, Англи, Орос зэрэг гаднын орнуудын Үндсэн хуульд "хуульд заасан нөхцөл журмын дагуу иргэн бүр татвар төлөх үүрэгтэй" гэж заасан. Мөн татварын хувь хэмжээг тухайн улсын эрх барих байгууллага тогтоохоор хуульчилсан нь ихээхэн онцлогтой.

Монгол нутагт албан татвар үүссэн түүх

Түүхийн сурвалж бичгээс сөхөж үзвэл Хуний нийгмийн хөгжлийн шатанд эмчийн ялгаа буй болж, ангит нийгэм, тэр улс үүссэн цагаас татвар буй болсон байна. Татварын нэр нь эртний Грекийн "Gift" буюу **бэлэг сэлт** гэсэн үгнээс үүсэлтэй ажээ. Татвар нь анх ард, иргэд төрдөө сайн дурын үндсэн дээр бэлэг сэлт, өглөг өгөх хэлбэрээр үүссэн байна. НТӨ YII-YI зууны үед Египетэд хааны зарлигаар ард иргэд нь татвар төлөх болсон байдаг. Энэ нь хааны алба ард, иргэддээ үйлчилж байгаа учир ард иргэд татвар төлөх ёстой гэж үздэг байсантай холбоотой юм. Тэр утгаар "Нэвтэрхий толь бичиг"-т "хуулийн этгээд, иргэдээс төрдөө өгөх төлбөр, тэдгээрээс бүрдэх төр улсын хуримтлал" гэж тодорхойлсон байх юм

Монгол нутагт аймгийн холбоод тор улс үүссэн үе бол НТӨ Y-YI зуун билээ.

Монгол нутагт албан татвар үүсч хөгжсөн түүхэн тоймыг тодорхой цаг хугацааны хүчин зүйлд тулгуурлан дараах байдлаар тодорхойлов

1. Монголын эртний улсууд, Чингис хаан болон залгамжлагч хаадын үеийн албан татвар
2. Манж Чин улсын үеийн алба гувчуур
3. Богд хаант Монгол Улс хийгээд автономит Монголын үеийн албан татвар
4. Социализмын жилүүд дэхь албан татвар
5. Зах зээлийн эдийн засагт шилжсэн үеийн татвар³ гэж түүхчлэн үзэж болохоор байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 17 дугаар зүйлийн 1.3-д "Албан татвар төлөх нь иргэний үндсэн үүрэг хэмээн хуульчилсан байдаг. Иймд татвар бол хувь хүн, хуулийн

² "Олон улсын татварын эрх зүй" Т.Мэндсайхан 2009 он

³ Ж.Ухнаа, Ж.Батбаяр, Д.Баяраа, Л.Бямбадорж "Монгол нутагт татвар үүсэж хөгжсөн түүхэн замнал" 2011 он

этгээдийн хувьд төрийн өмнө хүлээсэн заавал биелүүлэх ёстой үүрэг болдог. Татварыг иргэд хэний ч шахалтгүйгээр сайн дураараа төлөх төдийгүй, хэн ч үүнээс мултрах ёсгүй. Монгол түүхэн их сурвалжуудад “Төр оршихуйн дор татвар буй, татвар буй дор төр оршмуй” хэмээн төр байгаа дор татвар зайлшгүй байдаг цаашдаа байсаар ч байх талаар тодорхой дурдаж өгсөн байдаг. Татвар нь түүхэн хөгжлийнхөө явцад улс орны санхүүгийн хүчирхэг хэрэгсэл, тусгаар тогтнолыг бүрэн эрхт баталгааг хангах гол асуудал болж ирсэн байна.

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн ойлголт, нийгмийн хор аюул шинж, түүний хэр хэмжээ

Монгол Улс татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг гэж тооцож Эрүүгийн хууль тогтоомжууддаа тусгасан байдлыг 4 үе шатанд ангилж авч үзсэн байна.

1. Ардын засгийн хувьсал хүртэлх үеийн Эрүүгийн хууль тогтоомжид татвар төлөхөөс гэмт хэргийг хуульчилсан байдал /1921 оноос өмнөх үе/

2. Социалист байгуулалтын үеийн Эрүүгийн хууль тогтоомжид татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийг хуульчилсан байдал /1921-1990 он хүртэлх үе/

3. Социалист байгуулалтын дараах үеийн Эрүүгийн хууль тогтоомжид татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийг хуульчилсан байдал /1990 оноос хойших үе/

4. Эрх зүйн шинэчлэлийн хүрээнд боловсруулсан Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжид тусгагдсан байдал /2015 оноос хойш/

Монголын эртний хууль цаазуудын болон Их засаг, Алтан хааны цааз, Халх цааз эрхэмжийн бичиг, Монгол-Ойрадын Их цааз, Халх журам хууль, Монгол Улсын шинэ үеийн хууль тогтоомж буюу 1926, 1929, 1934, 1942, 1961, 1986 онуудын эрүүгийн хуульд “Татвар төлөхөөс зайлсхийх” гэмт хэргийн талаар аль ч нийгмийн үед хууль орчиндоо тусгасан байна. Энэ нь уг гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулыг илтгэж байгаа бөгөөд уг гэмт хэрэг нь улс орны эдийн засгийн аюулгүй байдалд нөлөөлж байгааг харж болно.

Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүйн түүхэнд “Эдийн засгийн гэмт хэрэг” гэсэн

ойлголтыг анх удаа 2020.01.03-ны өдөр УИХ-аас баталсан Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 7 дугаар хэсэгт бие даасан байдлаар хуульчилсан нь Эрүүгийн хуулийн системчлэлд чухал хувь нэмэр оруулсан юм. Үүнээс өмнө энэ нэр томъёог шүүхийн практикт хэрэглэдэг байсан бөгөөд өмчийн эсрэг гэмт хэрэг, албан тушаалын зарим гэмт хэрэг, аж ахуйн эсрэг зарим гэмт хэрэг, байгаль, орчин түүний баялгийг хамгаалах журмын эсрэг зарим гэмт хэрэг, захиргааны журмын эсрэг болон төрийн эсрэг цөөн тооны гэмт хэрэг зэрэг эдийн засгийн харилцааны хүрээнд үйлдэгддэг гэмт хэргүүдийг хамааруулж “Эдийн засгийн гэмт хэрэг” гэж юу болох талаар албан ёсны ойлголт, тайлбар гараагүй, нэгдсэн ойлголт буй болоогүй байсан юм. ⁴

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг гэдэг нь Монгол Үндсэн хууль болон бусад хууль тогтоомжоор хамгаалагдсан Монгол Улсын татварын байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаа, татвар хураах журамд зориуд бууруулан мэдээлэх, буюу байнга оршин суугаа газар хаягаа өөрчлөх зэргээр халдаж улсын төвлөрсөн төсвийн орлогын тоо болон хувь хэмжээг бууруулах замаар Монгол Улсын Эдийн засгийн бодлогод харшилхуйц хохирол учруулсан, ял шийтгэгдвэл зохих гэмт буруутай, нийгэмд аюултай үйлдэл юм. ⁵

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн хор аюултай илрэл бол татвар төлөхөөс зайлсхийх арга, хэлбэр нь улам бүр нарийсч төвсийн орлого бүрэн бүрдэхгүй байж болох явдал юм. Татвар төлөгч үндэсний хуулиар хориглоогүй бүхий л боломж, аргыг хэрэглэж төлөх татварын хэмжээг багасгах, татвар төлөхөөс зайлсхийхийг эрмэлздэг бөгөөд үүнийг буруутгах аргагүй юм.

Татварын эрх зүйн онцлог нь өмчийг албадан авдаг шинж чанартай тул татвар төлөхөөс зайлсхийхийг оролдох криминологи үзэгдлийг гэмт явдал судлаачид “Татвараас зугтах” /Tax evasion/, “Татвараас зайлсхийх” /Tax avoidance/ гэж ангилдаг.

Татвараас зугтах /Tax evasion/ гэдэгт хэлбэрийн хувьд хууль бус арга хэрэглэсэн эсэхээс үл хамааран хуулиар төлбөл зохих

⁴ Д.Адъяабазар. Монгол Улсад залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй хийх эрүүгий эрх зүйн тэмцлийн тулгамдсан асуудал” докторын диссертаци УБ 2004 он

⁵ С.Нарангэрэл. “Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй ерөнхий анги” УБ. 1999 он

Хууль сахиулахуй

та төлөхгүй байх зорилгоор бухэлдээ татварын хуулийг зөрчсөн үй ойлгоно.

Энэ нь хуулийн дагуу төлөх ёстой байсан татвараа төлөхгүйн тулд татвар ногдох зүйлсээ нуун дарагдуулах, татварын байгууллагыг хуурч мэхлэх, орлогоо санаатай нуух зэрэг хууль бус аргаар зугтах үйлдлийг хэлнэ.

Татвар төлөхөөс зайлсхийх /Tax avoidance/ гэдэг татварын ачааллаа ямар нэг хэмжээгээр багасгах үүргээ санаатайгаар хэрэгжүүлээгүй үйлдлийг ойлгоно.

Энэ нь татвар төлөгч татварын төлөвлөлт, хуулийн аятай боломжуудыг ашиглан, хууль зөрчихгүйгээр буюу хуульд заасан арга хэрэгслээр хамгийн бага татвар төлөхийг эрмэлзэх үйлдэл юм. Тухайлбал, орлого болон татвар ногдох бусад зүйл зэрэг объектын үнийг бууруулах, зардал болон борлуулагдсан бүтээгдэхүүний өөрийн өртгийг зориуд өсгөн нэмэгдүүлэх, баримт бичгийг устгах, өөр өөр банкинд тооцооны хэд хэдэн данс нээж "давхар данс" хөтлөх, эд хөрөнгийг түрээслэх замаар нуун далдлах зэрэг нь татвараас зайлхийж, орлогоо нуун дарагдуулах үндсэн арга болж байна.⁶

2002 оны эрүүгийн хуульд "Татвар төлөхөөс зайлсхийх" гэмт хэргийг Хорьдугаар бүлэг буюу "Аж ахуйн эсрэг гэмт хэрэг" гэх бүлэгт хуульчилж өгсөн бөгөөд дараах байдлаар тусгаж өгсөн байна.

ЭХТА-ын 166 дугаар зүйл. "Татвар төлөхөөс зайлсхийх"

166.1.Татвар ногдох их хэмжээний орлого, эд хөрөнгө, ажил, үйлчилгээ, бусад зүйлийг нуух, тэдгээрийн тоо хэмжээг зориуд бууруулан мэдээлэх, байнга оршин суугаа газар, хаягаа өөрчлөх зэргээр албан татвар төлөхөөс санаатай зайлсхийсэн бол эд хөрөнгийг хураах буюу хураахгүйгээр, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг хоёр зуугаас хоёр зуун тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, гурваас дээш зургаан сар хүртэл хугацаагаар баривчлах, эсхүл гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

166.2.Энэ хэргийг давтан үйлдсэн, эсхүл татвар ногдох онц их хэмжээний орлого, эд хөрөнгө, ажил, үйлчилгээ, бусад зүйлийг нуусан бол эд хөрөнгийг хурааж, хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг хоёр зуун тавин нэгээс таван зуу дахин

нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл таваас дээш найман жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.⁷

Харин 2017 оны Эрүүгийн хуульд "Татвар төлөхөөс зайлсхийх" гэмт хэргийг Арван наймдугаар бүлэг буюу "Эдийн засгийн гэмт хэрэг" гэх бүлэгт хуульчилж өгсөн бөгөөд дараах байдлаар тусгаж өгсөн байна. Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн хуулиар "Эдийн засгийн гэмт хэрэг" гэсэн бүлэгт Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийг дараах байдлаар хуульчилсан байна.

2017 оны ЭХТА-ын 18.3 дугаар зүйл. "Татвар төлөхөөс зайлсхийх"

1.Татвар төлөгч хувь хүн, хуулийн этгээдийн удирдах, гүйцэтгэх албан тушаалтан татвар төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор их хэмжээний татвар ногдох орлого, эд хөрөнгө, бараа үйлчилгээг зориуд худал тодорхойлсон, нуусан бол дөрвөн зуун тавин нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл нэг сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэнэ гэж хуульчилж өгсөн байна.⁸

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийг татварын зөрчлөөс ялган зүйлчлэх шаардлагатай. Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэгт нийгмийн хор аюулын шинж чанар, хэр хэмжээгээр татварын зөрчлөөс ялгаатай боловч татварын улсын байцаагч нарын эрх зүйн мэдлэгийн түвшин харилцан адилгүй байгаагаар холбоотойгоор татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг, татварын зөрчлийг ялгаж зөв зүйлчилж, гэм буруутай этгээдэд хууль зүйн тохирох хариуцлагыг ногдуулах талгамдаж буй асуудлын нэг болоод байна.

Монгол Улсад татвар төлөгчдийн татвараас зайлсхийх, зугтах дараах нийтлэг хэлбэрүүд байна Үүнд:

- Биетээр нуун дарагдуулах
- Үндэслэлгүйгээр бусад хуулийн этгээд хувь хүнд шилжүүлэх,
- Нягтлан бодох бүртгэл, тайлан тэнцэл, татварын тайланд тусгахгүй орхигдуулах:
- Тоо, хэмжээ, үнийг нь нягтлан бодох бүртгэл, тайлан тэнцэл, татварын тайланд багасгаж тусгах, эсхүл ийнхүү

⁶ Г.Эрдэнэбат "Эдийн засгийн гэмт хэрэг" 2017 он.

⁷ 2002 оны Эрүүгийн хууль

⁸ "Эрүүгийн хууль" 2017 он

багасгахын тулд зардал болон бусад хасагдах зүйлийг өсгөх;

➢ Нягтлан бодох болон анхан шатны бүртгэл, татварын тайлан, холбогдох баримт бичгийг устгах, нуух, үгүй болгох,

➢ Баримт бичгийг хуурамчаар үйлдэх, засварлах, Нягтлан бодох бүртгэл хөтлөхгүй байх, эсхүл холбогдох баримт бичгийг бүрдүүлэлгүй татварын тайлан гаргах боломжгүй болгох,

➢ Хууран мэхлэх, хүчин төгөлдөр бус гэрээ, хэлцэл хийх, Хуурамч өглөг үүсгэх,

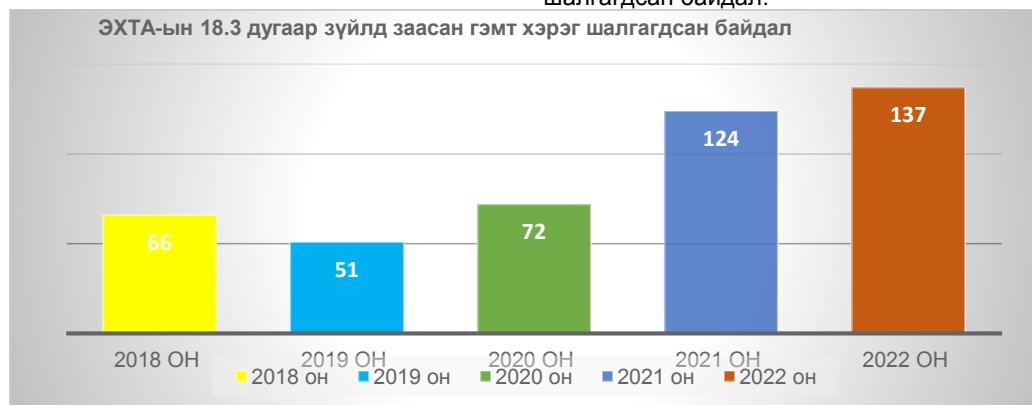
➢ Хуулийн этгээдийн нэр, хаяг, тамга, тэмдэг, данс, улсын бүртгэлийн

гэрчилгээ, зөвшөөрөл болон эд хөрөнгө, баримт бичгийг бусдад, ашиглуулах;

➢ Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар суутган төлөгчөөр бүртгүүлсэн иргэн, хуулийн этгээд үйлдвэрлэсэн буюу борлуулсан бараа, гүйцэтгэсэн ажил, үзүүлсэн үйлчилгээндээ нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулаагүй байх зэрэг болно⁹

Монгол Улсад “Татвар төлөхөөс зайлсхийх” гэмт хэрэг бүртгэгдэн шалгагдсан статистик судалгаа:

Монгол Улсын хэмжээнд сүүлийн 5 жилийн байдлаар “Татвар төлөхөөс зайлсхийх” гэмт хэрэг бүртгэгдэн шалгагдсан байдал.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 18.3 дугаар зүйлд заасан “Татвар төлөхөөс зайлсхийх” гэмт хэргийг сүүлийн 5 жилээр харьцуулан судлахад 2018 онд 66 гэмт

хэрэг, 2019 онд 51 гэмт хэрэг, 2020 онд 72 гэмт хэрэг, 2021 онд 124 гэмт хэрэг, 2022 онд 137 гэмт хэрэг тус тус шалгагдсан байна.¹⁰

⁹ Г.Эрдэнэбат “Эдийн засгийн гэмт хэрэг” 2017 он

¹⁰ ЦЕГ-аас гаргасан бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мэдээ

МОНГОЛ УЛСЫН ХЭМЖЭЭД
АЖИЛГҮЙДЭЛ НЭМЭГДЭЖ ИРГЭД, АЖ АХУЙ
НЭГЖҮҮДИЙН ХУВЬД УЛСАД ТӨЛӨХ ТАТВАРАА
ТӨЛӨХГҮЙ БАЙХ САНАА ЗОРИЛГО ИХСЭЖ БАЙГАА
НЬ ЭНЭ ТӨРЛИЙН ГЭМТ ХЭРЭГ ГАРАХ ЯВДАЛ УЛАМ
ИХСЭЖ БАЙНА.

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 18.3 дугаар зүйлд заасан “Татвар төлөхөөс зайлсхийх” гэмт хэрэг нь сүүлийн 5 жилийн статистик судалгаанаас харахад гэмт хэргийн тоон үзүүлэлт нь жил ирэх тусам нэмэгдэж гэмт харагдаж байна.

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг үйлдэж буй шалгаан нөхцөл байдал

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг нь ихэвчлэн нууц далд аргаар үйлдэгддэг тул бусад төрлийн гэмт хэргийн адил гарсан дариуд нь илрүүлэх, мөрдөн шалгах ажиллагааг явуулах боломжгүй тул энэ төрлийн гэмт хэргийг шалган шийдвэрлэхэд эдрээ төвөгтэй байдаг.

Ковид-19 цар тахлын энэ дэлхийн улс орнуудын эдийн засгийн хүндхэн нөхцөл байдалтай тулгараад байгаа билээ. Манай улсад ч мөн адил цар тахалтай холбоотойгоор үүссэн эдийн засгийн нөхцөл байдал улам хүндэрч ард иргэдийн амжиргааны түвшин муудаж, үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуй нэгжүүдийн хувьд үйл ажиллагаагаа явуулахгүй, улмаар дампуурах нөхцөл байдал тулгараад байна.

Үүнээс үүдэж Монгол Улсын хэмжээд ажилгүйдэл нэмэгдэж иргэд, аж ахуй нэгжүүдийн хувьд улсад төлөх татвараа төлөхгүй байх санаа зорилго ихсэж байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэрэг гарах явдал улам ихсэж байна.

Мөн нөгөөтэйгээр уг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд торгох, нийтэд тусдаа ажил хийлгэх, эрх хязгаарлах ял зэрэг эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж байгаа нь бусад орнуудтай харьцуулахад харьцангуй сул байгаа тул уг гэмт хэрэг үйлдэгдэх том шалтгаан болж байгаа ба цаашид ч уг төрлийн гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэх хандлагатай байна.

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлж буй хүчин зүйл

Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн гаралт түүний хандлага, бүтэц, тархалт, гэмт хэрэг үйлдэгчийн байдалд эдийн засгийн хүчин зүйл, нийгмийн хүчин зүйл, бусад хүчин зүйлүүд нөлөөлж байдаг. Үүнд:

❖ Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоог олон улсын стандартад нийцүүлэн бий болгосон байдал

❖ Хууль, зүйн орчин таатай орчин бүрдээгүй. /Энэ төрлийн гэмт хэрэгт хүлээлгэх хариуцлага сул/

❖ Хяналт шалгалт хийх, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах эрх бүхий

байгууллагын чадавх сул хууль хяналтын байгууллагын хамтын ажиллагаа муу.

❖ Улс орны эдийн засгийн тогтворгүй байдал /Ковид-19 цар тахал/

❖ Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ /иргэдийн эрх зүйн мэдлэг/ зэргүүд хамаарч байна.

Дүгнэлт

Улс орны төрийн үйл ажиллагааны үндсэн гол зорилго нь улсын төвлөрсөн мөнгөн орлого бий болгож, түүнийг дахин хуваарилах бодлогод чиглэгдсэн байдаг бөгөөд улсын мөнгөн орлого нь улсын төвлөрсөн төсвөөр дамжин хэрэгждэг. Монгол улсад сүүлийн жилүүдэд Эдийн засгийн гэмт хэрэг буюу тэр дундаа “Татвар төлөхөөс зайлсхийх” гэмт хэрэг үйлдэгдэх явдал ихсэж байна. Цагдаагийн байгууллагаас энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэж буй этгээдүүдтэй эрчимтэй тэмцэж байгаа боловч даяаршиж байгаа өнөөгийн нийгэмд уг гэмт хэрэг нь улс үндэстэн дамжин үйлдэгдэж, байгаа явдал юм. Уг гэмт хэргийн өссөн шалтгааныг ЦЕГ-аас гаргасан мэдээгээр ажилгүйдэл, ядуурал, архидалт, зэрэг нийтлэг шалтгаан нөхцөл нөлөөлж байгаагаас гадна аж ахуй нэгж байгууллагын дотоод үйл ажиллагааны зохион байгуулалт, санхүүгийн хямралтай холбоотой гэж үзэж байна.

Ковид-19 цар тахлын энэ дэлхийн улс орнуудын эдийн засгийн хүндхэн нөхцөл байдалтай тулгараад байгаа билээ. Манай улсад ч мөн адил цар тахалтай холбоотойгоор үүссэн эдийн засгийн нөхцөл байдал улам хүндэрч ард иргэдийн амжиргааны түвшин муудаж, үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуй нэгжүүдийн хувьд үйл ажиллагаагаа явуулахгүй, улмаар дампуурах нөхцөл байдал тулгараад байна.

Үүнээс үүдэж Монгол Улсын хэмжээд ажилгүйдэл нэмэгдэж иргэд, аж ахуй нэгжүүдийн хувьд улсад төлөх татвараа төлөхгүй байх санаа зорилго ихсэж байгаа нь энэ төрлийн гэмт хэрэг гарах явдал улам ихсэж байна.

Үүнээс үзэхэд улс орны эдийн засгийн хүндрэлтэй нөхцөл байдлаас хамаараад энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралт нь ихсэж байгаа бол нөгөө талаас хууль тогтоомжид хүлээлгэх хариуцлага сул, хууль эрх зүйн таатай орчин илүү сайн бүрдээгүй байгаа зэргээс харж болохоор байна.

Иймд дээр дурдсан тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд дараах санал гаргаж байна. Үүнд:

1. Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэгт хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагыг чангатгах

2. Эрх зүйн орчныг сайжруулж олон улсын практик арга тактикийг нэвтрүүлэх /эрүүгийн болон эрүүгийн процессын хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах/

3. Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг, зөрчлийн шалтгаан нөхцлийг судалж, улмаар түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг боловсруулж хэрэгжүүлэх, энэ төрлийн гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд төрийн болон төрийн бус байгууллага, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын талаар мэдээлэл, сурталчилгааны ажлы эрчимжүүлэх зэрэг болно.

4. Иргэний төлсөн татвар нь хэрхэн юунд зарцуулж байгаа талаарх мэдээллийг тогтмол өгөх, тухайн төлсөн татвар нь улс орны эдийн засаг, үндэсний аюулгүй байлалд ямар чухал ач холбогдолтой талаар нэгдсэн ойлголтыг иргэдэд ойлгуулах

5. Цар тахалаас шалтгаалсан улс орноо эдийн засгийн уналтаас гарах төрийн байгууллагын урт хугацааны бодлого гаргах

Ашигласан материал

1. “Монгол улсын татварын эрх зүй” Г.Баярхүү 2007 он

2. “Олон улсын татварын эрх зүй” Т.Мэндсайхан 2009 он

3. С.Чинбат “Татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэргийн өнөөгийн байдал” 2016 он

4. “Монгол нутагт татвар үүсэж хөгжсөн түүхэн замнал” Ж.Ухнаа, Ж.Батбаяр, Д.Баяраа, Л.Бямбадорж 2011 он

5. С.Нарангэрэл. “Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй ерөнхий анги” УБ. 1999 он

6. “Эдийн засгийн гэмт хэрэг” Г.Эрдэнэбат 2017 он.

7. “Монгол Улсад залилан мэхлэх гэмт хэрэгтэй хийх эрүүгий эрх зүйн тэмцлийн тулгамдсан асуудал” Д.Адъяабазар докторын диссертаци УБ 2004 он

8. “Эрүүгийн хууль” 2017, 2002 он

9. “Монгол улс дах мөнгө угаах гэмт хэргийн нөхцөл байдал, тэмцэж буй практик” Т.Сүхболд Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал илтгэл

10. Цагдаагийн ерөнхий газар. Гэмт хэргийн тоон судалгаа. 2022 он.

ХҮЧИНДЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ХОХИРОГЧ ХҮҮХДИЙГ ХАМГААЛАХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

LEGAL REGULATION FOR PROTECTION OF CHILD VICTIMS OF VIOLENT CRIME

С.Гүндэгмаа

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн дэслэгч

Gundegmaa.S.

Post-graduate student, University of Internal Affairs, Police lieutenant

Хураангуй: Гэрч, хохирогчийн аюулгүй байдал гэдэг нь бодит болон далд аюул занал, айдас, итгэлгүй байдал, бусад хязгаарлалтаас хамгаалах үйл ажиллагаа төдийгүй тэдний аюулгүй байдлыг хамгаалах нь цаад өргөн утгаараа эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтыг хангах нэгэн баталгаа болж байгаагаар чухал ач холбогдолтой¹. Энэхүү өгүүлэлд хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалт, өнөөгийн нөхцөл байдал, боловсронгуй болгох арга хэмжээг санал болгосон.

Abstract: The safety of witnesses and victims is not only protection from real and hidden threats, fear, insecurity, and other restrictions, but it is also important because protecting their safety is a guarantee of meeting the objectives of criminal proceedings in a broader sense.

This article suggests the legal framework for the protection of child victims in violent crime, the current situation, and measures to improve it.

Түлхүүр үг: Хохирогч, хүчиндэх, хамгаалах, хүүхэд, гэмт хэрэг, хууль.

Keyword: Victim, violent crime, protection, child, crime, law.

Эрх зүйн зохицуулалтын талаар

Монгол Улс 1992 онд анхны ардчилсан Үндсэн хууль батлагдаж, түүнд нийцүүлэн хууль эрх зүйн болон салбарын томоохон хэмжээний өөрчлөлт, шинэчлэлтийг удаа дараа хийж хэрэгжүүлж ирсэн боловч одоог хүртэл бүтэц, зохион байгуулалтын сонгодог хэлбэр бүрэлдэн тогтож, түүний удирдлагын үйл ажиллагааны оновчтой, жигд, шуурхай байдал хангагдахгүй байсаар байна.

Хүний эрхийн стандартыг тогтоосон баримт бичгийн үндэс болох 1948 оны “Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал”-ын гол үзэл санааг дараагийн түвшинд хөгжүүлсэн баримт бичиг бол 1966 оны “Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт” юм. Энэ баримт бичигт гэрч, хохирогч болон шүүх ажиллагааны бусад оролцогчдыг хамгаалах олон улсын стандартыг өндөр түвшинд тодорхойлж өгсөн.

Тухайлбал: Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 14 дүгээр зүйлд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогчдын аюулгүй байдлын баталгааг тогтоож өгсөн байдаг. Энэ зүйлд зааснаар “хувийн амьдралын эрх ашгийн үүднээс ... шүүх

өөрийн санаачилгаар ... шүүх ажиллагаанд бүхэлд нь буюу түүний зарим хэсэгт зайлшгүй гэж тогтоосон хэмжээгээр хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, олон нийтийг оролцуулахгүй байж болно”. Өөрөөр хэлбэл гэрч, хохирогчийн аюулгүй байдлыг хангах үүднээс шүүх хуралдааныг хаалттай явуулж болно гэсэн үг юм.

Монгол Улс 1990 онд НҮБ-ын Хүүхдийн Эрхийн тухай НҮБ-ын конвенцод, түүний нэмэлт протоколууд болох Хүүхдийг худалдах, хүүхдийн биеийг үнэлэх, хүүхдийг садар самуунд сурталчлахын эсрэг (2003), Хүүхдийг зэвсэгт мөргөлдөөнд оролцуулахын эсрэг (2004), Мэдээлэл хүргүүлэх журмын тухай (2015) онд нэгдэн орсон. Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын үндсэн 8 конвенцыг соёрхон баталсны дотор Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийг устгах тухай 182 дугаар конвенцыг 2001 онд, Ажил эрхлэх насны доод хязгаарын тухай 138 дугаар конвенцыг 2002 онд тус тус соёрхон баталжээ.

Олон улсын хамтын нийгэмлэг шударга шүүх ажиллагаа, тэр дундаа

¹ Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам код. УБ., 2018 он. 511.2 дахь тал

эрүүгийн эрх зүйн процесс дахь стандарт болох олон баримт бичгийг боловсруулан баталсан байдаг. Монгол Улс эрх зүйн тогтолцоогоо өөрөө тодорхойлж, төлөвшүүлэх бүрэн эрхтэй ч хүний эрхийг дээдэлсэн ардчилсан зарчмыг нэгэнтээ сонгосон нь дээр дурдсан олон улсын стандартад үндэсний хууль тогтоомжийг нийцүүлэх нь нэг талаасаа зүй ёсны, нөгөө талаасаа зайлшгүй шаардлага юм.

Хүүхдийн эсрэг конвенцод Монгол улс нэгдэн орсоноор дотоодын хууль тогтоомжид хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалахтай холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг хуульчилсан. Тухайлбал: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19.1 дэх хэсэгт ... Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна... 38.2.7 дахь хэсэгт “Засгийн газар ... дараах үндсэн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах, нийгмийн хэв журмыг бэхжүүлэх, гэмт хэрэгтэй тэмцэх арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх” гэж тус тус заасан байна.

Үндсэн хуулийн дээрх заалтууд нь иргэний үндсэн эрх, эрх чөлөөний нийтлэг байдлыг илэрхийлж байгаа төдийгүй тусгайлсан эрх бий болгоход чиглэгдсэн. Өөрөөр хэлбэл нийгмийн тодорхой харилцааны онцлогтой холбоотойгоор иргэний эдлэх эрхийн үндэс болох юм.

Тэгэхээр Үндсэн хуулийн дээрх заалтуудаар Монгол Улсад хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалах асуудлыг тусгайлан зохицуулах Үндсэн хуулийн үндэслэл буй нь харагдаж байна.

Монгол Улсад гэрч, хохирогч, тэдгээрийн хамаарал бүхий этгээд, мэдээлэл өгсөн иргэний аюулгүй байдлыг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалт, төрийн тогтолцоог бий болгох хэрэгцээ шаардлагын улмаас 2013 оны 7 дугаар сарын 5-ны өдөр Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийг батлан гаргаж, 2014 онд гэрч, хохирогчийн аюулгүй байдлыг хамгаалах чиг үүрэг бүхий Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг буюу Тахарын ерөнхий газрыг байгуулан хоёр жилийн хугацаанд үйл ажиллагаа явуулж байсныг Монгол Улсын Засгийн газрын 2016

оны 07 дугаар сарын 27-ны өдрийн 04 дүгээр тогтоолоор татан буулган зарим чиг үүргийг цагдаагийн байгууллагад шилжүүлэн, улмаар Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2016 оны 08 дугаар сарын 11-ний өдрийн 444 дүгээр тушаалаар Гэрч, хохирогчийг хамгаалах хэлтэс байгуулагдсан. Үүнээс хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалах тухай асуудал Монгол Улсын хууль тогтоомжид хэрхэн тусгалаа олж, түүнийг хэрэгжүүлэх ажиллагааны удирдлага эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд хэрхэн хангагдсан талаар авч үзье.

Бидний авч үзсэнээр хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалах зохицуулалтыг тусгасан 18 хууль тогтоомж байна. Үүнээс хуулийн зохицуулалтыг авч үзвэл. Үүнд:

Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль².

Хуулийн нэгдүгээр зүйлд зааснаар энэ хуулийн зорилт нь гүйцэтгэх ажил, түүнийг эрхлэх төрийн байгууллага ажилтны үйл ажиллагааны зарчим, эрх, үүргийг тодорхойлж тэдгээрт тавих хяналттай холбогдсон харилцааг зохицуулахад орших бөгөөд хуулийн есдүгээр зүйлд зааснаар цагдаагийн байгууллага ...гэрч, хохирогч болон тэдгээрийн хамаарал бүхий этгээдийн аюулгүй байдлыг хангах, халдлагаас урьдчилан сэргийлэх...зорилгоор гүйцэтгэх ажил явуулж байхаар хуульчилсан³. Үүнээс үзвэл хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах, халдлагаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор гүйцэтгэх ажил явуулах эрх зүйн үндсийг тогтоож өгсөн байна.

Цагдаагийн албаны тухай хууль⁴

Хуулийн нэгдүгээр зүйлд хуулийн зорилт нь Монгол Улсын цагдаагийн албаны тогтолцоо, үйл ажиллагаа, цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал, цагдаагийн байгууллагад тавих иргэний хяналтын эрх зүйн үндсийг тогтооход орших бөгөөд хоёрдугаар бүлэгт цагдаагийн байгууллагын гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүрэг, түүнийг хэрэгжүүлэх талаар авч хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг тодорхойлон түүндээ гэрч, хохирогчийг хамгаалах талаар дараах эрх зүйн зохицуулалтыг тусгажээ. Үүнд:

² Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 1998. №3.

³ Энэ заалтад 2017 оны 2 дугаар сарын 09-ний өдрийн хуулиар нэмэлт оруулсан.

⁴ Цагдаагийн албаны тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 2017. №8.

Хууль сахиулахуй

Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуульд заасны дагуу гэрч, хохирогчийг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг тусгасан. Энэ нь цагдаагийн байгууллагаас хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалах үйл ажиллагаа явуулах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж өгсөн юм.

Эрүүгийн хууль⁵. Нэгдүгээр зүйлд хуулийн зорилгыг “Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөө, нийтийн болон үндэсний ашиг сонирхол, Үндсэн хуулийн байгуулал, үндэсний болон хүн төрөлхтний аюулгүй байдлыг гэмт халдлагаас хамгаалах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд оршино” гэж тодорхойлсон.

Хуулийн 21.5 дугаар зүйлд гэрч, хохирогчийг зориуд худал мэдүүлэг өгүүлэх, зорилгоор өөрт нь, ойр дотны хүнд нь хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн, эсхүл ашиг сонирхолд нь ноцтой хохирол учруулахаар сүрдүүлсэн, эсхүл ятгасан, шан харамж амласан, өгсөн, хуулийн 13.5 дугаар зүйлд бусдыг тодорхой үйлдэл хийх, хийхгүй байхыг шаардаж өөрт нь, түүний ойр дотны хүнд хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн, эсхүл эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нь хохирол учруулж болохуйц баримт, мэдээлэл тараахаар сүрдүүлсэн этгээд болон хууль сахиулагч, өмгөөлөгч, прокурор, шүүгчийг хуулийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан нь мөн л хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалах, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх, гэмт хэргийг нотлох ажиллагааны зорилтыг хангахад чиглэсэн заалт гэж үзэх боловч, нөгөө талаас хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг эрсдэлтэй байдалд хүрэхээс урьдчилан сэргийлж байгаа чухал эрх зүйн зохицуулалт гэж үзэж болно.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль⁶. Хуулийн нэгдүгээр зүйлд хуулийн зорилтыг “гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино” гэж тодорхойлон улмаар хуулийн

наймын дөрөв дүгээр зүйлд хохирогч аюулгүй байдлаа хамгаалуулах, туслалцаа авах эрхийг⁷ хуульчилсан. Мөн гэрч, хохирогч, шүүгч, прокурор, мөрдөгч, гэмт хэрэг хамтран үйлдсэн хүний дарамталсан, сүрдүүлсэн, эсхүл тэдгээрийн болон өөрийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулах үндэслэл бүхий баримт, мэдээлэл байгаа тохиолдолд цагдан хорих үндэслэл болох эрх зүйн зохицуулалтыг оруулж өгсөн. Ингэснээр хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдэд хууль бусаар нөлөөлсөн тохиолдолд цагдан хорих үндэслэл болох боломжийг зохицуулсан.

Хуулийн арван гуравдугаар бүлэгт гэрч, хохирогчийг хамгаалах аюулгүй байдлын арга хэмжээ, түүнийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой шийдвэр гаргах эрх зүйн зохицуулалтыг хуульчлан баталгаажуулсан байна. Тухайлбал, арван гуравдугаар зүйлд гэрч, хохирогчийн аюулгүй байдлыг хамгаалах шүүхийн шийдвэр гаргах үндэслэлийг: “Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд мөрдөгчийн санал, гэрч, хохирогч, өмгөөлөгчийн хүсэлтийг үндэслэн прокурор, шүүхийн шатанд прокурорын санал, гэрч, хохирогч, өмгөөлөгчийн хүсэлтийг үндэслэн шүүгч Гэрч хохирогчийг хамгаалах тухай хуульд заасан дараах аюулгүй байдлын хамгаалалтыг хэрэглэх шийдвэр гаргана” гэж заажээ. Үүнд:

-Тодорхой үйлдлийг хязгаарлах.

-Биечилсэн хамгаалалтад авах.

-Мэдээллийн нууцлалыг хангах.

-Нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл болон тусгай техник хэрэгсэл, холбооны хэрэгслээр хангахад шийдвэр гаргахаар зохицуулсан байна. Ингэснээр хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж өгсөн. Гэвч Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуульд заасан зарим хамгаалалтын арга хэмжээний төрөл, хэлбэрийг орхигдуулсан. Тухайлбал хүчиндэх гэмт хэрэг ихэнх тохиолдолд ураг төрөл, ойр дотны хүмүүсийн хүрээнд үйлдэгддэг бөгөөд энэхүү гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдээс тусгаарлах зайлшгүй шаардлага гарч аюулгүй газарт түр байрлуулах

⁵ Монгол Улсын Эрүүгийн хууль. Төрийн мэдээлэл. 2016. №7.

⁶ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 2017. №23.

⁷ 8.4 дүгээр зүйл. Аюулгүй байдлаа хамгаалуулах.

1. Хохирогч, түүний хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгч, хохирогчийн хамаарал бүхий этгээд

эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль, энэ хуульд заасны дагуу хохирогчийн аюулгүй байдлыг хамгаалуулах туслалцаа авах хүсэлтийг шүүх, прокурор, мөрдөгчид гаргаж болно.

хамгаалалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг. Гэвч Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар аюулгүй газарт түр байрлуулах хамгаалалтын арга хэмжээг хуульчлаагүй, орхигдуулсан байна.

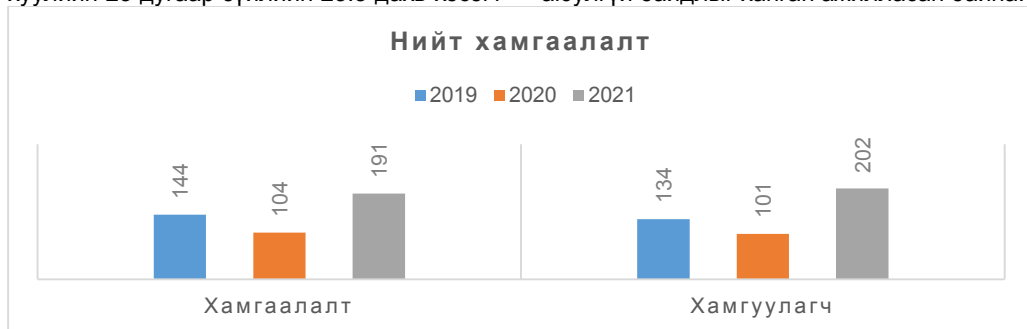
Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль⁸ Хуулийн нэгдүгээр зүйлд хуулийн зорилтыг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад гэрч, хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах, тэднийг мэдээллээр хангах, дэмжлэг, туслалцаа үзүүлэх эрх зүйн үндсийг тогтооход оршино⁹ гэж тодорхойлсноос дүгнэхэд хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийн амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах нь өргөн утгаараа гэмт хэргийг тал бүрээс нь нотлох, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулахаар дэвшүүлсэн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулийн зорилтыг хангахад чиглэгдэж байна.

Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.5 дахь хэсэгт

Цагдаагийн байгууллага, Авлигатай тэмцэх газар, Тагнуулын ерөнхий газар энэ хуулийн Урьдчилан сануулах, Тодорхой үйлдлийг хязгаарлах, Биечилсэн хамгаалалт, Мэдээллийн нууцлалыг хангах, Нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл болон тусгай техник хэрэгсэл, харилцаа холбооны хэрэгслээр хангах; Аюулгүй газарт түр байрлуулах хамгаалалтын арга хэмжээг өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд хэрэгжүүлнэ гэж заасан байдаг. Харин Нүүлгэн шилжүүлэх, Баримт бичиг солих, Гадаад төрхийг мэс заслын аргаар өөрчлөх зэрэг 3 хамгаалалтын арга хэмжээ нь онцгой арга хэмжээ бөгөөд Цагдаагийн ерөнхий газрын Гэрч, хохирогчийг хамгаалах хэлтэс хэрэгжүүлдэг.

Өнөөгийн нөхцөл байдал

Улсын хэмжээнд 2019 онд 144 хамгаалалтын арга хэмжээгээр 134 иргэн, 2020 онд 104 хамгаалалтын арга хэмжээгээр 101 иргэн, 2021 онд 191 хамгаалалтын арга хэмжээгээр 202 иргэний аюулгүй байдлыг ханган ажилласан байна.

Үүнээс сүүлийн 3 жилийн байдлаар гэмт хэргийн улмаас хамгаалалтад авагдсан эмэгтэй гэрч, хохирогч, хамаарал бүхий этгээдийг авч үзвэл. 2019 онд насанд хүрсэн эмэгтэй гэрч 5, насанд хүрсэн эмэгтэй хохирогч 68, насанд хүрээгүй эмэгтэй хохирогч 11, 2020 онд насанд хүрсэн эмэгтэй гэрч 4, насанд хүрсэн эмэгтэй хохирогч 55, насанд хүрээгүй эмэгтэй

хохирогч 6, 2021 онд насанд хүрсэн эмэгтэй гэрч 5, насанд хүрээгүй эмэгтэй гэрч 1, насанд хүрсэн эмэгтэй хохирогч 86, насанд хүрээгүй эмэгтэй хохирогч 37 тус тус хамгаалалтад авагдсан байна. Үүнээс үзвэл эмэгтэй гэрч, хохирогчийн тоо жил бүр өсөх хандлагатай байгаа нь ажиглагдаж байна. Үүнд:

⁸ Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль. Төрийн мэдээлэл. 2013. №30.

⁹ Шаардлагатай гэж үзвэл гэрч, хохирогчийн хамаарал бүхий этгээдийг энэ хуулийн зохицуулалтад хамааруулж болно ба гэрч, хохирогчийн хамаарал бүхий этгээд гэж тэдгээрийн нөхөр /эхнэр/, хамтран амьдрагч, эцэг, эх, өвөг эцэг, эмэг эх, төрсөн, дагавар болон

үрчилж авсан хүүхэд, төрсөн ах, эгч, дүү, ач хүү, ач охин, зээ хүү, зээ охиныг ойлгоно. Түүнчлэн гэмт хэрэг илрүүлэхэд ач холбогдол бүхий мэдээлэл, баримт сэлт өгөх болон бусад байдлаар туслалцаа үзүүлсэн, гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд гэрчээр оролцоогүй хүн энэ хуульд хамаарагдаж болно.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

Хууль сахиулахуй

Хамгаалуулагч иргэн

Хамгаалалтад авагдсан эмэгтэй хамгаалуулагч иргэнийг гэмт хэргийн төрлөөр авч үзвэл 2019 онд гэр бүлийн хүчирхийлэл 45, бэлгийн хүчирхийлэл 12, хүн худалдаалах гэмт хэргийн 1, 2020 онд

гэр бүлийн хүчирхийлэл 36, бэлгийн хүчирхийлэл 13, 2021 онд гэр бүлийн хүчирхийлэл 50, бэлгийн хүчирхийлэл 47, хүн худалдаалах, бэлгийн мөлжлөг 6 иргэн тус тус хамгаалалтад авагдсан байна.

хэргийн төрөл

Хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийн эрүүл мэнд, сэтгэл зүйн хувьд маш их гэмтэлтэй байдаг. Тэр ч утгаараа хамгаалалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд ихээхэн зардал мөнгө, шаарддаг. Аюулгүй газарт түр байрлуулах хамгаалалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх явцад тухайн хохирогчийг эмнэлэгт хэвтүүлэх, ахуйн хэрэглээний зүйлс, хичээл сургуулийн хэрэглэл гэх мэт маш их зардал гардаг. Энэхүү зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ гэж хуульчилсан боловч одоогийн байдлаар улсаас шийдвэрлээгүй байна.

Дээрх судалгаанаас дүгнэхэд гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулахад чиглэсэн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтыг бүрэн хангахад гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль чухал

байр суурь эзлэх төдийгүй хохирогч хүүхдийг хамгаалалтад авсан. Хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш хугацаанд хамгаалалтад авагдсан гэрч, хохирогч, түүний хамаарал бүхий этгээд, бусад шаардлагаар хамгаалалтад авагдсан этгээдийн амь нас, эрүүл мэндэд заналхийлэх тохиолдол нэлээдгүй гарч эдгээр нь ихэвчлэн дээрх төрлийн хэрэгт холбогдон шалгагдаж байгаа сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч байна.

Дүгнэлт: Гэрч, хохирогчийг хамгаалах, аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээг хуулиар хүлээсэн субъектын нэг болох цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2017 оны 12 сарын 28-ны өдрийн А/265 дугаар тушаалаар баталсан “Гэрч, хохирогчийг хамгаалах журам”-аар зохицуулагдаж байгаа бөгөөд журмын зорилго гэрч, хохирогч, хүний эрх хамгаалагч,

түүний хамаарал бүхий этгээдийн амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах учирч болох аюул, сэтгэл зүйн цочролд орохоос сэргийлэх, дэмжлэг тусалцаа, үзүүлэх, хамгаалах ажлын дэг горимыг тогтоох, хамгаалалтын арга хэмжээний мэдээллийн санг бүрдүүлэх, ашиглахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад чиглэгдэж байна. Энэхүү журмаар цагдаагийн алба хаагч нь хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхэдтэй хэрхэн харьцах, тэдний аюулгүй байдал болон хувийн нууцыг хадгалах гэх мэт харилцааг тогтоож өгсөн.

Хэдийгээр нэг талаас 2013 оны 07 дугаар сарын 05-ны өдөр Улсын Их Хурлаас Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль батлагдан эрх зүйн зохицуулалтын орчин бүрдэж, хамгаалалтын арга хэмжээ түүнийг хэрэгжүүлэх байгууллага, бүтцийн нэгжийг байгуулан бодлогын шинж чанартай нилээд арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байгаа нь энэ чиглэлээр тулгамдсан асуудал, хүндрэл бэрхшээл байхгүй мэт ойлгогдох боловч, нөгөө талаас хүчиндэх гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийг хамгаалах эрх зүйн орчин, түүний удирдлага, зохион байгуулалтыг сайжруулах, шинэ шатанд гаргах, олон улсын туршлагыг нэвтрүүлэх, төр, засгийн болон бусад байгууллагын оролцоог нэмэгдүүлэх, нэгтгэн удирдах, хохирогчийг хамгаалах зардал, төсвийг нэмэгдүүлэх, энэ чиглэлийн мэргэшсэн алба хаагчийг бэлтгэх, тогтвор суурьшилтай ажиллуулах чиглэлээр цогц бодлого, арга хэмжээг зайлшгүй авч хэрэгжүүлэх шаардлага бий болсон байна.

Санал: Насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийн биечилсэн хамгаалалтад авах, олон нийтэд түшиглэсэн хамгаалах үйлчилгээ, аюулгүй байдалд тавих нийтлэг шаардлага, аюулгүй байдлын орчныг тодорхойлох, үйлчилгээний чанарыг тодорхойлсон “Насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийг биечилсэн хамгаалах стандарт”-ыг боловсруулан батлуулах. Учир нь гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.2 дахь хэсэгт Насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийг хамгаалах асуудлыг нарийвчлан зохицуулсан стандартыг холбогдох байгууллагаар батлуулан мөрдөж ажиллана гэж хуульчилсан боловч хуулийн хэрэгжилтийг хангаж чадаагүй байна. Иймд хуульд нийцүүлэн стандартыг боловсруулах.

Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.5 дахь хэсэгт..шаардлагатай тохиолдолд шинжээч, орчуулагч, хэлмэрчийг хамгаалалтад авна

гэж шинээр хуульчилж өгөх. Учир нь заналхийлэгч этгээдээс шинжээчид нөлөөлөн хуурамч дүгнэлт гаргуулах, орчуулагч, хэлмэрчид нөлөөлөн худал орчуулж, хэлмэрчлүүлэхээр хууль бус үйлдэл явуулж болзошгүй тул шинжээч, орчуулагч, хэлмэрчийг хамгаалалтад авсанаар хэргийг нотлоход чухал ач холбогдолтой юм.

Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангах, биечилсэн болон бусад хэлбэрийн хамгаалалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, төрийн болон төрийн бус, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын үүрэг, оролцоог татаж оролцуулах хэрэгцээ шаардлагад үндэслэн гэрч, хохирогчийг хамгаалах ажлыг уялдуулан зохицуулах чиг үүрэг бүхий улсын хэмжээний Зөвлөлийг Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын дэргэд байгуулах нь зүйтэй байна. Зөвлөлийг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн удирдаж, бүрэлдэхүүнд нь санхүүгийн, хөдөлмөр, нийгэм хамгааллын болон гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах чиг үүрэг бүхий байгууллага, прокурор, шүүх, холбогдох бусад байгууллагын төлөөлөл ажиллах ба Зөвлөлийн бүрэлдэхүүн ажиллах журмыг Засгийн газар баталж байхаар удирдлага, зохион байгуулалтын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлж байхаар эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх.

Ашигласан материал:

Олон улсын гэрээ конвенц:

- НҮБ-ын Хүүхдийн эсрэг конвенц,
- НҮБ-ын Иргэний болон улс төрийн

эрхийн тухай олон улсын пакт,

Дотоодын хууль тогтоомж, эрх зүйн акт:

- Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992 он,

-Гүйцэтгэх ажлын тухай хууль. УБ., 1997 он,

-Цагдаагийн албаны тухай хууль. УБ., 2017 он,

-Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль. УБ., 2013 он,

-Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль. УБ., 2017 он,

- Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам код. УБ., 2018 он,

Тоон судалгаа:

- Цагдаагийн ерөнхий газрын Гэрч, хохирогчийг хамгаалах хэлтсийн тоон мэдээ. УБ., 2022 он.

Хууль сахиулахуй
Гэмт явдал судлал

ЯВГАН ЗОРЧИГЧИЙН ЗАМЫН ОСОЛД ӨРТӨЖ БУЙ ШАЛТГААН НӨХЦӨЛ, ТҮҮНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

PEDESTRIANS ARE EXPOSED TO TRAFFIC ACCIDENTS CAUSAL CONDITIONS AND THEIR ANALYSIS

Г.Бат-Эрдэнэ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Bat-erdene G.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police Senior Lieutenant

Хураангуй: Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль 2015 онд батлагдаж, мөрдөгдөж эхэлсэн боловч Монгол Улсад замын хөдөлгөөнд оролцогч явган зорчигч зам тээврийн осолд өртөж, амь насаа алдах, эрүүл мэндээрээ хохирох явдал буурахгүй байгаа тулгамдсан асуудал болоод байна. Зөвхөн 2021 онд Монгол Улсад зам тээврийн ослын улмаас 383 хүн нас барсны 129 буюу 33.6% явган зорчигч байгаа нь урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээг цогц байдлаар авах шаардлага тулгарч байгааг харуулж байна.

Энэхүү өгүүлэлд замын хөдөлгөөнд оролцогч явган зорчигчийн зам тээврийн осолд өртөж буй өнөөгийн байдал, түүний шалтгаан нөхцөл, урьдчилан сэргийлэх зарим арга замын талаар товч дурдсан болно.

Abstract: The law on road traffic safety was approved and implemented in 2015, but the number of pedestrians participating in traffic accidents in Mongolia has become a problem that is not decreasing. Only in 2021, 129 or 33.6% of the 383 people who died in road traffic accidents in Mongolia were pedestrians, which shows that there is a need to take comprehensive preventive measures.

This article briefly describes the current situation of road traffic accidents involving pedestrians, its causes, and some preventive measures.

Түлхүүр үг: Замын хөдөлгөөнд оролцогч явган зорчигч, зам тээврийн осол, зөрчил, ослын шалтгаан, нөхцөл

Key word: Pedestrians participating in road traffic, traffic accidents, violation, the cause and conditions of the accident

Оршил. Дэлхий дахинд осол гэмтлийн улмаас жил бүр 5.8 сая хүн амь насаа алдаж, 600 гаруй сая хүн бэртэж гэмтэж, хөгжлийн бэрхшээлтэй болж, 700 тэрбум ам.долларын хохирол учирч байгаа бол үүнээс зам тээврийн ослын улмаас 1.25 сая гаруй хүн амь насаа алдаж 50 гаруй сая хүн бэртэж гэмтэж 65 тэрбум ам.долларын хохирол учруулж байгаа нь хүн амын нас баралтын гурав дахь гол шалтгаан болж байгаа тухай дэлхийн Эрүүл мэндийн байгууллагаас онцолжээ.¹

Явган зорчигч замын хөдөлгөөнд оролцох үеийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр олон улсын гэрээ, конвенциуд цөөнгүй байдаг. Тухайлбал,:

“Замын хөдөлгөөний тухай олон улсын Конвенц” –ийн нэгдүгээр бүлэг²т Үндэсний хууль тогтоомж, Олон улсын

хөдөлгөөнд байгаа тээврийн хэрэгсэл, Суурин газар, Зам, Замын зорчих хэсэг, Хөдөлгөөний эгнээ, Уулзвар, Төмөр замын гарам, Тууш зам, Түр зогсолт, Удаан зогсолт, Унадаг дугуй, Мопед, Мотоцикл, Механикжсан тээврийн хэрэгсэл, Автомашин, Чиргүүл, Хагас чиргүүл, Хөнгөн чиргүүл, Тээврийн хэрэгслийн бүрэлдэхүүн, Хагас чиргүүлтэй тээврийн хэрэгсэл, Жолооч, Зөвшөөрөгдсөн дээд жин, Ачаалалгүй жин, Ачаалалтай жин, Хөдөлгөөний чиглэл, Зам тавьж өгөх³ гэсэн замын хөдөлгөөнтэй холбоотой үндсэн нэр томъёонуудыг хуульчлан тодорхойлж өгчээ.

Энэхүү Конвенцийн хоёрдугаар бүлэгт олон улсын замын хөдөлгөөнд баримтлах нийтлэг дүрмийг заажээ. Уг дүрэмд замын хөдөлгөөнд оролцогчдын нийтлэг үүрэг, замын тэмдэг, дохио,

¹ <https://transportation.police.gov.mn/a/4537>

² http://www.traffic-institute.mn/d_convention/d-03/mon/d-03m-1-01.html

³ http://www.traffic-institute.mn/d_convention/d-03/mon/d-03m-1-01.html

хөдөлгөөн зохицуулах эрх бүхий ажилтны дохио, зорчих хэсэг дээрх байрлалт, гүйцэж түрүүлэх, зөрж өнгөрөх журам, хурд, хоорондын зай, нийтийн тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөний журам, хөдөлгөөний чиг өөрчлөх, хөдөлгөөн удаашруулах, уулзвар нэвтрэх, зам тавьж өгөх үүрэг, төмөр замын гарам нэвтрэх журам, явган зорчигчдын үүрэг, жолооч явган зорчигчдын харилцааг зохицуулах дүрэм, зогсолт, зогсоол, нүхэн гарцаар нэвтрэх, жагсаж яваа болон тахир дутуу хүмүүс, мөн унадаг дугуй, мопед, мотоциклын жолооч нарт хамаарах дүрэм, дуут болон гэрлэн дохио, ачаа, зорчигч тээвэрлэх, гэрэл хэрэглэх журам, зам тээврийн осол тохиолдсон үед жолоочоос авах арга хэмжээний талаар тодорхой заажээ.

Замын дохио, тэмдгийн тухай Конвенц⁴ нь 6 бүлэг, 48 зүйл, 3 хавсралтаас бүрдэж байна. Конвенцид анхааруулах тэмдэг 57, хориглох тэмдэг 39, заах тэмдэг 13, мэдээлэх тэмдэг 54, дарааллын тэмдэг 8, нэмэлт тэмдэг 6 байгаагаас салдаг гүүр, эрэг ба нүх, хүүхдийн хөдөлгөөн, унадаг дугуйн зам, хүчтэй салхи зэрэг 5 анхааруулах тэмдэг, түрдэг тэрэг явах хориотой, тэгш, сондгой өдөр зогсохыг хориглоно гэсэн 3 хориглох тэмдэг, морьтой хүний зам, цасны гинж, гарцгүй мухар гудам, хүүхдийн зуслан, гарцгүй зам, замын тухай мэдээлэл, зугаалгын газар, автомашины чиргүүлтэй амрах газар, залуучуудын амрах газар зэрэг 9 заах тэмдэг Монгол Улсын замын хөдөлгөөний дүрэмд байхгүй юм.

Конвенцийн 3 дугаар бүлэгт хөдөлгөөн зохицуулах гэрлэн дохио түүний дотор тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөн зохицуулах, явган зорчигчдын хөдөлгөөн зохицуулах гэрлэн дохионуудын хэлбэр, загвар, төрөл, тэдгээрийн утга агуулгыг заажээ.

Ардын хувьсгалын дараа ч замын хөдөлгөөнд оролцогч явган зорчигчийн аюулгүй байдлыг хангах асуудал яригдсаар ирсэн байна. Тухайлбал, 1930-аад оны автомашины тоо 6.4 дахин өссөн байв. Иймээс автомашины хөдөлгөөнийг

зохицуулах төдийгүй явган хүн морин тэрэг, дугуй зэргийн хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах асуудлыг тодорхой мэргэжлийн байгууллага хийх шаардлагатай болж ирсэн байна⁵.

Тэгвэл өнөөдөр Монгол Улсад замын хөдөлгөөнд оролцогч явган зорчигчийн аюулгүй байдлыг журамлан зохицуулсан хууль тогтоомжууд цөөнгүй байна.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 3.1.11."явган зорчигч" гэж замаар явган яваа /зам дээр ажил үүрэг гүйцэтгэж яваагаас бусад/ хүн, жагсаалаар яваа болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тэргэнцэртэй, түүнчлэн тэрэг түрж, чарга чирж, мотоцикл, мопед, унадаг дугуйг хөтөлж замаар яваа хүнийг⁶ гэсэн байна.

Түүнчлэн хуулийн 13 дугаар зүйл /Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахад иргэн, хуулийн этгээдийн эрх, үүрэг/-ийн 13.2.3. "замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангаж чадахааргүй өвчтэй буюу ядарсан үедээ явганаар болон тээврийн хэрэгсэл жолоодож замын хөдөлгөөнд оролцохгүй байх" гэсэн хориглосон заалт байна.

Дээрхи зохицуулалтаас үзвэл замын хөдөлгөөнд оролцогчдын эрх зүйн байдлыг тодорхойлсон заалт харьцангуй цөөн байгаа нь харагдаж байна.

Замын цагдаагийн албаны үйлчилгээг хүртэгч буюу үйлчлүүлэгчид бол жолооч, явган зорчигч, тээврийн хэрэгслээр зорчигч нар юм. Энэ бүрэлдэхүүнээр харвал хүн бүр замын цагдаагийн албаны үйлчилгээг авдаг. Өөрөөр хэлбэл машин унаад явбал жолооч, машинд суугаад явбал зорчигч, машинаас буухаараа явган зорчигч болдог.

Өнөөдөр Монгол Улсын замын хөдөлгөөнд аль субъектийн зүгээс илүүтэй оролцдогоосоо хамаарч замын цагдаагийн үйлчилгээ, замын цагдаагийн газрын үйл ажиллагаанд өөр өөр байдлаар ханддаг байна.

Тухайлбал тээврийн хэрэгслээр зорчигчдын хувьд замын цагдаагийн үйлчилгээг замын түгжрэлээс шууд

⁴Энэ баримт бичиг нь олон улсын хэмжээнд мөрдөгдөх замын хөдөлгөөний нэгдмэл дүрэм, олон улсын хөдөлгөөнд оролцох тээврийн хэрэгсэл, түүний жолоочид тавигдах нөхцөл, шаардлага, үндэсний болон олон улсын жолоочийн үнэмлэхний загвар, хэрэглэх журам, түүнчлэн замын тэмдэг, тэмдэглэл, гэрлэн дохио, хөдөлгөөн зохицуулах хэрэгслүүдэд хамаарах

техникийн шаардлага, ашиглагдах нөхцөл зэрэг замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын хүрээн дэх бүхий л асуудлыг цогц байдлаар агуулсан олон улсын хэмжээний эрх зүйн акт юм.

⁵А.Думбурай.Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт, УБ 1999. 106 дах тал

⁶ Төрийн мэдээлэл. 2015. №28. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль

דברנו על זה כבר הרבה פעמים

хамааралтайгаар үнэлж байгаа бол тээврийн хэрэгслийн жолооч нарын хувьд шинэ журмаар хэрэгжиж эхэлсэн нэгдүгээр эгнээгээр зорчих, камер, торгуулийн систем, дугаарын хязгаарлалт, машин ачих, түгжих зэрэг үйлчилгээнд анхаарал хандуулж байна.

Өнөөдөр Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль⁷ зөрчсөнөөс бусдын бие махбодийг гэмтээх, их хэмжээний хохирол учруулах, хүний амь нас хөнөөх гэх мэт бусдын болон өөрийн амь нас, эрүүл мэндийг хохироох зөрчлийн асуудлаар холбогдсон иргэд нилээдгүй хувийг эзэлж байгаа нь анхаарах асуудал болж байна. Замын цагдаагийн үйл ажиллагаа гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоход чиглэгдэж байдаг.

Монгол Улсад 2021 онд зам тээврийн ослын улмаас 383 хүн нас барсны 129 буюу 33.6% явган зорчигч байгаагаас Нийслэлд 72 буюу 55.8%, орон нутагт 57 буюу 44.2% эзэлж байна. Мөн ослын улмаас гэмтсэн 2475 хүний 1095 буюу 44.2% явган зорчигчоос Нийслэлд 875 буюу 79.1%, орон нутагт 220 буюу 20.1% эзэлж байна. Энэ нь зам тээврийн ослын улмаас нас барсан 3 хүн тутмын 1, гэмтсэн 5 хүн тутмын 1 нь явган зорчигч байгааг харуулж байна.

Сүүлийн 5 жилийн хугацаанд явган зорчигч мөргүүлэх хэлбэрийн зам тээврийн ослын улмаас 709 хүн нас барж, 9134 хүн гэмтсэн байна. Нас барсан хүний 55.8% нийслэлд, 44.2% орон нутагт бүртгэгдсэн байна. Гэмтсэн хүний 86.9% нийслэлд, 13.1% орон нутагт бүртгэгдсэн байна.⁸

Хүснэгт №1

Явган зорчигч зам тээврийн осолд өртсөн сүүлийн 5 жилийн судалгаа							
№	Он	Улсын хэмжээнд		Нас барсан		Гэмтсэн	
		Нас барсан	Гэмтсэн	Нийслэл	Орон нутаг	Нийслэл	Орон нутаг
1	2017 он	143	2359	72	71	2141	218
2	2018 он	132	2501	82	50	2312	189
3	2019 он	140	1949	88	52	1616	333
4	2020 он	165	1230	82	83	988	242
5	2021 он	129	1095	72	57	875	220
5 жилийн дундаж		141.8	1826.8	79.2	62.6	1586.4	240.4

Дээрхи хүснэгтээс үзвэл сүүлийн 5 жил явган зорчигч зам тээврийн осолд өртөх нь тогтмол буурч ирсэнийг харж болохоор байна.

Зам тээврийн ослын улмаас нас барсан иргэдийн тоо нь 2018 онд өмнө оны мөн үеэс 9.2%-аар буурч байсан бол 2019 онд эргээд 9.4%-аар, 2020 онд 17.8%-аар огцом өгссөн нь анхаарал татаж байна. Учир нь 2020 он бол цар тахлын улмаас хөл хорионы хязгаарлалт тогтоосон, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөн сийрэгжсэн үе байсан бөгөөд ямар шалтгаан, нөхцөл осол гаргахад хүргээд байгааг нь олж тогтоох шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна.

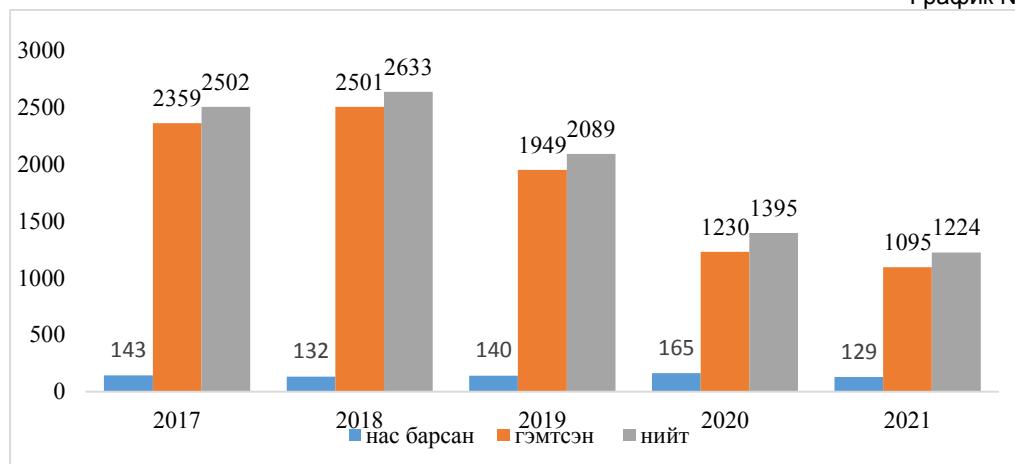
Харин 2021 онд зам тээврийн ослын улмаас 129 хүн нас барсан нь өмнө оны мөн үеэс 21.8%-аар буурсан байна. сүүлийн 5 жилийн дунджаар авч үзвэл жилд дунджаар 142 иргэн зам тээврийн ослын улмаас амь насаа алдаж байгаа нь анхаарвал зохих асуудал болоод байна.

Зам тээврийн ослын улмаас 2017 онд 2359 иргэн гэмтэж, эрүүл мэндээрээ хохирч байсан бол 2021 онд 1095 болж 53.9%-аар буурсан байна. Сүүлийн 5 жилийн хугацаанд явган зорчигч зам тээврийн ослын улмаас амь насаа алдсан, бэртэж эрүүл мэндээрээ хохирсон тоо мэдээнүүдийг графикт оруулсан авч үзвэл:

⁷ Төрийн мэдээлэл. 2015. №28. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль

⁸ <https://equur.mn/288719/>

График №1

Түүнчлэн улсын хэмжээнд 2019 онд зам тээврийн осолд 819 хүүхэд өртөж, осол, хэргийн улмаас 770 хүүхэд гэмтэж, 49 хүүхдийн амь нас хохирсон байсан бол 2021 онд 485 хүүхэд зам тээврийн осолд өртөж, 51 хүүхэд амь насаа алдсан бол 2022 он гарсаар 13 хүүхэд зам тээврийн ослын улмаас амь насаа алдаад байна. Хөл хориотой байсан үе гэхэд энэ нь өндөр тоо юм.⁹

Сүүлийн 5 жилийн байдлаар улсын хэмжээнд хүүхэд өртсөн зам тээврийн осол 4951 бүртгэгдэн 5152 хүүхэд осолд өртжээ. Зам тээврийн ослын улмаас 196 хүүхэд амь насаа алдаж, 4956 хүүхэд гэмтэл авснаас 347 хүүхэд хүндэвтэр, хүнд гэмтсэн байна.

Зам тээврийн осолд өртсөн хүүхдүүд ихэвчлэн “Гэр-сургууль-цэцэрлэг” гэсэн маршрутаар замын хөдөлгөөнд оролцохдоо зам хөндлөн гарахдаа зорчих хэсгийн гарцтай гарамтай хэсгээр зам хөндлөн гарахгүй байх, асран хамгаалагчгүй хөдөлгөөнд оролцох, ойртон ирж буй тээврийн хэрэгслийн урдуур гүйх зэргээр зам тээврийн осолд ихээхэн өртөж хохирдог. Орон нутгийн замд хүүхдийн хамгаалалтын бүс, хамгаалалтын суудал хэрэглэж хэвшээгүй, хэрэглэхгүй байгаагаас тээврийн хэрэгслээр зорчигч хүүхдүүд амь насаа алдсаар байна.¹⁰

Зам тээврийн осол, хэргийн улмаас амь насаа алдсан хүүхдийн 70 орчим хувь нь тээврийн хэрэгслээр зорчиж явсан ба

тээврийн хэрэгсэл хурд хэтрүүлж онхолдох үед хамгаалах бүс болон зориулалтын суудал хэрэглээгүй улмаас цонхоор шидэгдэх, тээврийн хэрэгсэлд дарагдаж амь насаа алдсан, 20 орчим хувь нь хүүхэд эцэг, эх асран хамгаалагч нь тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөн эхлэхдээ хайхрамжгүй хөдөлсний улмаас автомашинд дайруулсан бол үлдсэн 10 орчим хувь нь явган зорчигч хэлбэрээр хөдөлгөөнд оролцож зам тээврийн осолд өртсөн байна.¹¹

Замын цагдаагаар үйлчлүүлсэн иргэдийн дийлэнх нь гэрлэн дохио зөрчих, эргэх ёсгүй газар эргэх, хамгаалалтын бүс хэрэглээгүй, эрхгүй газар тээврийн хэрэгслээ байрлуулах гэх мэт зөрчлүүдийг гаргасан байна.

2021 онд зам тээврийн ослын улмаас гэмтсэн 2,475 хүний 1,095 буюу 44.2% явган зорчигч байв. Үүнээс 80 орчим хувь нь нийслэл хотод шөнө, оройн цагаар осолд өртсөн байгаа юм. Зам тээврийн ослын улмаас гэмтэж, нас барсан иргэдийн насны байдлыг харвал 14-45 насныхан дийлэнхи хэсгийг эзэлж байгаа нь тулгамдсан асуудал болоод байна.

Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд зам тээврийн гэмт хэрэгт өртсөн хүмүүсийн тоог авч үзвэл дунджаар 39399 хүн зам тээврийн гэмт хэрэгт өртсөнөөс 67.1% нь нийслэлийн иргэд, 32.9% нь орон нутгийн иргэд эзэлж байна.

⁹ <https://zarig.mn/wf7>

¹⁰ <https://transportation.police.gov.mn/a/4537>

¹¹ <https://transportation.police.gov.mn/a/4238>

Хүснэгт №2

ᠮᠤᠩᠭᠡᠯᠡᠭᠡᠨ
ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

№	Он	Гэмт хэрэгт өртсөн хүн			Үүнээс			Нийт осолд өртсөн хүнд явган зорчигчийн эзлэх хувь		
					явган зорчигч					
		улс	хот	о/н	улс	хот	о/н	улс	хот	о/н
1	2011	1455	725	730	1195	677	518	82.1	93.4	71.0
2	2012	1447	723	724	1187	682	505	82.0	94.3	69.8
3	2013	1705	843	862	1407	806	601	82.5	95.6	69.7
4	2014	1963	864	1099	1581	816	765	80.5	94.4	69.6
5	2015	6264	4984	1280	5947	4937	1010	94.9	99.1	78.9
6	2016	5773	4383	1390	5497	4351	1146	95.2	99.3	82.4
7	2017	5104	3736	1368	4823	3706	1117	94.5	99.2	81.7
8	2018	5323	3901	1422	2633	2394	239	49.5	61.4	16.8
9	2019	4351	2836	1515	2089	1704	385	48.0	60.1	25.4
10	2020	3148	1833	1315	1393	1070	323	44.3	58.4	24.6
11	2021	2866	1625	1241	1215	944	271	42.4	58.1	21.8
Нийт		39399	26453	12946	28967	22087	6880	796.0	913.2	611.7

Дээрхи тоо мэдээнээс үзвэл улсын хэмжээнд сүүлийн 10 жилд үйлдэгдсэн зам тээврийн нийт гэмт хэрэгт өртсөн иргэдийн 73.5% нь явган зорчигчид байна.

Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд гарсан зам тээврийн нийт осолд өртөгсдийн 79.5% /10 жилийн дундаж/ -ийг явган зорчигчид

эзэлж байгаа нь тулгамдсан асуудал болоод байна.

Зам тээврийн гэмт хэргийн улмаас сүүлийн 10 жилийн /2011-2021/ хугацаанд улсын хэмжээнд 4813 хүн нас барсан байна. Үүнээс 28.2 % нь явган зорчигч эзэлж байгаа нь харамсалтай юм.

Хүснэгт №3

№	Он	Нас барсан хүн			үүнээс		
					явган зорчигч		
		улс	хот	о/н	улс	хот	о/н
1	2011	362	103	259	102	55	47
2	2012	369	114	255	109	73	36
3	2013	423	117	306	125	80	45
4	2014	503	138	365	121	90	31
5	2015	429	112	317	112	65	47
6	2016	399	89	310	123	57	66
7	2017	392	74	318	111	44	67
8	2018	562	140	422	132	82	50
9	2019	561	131	430	140	88	52
10	2020	430	111	319	163	82	81
11	2021	383	116	267	120	69	51
Нийт		4813	1245	3568	1358	785	573

Дээрхи хүснэгтэд тусгагдсан тоо баримтаас үзвэл зам тээврийн гэмт хэргийн улмаас нас барсан явган зорчигч иргэдийн 57.8%-ийг нийслэл эзэлж байгаа тулгамдсан асуудал болж байна. Сүүлийн 10 жилийн

дунджаар жил бүр 13.5 иргэн нас барж байгаа бөгөөд энэ тоо тогтмол өссөөр ирсэн боловч 2021 онд буурсан үзүүлэлтэй гарсан байна.

Хүснэгт №4

№	Он	Гэмтсэн хүн			үүнээс			Явган зорчигчийн буруутай үйлдлээс гарсан осол		
					явган зорчигч					
		улс	хот	о/н	улс	хот	о/н	улс	хот	о/н
1	2011	1093	622	471	494	382	112	942	855	87
2	2012	1078	609	469	559	354	205	466	398	68
3	2013	1282	726	556	600	437	163	475	359	116
4	2014	1460	726	734	720	505	215	1444	1358	86
5	2015	5835	4872	963	3068	2839	229	1542	1467	75
6	2016	5374	4294	1080	2844	2602	242	1166	1094	72
7	2017	4712	3662	1050	2359	2141	218	868	768	100
8	2018	4761	3761	1000	2501	2312	189	632	549	83
9	2019	3790	2705	1085	1949	1616	333	530	451	79
10	2020	2718	1722	996	1230	988	242	532	417	115
11	2021	2483	1509	974	1095	875	220	442	379	63
Нийт		34586	25208	9378	17419	15051	2368	9039	8095	944

Дээрхи судалгаанаас үзвэл сүүлийн 10 жилийн хугацаанд улсын хэмжээнд 34586 иргэн зам тээврийн осол, гэмт хэргийн улмаас бэртэж гэмтсэнээс 25208 буюу 72.8% нь нийслэл хотод, 9378 буюу 27.2% нь орон нутагт хамаарч байна.

Сүүлийн 10 жилийн /2011-2021/ хугацаанд гарсан зам тээврийн нийт осол, гэмт хэргээс 17419 буюу 50.3%-д явган зорчигч өртөж бэртэж гэмтсэн гэсэн судалгаа гарч байгаа нь тулгамдсан асуудал болж байна. Нийт бэртэж гэмтсэн иргэдийн 86.4% буюу 15051 нь нийслэл хотод бэртэж гэмтсэн байна.

Эдгээр бэртэж гэмтсэн осол, хэргүүдийн 9039 буюу 51.8% нь явган зорчигчийн буруутай үйлдлээс үүдсэн осол эзэлж байгаа нь анхаарал татаж байна.

Явган зорчигчдын осолд өртөж байгаа шалтгаан нөхцлийг авч үзвэл:

1. Явган хүний гарцгүй газраар зам хөндлөн гарч байгаа;

2. Явган зорчигчийг нэвтрүүлэх жолоочийн ухамсар муу байгаа;

3. Явган зорчигчдын хувьд гэрэл дохионы шилжих хугацааг хүлээх зан төлөв, тэвчээр хангалтгүй;

4. Явган зорчигчийн замын хөдөлгөөний дүрмийн эрх зүйн мэдлэг дутмаг байгаа;

5. Явган зорчигч явах нүхэн болон гүүр, гарц хангалтгүй байгаа;

6. Нийслэл хотын машины нягтаршил нэмэгдэж, хөдөлгөөн ихэссэн;

7. Шөнийн цагаар замын гэрэлтүүлэг муу байгаа;

8. Явган хүний гарц болгонд гэрлэн дохио байдаггүй;

9. Явганаар замын хөдөлгөөнд оролцогчдын нягтаршил ихтэй газарт тавих хяналт сул зэрэг асуудлуудыг дурдаж болохоор байна.

Эдгээрээс шалтгаан нөхцлүүдийн дийлэнхи нь явган зорчигчийн өөрсдийнх нь хувь хүний хүмүүжил, хайхрамжгүй байдал, тэвчээргүй, хэнэггүй зан болон эрх зүйн мэдлэг дутмаг байгаатай холбоотой гэж үзэж байна. Үүнээс гадна жолооч нарын анхаарал болгоомжгүй байдал, өвлийн цагт зуны дугуйтай хөдөлгөөнд оролцдог, хурд хэтрүүлдэг, замын хөдөлгөөнд соёлгүй оролцдог, ур чадвар дутмаг зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлдөг байна.

Тээврийн хэрэгслийн сүлжээ өндөр хөгжсөн Их Британи, Франц зэрэг орнуудад замын нөхцлөөс шалтгаалж гарсан зам тээврийн осол нь бүх ослын 28-30%-ийг, ОХУ-д 2 осол тутмын нэг нь замын орчин муу байснаас гарсан осол эзэлсэн байна. Тэдгээр улс орнуудад замын нөхцлөөс гарсан зам тээврийн ослын хохирлыг тухайн замыг хариуцсан байгууллага бүрэн хариуцдаг учраас энэ чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллага, аж ахуйн нэгжийн хариуцлага маш өндөр байдаг гэж Европын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын

МОНГОЛЫН ХҮҮРИЙН ЭРХ ЗҮЙН
МОНГОЛЫН ХҮҮРИЙН ЭРХ ЗҮЙН

Хууль сахиулахуй

асуудал эрхэлсэн тээврийн хорооны тайланд дурджээ.¹²

Сүүлийн 5 жилийн байдлаар улсын хэмжээнд хүүхэд өртсөн зам тээврийн осол 4951 бүртгэгдэн 5152 хүүхэд осолд өртжээ. Зам тээврийн ослын улмаас 196 хүүхэд амь насаа алдаж, 4956 хүүхэд гэмтэл авснаас 347 хүүхэд хүндэвтэр, хүнд гэмтсэн байна.

Зам тээврийн осолд өртсөн хүүхдүүд ихэвчлэн “Гэр-сургууль-цэцэрлэг” гэсэн маршрутаар замын хөдөлгөөнд оролцохдоо зам хөндлөн гарахдаа зорчих хэсгийн гарцтай гарамтай хэсгээр зам хөндлөн гарахгүй байх, асран хамгаалагчгүй хөдөлгөөнд оролцох, ойртон ирж буй тээврийн хэрэгслийн урдуур гүйх зэргээр зам тээврийн осолд ихээхэн өртөж хохирдог. Орон нутгийн замд хүүхдийн хамгаалалтын бүс, хамгаалалтын суудал хэрэглэж хэвшээгүй, хэрэглэхгүй байгаагаас тээврийн хэрэгслээр зорчигч хүүхдүүд амь насаа алдсаар байна.¹³

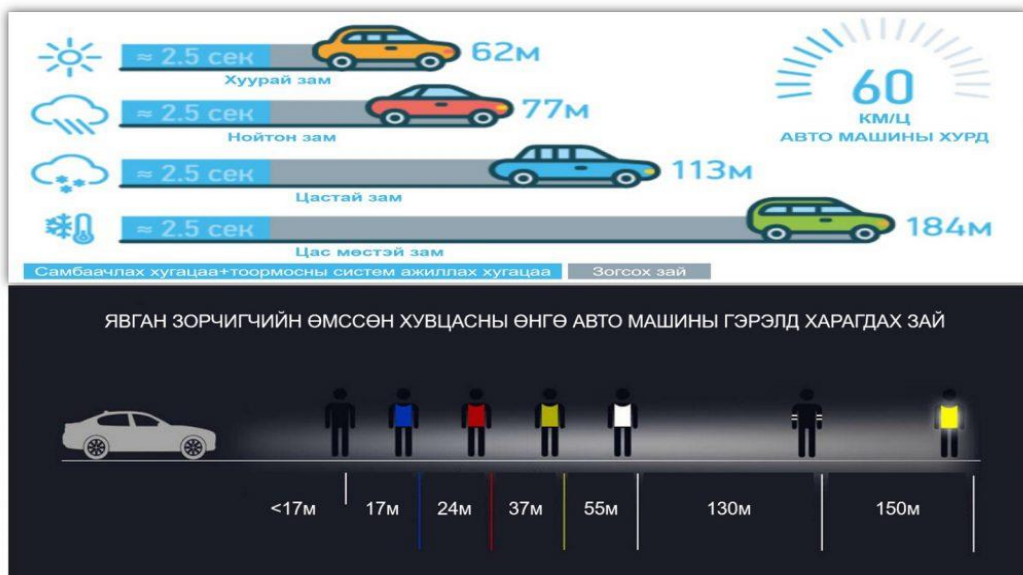
Түүнчлэн замын хөдөлгөөнд явганаар оролцогчид шөнийн цагаар

оролцож, осолд өртөж байгаа нь анхаарвал зохих асуудал болоод байна. Тиймээс явганаар замын хөдөлгөөнд оролцогч иргэдийг зам хөндлөн гарахдаа гар утасныхаа “flashlight” гэрлийг асааж зам хөндлөн гарахыг зааж сургаж, олон нийтийн цахим сүлжээ ашиглан мэдээ, мэдээллийг хүртээмжтэйгээр явуулах шаардлагатай байна.

Хөдөлгөөнд оролцож байгаа иргэдийн дийлэнх буюу 80-90 орчим хувь нь дандаа хар бараан өнгийн хувцастай явдаг бөгөөд гарц гарамтай хэсгээр ч зам хөндлөн гарч байхдаа автомашинд мөргүүлэх тохиолдол их гарч байна.

Бараан өнгийн хувцастай иргэд зам хөндлөн гарахдаа өөрийгөө харагдаж байгаа гэж боддог ч автомашинуудын гэрлийн гялбаанд бараан өнгийн хувцастай хүн холоос харагддаггүй юм байна. Ийм тохиолдолд жолооч хараад зогсоох арга хэмжээг авсан ч өвлийн халтиргаа гулгаатай үед явган зорчигчийг мөргөх осол бүртгэгдсээр байгаа юм.

Зураг №1

Зам тээврийн осол, зөрчил гарах нь зам тээврийн хөдөлгөөнд оролцогчийн замын хөдөлгөөний дүрэм, журмыг баримталж буй байдлаас шууд хамааралтай асуудал учраас урьдчилан сэргийлэх, анхааруулах үйл ажиллагааг тасралтгүй явуулж байх шаардлага тулгарч байна.

Зам тээврийн осол, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, анхааруулах хүрээнд авч хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагааг олон нийтэд тайлагнаж, танилцуулах нь иргэдийн зүгээс замын цагдааг хүндэтгэх болон замын хөдөлгөөнд зөв боловсон, соёлтой оролцох хандлага төлөвшихөд нөлөөлнө.

¹² Монгол Улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлт. УБ.2015. 23 дахь тал

¹³ <https://police.gov.mn/a/5925>

Түүнчлэн 10 хүртэлх насны хүүхдийг харгалзах хүнгүйгээр замын хөдөлгөөнд оролцож, осолд өртөж байна. Мөн гэр хороолол болон орон сууцны хорооллын доторх хөдөлгөөнд оролцож буй тээврийн хэрэгслийн дундуур хүүхэд гэнэт гарч ирэн осолд өртөх явдал түгээмэл байна. Гэр хорооллын хашаа болон зогсоол талбай дээрээс тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг эхлүүлэхдээ шалгахгүйгээр хөдөлгөөн эхлүүлсэнээр осол гарах явдал гарсаар байна.

Зам тээврийн осолд өртсөн хүүхдүүд ихэвчлэн гэр-сургууль-цэцэрлэг гэсэн маршрутаар хичээл тарах, цуглах цагуудад замын хөдөлгөөнд оролцож байгаад зам тээврийн осолд их өртдөг байна. Хавар, зуны улиралд цаг агаар дулаарч байгаатай холбоотой гадуур сэлгүүцэх, унадаг дугуй, дугуйт тэшүүр зэргээр замын орчны ойролцоо тоглож байгаад гэмтэж бэртэх явдал тохиолддог.¹⁴

Манай улсад зорчиж байгаа тээврийн хэрэгслийн дийлэнх нь буруу талдаа үрүүлтэй учраас гүйцэд түрүүлэхийн тулд тухайн эгнээнээс бүтэн гарч байж, өөдөөс ирж яваа тээврийн хэрэгслийг харах боломжтой байдаг. Үүнтэй холбоотойгоор хажууд суугаа хүнээрээ өөдөөс ирж яваа тээврийн хэрэгслийг харуулдаг. Нөгөө хүн нь цаашаа явж байгаа машиныг ирж байгаа мэт, ойртоод ирж байгаа машиныг зайтай байгаа мэт тайлбарлаж, урсгал сөрж орох тохиолдол гарч байна.

Дүгнэлт. Зам тээврийн осолд явган зорчигчид ихээр өртөж байгаа нь явган зорчигчдын эрх зүйн мэдлэг дутмаг, явган хүний гарц хангалттай хэмжээнд байгуулагдаагүй, жолооч нар замын хөдөлгөөнд соёлгүй оролцдог зэрэг хувь хүний сөрөг хандлага их байгаа зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлж байна.

Түүнчлэн нийслэл хотод зам тээврийн гэмт хэргийн улмаас явган зорчигч нас барсан, бэртэж гэмтсэн иргэд их байгаа нь хүн амын хэт их төвлөрөл, тээврийн хэрэгслийн нягтаршил, жолооч нарын болгоомжгүй их байгаатай салшгүй холбоотой гэж үзэж байна.

Бага насны хүүхэд харгалзах хүнгүйгээр замын хөдөлгөөнд оролцож, зам тээврийн осолд өртөж, бэртэж гэмтэж байгаа нь эцэг эхийн хараа хяналт сул, нөгөө талаараа ерөнхий боловсролын

сургуулийн гараас гарт гэсэн ажил, арга хэмжээ хангалтгүй явагдаж байгаатай холбон үзэж байна.

Санал. Дээрхи дүгнэлтийг үндэслэн явган зорчигчийн зам тээврийн осолд өртөхөөс урьдчилан сэргийлэх дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт “Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал” сэдэвт 2 багц цагийн хичээлийг оруулж, замын хөдөлгөөнд оролцохдоо баримтлах зааварчилгааг боловсруулж оруулах;

2. ЕБС-ийн 1-5 дугаар ангийн хүүхдүүдийг эцэг эх нь багшийн гараас хүлээн авч, хүлээлгэн өгдөг зохицуулалтыг гурвалсан гэрээнд тусгаж өгөх;

3. Замын хөдөлгөөний нягтаршил их байдаг газруудад явган хүн зам нэвтрэх гүүрэн болон нүхэн гарцуудыг нэмж байгуулах;

4. Олон нийтийн цахим сүлжээгээр дамжуулан явган зорчигч замын хөдөлгөөнд оролцохтой холбоотой эрх зүйн мэдлэг олгох цуврал цахим сургалтыг бэлтгэж, нийтэд түгээх ажлыг Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөлүүд өөртөө хүлээн авч зохион байгуулах;

5. Жолооч бэлтгэх курс дамжааны сургалтын хөтөлбөрт явган зорчигч замын хөдөлгөөнд оролцохтой холбоотой “Явган зорчигч замын хөдөлгөөнд оролцох эрх зүйн зохицуулалт” гэсэн хичээл нэмж оруулах.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль
2. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль
3. Цагдаагийн албаны тухай хууль
4. А.Думбурай.Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт, УБ 1999.
5. Монгол Улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлт. УБ.2015.
6. Монгол Улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлт. УБ.2015.
7. Төрийн мэдээлэл. 2015. №28.
8. Төрийн мэдээлэл. 2017. №6.
9. <https://transportation.police.gov.mn>
10. <http://www.traffic-institute.mn>
11. <https://eguur.mn>
12. <https://zarig.mn>
13. <https://police.gov.mn>

¹⁴ Монгол Улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлт. УБ.2017. 50 дахь тал

МОНГОЛ УЛСАД АЛБАНЫ НОХОЙ АШИГЛАЛТЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ХЭТИЙН ТӨЛӨВИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME PROBLEMS OF USING OFFICIAL DOGS IN MONGOLIA, CURRENT SITUATION AND FUTURE PROBLEMS

Д.Батдаваа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн хошууч
Batdavaa D.

Teacher of Department of Police Law at the Police School of the University of Internal Affairs,
Police major

Хураангуй: Дэлхийн улс орнуудад албаны нохойг терроризмтай тэмцэх, мансууруулах бодис илрүүлэх, хориотой бараа бүтээгдэхүүн болон хуурамч мөнгөн тэмдэгт илрүүлэхэд ашиглаж байна. Манай улсын хувьд 1944 оноос албаны нохойг албанд ашиглаж эхэлжээ. Монгол Улсын хууль сахиулах чиг үүрэг бүхий цагдаа, дотоодын цэрэг, тагнуул, онцгой байдлын алба, хил хамгаалах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад албаны нохойг гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд ашиглахад гарч байгаа үр дүнг судлан харуулах, эрх зүйн орчинд дүн шинжилгээ хийх, боловсронгуй арга замыг судлан авч үзсэн.

Abstract: All over the world, service dogs are used to fight terrorism, detect drugs, detect contraband and counterfeit currency. In our country, service dogs have been used in the service since 1944. Research and demonstrate the results of the use of service dogs in the police, internal military, intelligence, emergency services, border protection, and court enforcement agencies with law enforcement functions in Mongolia to fight crime, maintain public order, and ensure public safety. , analyzed the legal environment and studied sophisticated ways.

Түлхүүр үг: Албаны нохой, Албаны нохойн сургалт, хар тамхи, Хил хамгаалах байгууллага, Цагдаагийн байгууллага, Эрэл нохойн алба

Keyword: Service dogs, Service dog training, narcotics, Border Guard, Police, Search dog service

Монгол Улсад албаны нохойг 1940 оноос ашиглаж эхэлсэн түүхтэй. ЗХУ-аас 1943 онд мэргэжлийн багш нарыг Орос улсаас авч ирсэн 3 нохойг сургаж, анхны мэргэжлийн боловсон хүчнийг бэлтгэх сургалт курс зохион байгуулж төгсгөжээ.

ДЯЯ-ны Сайдын 1944 оны 01-р сарын 15-ны өдрийн 12 тоот тушаалаар УЦСЕГ-ын Гүйцэтгэх хэлтсийн 4-р тасгийг байгуулж¹ нохойн чиглэлийн 9 орон тоо батлан ажиллуулж эхэлснээс хойш 1956-1992 оны хооронд боловсон хүчнээ ЗХУ-ын ДЯЯ-ны албаны нохойн сургуулиудад 7-8 жилийн давтамжтайгаар тухай бүр 10-15 хүнийг 9 сараас 1 жилийн хугацаагаар бэлтгэж төв, орон нутгийн цагдаагийн байгууллагуудад ажлуулж байв.

НАХЯ нь албанд ашиглах нохой, боловсон хүчнийг бэлтгэх зорилгоор 1985 онд НАХЯ-ы сайдын 632 дугаар тоот

тушаалаар өөрийн системийн хилийн цэргийн 267-р тусгай салбарыг Төв аймгийн Лүн суманд байгуулан үйл ажиллагаагаа эхлүүлж, цагдаагаас мэргэжлийн боловсон хүчнийг татан авч, хугацаат цэргийн алба хаагчдыг хамруулан цагдаа, хилийн цэрэг, засан хүмүүжүүлэх байгууллагуудын албаны нохойг, нохой хөтлөгчийн хамт сургаж байжээ².

Цагдаагийн байгууллага 1992 оноос албаны нохойн боловсон хүчнээ дотоодод бэлтгэх зорилгоор ЦСГ-ын Эрэлч нохойн хэсгүүдийг нэгтгэн ЦЕГ-ын Албаны нохойн тасгийг 56 алба хаагчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулсан.

Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2016 оны 04 дүгээр сарын 12-ны өдрийн Б/180 тоот тушаалаар Цагдаа, дотоодын цэргийн сургалтын нэгдсэн төвийг Албаны

¹ Думбарай.А "Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт" УБ., 2000 1-р дэвтэр 198 дахь тал

² Думбарай.А "Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт" УБ., 2000 2-р дэвтэр 51-60 дахь тал

нохойн сургалтын хэлтэс болгож 42 алба хаагчийн орон тоотой батлагджээ³.

Анх удаа салбартаа үржлийн хэсэгтэй болсноор албаны нохойн биеийн галбир, цогц мэдрэлийн дээд үйл ажиллагааны хэв шинж, үүлдэрлэг чанар, албаны идэвх зэрэг нэгдмэл чанартай нохдыг сонгож шинжлэх ухааны үндэслэлтэй үржүүлэн албанд тэнцэх гөлөгнүүдээр дотоодын нөөцийг нөхөн хангаж байна.

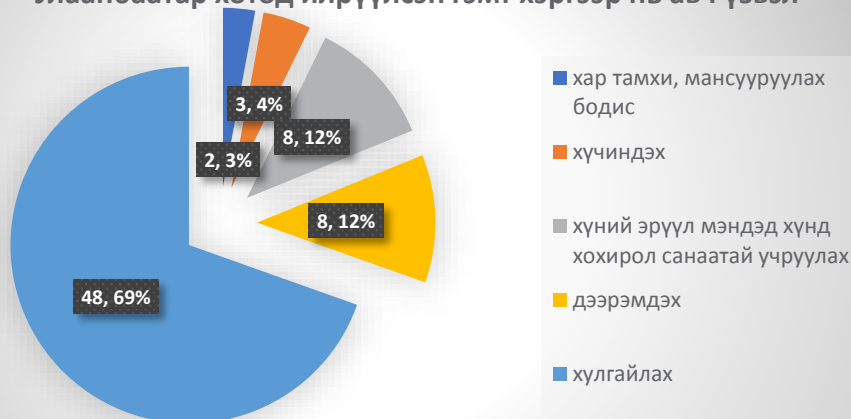
Хэлтэс байгуулагдсанаас хойш 6 жилийн хугацаанд Герман овчарка, Дундад ази, Ротвейлер, Кавказ овчарка, Малиуна, Лаборатор үүлдрийн 15 тооны эм нохдыг сонгон хээлтүүлэгт оруулж нийт 117 тооны гөлөг хүлээн авч эрэл, мөрдлөг, мансууруулах бодис, тэсэрч дэлбэрэх бодис эрж хайх, харуул хамгаалалтын чиглэлээр сургалтад хамруулан цагдаагийн газар, хэлтэс, дотоодийн цэргийн анги салбаруудад хүлээлгэн өгсөн.

албаны нохойг сургах сургалтанд 3 сарын хугацаатай суралцсан.

Албаны нохойн сургалтын төвийн үйл ажиллагааг судлан туршлага солилцох зорилгоор тус хэлтсийн нохойн 2 төлөөлөгчийг 2016 оны 04 дүгээр сарын 25-ны өдрөөс Бүгд Найрамдах Өмнөд Солонгос Улсын цагдаагийн байгууллагын албаны нохойн сургуульд “Тэсэрч дэлбэрэх бодис” эрж хайх, илрүүлэх чиглэлээр 14 хоногийн хугацаатай сургалтад хамруулж туршлага солилцуулсан.

Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газрын 2020 оны эхний хагас жилийн байдлаар Сонгинохайрхан, Баянзүрх дүүргүүд дэх цагдаагийн нэгдүгээр хэлтсүүдэд нохойн төлөөлөгчид жижүүрийн томилгооны дагуу нийт 651 удаа, 15320 цагийн жижүүрийн үүрэг гүйцэтгэж, гэмт хэрэг, зөрчлийн дуудлаганд 949 удаа очиж, албаны нохойг 329 удаа ашиглан, 57,117,500 төгрөгийн хохиролтой, 89

Улаанбаатар хотод илрүүлсэн гэмт хэргээр нь авч үзвэл

Цагдаагийн ерөнхий газрын Гадаад харилцааны хэлтсийн хамтын ажиллагааны хүрээнд 2016 оны 03 дугаар сарын 07-ны өдөр Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Хөх хотын Нийгмийн аюулаас хамгаалах тэнхимийн сургалтын төвд 2 алба хаагчийг, албаны нохой хамт “мансууруулах бодис” эрж хайх, илрүүлэх чиглэлийн сургалтад “Малинуа” үүлдрийн 2 нохой сургаж ирсэн.

Мөн хотын албаны нохойн сургалтын төвд 2016 оны 08 дугаар сарын 01-нээс нохойн 2 төлөөлөгчийг “Тэсэрч дэлбэрэх бодис” эрж хайх, илрүүлэх чиглэлийн

холбогдогчтой, 69 гэмт хэргийг илрүүлсэн.

Илрүүлсэн аргаар нь авч үзвэл: мөрдлөг 16, сонгон ололт 9, үйлдэл дээр нь 3, самнан нэгжилт 2, эрэн сурвалжлагаар 39 гэмт хэргийг тогтоосон байна.

Орон нутгийн цагдаагийн газар, хэлтсүүдэд 17 нохойн туслах төлөөлөгч ажиллаж, жижүүрийн бүрэлдэхүүний хамт гэмт хэрэг, зөрчлийн дуудлаганд нийт 403 удаа очиж, албаны нохойг 200 удаа ашиглаж, 141 сая 735 мянган төгрөгийн хохиролтой, 76 холбогдогчтой, 73 гэмт хэрэг хэрэг илрүүлсэн.

³ <https://surgalt.police.gov.mn/p/3800>

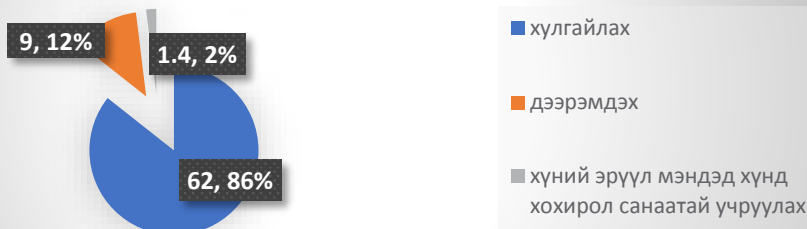

Илрүүлсэн аргаар нь авч үзвэл: мөрдлөг 8, сонгон ололт 6, үйлдэл дээр нь 1, хөөн барилт 3, эрэн сурвалжлага 45, чиглэлээр 10 гэмт хэргийг тогтоосон байна.

нохой хөтлөгчийг, албаны нохойн хамт бэлтгэсэн.

ОБЕГ-ын Эрэн хайх, нохойн алба нь болзошгүй аюулт үзэгдэл, ослын голомтод

Хөдөө орон нутагт илрүүлсэн гэмт хэргээр нь авч үзвэл

Хилийн 0151 дүгээр ангийн Албаны нохойн сургалтын төв. НАХЯ-ны сайдын 1975 оны 644 дүгээр тушаалаар Сүхбаатар аймгийн Эрдэнэцагаан суманд Хилийн 0146 дугаар ангид анх байгуулагдаж, 1985 оны НАХЯ-ны сайдын 602 дугаар тогтоолоор Төв аймгийн Лүн суманд шилжүүлэн, Хилийн ба дотоодын цэргийн 0267 дугаар анги болон үйл ажиллагаа явуулж байгаад 1990 оны НАХЯ-ны сайдын 817 дугаар тушаалаар Улсын Цагдан сэргийлэх ерөнхий газарт шилжүүлсэн байна.

ХЦҮГ-ын даргын 1998 оны 03 дугаар сарын 10-ний өдрийн 181 дүгээр тушаалаар 0151 дүгээр ангийн харъяанд “Нохойн алба” дахин байгуулагдсан⁴.

Тус анги мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвийн харъяанд 2011 оноос хойш “Албаны нохойн сургалтын төв” нэртэйгээр үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Монгол Улсын хилийн тухай хууль, Монгол улсын хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын А/130, Хил хамгаалах ерөнхий газрын даргын А/215 дугаар тушаалыг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. Хилийн отряд, застав, харуулд ажиллах албаны нохой хөтлөгч, сургагчийг бэлтгэх, давтан сургах, үржлийн ажлыг дэс дараатайгаар явуулах, багш нарын заах арга зүй, ур чадварыг сайжруулж, ижил төстэй байгууллагуудтай хамтран ажиллаж байна.

Сүүлийн 10 жилд тус төв нь БНАСУ-ын цагдаагийн нохойн сургууль, ОХУ-ын Хилийн албаны нохойн сургалтын төвийн багш нартай хамтран 54 нохой хөтлөгчийг бэлтгэжээ. Албаны нохойн сургалтын төв нь 2012-2022 оны хугацаанд нийт 254 албаны

аврах, хор уршгийг арилгах үйл ажиллагаанд үүрэг гүйцэтгэх аврагч нохой, хөтлөгчийг сургаж бэлтгэх, мэргэшүүлэх зорилгоор Засгийн газрын 2016 оны 282 дугаар тогтоолын дагуу Онцгой байдлын ерөнхий газрын даргын 2017 оны 05 дугаар сарын 18-ний өдрийн А/127 дугаар тушаалаар байгуулж, 2018 оны 09 сарын 20-ны өдөр нээлтээ хийж, үйл ажиллагаагаа эхлэн ажиллаж байна.

Үндсэн чиг үүргийн хүрээнд нурангинаас эрэн хайх, аврах, уснаас эрэн хайх, аврах, тэсэрч дэлбэрэх бодис, ангийн гаралтай эд зүйл илрүүлэх, харуул хамгаалалтын гэсэн сургалтыг зохион байгуулж эхэлсэн.

Эрэн хайх, аврах чиглэлээр аврагч нохой сургах, аврагч нохой-хөтлөгч бэлтгэх “АНС-18”, “АНС-19” сургалтуудыг зохион байгуулан, амжилттай төгсгөсөн.

“Говийн Чоно-2018, 2019” Гамшгийн хор уршгийг арилгах олон улсын сургалт, дадлагын хүрээнд АНУ-ын багтай хамтарсан албаны нохойг бэлтгэх, ашиглах, туршлага солилцох дадлага, сургалтад амжилттай оролцсон.

Цагдаагийн ерөнхий газар, “Нэргүй сан” ТББ-тай хамтран зохион байгуулсан “ШИЛДЭГ АЛБАНЫ НОХОЙ-2019” улсын аварга шалгаруулах тэмцээнд 2 алба хаагч, 2 албаны нохойн хамт оролцож тэргүүн байрт шалгаран аварга болсон⁵.

Хорих 441 дүгээр ангийн Технологийн тусгай тасаг аюулгүй байдал, харуул хамгаалалтын үйл ажиллагаанд албаны нохой бэлтгэх зорилгоор ШШГЕГ-ын даргын 2016 оны 11 дүгээр сарын 28-ны өдрийн 6/1355 дугаар тушаалаар сапёр химийн

⁴ <http://bpo.gov.mn/content/300>

⁵ <http://www.uab.nema.gov.mn/p/20>

мэргэжилтэн, нохойн албаны менежер, нохой сургагч, технологийн 6 ажилтан 2 албаны нохойтойгоор анх байгуулагдсан⁶.

ШШГБ-ын хэмжээнд нийт 17 хорих анги, газар 64 /давхардсан тоогоор/ албаны нохойг харуул хамгаалалт, довтолгооны болон үнэрийн чиглэлээр өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа ашиглан хэвийн үйл ажиллагааг ханган ажиллаж байна.

Тагнуулын ерөнхий газар, Зэвсэгт хүчний 084 анги албаны нохойг тэсрэх бодис хайх, хамгаалалын чиглэлээр ашиглаж байна.

Гаалийн ерөнхий газрын дэргэдэх Эрэлч нохойн сургалтын төвийг 1992 оны 10 дугаар сарын 22 өдрийн УГЕГ-ын даргын 170 дугаар тушаалаар батлаж албаны эрэлч нохойн сургалтыг анхлан зохион байгуулжээ⁷.

Сургалтын төв нь ангийн гаралтай түүхий эд, мансууруулах сэтгэцэт нөлөөт бодис, сум, галт хэрэгсэл тэсэрч дэлбэрэх бодис зэрэг улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглосон болон хязгаарласан бараа бүтээгдэхүүн илрүүлэх зорилгоор эрэлч нохойг тусгай хөтөлбөрийн дагуу сургалтыг зохион байгуулсан.

Гаалийн харьяа 11 газар, 19-н хороодын эрэлч нохой хариуцсан гаалийн улсын байцаагч албан үүргээ гүйцэтгэж байна. Эрэлч нохой хариуцсан гаалийн улсын байцаагчдын 60 гаруй хувь нь хамтын ажиллагаатай гадаадын улс орнуудад албаны эрэлч нохойг сургах, ашиглах чиглэлээр сургалтад хамрагдсан.

Гадаад хамтын ажиллагааны хүрээнд ОХУ, БНХАУ, Казакстан, Азарбайжан, Япон, ХБНГУ, БНСУ зэрэг улстай хамтран сургалтыг зохион байгуулж, сургалтын орчин, хөтөлбөрийг олон улсын албаны нохойн сургалтын стандартад нийцүүлэх, мансууруулах бодис илрүүлэх чиглэлээр хамтран ажиллаж байна.

Эрэлч нохой хариуцсан гаалийн улсын байцаагч нар 2020 онд гаалийн хяналт, шалгалтыг гүйцэтгэх явцад ангийн гаралтай түүхий эд, химийн бодис, сум, галт хэрэгсэл, тэсэрч дэлбэрэх бодис, мансууруулах сэтгэцэт нөлөөт бодис зэргийг улсын хилээр хууль бусаар нэвтрүүлэхийг завдсан эрүүгийн шинжтэй 5, захиргааны шинжтэй 94 үйлдлийг илрүүлэн холбогдох байгууллагад шилжүүлэн өгсөн.

Швейцар улсад анх 1750 онд хүмүүс өндөр ууланд, цасан хунгарт, манантай үед нохойгоор замчлуулах, мөн шуурганд төөрсөн хүмүүсийг олоход нохойг ашигладаг байжээ.⁸ Дэлхийн 2 дугаар дайны дараа уулын аврах албаны ажлыг Альпын клуб нохой ашиглан гүйцэтгэх болсон. Уулархаг нутагтай улс орнууд Швейцар улсаас жишээ авч 1970 онд Франц улсад цасан хунгарын эрлийн нохойтой болсон түүхтэй.

Их Британид дэлхийн 2 дугаар дайнд бөмбөгдөлтийн үеэр анх удаа нурангид дарагдсан хүмүүсийг эрэн хайх ажилд нохойг ашиглажээ. 1954 оноос эхлэн америк, европын улс орнуудад эрлийн аврах нохдыг бэлтгэх анхны төвийг байгуулжээ.

Хятадын томоохон 12 мужид цагдаагийн нохой сургалтын төв салбар баазтай. Нанчань дахь Цагдаагийн нохойн бааз нь 1981 онд байгуулагдсан -Бүх хятадын цагдаагийн нохойг олон тоогоор үржүүлэх удирдлагын төв юм. Тус бааз нь хүрээлэн буй орчин сайтай 200 акр талбайг эзлэн оршдог бөгөөд түүний 80%-ийг ногоон байгууламж эзэлдэг. Цагдаагийн нохойн үржүүлэлт, дасгал, сургалт болон шинжлэх ухааны судалгаа зэрэг нэгтгэсэн цагдаагийн нохойн сургалт явуулдаг мэргэжлийн байгууллага юм.

Бүтэц хувьд 10 салбар хэсгүүдтэй, 86 цагдаагийн албан хаагчтай, 48 мэргэжлийн болон техникийн мэргэжилтэн, (түүнээс 4 нь ахлах мэргэжилтэн, 21 мэргэжилтэн, 23 анхан шатны мэргэжилтэн).

Нанчань дахь баазын үйл ажиллагааны гол чиглэл нь цагдаагийн нохойг үржүүлэх төв "DNA-ийн лаборатортай" байх бөгөөд Жианьши, Хунань, Хүбэй, Хунань, Шаньши, Гансу, Чинхай, Ниньшиа, Шиньжиан гэх 10 мужуудын цагдаагийн нохойн албадыг удирдан хариуцан ажилладаг.

Оросын Холбооны Улсын ДЯЯ-ны харьяаны кинологийн албад нь албаны нохойг шилж сонгох, сургах, байрлуулах, хайрлан хамгаалах, тэжээх, эмчлэх, албанаас хасах үйл ажиллагааг эрхэлнэ. Эдгээр байгууллагуудад: 1) ДЯЯ, хотын ДЯЯ-ны Удирдах газар, ОХУ-ын субъектуудийн ДХУГ, түүний салбар хэлтэс, тусгай дэглэмтэй болон хаалттай нутаг дэвсгэрийн ДЯЯ-ны газар салбарын кинологийн бүсийн төвүүд; 2) хот, дүүргийн

⁶ <https://cd.gov.mn/c/491>

⁷ <https://www.customs.gov.mn/>

⁸ <https://ru.wikipedia.org/>

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСАГ ЗӨВЛӨГӨӨН
ЦАГДАА СУДЛАЛ

хэлтэс, тасгийн кинологийн алба, тасаг, салаа; 3) Дотоод хэргийн харуул хамгаалалтын алба, тусгай зориулалтын отрядын нохойн алба; 4) ДЯЯ-ны боловсролын байгууллагууд болон ДЯЯ-ны криминалист шинжилгээний байгууллагуудын Үнэрийн албад тус тус багтана.

Кинологийн төв, албадын зохион байгуулалт, арга зүйг ОХУ-ын ДЯЯ-ны

Эрүүгийн эрэн сурвалжлах Департамент ханган ажиллаж байна. Дотоод явдлын яамны Нохойн албаны төв, албад нь немец, кавказ, ази овчарка, ротвейлер, лабрадор, орос ангийн нохой, спаниел үүлдрийн нохдыг албанд ашигладаг.

Нохойн албаны төв нь 3 хэлтэстэй:

1.Хүний үнэрээр мөрөөр хайх, цогцос, цогцсын үлдэгдэл, хүний цусны мөрийг хайх хэлтэс;

2.Объектыг үнэрээр хайж олох хэлтэс;

3.Албаны нохойг өсгөх, үржүүлэх, сургах, дасгалжуулах хэлтэс.

Өнөөгийн байдлаар тус төвд шуурхай албаны үйл ажиллагаанд 300 гаруй албаны нохойг ашиглаж байна. Эдгээр ноход нь улсынхаа хил хамгаалах, гаалийн шалган нэвтрүүлэх, улсын аюулаас хамгаалах, аврах анги зэрэг салбар бүрд үүрэг гүйцэтгэн ажилладаг байна.

Америкийн нэгдсэн улсын цагдаагийн нохойн сургалтын төв нь дэлхийд тэргүүлэгч, стандартыг тодорхойлогч нэр хүндтэй байгууллага бөгөөд дэлхий даяар хамгийн шилдэг сургуулалттай нохой болон сургагч нарыг бэлтгэдэг.

Уг сургалтын академи нь дэлхийн нэр хүнд бүхий мастер сургагч, цагдаагийн нохой бэлтгэх сургалтын мэргэжилтэн Рожэр Абшаерийн удирдлага хяналтан дор үйл ажиллагаагаа явуулдаг бөгөөд мөн түүний гаргасан сургалтын техник болон өөр хаана ч ашигладаггүй зарим нэгэн сургалтын техникүүдийг мөн ашигладаг байна.

Академийн бүх сонсогч нар мастер сургагчийн зааварчилгаа зөвлөгөөн дор сургалтын арга техникүүдийг эзэмшдэг.

Америкийн нэгдсэн улсын цагдаагийн нохой сургах сургалтын төвийн мэргэжлийн чадварлаг хамт олон өөрийн байгууллагын олон жилийн турш хадгалж ирсэн нэр хүндийг цаашид хадгалан авч явахын төлөө академийн сонсогч бүрийг 100 хувь

чадварлаг боловсон хүчин болгон бэлтгэхэд анхааран ажилладаг.

Нохой сургалтын төв нь сургалтын танхимууд автобусны буудлуудтайн дээр 26 нохойн мал эмнэлгээс бүрдэнэ. Гадна талдаа 9 автобус, цөөрөм, ашиглагдахаа больсон метроны зам, вагонууд гээд сургалтын хэрэгслүүдээр бүрэн тоноглогдсон.

Хэдийгээр америкийн цагдаагийн хүчинд үйлчилж буй нохдын тоог албан ёсоор бүртгэсэн тоо баримт байхгүй ч Цагдаа Нохойн Ассоциацийн (USPCA) тооцоолсноор 10,000 орчим байдаг аж.

Нью-Йоркийн Стормвиллд орших 72 акр сургалтын талбайд 13 сая долларын өртгөөр бэлтгэж буй тээврийн удирдах газрын 50 нохдыг бэлтгэдэг байна. Эдгээр ноход нь Нью-Йорк, НьюЖерси болон Коннектикут мужуудын метро, автобус, галт тэргэнүүдэд ажиллагаагаа явуулж жил бүр 2.7 тэрбум аяллын аюулгүй байдлыг ханган ажилладаг байна.

Бусад орнуудын туршлагыг харахад нэгдсэн нэг нохойн сургуультай алба хаагч болон нохойгоо нэгдсэн сургалтын хөтөлбөрөөр сургадаг боловч ашиглалт нь өөр өөрсдийн чиглэл болох хил хамгаалах, аврах эрэн хайх, гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг нь энэ салбарын хөгжлийн гол хүчин зүйл болж байна.

Дүгнэлт

Сүүлийн жилүүдэд цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагаас гадна гааль, хил хамгаалах, төрийн тусгай хамгаалалт, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, харуул хамгаалалтын /олон улсын нисэх буудлын аюулгүй байдал, хамгаалалтын алба, төмөр замын цэрэгжүүлсэн байгууллага, хувийн хамгаалалтын/ байгууллагууд өөр өөрсдийн хуулиар хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэхдээ албандаа нохой ашиглах явдал өргөжсөөр байна. Эдгээр байгууллагуудад албанд нохой сургаж дасгалжуулах ажлыг урьд нь Цагдаагийн байгууллагын Эрэлч нохойн албанд ажиллаж байсан хүмүүс удирдан явуулж байна.

Цагдаа болон хилийн алба, гаалийн нохойн сургалтыг хуучин уламжлалт аргаар гэмт хэрэг илрүүлэх, хил зөрчигчийг илрүүлэх, баривчлах, хуяглан хүргэх, хилийн манааны сонор сэрэмж, үүрэг гүйцэтгэх чадварыг нэмэгдүүлэх, хилийн болон дотоодын нисэх, төмөр замын гаалийн шалгалтыг чанаржуулж, хар тамхи, мансууруулах бодисын шалгалтыг

чангатгах, хориотой бусад /ноолуур, спирт, арьс г.м/ бараа хилээр оруулах, гаргах оролдлогыг таслан зогсоох, илрүүлэх үүргийг хэрэгжүүлэхэд нохойн сургалт, давтан сургалт, сургалт явуулах орчин онцгой чухал юм. Жишээ нь: **хилийн албанд** ашиглах нохойг уул ус, ой мод, байгалийн бартаа саад бүхий 10 км-ээс багагүй алслалтай орон зайд сургалт явуулдаг бол, **цагдаагийн албанд** ашиглах нохойг хотын гадна, хүн цөөн, сийрэг орчноос хүн ам төвлөрсөн хөл хөдөлгөөн ихтэй орчин руу сургалтыг хүндрүүлсэн нөхцөлөөр хийдэг.

Гаалийн чиглэлд нохойг онгоц, тээврийн хэрэгсэл, галт тэрэг, том агуулах савнуудад үзлэг нэгжлэг хийх дадал суулгах, **онцгой байдал** гэхэд хүний шарил, эд эрхтэн, цогцос хайх гэх мэт ажилд нохойг сургагчийн хамт бэлтгэх шаардлагатай байдаг тул сургалтын бааз маань энэ бүх шаардлагыг хангасан байхаар зохион байгуулагдсан юм.

Гадаад улс орнуудын болон өөрийн орны туршлага, гэмт хэрэг зөрчлийн өнөөгийн нөхцөл байдал, практик хэрэгцээг судалж үзэхэд албаны кинологийн нэгжүүдийн үйл ажиллагааг хөгжүүлэх, цаашид бэхжүүлэх үйл ажиллагааны дараах чиглэл нэгэнт тогтжээ:

Санал

1. Кинологийн албаны ажилтнуудыг сонгон шалгаруулж авах.
2. Албаны нохойн албадын албаны нохойг эрж сонгох, өсгөж үржүүлэх, ашиглах.
3. Кинологийн салбар нэгжүүдийн үйл ажиллагаанд судалгаа, дүн шинжилгээ хийх, тэдгээрийн үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох.
4. Хууль сахиулах албаны кинологийн асуудлыг орон нутгийн төрийн захиргааны байгууллага, бусад төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажиллагааг өргөжүүлэх.
5. Кинологийн алба, нэгжүүдийн сургалт, материал техникийн суурийг хөгжүүлэх, бэхжүүлэхэд чиглэсэн зохион байгуулалт-практикийг хэрэгжүүлэх.
6. Албаны нохойн зоо-мал эмнэлэгийн шинжилэх ухааны үндэстэй байгуулах.
7. Албаны нохойг сургах арга зүй, ашиглах тактикийг боловсронгуй болгох;
8. Албаны кинологийн гадаадын болон өөрийн тэргүүний туршлагыг судалж, нэгтгэх, түгээх практикт нэвтрүүлэх зэрэг.

Үйл ажиллагааны дурдсан чиглэлүүдийг хэрэгжүүлэхэд Кинологийн албаны сургалтын нэгдсэн төв байгуулах шаардлага тулгарч байна. Албаны нохойн тасаг, хэлтэс, нэгжүүдэд хийсэн судалгаанаас үзэхэд:

-Стандартын дагуу барьж, төхөөрөмжилсөн “тусгай ажиллагаа”, “харуул хамгаалалт”-ын нохойн сургалтын хотхон байхгүй; Хот суурин газарт танхимын /онолын/ сургалт явагдах тул одоо байгаа нөхцөлөө сайжруулах замаар үйл ажиллагаагаа зохион байгуулах бүрэн бололцоотой юм. Гол сургалт нь хээр явагддаг тул хээрийн сургалтын байр, талбайтай болох шаардлагатай.

-Тусгай бэлтгэлийн сургалтад ашиглах хар тамхи, тэсэрч дэлбэрэх бодисийн орлуулагчийн ашиглах хугацаа дууссан;

-Аль ч албанд нохойн мэргэжлийн эмч, зоо-техникч дутмаг;

Иймд албаны кинологийн тогтвортой тасралтгүй хөгжлийг хангах, Үндэсний сургалтын нэгдсэн тогтолцоог бий болгох, хууль сахиулах үйл ажиллагаанд кинологийн орчин үеийн шинжлэх ухааны ололт, сургалтын шинэ технологи, арга зүйг нэвтрүүлэх, хөгжлийн ойрын болон хэтийн төлвийг тодорхойлсон эрх зүй зохион байгуулалт, санхүү-эдийн засгийн төрийн бодлого, үзэл баримтлалыг боловсруулж хөгжүүлэх хэрэгцээ шаардлага тулгамдаж байна.

Энэ ажлыг хийж гүйцэтгэхийн тулд дараах арга хэмжээг ойрын болон хэтийн төлөт, чиг хандлага, гадаад, дотоодын кинологийн тэргүүний ололт амжилт, туршлагад тулгуурлан тодорхой үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Нэгдүгээр үе шат. 2022-2024 он.

1. Монгол Улсын албаны кинологийн хөгжлийн чиг хандлага, кинологийн сургалтын Үндэсний төвийн бүтэц зохион байгуулалт, сургалтын чиг хандлагыг тодорхойлсон бодлого үзэл баримтлал боловсруулж, УИХ, Засгийн газраар батлуулах;

2. Хууль сахиулах албаны кинологийн шинжлэх ухааны үндсийг боловсруулах, сургалтын арга зүй, арга, аргачлал, техникийн журмыг боловсруулах, сургалтын үе шат (анхан шат, мэргэшүүлэх, дасгалжуулалт), мэргэшлийн чиглэлийг (ерөнхий эрэн сурвалжлах, харуул-хамгаалалт, тусгай мэргэшсэн мөрч, эрэлч,

Ажлын үр дүнг хуульчилж, мөрдөх

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠴᠠᠭᠳᠠᠭᠠ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

аврагч, холбоочин гэх зэрэг) нарийвчлан тогтоох, хичээлийн хөтөлбөрийг боловсруулах;

3. Кинологийн сургалтын үндэсний төвийн орон тоо, бүтэц, удирдлага зохион байгуулалтын зураглал, харъяаллыг нарийвчлан тодорхойлж, санхүүжилтийн эх үүсвэрийг тогтоох, сургалт, үржүүлэг, эмнэлэг, дадлагын байр, сургалтын танхимын болон хээрийн дадлагын цогцолборыг барьж байгуулах байршил, санхүү-эдийн засгийн тооцоог боловруулах;

4. Кинологийн сургалтын Үндэсний төв байгуулахтай холбоотойгоор зарим хууль тогтоомжид нэмэлт өөрчлөлт оруулах (Үзэл баримтлал, танилцуулга, төсөл);

5. Кинологийн сургалтын Үндэсний төвийн үйл ажиллагааны болон дотоод журам, Цагдаа, Онцгой байдал, Хил, ШШГ, ШШҮТ болон кинологийн чиг үүрэг бүхий төрийн бусад байгууллага, орон нутгийн төрийн захиргааны байгууллага, Гаалийн болон иргэний агаарын тээвэр, төмөр замын байгууллагуудтай хамтран ажиллах кинологийн чиглэлийг тодорхойлох, хөтлөгч болон нохойн сургалтын агуулга стандарт, хөтөлбөрийн төсөл боловсруулах;

6. ХЗДХ-ийн яамнаас Кинологийн сургалтын Үндэсний төв байгуулах тухай төсвийг батлуулах.

Хоёрдугаар үе шат. 2024-2026.

1. Төв аймгийн Лүн сумын 3 дугаар багийн Цэргийн анги шинэ хороонд байрлах хуучнаар Нийгмийг Аюулаас Хамгаалах Яамны Хилийн ба дотоодын цэргийн ерөнхий газрын 0267 дугаар тусгай салбар буюу албаны нохойн төв сургуулийн 12,3 га газрын хуучирсан объектуудыг сэргээн засварлах, өргөжүүлэх, Кинологийн Үндэсний төвийн барилга байгууламжийг барьж ашиглалтад оруулж үйл ажиллагааг эхлүүлэх;

2. Гадаадын зарим улс орнуудад мэргэжилтэн сургагч багш нарыг бэлтгэх.

3. Гадаадын сайн үүлдрийн нохойг шилж сонгон үржүүлэх ажлыг биологийн болон зоо- мал эмнэлэгийн шинжлэх ухааны үндэстэйгээр эхлүүлэх;

4. Монголын цэвэр үүлдрийн нохойг тусгайлан үржүүлж, албаны чиглэлээр

сургах боломжийг судлах, сургах арга зүй, технологи боловсруулах;

5. Нохдыг зөвхөн албаны чиглэлээр бус бас гоёлын, хоточ, анчин болон бусад чиглэлээр үржүүлэх боломжийг судлах, кинологийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа төрийн бус байгууллагатай хамтран ажиллах;

6. Төвийг цаашид аж ахуйн тооцоон дээр ажиллуулах бэлтгэлийг хангах;

7. Гадаад улс орнуудад хэрэглэж байгаа шинэ арга хэрэгсэл, түүний дотор албаны нохойг бэлтгэхэд GPS системийг ашиглах, Германы “Кохерын арга”,)

Эдгээр арга хэмжээг авч хэрэгжүүлснээр ХЗДХ-ийн яамны дэргэдэх Кинологийн Үндэсний төв байгуулж , тогтвортой хөгжүүлэх боломж нээгдэх юм.

Ашигласан материал:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992 он
2. Цагдаагийн албаны тухай хууль 2017 он
3. Дотоодын цэргийн тухай хууль 2017 он
4. Монгол Улсын хилийн тухай хууль 2016 он
5. Гэрээт харуул хамгаалалтын тухай хууль 2000 он
6. Тагнуулын байгууллагын тухай хууль 1999 он
7. Төрийн тусгай хамгаалалтын тухай хууль 1995 он
8. Гаалийн тухай хууль 2008 он
9. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль 2017 он
10. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2017 он
11. Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль 1999 он
12. Думбарай.А “Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт” УБ., 2000 1,2-р дэвтэр
13. <https://legalinfo.mn/mn>
14. <https://surgalt.police.gov.mn/p/3800>
15. <http://bpo.gov.mn/content/300>
16. <http://www.uab.nema.gov.mn/p/20>
17. <https://cd.gov.mn/c/491>
18. <https://www.customs.gov.mn/>

ХАР ТАМХИТАЙ ТЭМЦЭХ ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТҮҮХЭН УЛАМЖЛАЛ, ЭРХ ЗҮЙН ЭХ СУРВАЛЖ

LEGAL SOURCES AND HISTORICAL TRADITION OF POLICE DEPARTMENT FIGHTING AGAINST DRUG

Г.Өлзийбуян

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Ulziibuyan G.

University of Internal Affairs, police major

Хураангуй. Хууль цаазын бичиг, түүхийн эх сурвалжүүдийг шүүж, түүн дотроос хар тамхитай тэмцэж байсан, тэдгээрт оногдуулсан ял шийтгэл, тоон мэдээнд үнэлэлт өгч, түүхэн уламжлалыг тодорхой цаг хугацааны үечлэлд оруулахыг зорив. Ялангуяа бусад үйл явдал, нөхцөл байдлыг хар тамхитай тэмцэх үйл ажиллагааны агуулга, хэрэгцээ шаардлагатай уялдуулан судлаачийн дүгнэлт хийхдээ тодорхой эх сурвалжийг дурьдахыг зорилоо.

Энэхүү өгүүлэлд 1830 он хүртэл яагаад Монгол нутагт хар тамхины хэрэглээ тун бага, Монголчуудын дунд байгаагүй шалтгааныг олж, түүнийг тариалж эхэлсэн, хэрэглээ тархсан, мансуурал, түүний шалтгаан, хэрэглээний өөрчлөлт, бусад орнуудын зохион байгуулалттай бүлэглэл сонирхож эхэлсэн зэрэг энэ төрлийн гэмт хэргийн түүхэн зураглал /history mapping/-ын талаар бичсэн болно.

Abstract: By sifting through the legal and historical sources, among them, the fight against drugs, the punishments imposed on them, and the numerical data were evaluated, and the historical tradition was put into a periodization of a certain time. In particular, it is intended to mention specific sources when making a researcher's conclusion in relation to other events and situations with the content and needs of anti-narcotics activities.

Mainly from this, until 1830, the reasons why drug use in Mongolia was very little and it was not among Mongolians, they started to cultivate it, the spread of drug use, Mongolian drug addiction, its causes and changes in use, and organized gangs in other countries became interested in this type of crime. Tried to release /history mapping/.

Түлхүүр үг: Түүхийн таамаглал, танин мэдэхүй, биологийн дээж, нүүдэлчин соёл, түүхийн эх сурвалж, намуу цэцэг, мансууруулах ургамал, мансууруулах эм, мансууруулах бодис, газар тариалан, үйл явдлын уялдаа, эрх зүйн хэрэгцээ, экосистем

Key word: Historical assumptions, cognition, biological samples, nomadic cultures, historical sources, poppy, narcotic plants, narcotics, drugs, agriculture, coherence of events, legal needs, ecosystems

Хүн хөгжлийнхөө эхэн буюу ан ав хийхээс өмнө /Юваль Ной Хараригийн томъёолсноор “Танин мэдэхүйн хувьсгал”¹/ үед айдас түгшүүрээс түр зуур ангижрах, “сүнстэй харьцах”, “хүч чадал” олох зэрэг зан үйлдээ ч хүнсний гол хэрэглээ болсон ургамал, үр жимс, тариа, буудайг ашиглан мансуурч байсан байж болох юм. Гэвч үүнийг өнөөдрийн бидэнд олдсон архелогийн болон бусад олдвороос илрүүлэх бараг боломжгүй учир таамаглахаас өөр аргагүй.

Харин Перугийн уугуул овог болох Инкачууд өргөл болгох хүнээ коканы

навчаар мансууруулдаг байсан нь цаг хугацааны хувьд анхдагч биологийн дээж болон хадгалагдаж байна.

Эфирийн тос /ихэнхи эфирийн тос бактер, вирусын эсрэг, ариутгах, тайвшруулах, эрч хүч өгөх нийтлэг шинж чанарыг агуулдаг/ агуулсан ургамал /бамбайн үндэс, өндөр зоосон цэцэг, далийн ягаан цэцэг гэх мэт/-ын найрлага, тайвшруулах үйлчилгээ, түүний хүнд үзүүлэх нөлөөллийг таньж мэдсэн мэдлэг дээр уламжлан утах², үнэртэж хэрэглэдэг байжээ.

¹ Юваль Ной Харари. Sapiens Хүн төрөлхтний товч түүх. УБ. 2017.

² Эфирийн тосны эмчилгээний хэд хэдэн арга байдгийн хамгийн эртний уламжлалтай нь,

Хууль сахиулахуй

Химийн шинжлэх ухааны үсрэнгүй хөгжлийн үр дүн, олон удаагийн дайн, байлдааны явцад хүн төрлөхтөн унтуулдаг, мэдрэл алдуулдаг³ бодисын нээн, ашиглаж эхэлсэнээр хар тамхи, мансууруулах бодисын хамаарал, хор нөлөөг тун хожуу мэдэрч, хяналтандаа байлгахыг зорьж байна.

Бидэнд одоогийн байдлаар мэдэгдэж байгаа Эртний Хятадын Хань⁴ улсын түшмэл Сыма Цянийн бичсэн "Ши цзи" /Түүхэн тэмдэглэл/-д⁵ дурьдагдсан Хүннү гүрэний хуулиас эхлэн "Их засаг", "Арван буянт номын цагаан түүх", "Алтан хааны цааз", "Түмэн засагт", "Лигдэн хааны цааз", "Халхын үйсэн дээр бичсэн цааз", "Дөчин дөрвөн хоёрын их цааз", "Халх журам", "Зарлигаар тогтоосон гадаад монголын хууль зүйлийн бичиг" зэрэг олон цааз гарч үйлчилж байжээ.

Дээрх хууль, цаазын бичгүүдэд Монголчуудын ахуй амьдрал, аж байдлын холбогдолтойгоос гадна тооллогоор хүний тоо дарагдуулах, хувиараа ламд шавь орох, цэргийн албан хаагч хувиараа сахил хүртэх, удаан хугацаагаар холдсон төрөл садан урагтаа буцаж орохыг үл зөвшөөрөх, цэрэг хөдөлгөхгүй байх, хориглосон бараагаар наймаа хийх /булга, хүн орхоодой гэх мэт/, зөвшөөрөлгүй зэвсэг авах, нутаг, хил зөвшөөрөлгүй давах, хил давж гадаад улс руу оргох, галзуурсан хүнийг харгалзах, түймэр тавих, булш ухах, гадуур явалдах, мал харваж алах, лам, шавь нар хийдээс дур мэдэн гарах зэрэг гэмт хэрэг бүртгэгдэж, шийтгэгдэж байсан талаар архивт хадгалагдан үлджээ.

Төв Азийн өндөрлөгт суурьшсан Монголчуудын өвөг дээдэс МЭӨ 2600 орчим жилийн тэртээгээс Ся улсын⁶ "Шар эзэн

хаан"-тай тэмцэлдсэн Хуной⁷ аймгаас анхлан түүхийн тавцанд гарч, Хятадын анхны түүхэн угсаа болох Шань-Инь⁸ улсын түүхэн эх сурвалжид тэмдэглэгдэн үлдсэн цаг хугацаанаас эхлэн төр, улсаа байгуулан харъяат ардаа засаглаж байснаас 1831 /Төр гэрэлтийн 10-р/ он хүртэл хугацааны хууль цаазийг бичиг, эх сурвалжийг судалдаг эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлд Монголчуудын хар тамхины тариалалт, боловсруулалт, хэрэглээ, худалдааны талаар тодорхой мэдээ, сэлт байхгүй.

Монгол Улсад анх хар тамхи болон мансууруулах бодис хэрэглэх, борлуулах явдлыг хориглосон хууль цаазын бичиг, ял, шийтгэл оногдуулсан түүхийн эх сурвалжийг доктор, профессор Л.Эрдэнэбаяр, Мансуурлын эсрэг үндэсний төвийн тэргүүн Л.Азбаяр, доктор, профессор Ж.Болдбаатар, Б.Болдбаатар нарын судалгаа, эрдэм шинжилгээний материал, гарын авлага, Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, Цагдаагийн ерөнхий газар зэрэг чиг үүргийн байгууллагуудаас санаачлан зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, хуралд тавигдсан илтгэл, өгүүлэлүүдээс судлахад Төр гэрэлтийн 10-р⁹ /1831/ онд тухайн үед "Хүрээнд сууж хэрэг шийтгэгч сайдын яам"¹⁰-ны /Манж чин улсын төр засаг/ сан хөмрөгийн баримтад дурьдагдсан "цавчих, хөвчдөн алах, цөлөх ялыг зэрэг бууруулах дураар зоос цутгахыг цаазлах, хар тамхи худалдсан хүмүүсийг яллах тухай хуульчилсан шийдвэрийг зарласан бичиг захидлын дагаварууд"-д¹¹ тэмдэглэсэн байна.

Харин Бадаргуулт төрийн 33-р¹² /1907/ оны орчимд албат Чанбай Хэшэри

халаасан эфрийн тосны уурыг үнэртэх арга юм. (Aromatherapy)

³ Орчин үеийн мэдээ алдуулалтыг 1846 онд анх хийсэн өгөөд үүнээс өмнө цөөн хэдэн хагалгааг өвдөлт намдаахгүйгээр эсвэл опиум эсвэл согтууруулах ундаа хэрэглэсний дараа хийдэг байжээ.

⁴ Хань улс (хятадаар: 朝; МЭӨ 202 - МЭ 220) бол Хятадад оршин тогтнож байсан улс юм.

⁵ <https://mn.wikipedia.org/wiki/Модунь-Шаньюй>. 2022.09.14

⁶ МЭӨ 2070-1675 оны хооронд Хатан голын сав газар оршин тогтнож байсан Хятадын анхны төрт улс юм.

⁷ (хят. 匈奴, *Xiōngnú*) нь НТӨ 209 – НТ 93 онд оршиж байсан монголын газар нутагт оршиж байсан нүүдэлчдийн холбоот улс юм.

⁸ Шан улс нь МЭӨ 1600-1046 оны орчимд оршин тогтнож байсан эртний Хятадын төрт улс юм.

⁹ Төр гэрэлт (1782–1850; 68 насалсан) – 1820–1850 онд төр барьсан Чин улсын наймдугаар хаан, манж хүн байв.

¹⁰ 1765 онд Харчины ноён Хутурингаа Халхын Хүрээнд томилогдож ирж, Түшээт хан аймгийн туслагч жанжин Санжайдоржийн гарт төвлөрөөд байсан эрх мэдлийг "Зарлигаар зарсан Хүрээнд сууж хэрэг шийтгэгч сайд" хэмээх албан тушаалын хувьд шилжүүлж авхад, Манжийн хаан хэрэг шийтгэх "захирлага тамга" олгосноор Хүрээний сайдын газар байгуулагджээ.

¹¹ Хар тамхитай тэмцэх газрын архив ХНЗ.1987-2011 оны хууль эрх зүйн акт. УБ. 2013. 1 дэх тал

¹² Бадаргуулт төр (1871–1908; 37 насалсан) – 1875–1908 онд өргөмжлөгдсөн манж Чин улсын арван нэгдүгээр хаан байв.

Ижэнь нь зарилгаар Илийн хил хязгаарыг¹³ байцаан шийтгэж, Монгол журганаас¹⁴ Монголын тухайд хэрэгжүүлсэн арван дөрвөн зүйлийн хяналт шалгалтыг гүйцэтгэх явцдаа Тэкэс гол¹⁵ орчимд нутаглаж байсан Уйгар айл жижиглэн худалдаа эрхлэхийн зэрэгцээ хар тамхи зарж байсан¹⁶ талаар аялалын тэмдэглэлдээ бичсэн байна.

Монгол Улсаар аялж байсан Марко Поло /1260-1299 он/, Н.Я.Бичурин /гэлэн Иакинф /1821 он/, Н.М.Пржевальский /1870-1873 он/, Жеймс Гилмор /1870 он/, П.К.Козлов /1899-1901, 1907-1909 он/, Эдгард фон Хартман /1919-1920 он/, И.М.Майский 1919-1920/, Хеннинг Хаслунд Кристенсен /1927-1930 он/ нар өөрсдийн аялалын тэмдэглэлдээ Монгол орон, Монголчуудын талаар тодорхой дурьдсан боловч Монгол хүн хар тамхи тариалсан, зарж борлуулсан, хар тамхи хэрэглэж байсантай таарч байгаагүй талаараа тэмдэглэн үлдээжээ.

Германы эрдэмтэн, доктор Аль Ивановскийн 1890-д оны орчимд Монгол орноор аялаад Германы Лейпциг хотноо хэвлүүлсэн “Монгол улс, угсаатны зүйн зураглал”¹⁷ номондоо “гаансаар тамхи татах нь Монгол орон даяар түгээмэл бөгөөд харин хар тамхины хэрэглээ цаашид нэлээн тархах шинжтэй байна. Зажилдаг тамхийг голдуу эмэгтэйчүүд хэрэглэдэг гэхдээ энэ зуршил нэг их тархаагүй” гэжээ. Үүнээс үүдэн яагаад Монголчууд энэ олон жилийн хугацаанд /1981 он хүртэл/ хятад хүнтэй хөрш, залгаа амьдарч байхдаа хар тамхинд донтож, улс хэмжээнд сэрэмжилбэл зохих аюул болон дэлгэрээгүй вэ? гэдэг асуулт гарч байна.

Судлахад Н.Я.Бичурин /гэлэн Иакинф/ Санктпетербург хотын Карл Кайны хэвлэлийн газарт 1828 онд хэвлүүлсэн “Монголын тухай тэмдэглэл” номондоо Монголчуудыг “бие биедээ нөхөрсөгөөр ханддаг, найрсаг, даарах, норох, өлсөхийг ажирдаггүй, бүдүүлэг, догшин авиргүй, таргаа исгэж архи хийдэг, сониуч, зальжин, хөгшдөө хүндэлдэг, хятадуудаас болгоомжилдог” гэсэн бол Н.М.Пржевальский Санктпетербург хотод

1875 онд хэвлүүлсэн “Монгол орон ба Тангудын газар нутаг” номондоо “Монголчууд бие эрүүл чийрэг, явган явах дургүй, Монгол эрэгтэй хамрын тамхи бүхий хөөрөг өвөртлөн явдаг, зуны улиралд айраг их ууна, махыг, ялангуяа хонины махыг хамгийн сайн мах гэж үзэж хэмжээлэшгүй ихээр иднэ, мал сүрэг нь аятай, тарган байвал өөр юу ч хэрэггүй, хэрээс хэтэрсэн сониуч зантай, угаас хятадуудад дургүй, эхнэр, нөхөр бараг тэгш эрхтэй” гэсэн байна.

- Монголчуудад нүүдэлчин амьдралд тохирсон шимийн буюу нэрмэл архи, айрагны хэрэглээ хангалттай байсан, хатуу архины хэрэглээг урд, хойд хөршөөс авчээ.

- Нүүдэлчин ахуй хамтын хөдөлмөрт үндэслэдэг учир хувь хүний хүмүүжилд гэр бүлийн гишүүдийн оролцоо өндөр, өв соёлыг хөдөлмөртэй хослуулсан үлдээх хүмүүжлийн өвөрмөгц аргатай байсан,

- Түүхэн үйл явцаас шалтгаалан урд зүгийн орон, ялангуяа Хятадыг аюул гэж үзэж, түүнд уусаж, нэгдэх, нөлөөнд автахаас эмээх нь хар тамхи хэрэглэхгүй байх нөхцөл болсон гэж судлаачийн хувьд дүгнэж байна.

Ахмад түүхч Г.Навааннамжилын дурдсанчлан, Чин улсын Бүрэн засагч (1861-1875), Бадаргуулт төр (1875-1908)-ийн үеэс Монгол газар нүүдлийн хятад тариачид ирэх нь нэмэгдэж, “Манжийн улс төрийн эрх буурч хятадууд эзэрхэж, нүүдэлчин, тариачин хятадаар Монгол орныг дүүргэж, газрыг эзлүүлэхээр өдий төдий иргэдийг шурган оруулж, атрыг хагалбарлуулан, бэлчээрийг хомсottoх явдал сар, жилээр гүнзгийрч ирсэн байна¹⁸

Манжийн чин улсын дотоод хямрал, гадаад дарамт шахалт нэмэгдэхийн хэрээр Монгол дахь хятадын нөлөө ихэсэж, “шинэчлэлийн бодлого” нэрийн дор Монгол улс руу чиглэсэн хятад иргэдийн урсгал хяналтгүй болж, газар тариалан эрхлэх, алт ухах, ан гөрөө хийх нь нэн их, дур зоргоороо болж, Монгол хятад хүмүүсийн харилцаа өргөжиж, хар тамхины төрлийн ургамал тариалж, хэрэглэх болсон талаар Ж.Баатар

¹³ Шинжаан (албан ёсоор *Шинжаан Уйгурын өөртөө засах бүс нутаг*)

¹⁴ Хязгаар мужийг захирах ерөнхий газар

¹⁵ Текес (Хятадаар: 特克斯河 - Текэсыхэ) нь Казахстан (дээд талын) болон Шинжаан-Уйгурын өөртөө засах орны (БНХАУ) (урсгалын доод талын) гол юм.

¹⁶ Монгол нутгаар зорчсон тэмдэглэл /1688-1911/. Орчуулсан Гэрлээ Б. УБ. 2021. 215 дахь тал.

¹⁷ Аль Ивановский. Монгол улс, угсаатны зүйн зураглал. Герман улс. 1892

¹⁸ Галсангийн Навааннамжилын бүтээлийн дээжис. Эрхэлсэн Чулуун Ч.УБ. 2011. 118 дахь тал.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

“Ил ба далд түрэмгийлэл”¹⁹ номондоо тодорхой дурьдсан байна.

Монголчууд монгол хятдаар хольж ярих, хятад хувцас өмсөх, эмэгтэйчүүд хятад хүнтэй гэрлэх, хятадын бараа, таваарт дасаж, дууч эмс, ший янгууны газар Монгол эмэгтэйчүүд ажиллаж, Нийслэл хүрээнд 70 гаруй мянга, Хиагтад 3 мянга, Улиастай, Ховдод тус бүр 2.5 мянга хятад иргэд оршин сууж суурин газар амьдарч байгаа хүн амын 65 хувийг эзлэх болсон талаар Майский²⁰ тэмдэглэсэн байдаг.

Бадаргуулт төрийн 4-р (1879) оны 10 сарын 23-нд Хан уулын чуулган даргын тамгыг хамаарсан дэд чуулганы дарга Халхын Очирбат Түшээт хан Насанцогтын өргөсөн бичигт, *“Ивэн, Бургалтайн зэрэг газар иргэд дураар Монгол засаг хошууны нутаг газрыг эзэлж, газар хагалж... тариа, хар тамхи тарьж, Монгол эмс охидтой хольцолдон зууралдаж суусан нь даанч зүрх их, цаазалсныг зөрчин явжээ...”*²¹

Монгол Улс 1911 онд тусгаар тогтнолоо сэргээн тунхагласан /Монголын төр засаг/-ны дараа хар тамхины аюулыг таслан зогсоох талаар арга хэмжээ авч эхэлсний илрэл нь 1912 оны 6 дугаар сарын 27-ны өдөр Богд хаанаас гаргасан зарлиг юм.

Үүнд *“...Хар тамхи хэмээгч бодис хамаг хортой бузар юм мөн хэмээх тул үүнээс урагш манай монгол нутагт тэрхүү хар тамхи хэмээгчийг элдэв хүн татаж хэрэглэх ба худалдааны пүүс, дотор газраас худалдан өгөх, манай улсад тарианд тарих явдлыг нэгэн адил чангалан цаазалсугай. Хэрэв зөрчих аваас монгол хүн бол хүнд цээрийг үзүүлэн шийтгэж, иргэн хүн болвоос худалдааны албан газар хураан авч, түлж сүйтгээд уг иргэнийг шууд үлдэн хөөж дахин монгол газар ирж худалдаа хийхгүй болгосугай ...”* гэж дурджээ.

Энэ үед “шинэчлэлийн бодлого”-ын нөлөөгөөр үе шаттайгаар хэрэгжүүлсэн дээрх бодлогын нөлөөгөөр Монголчуудын амьдарлын хэв маягт өөрчлөлт орж суурин амьдралын сөрөг тал болсон архиан согтуурах, мансуурах, мал дамлан зарах, мөрийтэй тоглох, гал түймрийн зэрэг гэмт хэрэг бүртгэгдэж эхэлсэн байна.

1915 оны Хиагтын Гурван улсын гэрээ²² нь Монгол нутгийг зорих хятад иргэдийн тоо дахин өсөн нэмэгдэх нөхцлийг бүрдүүлж 1911 оны Үндэсний эрх чөлөөний хувьсгалын тэмцэл хөдөлгөөнөөс дүрвэн зугтсан 13000 шахам хятад худалдаачид, тариачид, энгийн иргэд эргэн ирж урьдны ажлаа сэргээн үргэлжлүүлэх болсон нь арилжаа, худалдааны хувьд төдийгүй Монгол дахь хятадын газар тариалангийн сэргэлтэнд нөлөөлжээ.

Олноо өргөгдсөний 6 дугаар /1916/ оны 12 дугаар сарын 30-нд Богд хааны зарлигаар “Нийслэл хүрээний тойрон газруудыг цагдан сэргийлэх дүрэм хэмжээ тогтоохуй нь”-ын арван хоёрдугаар зүйлд “Цагдан сэргийлэгчид нийслэл хүрээний газар аливаа хүн буудаллан цуглах ба будаа идэх, цай уух зэрэг олон хөлийн газруудыг цагдан харгалзаж, тогтоосон дүрмийн ёсоор дагаж явахыг хичээмэй. Хэрэв тэдний цуглагчид дотор зөрчилдөх, хэрэлдэн шуугилдах ба мөрийцөн наадах, архи уух, хар тамхи татах, мөн дэмий ёс бусчилан үг хэлэлцэх зэрэг муу самуун, гэм гаргах дор хүрэх аваас ятган ухуулж, дарангуйлан зогсоосугай.

Хэрэв дагахгүй зөрчвөөс харъяат албаны газар хүргүүлж уламжлан учрыг гаргаж дээд яамнаа мэдүүлж залхаан шийтгүүлвээс зохимой”²³ гэжээ. Үүнээс үзэхэд 1916 оны 12 дугаар сарын 30-нд Шүүн таслан хэргийг бүгд захиран шийтгэх яамнаас Богд эзэн гэгээнд айлгаж, толилуулсаны дагуу Нийслэл хүрээнд цагдан сэргийлэх албаны газар байгуулж, харъяалах газар нутгыг хуваарилан, гүйцэтгэх чиг үүргийг тодорхойлж, хүний нөөцийн тоо, зэрэг дэвийг тогтоон, албаны хувцас өмсөх, зэвсэг хэрэглэх эрхийг олгосон байна.

Энэ цаг хугацаанаас эхлэн Монгол төрийн цагдаагийн байгууллага Хар тамхитай тэмцэх үүргийг хүлээх болсон байна.

Энэ төрлийн гэмт хэргийн нөхцөл байдал хүндэрч, ялангуяа Монгол Улсад амьдарч байсан Гуулин улсын /Солонгос/ 5 иргэн Алтанбулаг орчим хар тамхи тариалж байсныг илрүүлсэн, 1914 онд хятадын иргэн Цей Там, Мие Баочан нар нийт 532 гаруй

¹⁹ Баатар Ж. Ил ба далд түрэмгийлэл. УБ. 2021.

²⁰ Майский И.М. “Современная Монголия” Эрхүү. 1921. /орчуулгын бүтээл/

²¹ МУУТА, Х-М1, ХН-1, Б-5726, нуг-4

²² Энэ гэрээгээр Монгол Хятадын эзэн эрхийн дор орших автономит улс байхаар тогтжээ

²³ Хүрэлбаатар Т, Чулуунбат Д нар. Монголын цагдаагийн байгууллагын түүхийн зарим баримт бичгүүд. УБ. 2011. 6, 11 дэх тал.

жин /315 орчим кг/ хар тамхи хоёр тэмээнд ачиж тээж ирсэн гэх зэргээр олноо өргөгдсөн Монгол Улсын үед буюу 1911-1924 онд холбогдох хар тамхитай холбогдох 50 гаруй баримт манай архивын сан хөмрөгт хадгалагдаж байна.

Хууль журмыг сахин хэрэгжүүлэх үүргийг тухайн үеийн Богдын Засгийн Газрын тагнуул, дотоод аюулгүй байдал хариуцсан байгууллагууд болох Дотоод яамны “Нийслэл Хүрээ, Маймаа хотын иргэдийн хэргийг хамааран шийтгэх түшмэл”-ийн газар болон Цэргийн яамны харьяа Цагдан сэргийлэх газар²⁴ хүлээж, 1921 оны зургаадугаар сарын 21-нд “Хар тамхийг цаазалсан тухай бичиг”-т “Монгол хүн хар тамхи худалдан авах буюу татахыг цаазлан зогсоох бөгөөд гадаадын хүн хязгаарт тээн оруулж ирвэл худалдаалахгүй болгон шийтгэсүгэй” гэжээ. Энэ тухай зарлан ухуулах, ард иргэдэд мэдүүлэхийн тулд ухуулах хуудсыг Хүрээ, Маймаа хотуудад наахыг даалгах зэргээр хар тамхитай тэмцсээр ирсэн түүхтэй.²⁵

Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулгын ивээл дор 2019 онд зохион байгуулсан “Богд хаан-150 Түүх, өв соёл” олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд Монгол Улсын Боловсролын их сургуулийн Түүхийн тэнхим, доктор (Ph.D), профессор Ц.Гантулга “Богд хаант Монгол Улсын Засгийн газар хар тамхины эсрэг тэмцсэн нь”²⁶ сэдэвт илтгэлдээ Богд хаант /Олноо өргөгдсөний/ Монгол Улсын засгийн газраас энэ талаар авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний талаар маш тодорхой дурьдсан байна.

Монголчууд өөрийн төр улсыг сэргээн байгуулж, урьд цагийн хар сүүдэр болсон хар тамхины хороос иргэдээ хамгаалсан, тэмцсэн талаар маш дэлгэрэнгүй, тодорхой эх сурвалжтай дурьдсан энэ илтгэл судлаач миний хувьд “алт”-аар үнэлэгдэх бүтээл билээ.

Иргэдийн дунд энэ төрлийн эм бодисын хэрэглээ тэлж, гэмт хэрэгт холбогдсон этгээдүүдийн нас нь залуужиж, хураагдсан бодисын хэмжээ нэмэгдэж, гэмт хэргийн гадаад, дотоод нөхцөл байдал хүндэрч байгаагаас шалтгаалан хариуцсан нэгжийг байнга өргөтгөж, бие даасан

байдалтайгаар, бодлого хэрэгжүүлсэн, нэгдмэл байгууллага болгон өргөтгөж байна.

Гэвч Хар тамхитай тэмцэх газрыг байгуулсанаар энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх нь зөвхөн нэг газрын үүрэг мэтээр бусад алба хаагчдад ойлгогдож, мансууруулах төрлийн ургамлыг таних, түүж боловсруулах, хэрэглэх байдал /мэдлэгийн түвшин/ цагдаагийн алба хаагчдаас илүү байгаа нь хар тамхитай тэмцэх газраас хийсэн судалгаагаар харагдаж байна.

Гэтэл Монгол оронд мансууруулах болон донтуулах үйлчилгээтэй бодис бүхий ургамал болох намуу, зэрлэг олс, зээргэнэ, лантанз зэрэг 9 овог, 11 төрөлд хамаарах 18 зүйл ургамал нь манай улсын 14 аймгийн 49 сумын нутаг дэвсгэрт 15,000 орчим га талбайд ургадаг болох нь судалгаагаар тогтоогджээ.

Монгол Улсын Байгаль орчны сайд, Эрүүл мэндийн сайдын хамтарсан 1995 оны 10 дугаар сарын 24-ний өдрийн 139/А/148 дугаар “Жагсаалт батлах тухай /Монгол оронд ургадаг мансууруулах бодис бүхий ургамлын жагсаалт/ тушаалын хавсралтад заасан Мансуурлагч намуу /*Paraver somni ferum*/ Газрын дундад тэнгисээс гаралтай, Таримал олс /*Connabis sativa*/ Энэтхэгээс гаралтай, Хогийн олс /*Cannabis ruderalis*/”²⁷- нь зөвхөн үрээр үржиж, атаршсан талбай даган ургадаг бөгөөд Монгол Улсад газар тариалан эрхэлж байсан хятад голдуу иргэд үрээр тариалсан нь салхиар тоос хүртээдэгээс шалтгаалан тариалангийн бүс нутагт тархан ургасан, завсрын унаган ургамал ангилалд багтаж байна.²⁸

Ургамалын тархац-нөөцийн судалгаанаас харахад экосистемийн цөлжилт, талхагдлын явц идэвхижиж байгаа өнөө үед хуурай, гандуу нөхцөлд сайн ургадаг *Cannabis*-олс төрлийн ургамалууд өөрийн тархацаа тэлж, талхалагдсан экосистемд зонхилох байр суурь эзлэх болсон байна. Судлаачийн хувьд дэлхий ертөнцөд өрнөж байсан тухайн үеийн үйл явдлуудын цар хүрээнээс шалтгаалан Монгол Улсад нөлөөлж байсан нөлөөллийг харгалзан доорх цаг хугацааны үечлэл гаргаж болох байна

²⁴ 1917 оны 02 дугаар сарын 20-нд Богд хааны зарлигаар байгуулагдав.

²⁵ МУУТА, Х-М1, ХН-1, А-8-1-382.

²⁶ Гантулга Ц. “Богд хаант Монгол Улсын Засгийн газар хар тамхины эсрэг тэмцсэн нь. УБ. 2019.

²⁷ Төрийн мэдээлэл сэтгүүл УБ. 1995. №11.

²⁸ Өлзийхутаг Н. БНМАУ-ын ургамлын аймаг ургамалжилтын судалгаа. Тэргүүн боть. УБ. 1979. 25 дахь тал.

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ДЭРГЭДЭХ ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГА

1838 он хүртэл хугацаанд:

Түүхийн эх сурвалж, архелогийн олдвор, эд өлгийн зүйл, уламжлал, үлгэр домогт хар тамхи, мансуурах, мансуурч байсан талаар тодорхой мэдээлэл одоогийн байдлаар байхгүй. Гэвч энэ нь мансуурч байгаагүй, энэ төрлийн ургамал, бэлдмэлийг мэддэггүй байсан гэж үзэж болохгүй. Миний таамаглаж байгаагаар ардын уламжлалт эмчилгээнд ургамлын тайвшруулах шинж чанарыг эртнээс таньж, ашиглаж байсныг үгүйсгэх аргагүй. Гэвч цаг хугацааг тодорхойлох боломжгүй байна.

1838-1910 онуудад:

Хятадууд тариалж өөрсдөө хэрэглэж байсан. Гэвч тухайн үеийн ихэс, дээдсийн санааг зовинуулах, хууль цаазаар хориглох хэмжээнд хүртлээ нөхцөл байдал муудаагүй байсан. Дээрх хугацаанд Монгол нутгаар хятад иргэд онцгой хяналттай, богино хугацаагаар, тодорхой маршрутаар зорчдог байсан тул хар тамхины хэрэглээ Монголчуудад байхгүй байжээ. Хар тамхи гэх зүйлийг Монголчууд хятадуудаар дамжуулан мэддэг байсан.

1911-1923 онуудад:

Хятадууд тариалж, мөн гаднаас оруулж ирж Монголчуудад хэрэглүүлэх болсон. Манжийн төр дэх хятадуудын оролцоо нэмэгдсэн, Монголд хандах хятадын хандлага өөрчлөгдсөнтэй холбогдуулан Монголчуудад гадны соёлын болон эдийн засгийн нөлөөлөл их болсон. Хятад дахь хар тамхины хэрэглээний тэлэлт нөлөөлсөн.

Мансууруулах үйлчилгээтэй ургамал, намуу цэцгийг зориуд тариалан боловсруулж хэрэглэж байсан. Мөн намуу цэцгийг Эхийн гол буюу Баянхонгор аймгийн Шинэ жинст сумын нутагт орших Эхийн голын баянбүрдэд хятадууд намуу цэцгийг тариалан түүнээс хар тамхи гарган авч байсан тухай түүх байдаг²⁹.

1923-1962 онуудад:

Хэдийгээр гадаадын худалдаа, хятад иргэдийг Монгол нутгаас гаргасан, хэрэгцээт барааг зөвхөн Зөвлөлт Орос Улс /тухайн үеийн/-аас нийлүүлж бусад улс орнуудын хувьд “хаалттай” болсон боловч 1911-1923 онуудад явуулсан бодлогын хор уршгаар Монгол улсад мансуурагч, зарим нэг донтогч

бий болсон байна. Мансуурах зуршлыг Монголчууд хадгалан үлдсэн.

Мансууруулах үйлчилгээтэй ургамал, намуу цэцгийг зориуд тариалан боловсруулж хэрэглэж байснаас гадна мэдээ алдуулах үйлчилгээтэй эм тариа хэрэглээ цагдаагийн байгууллагад бүртгэгджээ. Энэ хугацаанд хар тамхитай тэмцэх ажил сул, нэгдсэн бодлогогүй байснаас шалтгаалан “хэрэглэгч” бий болсон.

1963-1990 онуудад:

Сургуулийн сурагч, ТМС-д суралцагчдын дунд гутлын цавуу үнэрлэн мансуурах явдал цөөн тоотойгоор бүртгэгдэж, насанд хүрээгүй хүмүүсээс энэ төрлийн өвчнөөс буюу хорын донгоос шалтгаалсан нас баралт 1988 онд анх бүртгэгдэж эхэлсэн. Гадаадын /СЭВ-ийн орнууд/ иргэдээр дамжуулан Монгол нутагт ургадаг мансууруулах төрлийн ургамлыг таньж, боловсруулж, хэрэглэж сурсан.

1991-2010 онуудад:

Гадаад худалдааг иргэд явуулах болсноос шалтгаалж гадаад орны бүлэглэлд элсэж, НҮБ-аас жил бүр гаргадаг 2010 оны илтгэлд Монгол Улс дамжин өнгөрүүлэгч орон гэж тэмдэглэгдсэн, Эм тарианд донтогчид бий болсон. 1992 онд шинээр бүртгэгдсэн гэмт хэрэгт холбогдож болзошгүй 1734 хүүхдийн дотор мансуурах сонирхолтой 78 хүүхэд бүртгэгдэж³⁰ байжээ. Энэ хугацаанд “тэнэмэл” гэх хүүхдүүд бий болж, тэдэнд тавих хяналт суларсан. 1991-1992 онуудад Улаанбаатар хотод 2, Дорноговь аймгийн Хөвсгөл суманд 1, гадаадын 1 иргэн морфин, промедол эмийг тариагаар худалдан авч өөртөө тарьсан үйлдэлдээ эрүүгийн хариуцлагад татагдан ял эдэлж байсан.

Тус улсын хувьд хар тамхи хэрэглэдэг хүмүүсийн бүртгэлийг гарган, хяналт тавьж эхэлж байгаа бөгөөд Олон улсын цагдаагийн байгууллага “Интерпол”-ын хурлын мэдээнд манай улс Ази, Европ тивийг холбосон хар тамхи дамжин өнгөрөх нэг гол зам болон сонирхогдож байна гэжээ³¹. Иргэдийн дунд мэдээ алдуулагч эм тариа, цавуу, будаг шингэлэгч, мансууруулах төрлийн ургамалыг хэрэглэж эхэлсэн.

²⁹ [https://mn.wikipedia.org/wiki/ намуу цэцэг](https://mn.wikipedia.org/wiki/намуу_цэцэг). 2022.09.27

³⁰ Пүрэв Б. Монгол Улсын Засгийн газрын дэргэдэх цагдаагийн байгууллага. Товч түүх. Уб. 2016. 174 дэх тал.

³¹ Хар тамхитай тэмцэх газрын архив ХНЗ.1987-2011 оны хууль эрх зүйн акт. Уб. 2013. 125-127 дахь тал

2011-2016 онуудад: Хэрэглэгч, донтогчид бүх төрлийн хар тамхи, мансууруулах бодис хэрэглэж эхэлсэн, хар тамхитай тэмцэх цагдаагийн байгууллагын нэгж байгуулагдсан, зохион байгуулалттайгаар, тодорхой бодлогоор энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэж эхэлсэн. Монгол улсын иргэд зохион байгуулалттай гэмт хэрэгт хамтран оролцож олон улсад бүртгэгдэж байсан бүхий л аргаар хар тамхийг зөөвөрлөх болсон. Химийн гаралтай буюу нийлэгжүүлсэн бодис, мансууруулагч, сэргээгч, тайвшруулагч, хий зүйл харагдуулах үйлчилгээтэй бодис цагдаагийн байгууллагад хураагдаж эхэлсэн.

2016-с хойш: Энэ төрлийн гэмт хэргийн нөхцөл байдал хүндэрсэн, олон улсын тайланд “хэрэглэгч орон” болсон тухай дурдагдсан. Бүх шугамаар хар тамхи нэвтрүүлэх болсон.

Иргэдийн дунд энэ төрлийн эм бодисын хэрэглээ тэлж, гэмт хэрэгт холбогдсон этгээдүүдийн нас нь залуужиж, хураагдсан бодисын хэмжээ нэмэгдэж, гэмт хэргийн гадаад, дотоод нөхцөл байдал хүндэрч байгаагаас шалтгаалан Цагдаагийн ерөнхий газрын харъяа Хар тамхитай тэмцэх газрыг шинээр байгуулсан.

Гадаадын 8 орноос хар тамхи, мансууруулах бодисыг шуудан илгээмж, ачаа тээвэр, агаарын, төмөр замаар нэвтрүүлж байсантай холбогдуулан энэ төрлийн бодисыг илрүүлэх, тандагч багажийн ашиглалт нэмэгдэж, алба хаагчдын мэдлэг, чадвар дээшилсэн.

НҮБ-ын 1961 оны Мансууруулах эмийн тухай нэгдсэн конвенц³²

Мансууруулах эмийн тухай нэгдсэн конвенцийг батлах чуулга уулзалт Нью-Йорк хотод НҮБ-ын төв байранд 1961 оны 01 дүгээр сарын 24-өөс 03 дугаар сарын 25-ныг хүртэлх хугацаанд хуралдаж тус конвенцийг баталжээ.

Конвенцид заагдаагүй зарим асуудлыг 1973 онд гарсан 1961 оны конвенцийн тайлбар буюу Commentary on the Convention (1961)-д тодруулсан байдаг. Жишээ нь: Хэн нэгэн этгээд өөрийн хувийн хэрэглээнд зориулж мансууруулах бодис хадгалж байсныг гэмт хэрэгт тооцохгүй, харин зарж борлуулах зорилгоор хадгалж

байсан бол гэмт хэрэгт тооцон хариуцлага хүлээлгэхээр зохицуулсан байдаг.

Хариуцлагын хэм хэмжээг улс орнууд өөрсдөө тодорхойлох бөгөөд хувийн хэрэглээгээ хангах зорилгоор хадгалж байсан хүнд хариуцлага тооцох бол хорьж болохгүй бөгөөд зөвхөн захиргааны хариуцлага хүлээлгэх боломжтой байхаар зохицуулсан байдаг. Уг конвенцийн бас нэг чухал өөрчлөлт нь 1972 оны конвенцид өөрчлөлт оруулах тухай протокол юм. Үүний гол агуулга нь шийтгүүлж байгаа хүнд хорих, эсхүл албадан эмчилгээ хийх, аль эсвэл хорихоос гадна давхар эмчилгээ хийх шийтгэл ногдуулах боломжтой болсон явдал юм.

НҮБ-ын 1971 оны Сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын тухай конвенц³³

1960-аад оны дунд үеэс баруун Европийн орнуудад шинэ төрлийн мансууруулах бодис өргөнөөр дэлгэрсэн бөгөөд тэдгээрийг 1961 оны конвенцийн дагуу олон улсын хэмжээнд зохицуулаагүй гэж үзсэн болно. Иймд Сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын тухай конвенцоор уг шинэ төрлийн ансууруулах бодисыг олон улсын хэмжээнд зохицуулах шаардлага гарчээ.

Улмаар 1971 оны 02 дугаар сарын 21-ны өдөр Австрийн Вена хотод Сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын тухай конвенцийг баталсан бөгөөд уг конвенцид 1961 оны конвенцид багтаагүй мансууруулах бодисуудыг нэгтгэн нийт 4 жагсаалт гарган 1 дүгээр жагсаалтад орсон бодисыг хатуу хяналтад авч, хэрэглэхийг хориглох талаас нь оролцогч орнууд арга хэмжээ авах, мөн 2,3,4 дүгээр жагсаалтад орсон бодисыг мөн хяналтад авч зөвхөн эмчийн жороор олгож байхаар зохицуулжээ. Одоогоор энэхүү конвенцид нийт 175 улс нэгдэн ороод байна. Харин манай улсын тухайд тус конвенцид 1999 онд нэгдэн орсон болно.

НҮБ-ын 1988 оны Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг конвенц³⁴

1988 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдөр баталсан “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг конвенц” нь 1961 болон 1971 оны конвенцүүдийг нөхөх нэмэлт хэрэгсэл болсон юм.

³² <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=1206>. 2022.09.21

³³ <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=1239>. 2022.09.22

³⁴ <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=10164>. 2022.09.24

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠨ
ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠨ

Уг конвенцийн зорилго нь хар тамхи болон түүнтэй холбоотой хууль бус үйл ажиллагааг таслан зогсоход олон улсын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэхэд чиглэдэг.

Конвенц нь мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх эм,бэлдмэл, бодисын хяналтын тогтолцоо, хууль бус эргэлтийн эсрэг авах арга хэмжээний талаар, түүнтэй холбоотой мөнгө угаах үйл ажиллагааг зогсоох, эрүүгийн эрх зүйн асуудлаар олон улсын хамтын ажиллагааг сайжруулах зэрэг зорилтуудыг тавьсан бөгөөд өмнөх конвенцуудыг үр дүнд хүргэхэд арга барил, механизм, тогтолцооны үүднээс туслахад чиглэсэн гэж ойлгож болно.

1961 оны Эрүүгийн хуульд мансууруулах бодисын хууль бус эргэлтийг гэмт хэрэгт тооцож ялтай болгосон билээ. Мансууруулах бодис болон сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бэлдмэл, бодистой холбоотой гэмт хэргийг:

1986 оны Эрүүгийн хуулийн 254 дүгээр зүйлд “Мансууруулах бодисыг хууль бусаар бэлтгэх, олж авах, хадгалах, тээвэрлэх, илгээх, борлуулах”, 255 дугаар зүйлд “Тариалахыг хориглосон мансууруулах бодис бүхий ургамал тарих, ургуулах”,

1986 оны Эрүүгийн хуулийн 254 дүгээр зүйлд заасан “Мансууруулах бодисыг хууль бусаар бэлтгэх, олж авах, хадгалах, тээвэрлэх, илгээх, борлуулах”, мөн 255 дугаар зүйлд заасан “Тариалахыг хориглосон мансууруулах бодис бүхий ургамал тарих, ургуулах” гэсэн зүйлийг 2002 оны Эрүүгийн хуулийн 192 болон 195 дугаар зүйлд өөрчлөн найруулсан.

2002 оны Эрүүгийн хуулийн 192 дугаар зүйлд “Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бэлдмэл, бодисыг хууль бусаар бэлтгэх, олж авах, хадгалах, тээвэрлэх, илгээх, борлуулах”, 193 дугаар зүйлд “Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх эм, бэлдмэл, бодисыг үйлдвэрлэх, бэлтгэх журам зөрчих”, 194 дүгээр зүйлд “Мансууруулах болон сэтгэцэд нөлөөлөх эм,бэлдмэл, бодисыг хууль бусаар авах”, 195 дугаар зүйлд “Мансууруулах бодис агуулсан ургамлыг тарих, ургуулах, хурааж авах”, 196 дугаар зүйлд “Мансууруулах буюу сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг хэрэглэх газар зохион байгуулах”, 188 дугаар зүйлд заасан “Галт зэвсэг, байлдааны галт хэрэгсэл, хар тамхи, мансууруулах буюу хордуулах, цацраг идэвхт, тэсэрч дэлбэрэх бодисыг

хууль бусаар Монгол Улсын хил нэвтрүүлэх” гэж тус тус зүйлчилсэн байна.

Эрүүгийн хуулийн 188, 193, 194, 196 дугаар зүйлийг шинээр Эрүүгийн хуульд хуульчилж, Эрүүгийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай 2008 оны 2 дугаар сарын 1-ний өдрийн хуулиар Эрүүгийн хуулийн 188, 193, 196 дугаар зүйлд нэмэлт өөрчлөлт оруулжээ.

2017 оны Эрүүгийн хуулийн 16.2 дугаар зүйлд Хүүхдийг согтуурах, мансуурах, донтох байдалд татан оруулах, 20.7 дугаар зүйлд Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг хууль бусаар ашиглах, 20.8 дугаар зүйлд Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэх орон байраар хангах 20.9 дүгээр зүйлд Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисыг завших, 20.10 дугаар зүйл. Мансууруулах үйлчилгээ бүхий ургамлыг хууль бусаар тариалах” гэмт хэргүүдийг тус тус хуульчилсан.

“Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг /Алсын хараа-2050/-ийн танилцуулга”-ын “Монгол Улсын өнөөгийн нөхцөл байдлын шинжилгээ”-нд “Хүнд ноцтой гэмт хэргийн өсөлт, хар тамхи мансууруулах бодисын хэрэглээ нэмэгдэх аюултай”³⁵ гэж дурьдагдсан байна. Үүнтэй холбогдуулан “Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилго”-дад “Амар тайван” аюулгүй нийгмийг байгуулах /Зорилго 7/, зорилтыг тодорхойлсон.

Дээрх зорилтыг хэрэгжүүлсэн 1 дүгээр үе шат /2021-2030 он/-ын 2-д “Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, иргэдийг гэмт хэрэгт өртөх, хохирохоос урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах, түүнтэй тэмцэх тогтолцоонд инновацад суурилсан техник, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлж, нөлөөллийн арга хэмжээг цогцоор нь хэрэгжүүлж, урьдчилан сэргийлэх чадавхыг дээшлүүлж, гэмт хэргийн илрүүлэлтийг нэмэгдүүлнэ” гэж тодорхойлсон байна.

“Зорилтын хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа”-ны 7.3.6-д “Үндэсэн дамнасан зохион байгуулалттай /эдийн засгийн, цахим гэмт хэрэг болон мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлт, хүн худалдаалах гэх мэт/ гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх үндэсний хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийг хангаж, олон

³⁵ <https://legalinfo.mn/mn/detail/15406>. 2022.09.05

улсын хамтын ажиллагааг тогтмолжуулна”³⁶ гэжээ.

Өнөөдөр Монгол улсад хэрэгжиж байгаа хууль, эрх зүйн баримт бичиг дүн шинжилгээ хийж зарим хуулиудад нэмэлт өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ, шаардлага байгааг тодорхойлсон байна.

Дүгнэлт. Даяаршил, мэдээллийн чөлөөт урсгалын нөлөөгөөр Монгол Улсад бүртгэгдэж байгаа гэмт хэргийн өнгө, үйлдлийн арга өөрчлөгдөж, цагдаагийн байгууллагаас техник, технологид суурилсан гэмт хэрэг илрүүлэх аргыг нэвтрүүлэхийг шаардаж байна.

“Хохирогч” нь өөрөө “холбогдогч” болдог, хохирогч цагдаагийн байгууллагад гэмт хэргийн талаар дуудлага мэдээлэл өгдөггүй учир цагдаагийн алба хаагчаас явуулж буй харилцан уялдаа бүхий мөрдөн шалгах нууц ажиллагааны үр дүнд илэрдэгээрээ бусад төрлийн гэмт хэргээс онцлогтой. Хэдийгээр гэмт хэргийг илрүүлж, гэм буруутай этгээдэд хуулийн хариуцлага хүлээлгэдэг ч “хар хамхи, мансууруулах бодист донтогч” гэсэн хар сүүдрийг нийгэмд үлдээж байна.

Гэвч байнга өсөн нэмэгдэж, нас залуужиж байгаа хэрэглэгчид, донтогчдын тоо, цагдаагийн байгууллагад хураагдаж байгаа ургамал, эм, бодисын хэмжээ жил бүр өсөж тоо мэдээ нь хэрэглэгчийг хяналтад авах замаар нийлүүлэлтийг таслан зогсоож, хууль бусаар борлуулагдаж байгаа эм, бодисын “хар зах”-ын үнийг өндөр байлгах нь бүхий л орнуудыг хар тамхитай тэмцэх цагдаагийн байгууллагын зорилго болж байна.

Урьдчилан сэргийлэх ажлыг энэ төрлийн гэмт хэрэгт өртөж, хохирч болзошгүй иргэдийн нас, хүйс, өссөн орчин, сэтгэхүйн онцлогт тохирсон уламжлалт болон уламжлалт бус шинэлэг аргыг ашиглан явуулахыг төрийн болон төрийн бус байгууллагуудаас явуулсан судалгаа харуулж байна.

Санал. Дээрхи дүгнэлтээ үндэслээд дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Энэ төрлийн гэмт хэрэгт холбогдсон этгээдүүдийг төрийн болон бусад сурган хүмүүжүүлэх, нийгэмд нөлөөлөх үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хязгаарлах эрх зохицуулалтыг боловсруулах;

2. Хар тамхи, мансууруулагч бодис хэрэглэгч нарт тавих хяналтыг хуулиар зохицуулж, тэднийг эмчлэх, нийгэмшүүлэх төвийг эрүүл мэнлийн байгууллагатай хамтран байгуулах, сайн дураараа эмчлүүлэх боломжийг хууль тогтоомжоор олгох зэрэг болно.

Ашигласан материал

Ном, сурах бичиг, гарын авлага

1. Өлзийхутаг Н. БНМАУ-ын ургамлын аймаг ургамалжилтын судалгаа. Тэргүүн боть. УБ. 1979.

2. Азбаяр Л. Хар тамхи мансууруулах бодисыг зүй бусаар хэрэглэх, хууль бус эргэлттэй тэмцэхтэй холбоотой эрх зүйн асуудлууд. УБ. 2004.

3. Болдбаатар Ж. Насанд хүрээгүй хүмүүсийг гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ. УБ. 2004.

4. Эрдэнэбаяр Л. Мансуурах дон судлал. УБ. 2004.

5. Гэрэлбадрах Ж. Монголын нутаг дэвсгэр, хил хязгаарын түүх. /НТӨIII-XIX зуун/ УБ. 2006.

6. Чулуун Ч. Галсангийн Навааннамжилын бүтээлийн дээжис. УБ. 2011.

7. Хүрэлбаатар Т, Чулуунбат Д.

Монголын цагдаагийн байгууллагын түүхийн зарим баримт бичгүүд. УБ. 2011.

8. Болдбаатар Б, Мөнхболд Ж. Мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг ажиллагаа. УБ. 2012.

9. Пүрэв Б. Монгол Улсын Засгийн газрын дэргэдэх цагдаагийн байгууллага. Товч түүх. УБ. 2016.

10. Гантулга Ц. “Богд хаант Монгол Улсын Засгийн газар хар тамхины эсрэг тэмцсэн нь. УБ. 2019.

11. Баатар Ж. Ил ба далд түрэмгийлэл. УБ. 2021.

Гадаад ном бүтээл /орчуулгын бүтээл/:

12. Бичурин Н.Я. “Монголын тухай тэмдэглэл” Санктпетербург. 1828.

13. Пржевальский Н.М. Монгол орон ба Тангудын газар нутаг. Санктпетербург. 1875.

14. Аль Ивановский. Монгол улс, угсаатны зүйн зураглал. Герман улс. 1892.

15. Майский И.М. “Современная Монголия” Эрхүү. 1921. /орчуулгын бүтээл/

³⁶ Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг /Алсын хараа-2050/-ийн танилцуулга. УБ. 2022.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

16. Юваль Ной Харари. Sapiens Хүн төрөлхтний товч түүх. Уб. 2017.

17. Монгол нутгаар зорчсон тэмдэглэл /1688-1911/. Орчуулсан Гэрлээ Б. Уб. 2021.

18. Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг /Алсын хараа-2050/-ийн танилцуулга. Уб. 2022.

Архивын баримт бичиг:

19. МУУТА, Х-М1, ХН-1, А-8-1-382.

20. МУУТА, Х-М1, ХН-1, Б-5726, нуг-4

21. Хар тамхитай тэмцэх газрын архив ХН3.1987-2011 оны хууль эрх зүйн акт. Уб. 2013.

Сонин сэтгүүл:

22. Төрийн мэдээлэл сэтгүүл Уб.

1995. №11.

Цахим эх сурвалж:

23. legalinfo.mn

24. mongoltoli.mn

25. wikipedia.org

МОНГОЛ УЛСАД ЖАГСААЛ ЦУГЛААН ХИЙЖ БУЙ ӨНӨӨГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

THE CURRENT STATUS OF THE DEMONSTRATION ANALYSIS

Б.Сүхбат

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Svkhat B.

Graduate student at the University of Internal Affairs, police captain

Хураангуй: Монгол Улсад сүүлийн 10 жилд зохион байгуулсан жагсаалд дүн шинжилгээ хийж, нийтийг хамарсан арга хэмжээ, суулт, өлсгөлөн, жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан тоон үзүүлэлт, нам эвсэл, иргэний хөдөлгөөн, хувь хүний зохион байгуулсан жагсаал цуглааны төлөв байдал, жагсаал цуглаан зохион байгуулах эрх зүйн зохицуулалтын талаар авч үзсэн.

Abstract: The demonstrations and gatherings organized in Mongolia in the last 10 years have been considered and analyzed. The number of public events, sit-ins, hunger strikes, demonstrations, and gatherings, the state of demonstrations and demonstrations organized by parties, coalitions, civil movements, and individuals. Demonstrations of laws and regulations for gatherings were considered.

Түлхүүр үг: Жагсаал, цуглаан, нам эвсэл, холбоо, суулт, өлсгөлөн, төлөв байдал, олон нийтийн аюулгүй байдал, эрх чөлөө

Key word: Demonstration, political party, express an opinion, hunger strike, current state,

Манай улсад зарим нам, эвсэл, иргэдийн хөдөлгөөн, төрийн бус байгууллага, иргэнээс улс орны нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдал, төр засгаас авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээ, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас гаргасан шийдвэрийг эсэргүүцэж үзэл бодлоо илэрхийлэх, иргэд, олон нийтэд уриалах, жагсаал цуглаан зохион байгуулах явдал сүүлийн жилүүдэд нэмэгдэх боллоо.

Энэ нь ардчилсан улсын иргэний үзэл бодлоо илэрхийлэх үнэт зүйл бөгөөд цагдаагийн байгууллагаас энэхүү арга хэмжээнд хүний эрх, тэгш байдлыг хангах, аливаа гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах үйл ажиллагааг хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

Нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн тогтворгүй нөхцөл байдал нь зөвхөн манай улсад ч бус бүс нутаг, дэлхий дахинд ч эмх замбараагүй байдалд нөлөөлөх хүчин зүйлс болдог. Мөн үндэстэн, шашин хоорондын мөргөлдөөн, улс төрийн нам, эвслүүдийн хэт талцан хуваагдах байдал зэрэг үйл явц нь иргэд хоорондын болон төр иргэдийн

хооронд зөрчилдөөн үүсгэх нөхцөл болж нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсэхэд нөлөөлдөг байна¹.

Нөгөө талаар ард иргэд нам эвсэл холбоо төрийн бодлого үйл ажиллагаа авилгыг эсэргүүцсэн, шудрага бус хууль шүүхийг эсэргүүцсэн, эрх бүхий албан тушаалтныг огцруулах, байгаль орчин хамгаалал, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, өндөр настан, хүүхдийн эрхийн асуудлыг хамарсан жагсаал цуглаан зохион байгуулж байгаа нь эрхээ хамгаалж буй хэрэг юм.

Сүүлийн жилүүдэд зохион байгуулсан жагсаал цуглааныг цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн судалгаагаар авч үзвэл 2017-2021 онд улсын хэмжээнд нийт 1640 нийтийг хамарсан арга хэмжээ зохион байгуулагдсанаас 983 удаагийн жагсаал цуглаан, өлсгөлөн, суулт, бусад арга хэмжээ болсон. Үүнээс 2017 онд 128, 2018 онд 180, 2019 онд 206, 2020 онд 255, 2021 онд 214 удаагийн жагсаал, цуглаан зохион байгуулагдсан судалгаа байна².

Судалгаанаас үзэхэд, сүүлийн 5 жилийн хугацаанд зохион байгуулагдсан жагсаал, цуглаан жилд дунджаар 127

¹ НХЖХОНАБХАлбаны Нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсэхээс урьдчилан Сэргийлэх, цаашид цагдаагийн байгууллагаас зохион байгуулах үйл ажиллагаа, чиглэлийг тодорхойлох төлөв байдлын судалгааны тайлан-2022

² Нийтийн хэв журам хамгаалах олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах албаны судалгаа, тайлан мэдээ. 2021 он.

МОНГОЛ УЛСЫН
ДНХС-ЫН
МАГИСТРАНТ
Б.СҮХБАТ

нэгжээр өсөж, 2021 онд 41 нэгжээр буурсан байна.

Хүснэгт 1. Нийтийг хамарсан арга хэмжээний статистик мэдээ

№	Огноо	Нийтийг хамарсан арга хэмжээ	Жагсаал цуглааны тоо	Өлсгөлөн суултын тоо	Үүнээс					
					Бүртгэлтэй	Бүртгэлгүй	Жагсаал	Цуглаан	Үзэл илэрхийлсэн бодлоо	Үндсэрхэг үзэлтэй
1	2014 он	204	115	5	10	105	38	44	31	2
2	2015 он	228	140	19	19	121	51	64	24	1
3	2016 он	195	121	14	14	104	30	58	33	0
4	2017 он	201	128	3	13	115	31	65	29	3
5	2018 он	298	180	0	10	170	28	51	97	4
6	2019 он	350	206	4	21	185	54	89	56	7
7	2020 он	323	255	3	16	239	44	98	105	8
8	2021 он	468	214	11	0	214	25	128	57	4
Нийт		2267	1359	59	103	1153	301	597	432	29

Эх сурвалж Нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсэхээс урьдчилан Сэргийлэх, цаашид цагдаагийн байгууллагаас зохион байгуулах үйл ажиллагаа, чиглэлийг тодорхойлох төлөв байдлын судалгааны тайлан-2021.

Монгол Улсад 2017 онд нийтийг хамарсан арга хэмжээ 201 бүртгэгдсэнээс 128 буюу 63.6 хувийг жагсаал, цуглаан эзэлж байна. 2018 онд нийтийг хамарсан арга хэмжээ 298 бүртгэгдсэнээс 128 буюу 63.6 хувь, 2019 онд нийтийг хамарсан арга хэмжээ 350 бүртгэгдсэнээс 206 буюу 58.8 хувь, 2020 онд нийтийг хамарсан арга хэмжээ 323 бүртгэгдсэнээс 255 буюу 78.9 хувь, 2021 онд нийтийг хамарсан арга хэмжээ 460 бүртгэгдсэнээс 214 буюу 46.5 хувийг жагсаал, цуглаан эзэлж байна.

Эдгээр онуудад бүртгэгдсэн жагсаал, цуглааныг бүртгэлтэй, бүртгэлгүйгээр ангилж үзэхэд 2017 онд 128 жагсаал цуглаан зохион байгуулагдсанаас бүртгэлтэй 13 буюу 11.3 хувь, 2018 онд 180 жагсаал, цуглаан болсноос 10 буюу 0.5 хувь, 2019 онд 206 жагсаал, цуглаан бүртгэгдсэнээс 21 буюу 11.3 хувь, 2020 онд 239 жагсаал цуглаан бүртгэгдсэнээс 16 буюу 0.6 хувь, 2021 онд 214 жагсаал, цуглаан зохион байгуулагдсанаас бүртгэлтэй жагсаал, цуглаан болоогүй байна.

Хүснэгт №1. Жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан тоон үзүүлэлт

Эх сурвалж Нийтийн хэв журам хамгаалах олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах албаны тайлан мэдээ 2021

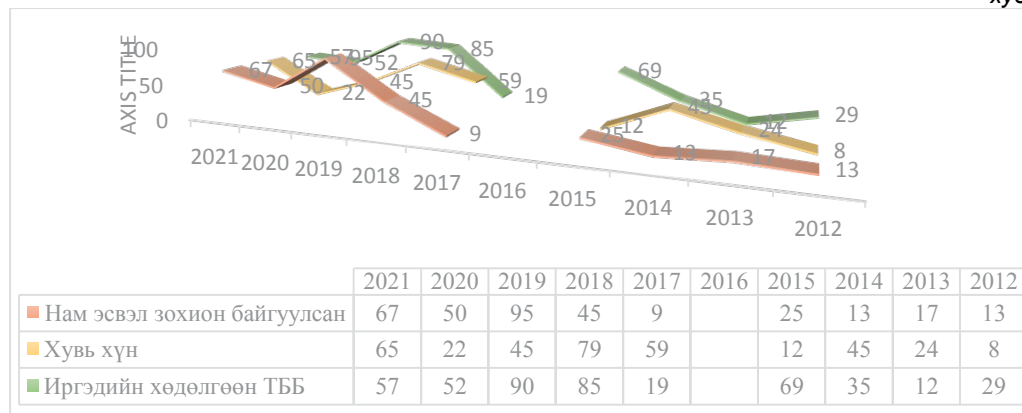
Сүүлийн 5 жилд зохион байгуулагдсан нийтийг хамарсан арга хэмжээний жагсаалтаас үзэл бодлоо илэрхийлсэн, үндсэрхэг үзэл гаргасан, өлсгөлөн, суулт хийсэн байдлыг судалгааг авч үзэхэд 2017 онд нийтийг харамсан арга хэмжээ 201 бүртгэгдсэнээс 35 буюу 17.4

хувь, 2018 онд нийтийг хамарсан арга хэмжээ 298 бүртгэгдсэнээс 101 буюу 33.8 хувь, 2019 онд нийтийг хамарсан арга хэмжээ 350 бүртгэгдсэнээс 61 буюу 19.1 хувь, 2020 онд нийтийг хамарсан арга хэмжээ 323 бүртгэгдсэнээс 116 буюу 35.9 хувь, 2021 онд нийтийг хамарсан арга

хэмжээ 468 бүртгэгдсэнээс 72 буюу 15.3 хувийг эзэлж байна.

Монгол Улсад жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан субъектээр нам эвсэл, иргэдийн хөдөлгөөн, хувь хүн гэсэн гурван бүлэгт хуваан авч үзлээ. Тухайлбал, жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан аливаа нам, эвсэлээс нийт 334 удаа, хувь хүн нийт 359, төрийн бус байгууллага, иргэдийн хөдөлгөөн нийт 448 удаа зохион байгуулсан байна.

Хүснэгт №2. Жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан нам эвсэл, иргэдийн хөдөлгөөн, хувь

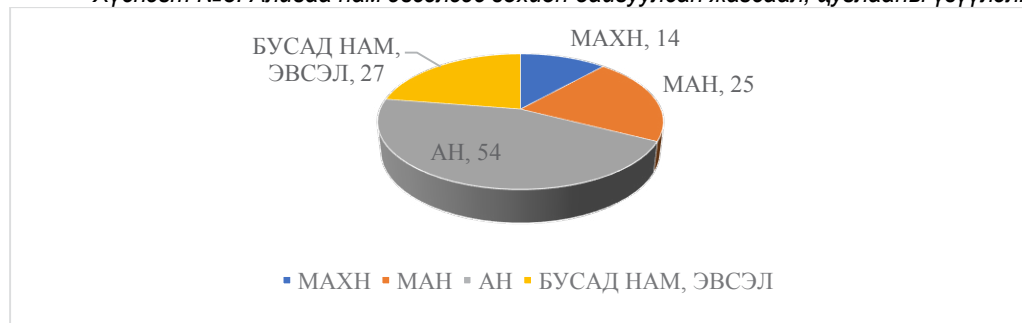

Эх сурвалж Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах албаны тайлан мэдээ 2021

Жагсаал цуглаан зохион байгуулсан нам, эвсэл, холбоог авч үзвэл, Монгол Ардын нам, Монгол Ардын хувьсгалт нам, Ардчилсан нам, бусад намаас зохион

байгуулсан жагсаал, цуглааны талаарх мэдээллийг 2012 оноос 2021 он хүртэлх тоон үзүүлэлтийг графикаар авч үзүүлбэл:

Хүснэгт №3. Аливаа нам эвсэлээс зохион байгуулсан жагсаал, цуглааны үзүүлэлт

Эх сурвалж Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах албаны тайлан мэдээ 2021

2012 оноос хойш 2021 онд улсын хэмжээнд аливаа нам, эвсэл холбооноос зохион байгуулсан жагсаал, цуглаан нийт 120 бүртгэгдсэн бөгөөд үүнээс Монгол Ардын Хувьсгалт нам нийт 14 буюу 11.6 хувь, Монголын Ардын нам нийт 25 удаа буюу 20.8 хувь, Ардчилсан нам нийт 54 удаа буюу 45 хувь нь бусад нам, эвсэлээс 27 буюу

22.5 хувь нь тус тус жагсаал цуглаан зохион байгуулсан байна.

Энэ нь манай улсын эдийн засаг, улс төрийн нөхцөл байдал, цаг үеийн шийдвэрлэх дараах асуудалтай холбоотой байж болох юм. Тухайлбал, инфляц 2021 онд өсөж, төлбөрийн тэнцэл муудаж байсан ч мөнгөний бодлогын төлөв байдал сул

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГЭРЛЭГ

байв. Боомтын үйл ажиллагаа тасалдаж, нэвтрүүлэх чадвар, нийлүүлэлтэд сөргөөр нөлөөлсний зэрэгцээ дотоодын зээлийн өсөлтөөс шалтгаалан 2022 оны 3 дугаар сарын байдлаар жилийн инфляц 14.4 хувь болж эрс өссөн нь импортын үнийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх шалтгаан болов³.

Ковид-19 цар тахлын нөлөөгөөр 2021 оны турш хөдөлмөрийн захын идэвхжил сул байв. Ойролцоогоор 60,000 ажлын байр алдагдсаны улмаас нийт ажил эрхлэлт 2021 онд өмнөх оноос 5 хувиар буусан нь цар тахалын сөрөг нөлөөг харуулж байна.

Сүүлийн 2 жил эрчтэй тэлсний дараа төсвийн бодлогын орон зай хумигдаж, төсвийн тэнцвэргүй байдал хадгалагдсанаар урт хугацааны тогтвортой байдлыг эрсдэлд оруулж байна. 2021 онд төсвийн зардал нэмэгдэхэд хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийн хэмжээг нэмэгдүүлэн, хавтгайруулан олгосон нь голлон нөлөөлжээ. Гэсэн хэдий ч татварын өрийн нэг удаагийн барагдуулалттай (ДНБ-ий 2.3 хувь) холбоотойгоор төсвийн нийт алдагдал ДНБ-ий 3.1 хувь хүртэл буурсан нь төсвийн бодлогын зохистой хэмж хэмжээг сулруулан урт хугацааны тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлж байна.

Тогтворгүй байдал, эрсдэлүүд ийнхүү нэмэгдэж байгаа нь макро эдийн засгийн бодлогыг зөвтгөх шаардлага тулгарч байна.⁴

Ийнхүү улс орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн тогтворгүй нөхцөл байдал нийгэм, эдийн засгийн бодлого үйл ажиллагаа нь жагсаал, цуглаан зохион байгуулах шалтгаан болж байна.

Нийтийг хамарсан арга хэмжээ болон хууль бус жагсаал, цуглаанаас үүдэлтэй нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсэх эрсдэл маш өндөр байна. Мөн жагсаал цуглааны үед хүний үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг хангах үйл ажиллагаатай өдөр бүр цагдаагийн алба хаагч тулгарч байна.

Монгол Улсын хэмжээнд жагсаал цуглаан, суулт, өлсгөлөнгийн нөхцөл байдлыг сүүлийн 3 жилийн байдлаар авч үзэхэд 2018 онд 180, 2019 онд 206, 2020 онд 237, 2021 оны 09 дүгээр сарын байдлаар 198 удаагийн арга хэмжээ байгуулагджээ.

Түүнчлэн сүүлийн 5 жилийн нийтийг хамарсан арга хэмжээний судалгаагаар авч

үзвэл сүүлийн 2 жил буюу 2020, 2021 онуудад жагсаал, цуглаан болон бусад нийтийг хамарсан арга хэмжээ буурсан үзүүлэлтэй байгаа нь дэлхий нийтэд учирсан цар тахал Коронавируст халдварын тархалтаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай, Гамшгаас хамгаалах тухай, Зөрчлийн тухай хууль, Монгол Улсын Засгийн газрын 2021 оны 02 сарын 21-ний өдрийн 45 дугаар тогтоолоор баталсан “Коронавируст халдварын тархалтын түвшинг тогтоож, төрийн байгууллага, хүн хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг зохицуулах түр журам” уг эрх зүйн актуудтай уялдуулан Нийслэлийн засаг даргын хорио цээрийн дэглэмтэй холбоотой хэд хэдэн удаагийн захирамжуудаар жагсаал, цуглаан хийхийг хориглосон шийдвэртэй холбоотой гэж дүгнэж болох юм.

Жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан иргэн, хуулийн этгээдийн зөрчлийг шийдвэрлэсэн байдлыг авч үзвэл Цагдаагийн байгууллагаас 2020, 2021 онд Гамшгаас хамгаалах тухай хууль зөрчсөн нийт 3334 зөрчил бүртгэгдэж, Зөрчлийн тухай хуулийн 5.13.1-т заасан Гамшиг, аюулт үзэгдэл халдварт өвчин, осол, аюулын үед энэ талаар олон нийтийг төөрөгдүүлэх, худал мэдээ, мэдээлэл түгээсэн гэсэн заалтыг зөрчсөн 526 зөрчил бүртгэгдсэнээс 9 иргэнийг 7-30 хоног шүүхээр баривчлах шийтгэл оногдуулж, 517 иргэнийг 187 сая 925 мянган төгрөг, 5.13.2-т заасан Гамшиг аюулт үзэгдэл, халдварт өвчин, осол, аюулын үед эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон хорио цээр, хөдөлгөөний хязгаарлалт, тэдгээрийн дэглэм зөрчсөн 2808 зөрчил бүртгэгдсэнээс 432 иргэнийг 7-30 хоног шүүхээр баривчлах шийтгэл оногдуулж, 2372 иргэнд нийт 16 тэрбум 13 сая таван мянган төгрөг, 5.13.4-т заасан Гамшгаас хамгаалах талаар хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй зөрчил 4 үйлдэгдэж, 4 иргэнийг тус тус 100 нэгжтэй тэмцэх хэмжээний төгрөг, мөн хуулийн 5.8 Жагсаал, цуглаан зохион байгуулах журам зөрчих хуулийг зөрчсөн 27 иргэн, 4 хуулийн этгээдэд 11 сая 400 мянган төгрөгний шийтгэлийг тус тус оногдуулж ажилласан.

³ ОУСБХБ, ОУХА-ын “Монгол улсын эдийн засгийн тойм” судалгааны тайлан. УБ., 2022. 4 дэхь тал.

⁴ ОУСБХБ, ОУХА-ын “Монгол улсын эдийн засгийн тойм” судалгааны тайлан. УБ., 2022. 5 дахь тал.

Хууль тогтоомжийн зөрчил хийдэл

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16.16-д “Итгэл үнэмшилтэй байх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үг хэлэх, хэвлэн нийтлэх” эрхийг хүний эрх, эрх чөлөөний гол цөм нь гэж үзэж болох бөгөөд итгэл үнэмшилтэй байж үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх үндсэн арга нь үг хэлэх, хэвлэн нийтлэх, тайван жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөө юм.⁵

Харин Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуульд заасан жагсаал цуглаан зохион байгуулахад хаяръяа нутаг дэвсгэрийн засаг даргад бүртгүүлж байгаа нь Үндсэн хуулийн үзэл санааг Жагсаал цуглаан хийх журмын хуулийн энэхүү зохицуулалт гажуудуулж байна.

Эрүүл мэнд, Нийгмийн хамгааллын яам, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын хамтарсан 1999 оны 02 дугаар сарын 01-ний өдрийн А26/10 дугаар тушаал “Өлсгөлөн зарласан үед эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэх заавар”-ыг Монгол Улсын Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2008 оны 05 дугаар сарын 30-ны өдрийн 151 дүгээр тушаалаар хүчингүйд тооцсон ба Эрүүл мэндийн сайдын 2010 оны 233 дугаар тушаалаар баталсан “Өлсгөлөнгийн үед эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх тухай” зааварт цагдаагийн байгууллагын гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлоогүй, нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагаас нийтийн хэв журам сахиулах үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлж ажиллаж байна.

Мөн Улсын Их Хурлын гишүүд өлсгөлөн зарлах, бүртгэлгүй жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан үед Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйл /Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг түдгэлзүүлэх/-ийн 9.1 дэх хэсэгт “Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрхийг дараах тохиолдолд түдгэлзүүлэх эсэх асуудлыг Улсын Их Хурал шийдвэрлэнэ” гээд 9.1.1-д “гэмт үйлдлийнх нь явцад, эсхүл гэмт хэргийн газарт нотлох баримттай нь баривчилж, улмаар бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлэх тухай саналыг Улсын ерөнхий прокурор Улсын Их Хуралд оруулсан” гэж, 9.8 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 9.1.1-д зааснаас бусад тохиолдолд гишүүнийг албадан саатуулах, цагдан хорих, түүнд шүүхийн журмаар захиргааны шийтгэл оногдуулах, гэр, албан өрөө, тээврийн хэрэгсэл, биед нь үзлэг, нэгжлэг хийхийг

хориглоно.” гэж тус тус заасан тул энэ нь хууль зүйн үр дагавараас бусад тохиолдолд албадан саатуулах, биед нь аливаа хэлбэрээр халдах боломжгүй байдал нь дээрх субьектын үйлдсэн зөрчилд зөрчлийг шалган шийдвэрлэх тодорхой ажиллагаа явуулах, эрх хязгаарлах, албадан ирүүлэх зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлэх боломжгүй нөхцөл байдлыг үүсгэж байна.

Иргэдээс өлсгөлөн зарлах тухай мэдэгдлийг Нийслэл, дүүргийн Засаг даргад хүргүүлдэг боловч “Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль болон бусад хуульд иргэн сайн дурын үндсэн дээр, өөрийн хүсэлтээр өлсгөлөн зарлахыг бүртгэх эсэх талаар Засаг даргад эрх хэмжээ олгогдоогүй байна” хариуг хүргүүлдэг нь Эрүүл мэндийн сайдын 2010 оны 233 дугаар тушаалаар баталсан зааврын 2.1 дэх хэсэгт “Хууль хяналтын байгууллагаас тухайн иргэнд өлсгөлөн зарлахыг зөвшөөрч, эрүүл мэндийн байдалд нь дүгнэлт гаргуулахаар эрүүл мэндийн байгууллагад хандсан тохиолдолд эмнэлгийн байгууллага зохих журмын дагуу эрүүл мэндийн иж бүрэн үзлэг, шинжилгээ хийж дүгнэлт гарган холбогдох байгууллага, удирдлагад хүргүүлнэ” гэж заасантай зөрчилддөг.

Уг зөрчилдөөний улмаас Цагдаагийн байгууллага, Эрүүл мэндийн байгууллагын хооронд үл ойлголцол үүсдэг тул дүүрэг дэх цагдаагийн хэлтсээс харьяа дүүргийн эрүүл мэндийн төвд үүссэн нөхцөл байдлыг танилцуулж, өлсгөлөн зарласан иргэдийн эрүүл мэндийн байдалд байнгын хяналт тавьж, эмнэлгийн тусламжааг үзүүлж ажиллах хүсэлтийг хүргүүлэн хэв журам сахиулах ажлыг зохион байгуулан ажиллаж байна.

Жагсаал, цуглааныг мэдэгдэх, бүртгэх ажиллагаанд: Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1-т “Гудамж, талбайд жагсаал, цуглаан хийх тухай мэдэгдлийг сум, дүүргийн Засаг даргад өгч бүртгүүлнэ. Жагсаал, цуглаан хийхээр төлөвлөсөн гудамж, талбай нь хоёр буюу түүнээс дээш сум, дүүргийн хилийн цэст хамаарах нутгийг хамарч байгаа бол мэдэгдлийг аймаг, нийслэлийн Засаг даргад өгч бүртгүүлнэ” гэж заасан боловч дүүргийн Засаг даргын Тамгын газрын дарга, орлогч, Нийслэлийн Засаг даргын Тамгын газрын дарга, Хууль,

⁵ “Төрийн мэдээлэл” эмхтгэл, 1994 он, №9. Монгол Улсын Үндсэн хууль

დოქტორი ივანე ბერიძე

эрх зүйн хэлтсийн дарга, орлогч нар бүртгэл өгч байна.

Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.2, Зөрчлийн тухай хуулийн 5.8 дугаар зүйлд заасны дагуу жагсаал, цуглаан зохион байгуулах мэдэгдлийг эрх бүхий байгууллага буюу Засаг даргад эсхүл иргэдэд үйлчлэх нэг цэгийн төвд өгснөөр мэдэгдсэнд тооцогдож, жагсаал, цуглаан зохион байгуулахад Зөрчлийн тухай хуулиар хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй нөхцөл байдал үүсэж байна.

Дүгнэлт

Жагсаал цуглаан нь улс орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн тогтвортой байдлыг хангах, нийгэм, эдийн засгийн бодлого үйл ажиллагааг сайжруулах, эрх тэгш байдлыг хангах, авлига, хүнд сурталаас сэргийлэх чухал ач холбогдолтой болох нь олон улсын практикаар нотлогдож байна.

Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль болон дээр дурдсан хууль тогтоомжуудад жагсаал цуглаан зохион байгуулах, бүртгүүлэх явц, дэс дараалал, оролцогчдын эрхийг хамгаалах, тэгш байдлыг хангах зэрэг үйл ажиллагааг зохицуулсан хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох шаардлагтай байна.

Цагдаагийн байгууллагаас жагсаал цуглаан, нийтийг хамарсан арга хэмжээний үед гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, хамгаалалт зохион байгуулах зэрэгт бэлэн байдлаа хангаж, эдгээр үйл ажиллагааны үед хэрэгжүүлэх ажил арга, хэмжээг оновчтой төлөвлөн хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Санал

Судалгааны үр дүнд үндэслэж дараах санал дэвшүүлж байна.Үүнд:

-Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1 дэх хэсэгт “Монгол Улсын иргэдээс улс төр, нийгэм, эдийн засаг, хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбогдсон асуудлаар үзэл бодол, санал, шаардлагаа нийтэд илэрхийлэх зорилгоор зохион байгуулж байгаа үйл ажиллагааг цуглаан гэнэ” гэж заасан нь 1 хүн үзэл бодлоо илэрхийлэхийг энэ хуулиар зохицуулаагүй тул хийдлийг арилгах.

-Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.3.1 дэх заалтыг “жагсаал, цуглаан хийх газарт нийгмийн хэв журам, иргэдийн аюулгүй байдал болон автозамын хөдөлгөөнд саад үүрүүлэхгүй байх” гэж өөрчлөн найруулах:

-Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1.1 дэх заалтыг “нисэх онгоцны буудал, төмөр замын бүх өртөө, буудал, нийслэлийн зорчигч тээврийн буудал, байгууллагын автомашины зогсоол, явган болон автозам”, 7.1.4 дэх заалтыг “олон улсын буюу үндэсний яармаг, үзэсгэлэн зохион байгуулж байгууллага, хот сууриныг газрын хүнсний болон барааны зах, түүх, соёлын дурсгалт зүйлсийн жагсаалтад орсон соёлын үл хөдлөх дурсгал, музей” гэж тус тус өөрчлөн найруулах;

-Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.4 дэх хэсэгт “жагсаал, цуглаан зохион байгуулагч, оролцогч иргэдээс нүүрээ халхалсан аливаа хэлбэрийн баг, маск хэрэглэхгүй байх, нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсч болзошгүй үед иргэдийг жагсаал, цуглаан оролцуулахаар хэвлэл, мэдээллийн хэрэгсэл, олон нийтийн сүлжээгээр уриалахыг хориглоно” гэж тус тус нэмэх;

-Төрийн байгууллагуудаас бусдын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндсөн захиргааны шийдвэр гаргах тохиолдолд Захиргааны ерөнхий хуулийн дагуу холбогдох ажиллагааг явуулж байх, нийтийн эмх замбараагүй байдал үүсч болзошгүй нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд шийдвэр гаргасан байгууллагад гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор зөвлөмж хүргүүлж байх зэрэг болно.

Ашигласан материал

ХҮҮЛЬ ТОГТООМЖ

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль. 1992.
2. Цагдаагийн албаны тухай хууль. 2017.
3. Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль. 1993.
4. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль. 2017.
5. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль. 2017.
6. Дайн бүхий байдлын тухай хууль. 1998.
7. Дайны байдлын тухай хууль. 1998
8. Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль. 1994
9. Онц байдлын тухай хууль. 1995.

Ном сурах бичиг гарын авлага,
ЭМХЭТГЭЛ

1. Нарангэрэл С. Англи-Монгол-Орос Хууль зүйн толь. УБ., 1994 он.
2. Долгорсүрэн Ж, Булган Д. Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүйн курс. УБ., 2014 он.

3. Долгорсүрэн Ж, Монгол Улсын цагдаагийн эрх зүй. Удиртгал ба ерөнхий анги. Сурах бичиг. УБ., 2004 он.

4. Пүрэв Б. Монгол Улсын Засгийн газрын дэргэдэх цагдаагийн байгууллага. Товч түүх. УБ., 2016 он.

5. Самбуу О. Нийгмийн хэв журам хамгаалах албаны чиглэлээр суралцагсдын гарын авлага. УБ., 2006 он.

6. Баярмагнай Н. Олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах ажиллагааны онол, арга зүйн зарим асуудал. УБ., 2013 он.

7. Булган Д. Олон нийтийн аюулгүй байдлын онол, эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. УБ., 2015 он.

8. Баянмөнх Б. Цагдаагийн байгууллагын олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа. УБ., 2018 он.

9. Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах албаны судалгаа, тайлан мэдээ. 2021 он.

10. Энхтогтох П. Цагдаагийн байгууллагын олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны арга, хэлбэр, эрх зүйн зохицуулалтын өнөөгийн байдал, сайжруулах арга зам. Хууль сахиулах үйл ажиллагаа: онол, практикийн тулгамдсан асуудал. ОУЭШХ-ын эмхэтгэл-I.

11. Donald P.Kommers , “The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany”, 2nd edition, January 1997,

Цахим эх сурвалж

1.<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

2.http://en.poland.gov.pl/Freedom_of_Speech_and_the_Right_to_Choose.1612.html

3.<https://gogo.mn/r/m34q>

МОНГОЛЫН Дотоодын Асуудалын Яаман

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧИЙН ЭРХ ЗҮЙН БАЙДАЛ

OF PRISON OFFICER LEGAL STATUS

Хууль сахиулахуй

Ө.Хүрэлшагай

ШШГЕГ-ын харьяа 439 дүгээр хаалттай хорих ангийн төлөөлөгч, ахмад
Khurelshagai U.

Captain, representative of closed prison unit 439 of the General Department of Court Decision Enforcement

Хураангуй: Хорих байгууллагын алба хаагчдын эрх зүйн байдал хуулиар зөвшөөрөгдсөн боловч хэрэгжилт хангалтгүй байгаа ба тэдгээр хууль, журмын хэрэгжилтийг бүрэн хангуулахад оршино.

Abstract: The legal status of prison officials is approved by the law, but the implementation is insufficient, and it is necessary to ensure the full implementation of those laws and regulations.

Түлхүүр үг: Хорих байгууллагын алба хаагчдын хоорондын харилцааг зохицуулах

Keyword: Regulating relationships between prison staff

Оршил: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн эрх зүйн байдлын хүрээнд алба хаагчийн бүрэн эрх, нийгэм, эдийн засгийн болон улс төрийн баталгаа, ажиллах орчин нөхцөл, мэргэжил, мэдлэгээ дээшлүүлэх боломж, бололцоог “Төрийн албаны тухай”¹, Хөдөлмөрийн тухай”², Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай”³, Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай”⁴, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын Хөдөлмөрийн дотоод журам”⁵-аар зохицуулж өгсөн бөгөөд байгууллага болон алба хаагч хооронд үүсэх эрх зүйн харилцаанд дээрх хууль, журмыг удирдлага болгон ажиллаж байна.

Иймд алба хаагчийн эрх зүйн байдлыг сайжруулах, албажуулан эрх зүйн баримт бичигт тусгах чиглэлээр байгууллагын зүгээс зохион байгуулсан ажлын дүнд хүчин төгөлдөр үйлчилж буй эрх зүйн орчинг хангалттай түвшинд бүрдүүлж, удирдлагын зүгээс хууль зүйн үндэслэлтэй шийдвэр гаргах, алба хаагч өөрт хамаарал бүхий хууль, журмыг судлан эрх зүйн байдлаа дээшлүүлэх чиглэлээр санал, хүсэлтээ уламжлах орчин нөхцөл бүрдсэн гэж үзэж болохоор байна.

Судалгааны явцад бусад хууль сахиулах чиг үүрэг бүхий хүчний байгууллагуудын алба хаагчдын эрх зүйн байдалтай Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн эрх зүйн байдлыг харицуулж, давуу болон сул талыг

тодорхойлох, дүн шинжилгээ хийх зорилго агуулаагүй бөгөөд одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй эрх зүйн актуудад тусгагдсан зарим зүйл, заалтын хэрэгжилт, анхаарвал зохих зарим асуудлын талаар хөндсөн болохыг дурьдах нь зүйтэй.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч нь хууль сахиулах чиг үүрэг бүхий төрийн тусгай алба хаагч бөгөөд цэргийн цол, дүрэмт хувцас хэрэглэж, хуульд заасан эрх эдэлж, үүрэг хүлээсэн субъект тул Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар удирдах, гүйцэтгэх албан тушаалтан, шийдвэр гүйцэтгэгч, хорих байгууллагын алба хаагчийн бүрэн эрх тус бүрийг нарийвчлан зааглаж, албан үүрэг, ажил байдлын онцлогт тохируулан эрх зүйн байдлыг зарим талаар ялгамжтай тусгаж өгчээ.

Манай байгууллагад 2022 оны байдлаар орон тоо, бүтцийн хувьд 57 нэгжид 3181 алба хаагч ажиллаж байгаагаас

-479 буюу 16 хувь нь захиргаа,

-300 буюу 10 хувь нь санхүү,

-243 буюу 8 хувь нь Шийдвэр

гүйцэтгэх алба,

-49 буюу 1 хувь нь Хорихоос өөр

төрлийн ял эдлүүлэх алба,

-1986 буюу 65 хувь нь Хорих ял

эдлүүлэх алба, хорих анги, байгууллагад ажиллаж байгаа ба үүнээс 1512 буюу 76.1 хувь нь хорих ангид, 474 буюу 23.9 хувь нь

¹ Төрийн албаны тухай хууль 2017 он

² Хөдөлмөрийн тухай хууль 2021 он

³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2017 он

⁴ Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль 1994 он

⁵ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын Хөдөлмөрийн дотоод журам 2020 он

цагдан хорих төв, байруудад ажиллаж байна⁶.

Үндсэн хэсэг: 1. Хорих байгууллагын алба хаагчийн бүрэн эрхийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 272 дугаар зүйлийн 272.1.5 дахь хэсэгт зааж өгсөн боловч уг заалтыг судлан үзэхэд зарим талаар агууллагын хувьд явцуу, хууль зүйн талаас зарим алба хаагчийн эрх зүйн байдал тодорхойгүй буюу орхигдуулсан асуудал ажиглагдаж байна. Тухайлбал:

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 272 дугаар зүйлийн 272.1.1 дэх хэсэгт “*оргосон хоригдол, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч байгаа, эсхүл энэ талаар үндэслэл бүхий сэжиг байвал хуульд заасан журмын дагуу тухайн байгууллага, иргэний орон байр, бусад газарт нэвтрэн орох, бусад газар, тээврийн хэрэгсэл, биед үзлэг хийх, оргосон хоригдолд туслалцаа үзүүлсэн эсхүл туслалцаа үзүүлсэн байх үндэслэл бүхий сэжигтэй иргэний бичиг баримтыг шалгах, албан тушаалтан, иргэнээс тайлбар, тодорхойлолт, шаардлагатай мэдээллийг гаргуулан авах*” гэх мөн хуулийн 272.1.2 дахь хэсэгт “*оргосон хоригдол, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийг эрэн сурвалжлах, мөрдөн хөөх, баривчлах үед зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд дипломат төлөөлөгчийн, үүргээ гүйцэтгэж яваа түргэн тусламжийн, гал унтраах албаны, техникийн ослын дуудлагын автомашинаас бусад хүн, хуулийн этгээдийн тээврийн хэрэгслийг өмчийн хэлбэр харгалзахгүйгээр түр дайчлах, холбоо, мэдээллийн хэрэгслээр дараалал харгалзахгүй үйлчлүүлэх*” гэж заасан байна.

Дээрх 2 заалтад тусгагдсан бүрэн эрх нь зөвхөн хорих анги, байгууллагаас оргосон этгээдийг эрэн сурвалжлах ажиллагааны үед хүчин төгөлдөр үйлчлэх эрх зүйн зохицуулалттай бөгөөд өдөр тутмын үйл ажиллагаанд хамааралгүй заалт юм.

Түүнчлэн тус хуулийн 272.1.3 дахь хэсэгт “*хоригдол, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн бие, эд зүйл, байранд үзлэг нэгжлэг хийх, зэвсэг, хутга, мэс, зэвсгийн чанартай бусад зүйл, мансууруулах болон хордуулах үйлчилгээтэй эм тариа, өвс ургамал, согтууруулах ундаа, хориглосон тоглоом, хууль дотоод журмаар*

зөвшөөрөгдсөнөөс бусад зүйлийг хураан авах, эсхүл устгах, бэлэн мөнгө валют, үнэт зүйлсийг хураан авч акт тогтоон хадгалах, хорих ангийн аюулгүй байдал, түүнд мөрдөгдөх дээ журмыг сахиулах зорилгоор хоригдол, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчид байнгын хяналт тавих” гэх мөн хуулийн 272.1.4 дэх хэсэгт “*хорих байгууллага, түүний үйлдвэрлэлийн талбайд орж, гарч байгаа хүний бие эд зүйл тээврийн хэрэгсэлд үзлэг хийх*” гэж заасан байна.

Уг 2 заалтад тусгагдсан бүрэн эрх нь хорих ангийн харуул хамгаалалтын бие бүрэлдэхүүнд хамаарах ба тэдгээрийн өдөр тутмын үйл ажиллагаанд мөрдөгдөж, албан тушаалын тодорхойлолтоор хүлээсэн албан үүргээ биелүүлэх үндэслэл болсон заалт юм.

Харин сүүлд үлдсэн бүрэн эрх нь 272.1.5 дахь хэсэгт “*хууль тогтоомжид заасан үндэслэл журмын дагуу гүйцэтгэх ажил явуулах*” буюу хорих анги, байгууллагын гүйцэтгэх ажилтнуудын ажиллах эрх зүйн боломжийг тусгаж өгсөн заалт байна.

Үүнээс үзэхэд хорих ангид гарч болзошгүй гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор зохион байгуулагдаж буй харуул хамгаалалтын ажил, арга хэмжээг ил болон далд байдлаар явуулах эрх зүйн боломж, орчинг бүрдүүлсэн боловч хязгаарлагдмал, явцуу утгаар тайлбарласан нь харагдаж байна.

Учир нь бид хорих байгууллагын алба хаагчид гэж хэн болох, ямар, ямар албан тушаалтай алба хаагчид үүнд хамаарах, тэдгээр алба хаагчдын бүрэн эрх тус байгууллагын суурь хуулинд туссан эсэх талаас нь харах нь зүйтэй.

Харуул хамгаалалтын үндсэн бүрэлдэхүүн болох хорих ангийн дарга, харуул хамгаалалт гүйцэтгэх ажил эрхэлсэн дэд дарга, ахлах төлөөлөгч, төлөөлөгч, харуул хамгаалалтын ахлах байцаагч, ээлжийн дарга, ерөнхий жижүүр, гадна хамгаалалтын офицер, хуяглан хүргэлтийн офицер, хамгаалалтын ажилтан, дүрс бичлэгийн хяналтын ажилтан, холбоочин зэрэг албан тушаалтнуудаас гадна хорих ангийн захиргаа, санхүү болон нийгэм сэтгэл зүй, тоо бүртгэл зэрэг бусад туслах чиг үүргийг гүйцэтгэж буй цэргийн алба

⁶ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын хүний нөөцийн мэдээ 2022 он

хаагчид ч хорих байгууллагын алба хаагчид гэдгийг харгалзах хэрэгтэй юм.

Зарим талаар тус хуулийн заалтыг дэлгэрэнгүй тайлбарлаж, хорих байгууллагын нийт алба хаагчдын ажил, албан үүргээ хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор үүсэх харилцааны явцад алба хаагчийн хийж, хэрэгжүүлэх бүрэн эрхийг нэмэлтээр тусгаж өгснөөр хууль, эрх зүйн орчинг улам боловсронгуй болгоно гэж үзэж байна.

2. Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 273 дугаар зүйлд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн нийтлэг эрх, үүрэг, түүнд хориглох” зүйлийг тусгаж нийт 13 төрлийн үйл ажиллагааг явуулахыг хориглосон байна.

Гэхдээ тус хуулийн 251 дүгээр зүйлд “Хорих анги, хорих ангийн алба хаагчид хориглох үйл ажиллагаа”-г нэмэлтээр тусгаж 5 зүйлийг хориглосон бөгөөд хорих байгууллагын аюулгүй байдлыг хангахын тулд хорих ангийн алба хаагчдын үүрэг гүйцэтгэлт, сонор сэрэмж, хариуцлагын тогтолцоог сайжруулах зорилготой заалт мөн боловч хориглосон зүйлсийн утга агуулгыг судлан үзэхэд хариуцлагын ялгамжтай байдлыг арилгаж, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нийт алба хаагчийн эрх үүрэг, түүнд хориглох зүйлд нэмэлтээр тусгах бололцоотой, нийтлэг зөрчлийн шинжтэй үйлдлүүд байна.

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд хорих байгууллагын алба хаагчдад хамааруулан тусгайлан тусгаж өгсөн дараагийн заалт бол 245 дугаар зүйлийн 245.2 дахь хэсэгт заасан “Хорих ангийн алба хаагч биечилсэн хамгаалалт жижүүрийн үүргийг дөрвөн ээлжээр гүйцэтгэнэ” гэсэн заалт бөгөөд хорих анги, байгууллагын батлагдсан бүтэц, орон тооноос шалтгаалан одоог хүртэл уг хуулийн зүйл заалтыг нэг мөр хэрэгжүүлж ажилладаггүй.

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”⁷-аар нээлттэй, хаалттай хорих ангиудад 20 хоригдол тутамд 1, хаалттай хорих ангийн тусгай нэгжид 5 хоригдол тутамд 1, нийслэл дэх цагдан хорих төвд 10 хоригдогч тутамд 1, орон нутаг дахь цагдан хорих байруудад 20-50 хоригдогчтой бол 2 хамгаалалтын

ажилтан биечилсэн хяналт тавихаар тогтоосон.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нийт алба хаагчдын 940 буюу 31,4 хувь нь хоригдол, хоригдогчтой өдөр тутам харьцдаг хамгаалалтын ажилтан /хуучин нэрээр хянагч/ албан тушаалд ажиллаж байгаагаас 556 алба хаагч хоригдолд биечлэн хяналт тавих үүрэг гүйцэтгэдэг.

Хоригдол, хоригдогчид биечилсэн хяналт тавих чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй эдгээр хамгаалалтын ажилтнууд 4 ээлжээр⁸ 24 цагаар үүрэг гүйцэтгэж 1 алба хаагч дунджаар 35 хоригдолд биечлэн хяналт тавин ажиллаж байна.

Хөдөлмөрийн тухай хуульд зааснаар ажилтан 8 цаг буюу 7 хоногт 40 цаг ажиллах заалтын дагуу Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч сард 160 цаг, жилд 1920 цаг ажиллах ёстой боловч 24 цагаар жижүүрлэлтийн үүрэг гүйцэтгэхээс гадна шуурхай цугларалт, албаны бэлэн байдал, хүчлэн хамгаалалт зэрэг онцлог цаг үеэр илүү цагаар ажилласныг оролцуулахгүйгээр ажлын шаардлагаар сард 240 цаг, жилд 2880 цаг ажиллаж байна.⁹

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 245.2 дахь заалт, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яамны сайд, Сангийн сайдын 2017 оны А/247, А/167, 303 дугаар хамтарсан тушаалаар баталсан “Жишиг норматив батлах тухай” тушаалын дагуу үүрэг гүйцэтгүүлж байна.

Учир нь харуул хамгаалалтын алба хаагчдын хүрэлцээгүй байдлаас шалтгаалан хорих анги, байгууллагын алба хаагчид хоногийн жижүүрийн үүргийг гурван ээлжээр гүйцэтгэж, зарим тохиолдолд ээлжнээс буусан боловч өдрийн цагаар улиран ажиллах, хуяглан хүргэлтийн болон бусад ажилд нэмэлтээр үүрэг гүйцэтгэх, ээлжийн амралтыг хуваарийн дагуу эдлэх боломжгүй байдлууд үүссээр байгаа нь алба хаагчдын ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж, ажлаас шантрах, харуул хамгаалалтын хяналт, сонор сэрэмж сулрах болон алба хаагчдын эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлөх хүчин зүйлсийн нэг болсоор байна.

Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 287 дугаар зүйлд заасан

⁷ Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын 2017 оны А/247, А/167, 303 дугаар хамтарсан тушаал

⁸ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 245.2. 2017 он

⁹ Монгол Улс дахь Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 15 дахь илтгэл 181 дэх тал

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн эдийн засгийн баталгаа” 287.3 дахь хэсэгт “Ээлжийн ажил, үүрэг гүйцэтгэдэг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийг онцгой тохиолдолд илүү цагаар ажиллуулсан бол ажилласан цаг тутамд ногдох албан тушаалын цалинг олгоно” гэж заасан боловч байгууллагын батлагдсан төсөв, цалингийн сангаас шалтгаалан илүү цагаар ажилласан хөдөлмөрийн хөлсийг олгох боломжгүй байгаа болно.

4. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 289 дүгээр зүйлийн 289.7 дахь хэсэгт “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын захиалгаар суралцсан, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч бэлтгэх чиг үүрэг бүхий дээд боловсролын сургалтын байгууллагад ажилласан, сонсогчоор суралцсан болон цэргийн жинхэнэ алба хаасан хугацааг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ажилласан хугацаанд оруулан тооцно” гэж заасны дагуу суралцсан хугацааг ажилласан жилд оруулан тооцож, цалингийн шатлал, төрийн алба хаасан хугацааны нэмэгдлийг олгож байсан.

Гэхдээ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2020 оны 05 дугаар сарын 28-ны өдрийн А/96 дугаар тушаалаар батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын “Хөдөлмөрийн дотоод журам”-ын 9 дүгээр зүйлийн 9.8 дахь хэсэгт “Алба хаагчийн цэргийн сургуульд суралцсан хугацааг цалингийн шатлал ахиулах, төрийн алба хаасан хугацааны нэмэгдэл болон шагнал олгох хугацаанд тооцохгүй бөгөөд иргэний ажилласан, цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр тогтоолгоход нэмж тооцно” гэж заасан нь нэг талаас алба хаагчийн ажилласан жилийг бодитоор тооцож, шагнал урамшуулал олгох, цалингийн шатлалыг нэмэгдүүлэх,

батлагдсан төсвийг зориулалтын дагуу үр дүнтэй зарцуулах шийдэл боловч нөгөөтэйгүүр алба хаагчийн эрх зүйн байдлыг дордуулсан шийдвэр байж болох юм.

Дүгнэлт: Хорих байгууллагын алба хаагчийн эрх зүйн байдал болон алба хаагч, байгууллага хоорондын харилцааг зохицуулсан эрх зүйн баримт, бичгийг судлан үзэхэд алба хаагчийн бүрэн эрх, нийгэм, эдийн засгийн болон улс төрийн баталгаа, ажиллах орчин нөхцөл, хүний нөөц, боловсон хүчний асуудал, алба хаагчийн хөгжил, сургалтын асуудал болон нөхөн олговор, хөнгөлөлт, тэтгэмжийн асуудлыг шаардлагатай түвшинд шийдвэрлэж, эрх зүйн баримт бичгээр баталгаажуулсан байна.

Алба хаагчид эрх зүйн баримт бичигт тусгагдсан хууль, журмыг нэг бүрчлэн судалж, өөрсдийн ажиллах орчин нөхцлийг хөдөлмөрийн шаардлагад нийцүүлэх талаар удирдлагад танилцуулан шийдвэрлүүлэх, ахуй нөхцөл, гэр бүлийн асуудлаар дэмжлэг, туслалцаа авах, хуулиар олгогдсон эрхээ эдлэх бүрэн боломж бүрдсэн гэж дүгнэж байна.

Ашигласан материал

1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. УБ хот. 2017.
2. Төрийн албаны тухай 2017.
3. Хөдөлмөрийн тухай хууль. УБ хот. 2021.
4. Цэргийн алба хаагчийн тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль. УБ хот 1994.
5. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын Хөдөлмөрийн дотоод журам. УБ хот. 2020.
6. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын хүний нөөцийн мэдээ 2022 он

МОНГОЛ УЛСЫН
ГОЛЫН АЮУЛГҮЙ
БАЙДЛЫН
НИЙГЭМЛЭГИЙН
ЭРХ ЗҮЙН
БАЙДЛЫН
ТУХАЙ ХУУЛЬ

ГАМШГААС ХАМГААЛАХ АЖИЛЛАГААНД САЙН ДУРЫНХНЫ ОРОЛЦОО, АЖЛЫН ГҮЙЦЭТГЭЛД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF MAIN FACTORS AFFECTING VOLUNTEERS PARTICIPATION AND PERFORMANCE DURING THE DISASTER MITIGATION AND MANAGEMENT

Г.Батгэрэл.

ДХИС-ийн докторант

G.Batgerel.

Ph.D Candidate student, University of Internal Affairs

Хураангуй: Энэхүү илтгэлд Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд сайн дурынхны оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн хэмжил зүйн шинжилгээг Монголын Улаан Загалмай Нийгэмлэгийн харьяа аймаг, дүүргийн Улаан Загалмай хороодын гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд сургаж бэлтгэгдсэн 150 сайн дурын идэвхтнүүдийг хамруулан нэгд, сайн дурын идэвхтний мэдлэг, хоёрт, сайн дурын идэвхтний ур чадвар, гуравт, сайн дурын идэвхтний туршлага, гэсэн 3 хүчин зүйлийг таамаглал болгон дэвшүүлж, чиглэл тус бүрд нь нөлөөлөх хүчин зүйлсийг илэрхийлсэн 8-11 асуултаар асуулга явуулсан болно. Бид сайн дурын идэвхтнүүдээс авсан асуулгын үр дүнг чанарын судалгааны SMART PLS-3.0 программыг ашиглан хэмжил зүйн, хамаарлын, олон хүчин зүйлийн хувьсагчид сайн дурынхны оролцоо ажлын гүйцэтгэлд хэрхэн нөлөөлөх, ямар хамааралтайг нотлохыг зорьсон.

Abstract: This paper aims to discuss and address the main factors affecting the volunteers' participation and performance in the disaster prevention and mitigation activities. We predicted firstly, knowledge and awareness of the volunteers, secondly, skills of the volunteers, thirdly, experience of the volunteers, to be the main factors affect the participation level and performance during the service. Based on the above hypothesis, we designed our research model and surveyed 150 volunteers, specifically trained for disaster mitigation management by the Mongolian Red Cross Society. We used SMART PLS-3.0 qualitative research software to analyze metrological, correlation, and multi-factor analysis and tried to prove how predicted factors affect the disaster mitigation and management activities by the volunteers.

Түлхүүр үг: Сайн дурын идэвхтний мэдлэг, ур чадвар, туршлага, оролцоо, ажлын гүйцэтгэл.

Keyword: Volunteer knowledge, skills, experience, participation, performance.

Дэлхийн цаг агаарын төлөв байдал, уур амьсгалын өөрчлөлт, байгаль орчны тэнцвэр алдагдсанаас сүүлийн жилүүдэд дэлхийн ихэнхи бүс нутаг, ялангуяа Ази тив, түүний дотор Монгол оронд байгалийн гамшигийн төрөл давтамж ихэсч, учруулж байгаа хохирол нь жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байна.

Монгол Улсын Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 36-р зүйлд “Гамшгаас хамгаалах сайн дурын хэсгийн эрх, үүргийг тодорхой тусгаж, Монгол Улсын Шадар сайдын 2016 оны 34 дүгээр тушаалаар “Гамшгаас хамгаалах сайн дурын ажиллагааны нийтлэг журам”-ыг баталж, гамшгаас хамгаалах сайн дурын үйл ажиллагааны үндсэн чиглэл, зарчим, сайн дурын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт,

сайн дурын ажилтан, (идэвхтэн)-ний эрх үүрэг, орон нутгийн өөрөө удирдах болон захиргааны байгууллага, Онцгой байдлын байгууллагын эрх, үүргийг зааж өгсөн.

Монгол Улсын Галын аюулгүй байдлын тухай хуулийн 10.2-д Гал түймэртэй тэмцэх нэгж нь дараах төрөлтэй байна гэсэн заалтыг 10.2.4-т “Гал түймэртэй тэмцэх сайн дурын хэсэг”¹ гэж оруулсан байна.

Монгол Улсын Их Хурлаар 2016 онд батлагдсан “Монголын Улаан Загалмай Нийгэмлэгийн эрх зүйн байдлын тухай” \Шинэчилсэн найруулга\ хууль, Хөдөлмөр,

¹ Монгол Улсын “Галын аюулгүй байдлын тухай хууль”\2015\

нийгмийн хамгааллын сайдын А/130 тоот тушаалаар баталсан “Залуучуудын сайн дурын ажлыг бүртгэх, баталгаажуулах журам” /2019/, Олон Улсын Улаан Загалмай, Улаан Хавирган Сар Нийгэмлэгүүдийн Холбооны “Олон Улсын гамшгийн тусламж, эхэн үеийн нөхөн сэргээлтэд үзүүлж буй дэмжлэгийг улс орнууд дотооддоо удирдан чиглүүлэх удирдамж”, Монгол дахь НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн “Монгол улс дахь Сайн дурын үйл ажиллагааны Үндэсний хөтөлбөрийн Үзэл баримтлал” зөвлөмж /2013/, ОУУЗ,УХСН-үүдийн Холбооны “Онцгой байдлын үеийн сайн дурын үйл ажиллагаа” гарын авлага, “Монголын Улаан Загалмай Нийгэмлэгийн сайн дурын идэвхтний бодлого” зэрэг баримт бичгүүдэд гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд сайн дурынхны үүрэг, оролцооны талаар тусгасан нь энэхүү илтгэлийн эрх зүйн үндэслэл гэж үзэж байна.

Сайн дурын үйл ажиллагаа, сайн дураараа хөдөлмөрлөх хүсэл зориг нь тухайн нийгмийн түүхэн хөгжил, улс төрийн нөхцөл байдал, шашин, соёлтой байнга холбоотой байдаг. Иймд сайн дурынхныг тодорхойлох ерөнхий гурван зарчмын шаардлагыг АНУ-ын Батимори хот дахь Жон Хопкинскийн нэрэмжит их сургуулийн гаргасан тодорхойлолтод үндэслэжээ. Үүнд:

- Цалин хөлсгүйгээр /шаардлагатай зардлыг нөхөн төлж болно./
- Өөрийн хүсэл зоригоор ажиллах
- Бусдын болон нийтийн ашгийн төлөө байх гэсэн үндсэн 3 шаардлага багтана.

Монголын Улаан Загалмай сайн дурын идэвхтэн нь: “Улаан загалмайн үйл ажиллагаанд тогтмол идэвхтэй оролцохоо илэрхийлж, дунд ба анхан шатны хороонд идэвхтнээр бүртгүүлэн ажилладаг иргэнийг хэлнэ”.² Гамшгаас хамгаалах чиглэлээр бэлтгэгдсэн сайн дурын идэвхтэн нь ард иргэдэд гамшиг, ослоос урьдчилан сэргийлэх сургалт, мэдээлэл, сурталчилгаа хийх, гамшигт нэрвэгдсэн хүмүүст яаралтай болон нөхөн сэргээх тусламж үзүүлэх, гамшгийн үед ажиллах анхны тусламжийн нөхөрлөлийн гишүүнээр бэлтгэгдэн ажиллах, энэ чиглэлээр сургалт дадлагад хамрагдах үүрэгтэй, үйл ажиллаганы болон ёс зүйн тангараг өргөж, түүнээ үйл

ажиллагандаа мөрдлөг болгон ажилладаг нийгмийн идэвхтэй хүмүүс байдаг. МУЗН-ийн сайн дурын идэвхтнүүдээс гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлийн нөлөөллөөр асуулгын судалгаа авч боловсруулалт хийхдээ ДХИС-ийн Удирдлагын академийн багш, доктор Ц.Баясгалантай хамтран ажиллав.

Судалгааны үр дүн боловсруулалт: Сайн дурын идэвхтнүүдээс асуулгаар судалгаа авч, чанарын судалгаагаар хүчин зүйлийн шинжилгээ, хэмжил зүйн шинжилгээ, хамаарлын шинжилгээ, замын шинжилгээний боловсруулалт хийн үр дүнг гаргасан. Үүнд:

Загвар № 01. Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн уялдаа.

Тайлбар: Судлаачдын таамаглан дэвшүүлж буй загвар.

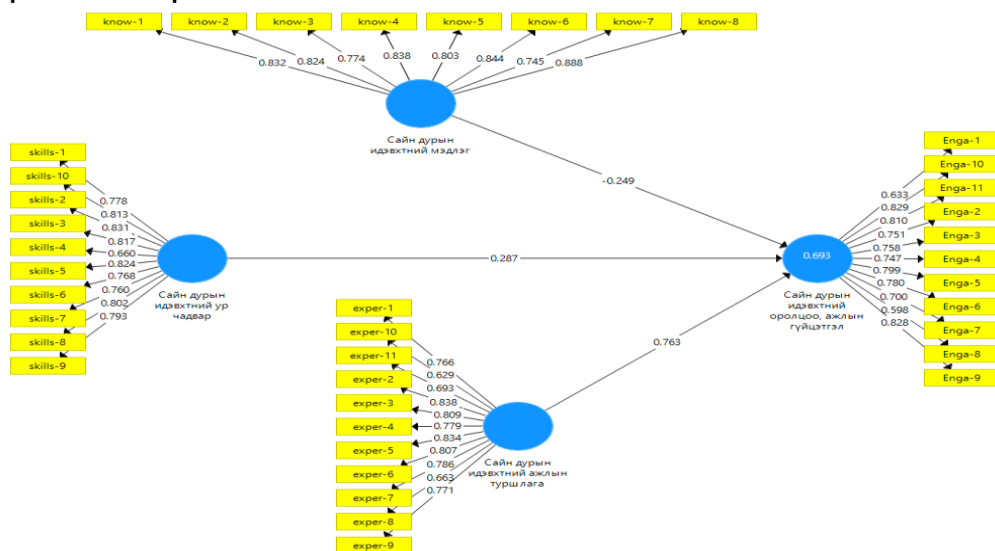
Таамаглал-1: Сайн дурын идэвхтний мэдлэг сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө.

Таамаглал-2: Сайн дурын идэвхтний үр чадвар сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө.

Таамаглал-3: Сайн дурын идэвхтний ажлын туршлага сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлнө.

² “Улаан загалмайн сайн дурын идэвхтэн” гарн авлага. Уб. 2012. Хуудас 27.

Загвар 02. Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ

Тайлбар: know-сайн дурын идэвхтний мэдлэг, skills-сайн дурын идэвхтний ур чадвар, exper-сайн дурын идэвхтний ажлын туршлага Enga-сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл

Хэмжил зүйн шинжилгээний үр дүн нь энэхүү судалгааны ажлын хамгийн чухал бөгөөд судалгааны үр дүнг боловсруулах, харьцуулах, шинжлэх, бататгах, дүгнэх хэсэг юм. Уг шинжилгээгээр далд хувьсагч бүр ажлын гүйцэтгэлд хэрхэн нөлөөлж

байгааг харуулж, хүчин зүйлс тус бүрийн үр дүнг гаргасан болно. Кронпа альфа буюу тогтвортой байдал нь далд хувьсагчдын багц үзүүлэлт хоорондоо хэрхэн уялдаатай байгааг илэрхийлнэ.

Хүснэгт № 1. Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн хэмжил зүйн шинжилгээний үр дүн

Загварын хувьсагчид	Далд хувьсагч	Хүчин зүйлийн үр дүн	Кронпа	Найдвартай байдал	Дундаж
Сайн дурын идэвхтний мэдлэг	know-1	0.832	0.930	0.942	0.672
	know-2	0.824			
	know-3	0.774			
	know-4	0.838			
	know-5	0.803			
	know-6	0.844			
	know-7	0.745			
	know-8	0.888			
Сайн дурын идэвхтний ур чадвар	skills-1	0.778	0.931	0.942	0.618
	skills-2	0.831			
	skills-3	0.817			
	skills-4	0.660			
	skills-5	0.824			
	skills-6	0.768			
	skills-7	0.760			
	skills-8	0.802			
	skills-9	0.793			
	skills-10	0.813			
Сайн дурын идэвхтний ажлын туршлага	exper-1	0.766	0.927	0.939	0.584
	exper-2	0.838			
	exper-3	0.809			

Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл	exper-4	0.779	0.922	0.934	0.566
	exper-5	0.834			
	exper-6	0.807			
	exper-7	0.786			
	exper-8	0.663			
	exper-9	0.771			
	exper-10	0.629			
	exper-11	0.693			
	ENGA-1	0.633			
	ENGA-2	0.751			
	ENGA-3	0.758			
	ENGA-4	0.747			
	ENGA-5	0.799			
	ENGA-6	0.780			
	ENGA-7	0.700			
	ENGA-8	0.598			
	ENGA-9	0.828			
	ENGA-10	0.829			

Тайлбар: know-сайн дурын идэвхтний мэдлэг, skills-сайн дурын идэвхтний ур чадвар, exper-сайн дурын идэвхтний ажлын туршлага Enga-сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл

Сайн дурын идэвхтнүүдээс авсан чанарын судалгааны боловсруулалтыг хийж, сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн хэмжил зүйн шинжилгээний үр дүнг дараах байдлаар нэгтгэн дүгнэж байна. Үүнд:

Нэг: Сайн дурын идэвхтний мэдлэг хувьсагчийн нийт 8 далд хувьсагчийн үр дүн 0.745-0.888 хооронд хэлбэлзэж байна. Хамгийн их утга нь (хангалттай) бүхий үр дүнгээс харахад ёс зүйн хэм хэмжээг мөрддөг эсэх 0.888, мэдлэгээ түгээдэг байдал 0.844, мэдлэгээ дээшлүүлдэг байдал 0.838 тус тус байна. Эндээс сайн дурын идэвхтний гамшгийн үед үйл ажиллагаандаа мөрдөх ёс зүйн хэм хэмжээ, мэдлэгээ түгээдэг байдал, мэдлэгээ дээшлүүлдэг байдал зэрэг үзүүлэлт сайн байгааг харуулж байна. Харин хамгийн бага утга (хангалтгүй) бүхий үр дүн нь өөрөө сургалт зохион байгуулдаг байдал 0.745, гамшгийн дараах үеийн сургалтанд оролцсон байдал 0.774, олон улсын туршлагаас суралцсан байдал 0.803 тус тус байгаа нь сургалт зохион байгуулах, гамшгийн дараах нөхөн сэргээх шатны үеийн мэдлэг, олон улсын туршлагаас суралцах байдалд бага үнэлгээг нийтлэг өгч байгаа нь эдгээр далд хувьсагчид оролцогчдын хувьд мэдээлэл багатай, хүлээлт бага байгааг илэрхийлж байна гэж дүгнэх боломжтой. Сайн дурын идэвхтний мэдлэгийн хүчин зүйлийн хувьд, далд хувьсагчид хэрхэн хоорондоо уялдан багц болж байгааг Кронпа-альфа утгаар шалгасан. Ийнхүү сайн дурынхны

мэдлэгийг илэрхийлэхүйц нийт 8 далд хувьсагчийн хоорондын уялдаа Кронпа-альфа утга 0.930 гарсан нь далд хувьсагчид хоорондоо маш сайн уялдаж байгаа үр дүн гарсан. Сайн дурын идэвхтний мэдлэгийн далд хувьсагчдын нийлмэл найдвартай байдлын утга 0.942 байгаа нь хувьсагчид хоорондын нийлмэл утга санаа агуулсан, найдвартай байдлыг илтгэх үр дүн маш сайн байна. Дундаж хэлбэлзлийн утга нь 0.672 байгаа нь сайн дурын идэвхтний мэдлэг сайн байгааг харуулж байна.

Хоёр: Сайн дурын идэвхтний ур чадварын хүчин зүйлийн үр дүн 0.660-0.831 хооронд хэлбэлзэж байна. Хамгийн их утга бүхий үр дүнгээс харахад гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд оролцож буй сайн дурын идэвхтний үүрэг, хариуцлагаа ухамсарлах ур чадвар 0.831, манлайлал 0.817, анхны тусламжийн нөхөрлөлийн уралдаан тэмцээнд оролцож дадлагажсан ур чадвар 0.813 байгаа нь гамшгаас сайн дурын идэвхтнүүдийн ажлын ур чадвар, хувийн зохион байгуулалт, хариуцлага, манлайлалд судалгаанд оролцогчид сайн үнэлгээ өгсөн нь эдгээр далд хувьсагчдад өгүүлж буй үзүүлэлтүүд сайн байна гэж дүгнэх боломжтой. Хамгийн бага үр дүнг үзүүлж буй далд хувьсагчийн хувьд, сайн дурын идэвхтнүүдэд шаардлагатай үед гадаад хэлний ур чадварын түвшин 0.660, хөрвөж ажиллах чадвар тухайлбал, халамж үйлчилгээ, сэтгэл зүйн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх ур чадварын түвшин 0.760 байгаа нь сайн дурын идэвхтнүүд гадаад хэлний

МОНГОЛЫН
Дотоод Ажлын
Төрийн Газар

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠭ

мэдлэг, багт хөрвөж ажиллах үр чадвараа дээшлүүлэх шаардлагатай байгааг харуулсан үр дүн гэж дүгнэж байна. Сайн дурын идэвхтний үр чадварын 10 далд хувьсагчийн хоорондын уялдаа Кронпа-альфа утга 0.931 гарсан нь далд хувьсагчид хоорондоо маш сайн уялдаж байгааг, нийлмэл найдвартай байдлын утга 0.942 байгаа нь хувьсагчдын хоорондын уялдаа маш сайн, дундаж хэлбэлзлийн утга 0.618 байгаа нь сайн дурын идэвхтний үр чадвар сайн байгааг илэрхийлж байна гэж дүгнэх боломжтой.

Гурав: Сайн дурын идэвхтний ажлын туршлагын хүчин зүйлийн үр дүн 0.629- 0.838 хооронд хэлбэлзэж байна. Хамгийн их утга бүхий үр дүнгээс харахад, сайн дурын идэвхтний сургалт, дадлагад хамрагдаж туршлага хуримтлуулсан байдал 0.838, туршлагаа бусадтай хуваалцах байдал 0.834, бусдаас суралцдаг байдал 0.807 тус тус байгаа нь эдгээр далд хувьсагчид оролцогчдоос сайн үнэлгээг авч байгааг илтгэж байна. Хамгийн бага үр дүнг харахад мэдээлэл авахад цахим орчин ашигладаг байдал 0.629, мэдээлэл шуурхай солилцдог байдал 0.663, өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх байдал 0.693 гарсан нь эдгээр далд хувьсагчид хангалтгүй байгааг илэрхийлж байна. Сайн дурын идэвхтнүүдийн ажлын туршлагын 11 далд хувьсагчийн хоорондын уялдаа Кронпа-альфа утга 0.927 гарсан нь далд хувьсагчид хоорондоо маш сайн уялдаж байгааг, нийлмэл найдвартай байдлын утга 0.939 байгаа нь хувьсагчдын хоорондын уялдаа маш сайн, дундаж хэлбэлзлийн утга 0.584 байгаа нь сайн дурын идэвхтнүүдийн ажлын туршлага сайн байгааг илэрхийлж байна гэж дүгнэх боломжтой.

Дөрөв: Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлийн хүчин зүйлийн үр дүн 0.598- 0.829 хооронд хэлбэлзэж байна. Хамгийн их утга бүхий үр дүнгээс харахад багийн ажиллагаа, 0.829, ажлын гүйцэтгэлээс авах сэтгэл ханамж 0.828, шийдвэр гаргалтанд оролцдог байдал 0.799 тус тус байгаа нь эдгээр далд хувьсагчид оролцогчдоос сайн үнэлгээг авч байгааг илтгэж байна. Хамгийн бага үр дүнг сайн дурын идэвхтний урамшуулал 0.598, санал, бодлоо илэрхийлэх байдал 0.633, салбар дундын хамтын ажиллагаанд оролцох байдал 0.751 байгаа нь эдгээр далд хувьсагчид хангалтгүй байгааг илэрхийлж байна. Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлийн 10 далд хувьсагчийн хоорондын уялдаа Кронпа-альфа утга 0.922 гарсан нь далд хувьсагчид хоорондоо маш сайн уялдаж байгааг, нийлмэл найдвартай байдлын утга 0.934 байгаа нь хувьсагчдын хоорондын уялдаа маш сайн, дундаж хэлбэлзлийн утга 0.566 байгаа нь сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл сайн байна гэж дүгнэх боломжтой.

Судалгаанд ашигласан далд хувьсагчдын хувьд олон улсын эрдэмтдийн ижил төстэй хувьсагчийг агуулсан судалгааны ажлуудад харьцуулалт хийн судлахад ихэнхи үр дүн хангалттай гарсан байсан. Харин эдгээр үзүүлэлт 0.7 гэсэн үр дүнд хүрэхгүй байгаа нь сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл хангалтгүй байна гэж дүгнэж байна. Иймээс эдгээр хувьсагчдын агуулгыг илэрхийлэх үзүүлэлт дээр цаашид анхааран ажиллах шаардлагатай нь харагдаж байна.

Хүснэгт № 02. Далд хувьсагчийн хамаарлын шинжилгээний үр дүн

Үзүүлэлт	Сайн дурын идэвхтний туршлага	Сайн дурын идэвхтний мэдлэг	Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл	Сайн дурын идэвхтний үр чадвар
Сайн дурын идэвхтний туршлага	0.764			
Сайн дурын идэвхтний мэдлэг	0.734	0.819		
Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл	0.819	0.551	0.752	
Сайн дурын идэвхтний үр чадвар	0.832	0.836	0.713	0.786

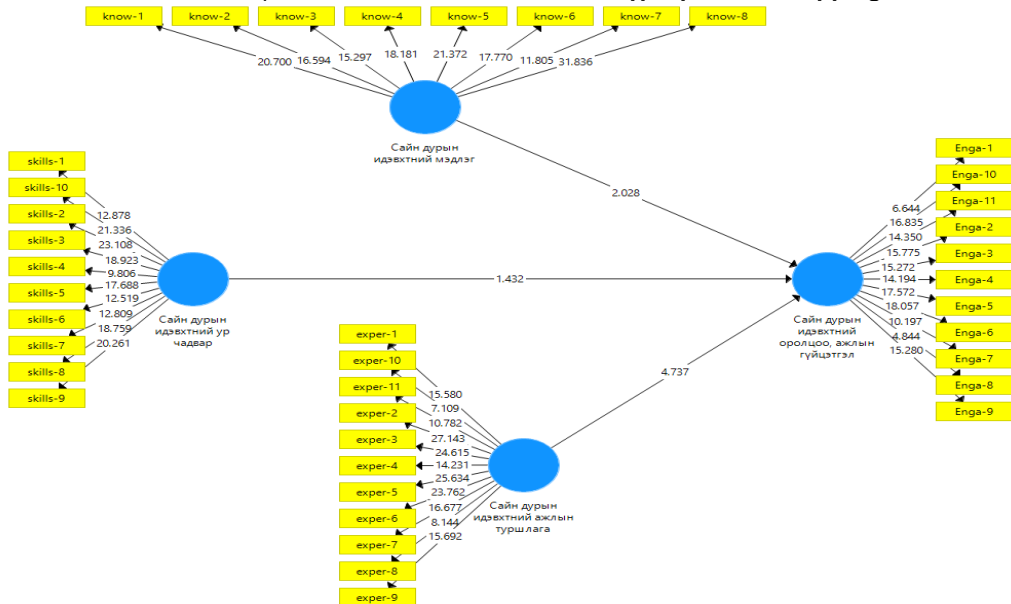
Тайлбар: Судалгааны ажлын үр дүнгээс

Судалгааны ажлын хамаарлын үр дүнгээс харахад, Сайн дурын идэвхтний туршлага өөр хоорондоо 0.764, сайн дурын идэвхтний туршлага сайн дурын идэвхтний мэдлэгтэй 0.734, сайн дурын идэвхтний туршага сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлтэй 0.819, сайн дурын идэвхтний туршлага сайн дурын идэвхтний ур чадвартай 0.83- тус тус хамааралтай байгаа нь 0.5-аас дээш хамаарч байгаа тул хамаарал сайтай байна гэж дүгнэж байна.

Сайн дурын идэвхтний мэдлэг өөр хоорондоо 0.819, сайн дурын идэвхтний

мэдлэг оролцоо, ажлын гүйцэтгэлтэй 0.551, сайн дурын идэвхтний мэдлэг сайн дурын идэвхтний ур чадвартай 0.836 хамааралтай байгаа нь бүх үр дүн 0.5-аас дээш байгаа тул хамаарал сайтай байна гэж дүгнэж байна. Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл өөр хоорондоо 0.752, сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл сайн дурын идэвхтний ур чадвартай 0.786 хамааралтаа байгаа н, 0.5-аас дээш байгаа тул хамаарал сайтай байна гэж дүгнэж байна.

Загвар № 03. Замын шинжилгээний үр дүн /Bootstrapping/

Тайлбар: know-сайн дурын идэвхтний мэдлэг, skills-сайн дурын идэвхтний ур чадвар, exper-сайн дурын идэвхтний ажлын туршлага Enga-сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл

Хүснэгт № 03. Замын шинжилгээний үр дүн

ТААМАГЛАЛУУД	Эх утга	Дундаж утга	Стандарт хазайлт	T статистик	П үнэ цэнэ	ҮР ДҮН
Сайн дурын идэвхтний мэдлэг → Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл	0.763	0.782	0.161	4.737	0.000	Батлагдсан
Сайн дурын идэвхтний ур чадвар → Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл	-0.249	-0.234	0.123	2.028	0.043	Батлагдсан
Сайн дурын идэвхтний ажлын туршлага → Сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэл	0.287	0.264	0.201	1.432	0.153	Батлагдсангүй

Тайлбар: Судалгааны ажлын үр дүнгээс

Замын шинжилгээний боловсруулалтаас харахад, Сайн дурын

идэвхтний мэдлэг нь сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлнө гэсэн

Дотоод Ажлын Яам

ᠮᠤᠩᠭᠤᠯᠤᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

таамаглалын хувьд, эх утга 0.763, дундаж утгын үр дүн 0.782, стандарт хазайлт 0.161, Т статистик утга 4.737, П үнэ цэнэ 0.000 үр дүнтэй байж таамаглал батлагдлаа.

Сайн дурын идэвхтний үр чадвар нь сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын хувьд, эх утга -0.249, дундаж утгын үр дүн -0.234, стандарт хазайлт 0.123, Т статистик утга 2.028, П үнэ цэнэ 0.043 үр дүнтэй байж таамаглал батлагдлаа.

Сайн дурын идэвхтний ажлын туршлага нь сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын хувьд, эх утга 0.287, дундаж утгын үр дүн 0.264, стандарт хазайлт 0.201, Т статистик утга 1.432, П үнэ цэнэ 0.153 үр дүнтэй байж таамаглал батлагдсангүй.

Судалгааны ажлын замын шинжилгээний үр дүнгээс нэгтгэсэн дүгнэлт гаргахад, сайн дурын идэвхтний мэдлэг, үр чадвар нь нь сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлж; сайн дурын идэвхтний ажлын туршлага нь сайн дурын идэвхтний оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд сөрөг нөлөөллөө. Иймээс сайн дурын идэвхтний ажлын туршлагыг сайжруулахын тулд далд хувьсагчдын бага үнэлгээтэй дүгнэгдсэн орчин үеийн харилцаа холбооны болон мэдээллийн технологид суралцах, давтан болон мэргэшүүлэх сургалтанд хамрагдах, сайн дурын идэвхтний урамшуулал, хөнгөлөлтөнд хамрагдах асуудалд анхаарал хандуулах шаардлагатай байна гэж дүгнэж байна.

Судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл, гамшигын үе шатуудад оролцох оролцооны хэлбэр, давтамжийн талаар.

Судалгаанд хамрагдагсдыг хүйсийн байдлаар авч үзвэл эмэгтэй 105, эрэгтэй 45 байв. Насны ангиллаар судалж үзэхэд 22-25 насны 24, 26-29 насны 19, 30-33 насны 16, 34-37 насны 16, 38-41 насны 16, 42-45 насны 18, 46-50 насны 18, 51-ээс дээш насны 23 оролцогч байна. Боловсролын хувьд бакалавр 141, бүрэн бус дунд боловсролтой 1, магистр 7, доктор 1 тус тус хамрагджээ. Гамшигын үеийн үйл ажиллагаанд оролцсон 125 хүн (83,3%), гамшигын өмнөх үеийн үйл ажиллагаанд оролцож байсан 126 хүн (84%), гамшигын дараа үеийн үйл ажиллагаанд оролцсон 103 хүн (86,6) байгаа нь гамшигын өмнөх үеийн сургалт, сурталчилгааны ажил харьцангуй сайн дүнг илтгэж байна гэж үзэж болохоор байна.

Улаан Загалмайн Сайн дурын идэвхтнээр ажилласан туршлагын хувьд 1-2 жилийн туршлагатай 39 хүн, 3-5 жил туршлагатай 36 хүн, 6-8 жилийн туршлагатай 28 хүн, 10-аас дээш жилийн туршлагатай 44 хүн байгаа нь дунд болон ахмад насныхан олон удаагийн сургалтанд хамрагдаж, мэдлэг, үр чадвар, туршлага хуримтлуулж, бусадтайгаа хуваалцаж, залуучуудад үлгэр дуурайлалтай байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна.

Судалгаанд оролцогчид гамшигын үеийн оролцоо, гүйцэтгэсэн ажлын төрлийг дараах байдлаар тодорхойлж, гүйцэтгэсэн ажлын давтамжаа илэрхийлсэн байна. Үүнд, сайн дурын идэвхтнүүд ихэнхидээ тусламж тараалт, сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх, гамшиг, эмзэг байдлын эрсдлийн үнэлгээ хийх, сургалт, сурталчилгааны ажилд оролцох, хандивын аян өрнүүлэх, анхны тусламж үзүүлэх, иргэдийг эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулах, шилжин суурьшигчдад туслах, мэдээлэл солилцох зэрэг хэлбэрээр ажилладаг болох нь судалгаанаас харагдаж байна.

Хамгийн их гүйцэтгэсэн ажил нь 22-25 насныхан 12 удаа төрөл бүрийн гамшигт тусламж тараах ажиллагаанд оролцож, 26-29 насныхан 11 удаа “Хандивын аян” зарлах, түгээх хуваарилалтын ажилд оролцсон дүн харагдаж байна. Гамшигын дараа үеийн тусламж тараах ажилд бүх насныхан 2-6 удаа оролцсон нь бусад хэлбэрийн ажлаас хамгийн түгээмэл ажлын хэлбэр байв. Гамшигын дараа нэрвэгдэгсдэд анхны тусламж үзүүлэх ажлыг 30-42 насны 14 хүн, сэтгэл зүйн тусламжийг 23 хүн тус тус гүйцэтгэсэн нь нэгдүгээрт хэрэгцээ, шаардлага бага, хоёрдугаарт сайн дурын идэвхтнүүдийн гүйцэтгэх чадвар сайн байгааг илтгэж байна. Мөн судалгаанаас харахад 22-25, 26-29 насны залуучууд гамшигын дараах үеийн ажилд илүү сайн оролцоотой байгаа нь сайшаалтай байна.

Дүгнэлт:

Сайн дурын идэвхтний мэдлэг, үр чадвар, туршлага, оролцоо, ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийг судлахад сайн дурын идэвхтнүүдийн ажлаасаа авах сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэх, тэднийг орчин үеийн харилцаа холбооны болон мэдээллийн технологид суралцуулах, орчинг нь бүрдүүлэх, хөрвөж ажиллах чадварыг дээшлүүлэх, давтан болон мэргэшүүлэх сургалтанд хамруулах, тэдний урамшуулал,

хөнгөлөлт, нийгмийн асуудалд анхаарал хандуулах шаардлагатай байгаа нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна.

Бид энэхүү судалгааны ажлаар сайн дурын үйл ажиллагааны мөн чанар, зарчмыг судалсны үндсэн дээр сайн дурын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хүчин зүйлийн талаар илүү дэлгэрэнгүй судлах судлаачдын суурь судалгаа болгох, өнөөгийн түвшинд сайн дурынхны үйл ажиллагаа нь гамшгаас хамгаалах бодлогыг хэрхэн хангаж байгаа эсэх, Олон Улсын болон бүс нутгийн, үндэсний хэмжээнд тавигдаж байгаа зорилтуудыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд сайн дурын үйлсийн боломжуудыг эрэлхийлж, шинжлэн судалж байгаагаараа ач холбогдол нь оршиж байна гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

1. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. №07.2017.
2. Галын аюулгүй байдлын тухай хууль “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл №28. 2015
3. Монголын Улаан Заралмай нийгэмлэгийн эрх зүйн байдлын тухай хууль.” Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл №5. 2016.

4. Монгол улсын Засгийн Газрын тогтоол “Хууль хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай” №234. 2016.

5. НҮБын хөгжлийн хөтөлбөрийн “Монгол Улс дахь Сайн дурын үйл ажиллагааны Үндэсний хөтөлбөрийн Үзэл баримтлал” УБ.2013.

6. ОУУЗ_УХСН-үүдийн Холбооны “Онцгой байдлын үеийн сайн дурын үйл ажиллагаа”гарын авлага.

7. ОУУЗ,УХС Хөдөлгөөн болон ТББ-ын “Гамшгийн тусламжийн үед мөрдөх ёс зүйн дүрэм” УБ.2008.

8. Олон Улсын гамшгийн яаралтай болон нөхөн сэргээх шатны тусламжийг улс орны дотоодод дэмжих болон зохицуулах удирдамжийн танилцуулга. УБ.2008.

9. ОУУЗ,УХСН-үүдийн Холбооны стратеги- 2020.

10. Дэлхийн сайн дурын үйл ажиллагааны төлөв байдал 2015.

11. Review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges (J. Whittaker et al./ International Journal of Disaster Risk Reduction 13 (2015) 358–368)

Joshua Whittaker [a,b,n](#), Blythe McLennan [a,b](#), John Handmer [a,b](#)

МОНГОЛЫН
Дотоод
Асуудалын
Төрийн
Газар

ҮНДЭСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ БА ГАМШГААС ХАМГААЛАХ СТРАТЕГИ

NATIONAL SAFETY AND DISASTER PREVENTION STRATEGIES

А.Амарболд, Х.Цэнд-Очир

ДХИС-ийн магистрант, ахмад

Amarbold A., Tsend-Ochir Kh.

Graduate student of the University of Affairs, capitane

Хураангуй: Дэлхий болон бүс нутгийн уур амьсгалын өөрчлөлт улам бүр ойр, ойрхон давтагдах болсон өнөө үед байгалийн гамшиг, мал сүргийн тооны хурдацтай өсөлт, уул уурхайд тулгуурласан эдийн засгийн хөгжил, хүн амын хэт бөөгнөрөл, хотжилтын эрчимжилт зэрэг нь манай улсын хувьд улс, аж ахуйн нэгж байгууллага, хувь хүнийг аливаа аюулт үзэгдэл, осолд эмзэг өртөмтгий болгож улмаар үндэсний аюулгүй байдал, тогтвортой хөгжилд нөлөөлөх эрсдэлийг бий болгож байна.

Монгол Улсад дэлхий дахинд тохиолддог дөч гаруй төрлийн гамшгийн арав гаруй төрөл нь тохиолдож байгаа бөгөөд сүүлийн жилүүдэд шинэ төрлийн аюулууд тохиолдох болсон.

Иймд үндэсний аюулгүй байдалд ноцтой аюул учруулж болох аюулт үзэгдэл, осол, гамшгийн төрлийг судалж, үндэсний аюулгүй байдалд үзүүлэх нөлөө, ач холбогдолын зэргээр нь эрэмблэх шаардлага байна.

Abstract: At present, when global and regional climate changes are becoming more frequent, natural disasters, rapid growth of livestock, economic development based on mining, overpopulation, and agricultural intensification are the problems of our country and enterprises. Persons who are vulnerable to any disaster or accident that poses a risk to national security and sustainable development.

More than ten types of natural disasters occur in Mongolia out of more than forty types occurring in the world, and new types of hazards have emerged in recent years.

Therefore, there is a need to study the types of dangerous events, accidents and catastrophes that may represent a serious threat to national security, and ranking them according to the degree of impact and significance for national security.

Түлхүүр үг: Аюулгүй байдал, гамшгийн стратеги, аюул, үндэсний аюулгүй байдал

Key word: Security, disaster strategies, hazards, national safety

Орчин үеийн аюулгүй байдлын систем дэх онцлог бол нэг улс орны аюулгүй байдалд учирсан аюул занал тухайн улс орны хил хязгаараас хальж бүс нутаг, олон улсын амар тайван байдлыг алдагдуулж болзошгүй болсон.

Өөрөөр хэлбэл аюулгүй байдал нь зөвхөн нэг улс орны биш, улс хоорондын харилцааны түвшинд, улмаар дэлхий нийтийн түвшиний асуудал болж, улс орны аюулгүй байдлаа хангах төсөөлөл нь бүс нутгийн, олон улсын, дэлхийн үзэл баримтлалын үндэс болж байна.

Үндэсний аюулгүй байдал ба гамшгаас хамгаалах стратегийн харилцан хамаарлыг авч үзэхийн тулд “үндэсний

аюулгүй байдал” гэсэн ойлголтыг ойлгох нь зүйтэй юм.

“Аюулгүй байдал” гэдэг нь хөнөөлийн хүч (хүчин зүйлс)-ээс ангид аюулгүй орших, түүнээс урьдчилан сэргийлсэн, түүнийг саармагжуулж сулруулсан, түүнээс хамгаалагдсан байх байдал юм.¹

Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуульд “Үндэсний аюулгүй байдал” гэж Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсан байдлыг хэлнэ² хэмээн заажээ.

Харин зарим судалгааны эх сурвалжид төрөл бүрийн аюул, заналаас улс, нийгэм, хүний ашиг сонирхлыг

¹ Ч.Улаанхүү., Аюулгүй байдлын онол, арга зүйн асуудалд., т.22

² Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль., Төрийн мэдээлэл

хамгаалах арга, түүнийг хэрэгжүүлэх тухай асуудал гэж тодорхойлжээ.

Дээрх тодорхойлолтуудаас харахад хөнөөлийн хүч болон аюул, занал гэдэг нь улс, нийгэм, хувь хүн болон ямар нэгэн объектын бүтэц, үйл ажиллагааг алдагдуулах, сөргөөр нөлөөлөх хүчин зүйлийг агуулсан хохирол учруулах чадвар бүхий хүчин зүйл буюу аюул гэж дүгнэж болохоор байна. Үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөх аюул нь гадаад дотоод эх үүсвэртэй байх бөгөөд энэхүү аюул нь даяаршил, нөөц баялагийн төлөөх тэмцэл, уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөгөөр өдрөөс өдөрт өсөн нэмэгдэх болсон.

Үндэсний аюулгүй байдлын гол хэмжүүрийг хүн, төр улс, нийгэм, хүрээлэн байгаа орчин гадаад дотоод аюул заналаас хамгаалагдсан байдал гэж үзэж болно.

Харин үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөх аюул занал хүчин зүйлүүд нь доорхи онцлог талуудтай байдгийг тодорхойлжээ.

Үүнд:

Нэгдүгээрт, аливаа аюулын эх сурвалж, хүчин зүйлүүд үргэлж бодитойгоор оршиж байдгаас болон ерөөсөө нийгэм болон хүрээлэн буй орчин тэдгээрийн нөлөөлөлд эмзэг өртөмтгий шинж чанарыг (*хамгаалалт болон тогтвортой байдал хангалтгүй байх*) агуулж байдгаас урган гардаг ямар нэгэн аюул заналхийлэл хэзээ ч

гарч болох магадлалтай шинж чанар. Эдгээр аюул заналхийллын хослол нь ямагт тохиолдлын хэмжигдэхүүн байдаг.

Хоёрдугаарт, дээр дурдсан аюул заналын хэмжигдэх болон тооны хувьд харьцуулагдах боломжтой бөгөөд тэдгээрийг дүн шинжилгээ-шинжээчийн арга ажиллагааг ашиглан хооронд нь харьцуулан үнэлэх боломжтой юм.

Гуравдугаарт, бүх төрлийн аюулаас тогтвортой хөгжил болон үндэсний аюулгүй байдалд ойрын болон удаан хугацаанд (*тав болон түүнээс олон жил*) нөлөөлөх аюулуудыг ялган зааглах ёстой болно гэжээ.³

Гамшгаас хамгаалах стратеги үндэсний аюулгүй байдалтай хэрхэн хамааралтай, харилцан уялдаатай болохыг 1994 он, 2010 оны үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтын хүрээнд авч үзэж харьцуулан судаллаа.

Манай улсын хувьд “Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал” баримт бичгийг 1994 онд анх удаа, 2010 онд хоёр дахь удаагаа батлан мөрдүүлсэн бөгөөд энэхүү баримт бичигт иргэдийн аюулгүй байдлыг хамгаалахад удирдлага болох стратегийн чанартай бодлогын баримт бичиг боловсруулахад суурь болохуйц заалтуудыг оруулж өгсөн ач холбогдолтой юм.

³ Гамшиг судлалын төв, Стратегийн эрсдэлийн үнэлгээ, хямрал, стратегийн эрсдэл хоорондын

уялдаа холбооны үндсэн асуудлууд, хоёрдугаар бүлэг, УБ хот, 2009 он, х-24.

Хүснэгт 1. Үндэсний аюулгүй байдалд гамшгийн үзүүлэх нөлөөллийг тусгасан байдлын шинжилгээ

Үндэсний аюулгүй байлын бүрэлдэхүүн хэсэг		Аюулын ангилал					
		1. Байгалийн гаралтай аюулт үзэгдэл				2. Хүний ажиллагаанаас үүдэлтэй аюул	
1994 он	2010 он	Гео-логийн	Ус, цаг уурын	Био-логийн	Эко-логийн	Техно-логийн	Нийгмийн
Монгол улсын оршин тогтнохуйн аюулгүй байдал	Оршин тогтнохуйн аюулгүй байдал	21.12 (1994)		21.12 (1994)	21.12 (1994)		20.4 (1994)
Монгол соёл иргэншлийн аюулгүй байдал		-	-	-	-	-	-
Хүн ам, удмын сангийн аюулгүй байдал		-	-	49.1, 50.1 (1994)	-	49.1 (1994)	-
ЭЗ-ийн аюулгүй байдал	ЭЗ-ийн аюулгүй байдал	-	-	-	34.1 (1994)	-	-
ШУ, технологийн аюулгүй байдал		-	-	-	-	-	-
Нийгэм, ТБ-ын аюулгүй байдал	Дотоод аюулгүй байдал	26.10 (1994)		26.10 (1994)	-	-	-
Иргэдийн эрх, эрх чөлөөний аюулгүй байдал	Хүний аюулгүй байдал	3.4. 3.5 (2010)		3.4.1.4 3.4.1.5 (2010)	-	-	-
Экологийн аюулгүй байдал	Хүрээлэн буй орчны аюулгүй байдал		53.1 (1994)	53.2 (1994)	53.1 (1994) 3.5.2.1 (2010)	53.2 (1994) 3.5.4.5 (2010)	-
		3.5.5.1 (2010)				-	-
Мэдээллийн аюулгүй байдал	Мэдээллийн аюулгүй байдал	-	-	-	-	-	-

Эх сурвалж: Гамшгаас хамгаалах стратеги., 186-188 дахь тал

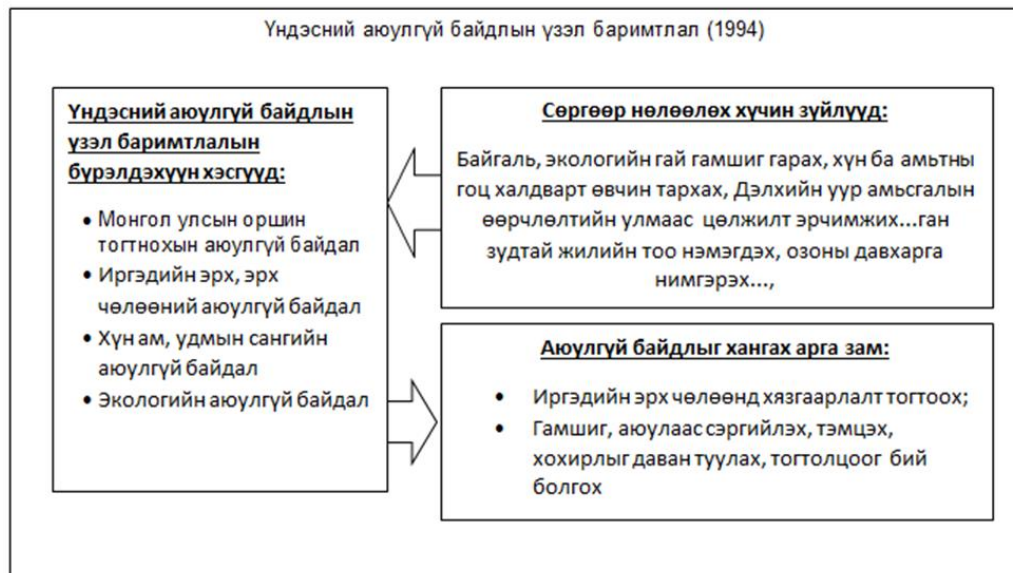
Дээрх хүснэгтэд үзүүлснээр Үндэсний аюулгүй байдалд гамшгийн үзүүлж болох нөлөөллийг 1994 он, 2010 ондуудад тодорхой авч үзсэн байна. Ингэхдээ 1994 оны “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын хувьд 9 бүрэлдэхүүн хэсэгтэй байгаагийн 5 хэсэгт буюу 55 хувьд гамшгийн асуудлыг авч үзсэн бол 2010 оны “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд Үндэсний аюулгүй байдал нь “Оршин тогтнохуйн аюулгүй байдал”, “Эдийн засгийн аюулгүй байдал”, “Дотоод аюулгүй байдал”, “Хүний аюулгүй байдал”, “Хүрээлэн буй орчны аюулгүй байдал”, “Мэдээллийн аюулгүй байдал” гэсэн 6 үндсэн хэсгээс бүрдэхээр тодорхойлж, үүний 2 бүрэлдэхүүн хэсэгт буюу 33 хувьд нь гамшгийн асуудлыг тусгаж өгсөн нь аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд гамшгийн үзүүлэх нөлөөлийн ач холбогдол буурсныг илтгэж байна.

Мөн үндэсний аюулгүй байдалд гамшгийн үзүүлэх нөлөөллийг байгалийн

гаралтай аюулт үзэгдэл, хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй аюулын төрлөөр нь харьцуулан шинжлэхэд байгалийн гаралтай аюулт үзэгдлээс үүдсэн гамшгийн нөлөөлөл их байгааг харж болно. Харин гамшгийн нийтлэг 6 төрлөөр нь авч үзвэл биологийн гаралтай гамшгийн төрөл харьцангуй их байхаар тодорхойлогдож байна.

Аливаа гамшиг, ослын сүйрэл улс үндэсний аюулгүй байдал, улс төр, эдийн засгийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлдөг. Иймд гамшиг, ослын одоогийн болон ирээдүйн болзошгүй аюул занал, сүйрлийн эрсдэлийг тодорхойлж бууруулах арга хэмжээ авч түүнийг хүлцэх хэмжээнд байлгах, улс орны нийгэм, эдийн засгийг хямралт нөхцөл байдалд оруулахгүй байх нь аливаа төр засгийн үндсэн үүрэг болоод зогсохгүй үндэсний аюулгүй байдлыг хангах нэг хүчин зүйл мөн.

Зураг 2. 1994 оны Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд сэргөөр нөлөөлөх хүчин зүйлүүд ба аюулгүй байдлыг хангах арга замууд, хоорондын хамаарал

1994 оны Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд аюулгүй байдлыг хангах арга зам нь иргэдийн эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоох, гамшиг, аюулаас сэргийлэх, тэмцэх, хохирлыг даван туулах тогтолцоог бий болгоход анхаарсан байна.

Зураг 3. 2010 оны Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд сэргөөр нөлөөлөх хүчин зүйлүүд ба аюулгүй байдлыг хангах арга зам, хоорондын хамаарал

Эх сурвалж: “Хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал: байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах” сэдэвт судалгааны ажил

Аюулгүй байдлын үзэл баримтлал

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

2010 оны УАБ-ын үзэл баримтлалд аюулгүй байдлыг хангах арга замд гамшиг, онцгой байдлын үед хүн амд тусламж үйлчилгээг үзүүлэх чадавхыг дээшлүүлэх, гамшгийн үеийн стратегийн нөөц хангамжийг хангах, аливаа сөрөг үр дагаврыг зөөлрүүлэх, сэргийлэх, байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зэрэг үйл ажиллагааг тодорхойлсон байна⁴.

Дээр дурьдсанчлан Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдалд үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг дотоод ач холбогдлоор нь авч үзвэл гамшигт үзэгдлүүд нь үндэсний язгуур болон амин чухал ашиг сонирхолд аюул учруулж болзошгүй хүчин зүйлүүдэд хамаарч болох нь харагдаж байна⁵.

Үүнийг дараах байдлаар ойлгон авч үзэж болох юм. Тухайлбал: 1994 онд батлагдсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын

- Монгол Улсын оршин тогтнохын аюулгүй байдал

- Иргэдийн эрх-эрх чөлөөний аюулгүй байдал

- Хүн ам, удмын сангийн аюулгүй байдал

- Экологийн аюулгүйбайдал зэрэг бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн хүрээнд Монгол

Улсын Үндэсний аюулгүй байдалд байгаль, экологийн гай гамшиг гарах, хүн ба амьтны гоц халдварт өвчин тархах, дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн улмаас цөлжилт эрчимжих, ган зудтай жилийн тоо нэмэгдэх, озоны давхарга нимгэрэх зэрэг сөргөөр нөлөөлөх хүчин зүйлүүдийг тодорхойлоод гоц халдварт өвчин гарах үед зохих хязгаарлалт тогтоох, байгалийн гамшиг, гэнэтийн аюулаас сэргийлэх, тэмцэх ямарч нөхцөлд хохирол багатай даван туулах тогтолцоо бий болгохыг аюулгүй байдлыг хангах арга зам мөн гэжээ.

Харин 2010 онд батлагдсан Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд хүний аюулгүй байдал, хүнсний аюулгүй байдал, амьдрах орчны аюулгүй байдал, хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн хүрээнд аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлж болох хүчин зүйлүүдийг уур амьсгалын өөрчлөлт, газрын доройтол, биологийн олон янз байдлын

хомстол, орчны бохирдол гээд “гамшиг, онцгой нөхцөл байдлын үед...хүн амд тусламж үйлчилгээг шуурхай хүргэх чадавхийг дээшлүүлэх”, “гамшгийн үед хэрэглэх стратегийн хүнсний бүтээгдэхүүний улсын нөөцийг... бүрдүүлэх замаар хүнсний хангамжийн баталгааг хангах”, уур амьсгалын өөрчлөлт, газрын доройтлын сөрөг үр дагаврыг зөөлрүүлэх, биологийн олон янз байдлын хомстлоос сэргийлэх, орчны бохирдол, байгалийн аюулт үзэгдэл, байдлыг хангах арга зам мөн гэж тодорхойлсон байдаг⁶.

Эндээс дүгнэхэд 1994 оны үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд аюулгүй байдлыг хангах арга зам нь иргэдийн эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоох, гамшиг, аюулаас сэргийлэх, тэмцэх, хохирлыг даван туулах тогтолцоог бий болгоход анхаарсан, 2010 оны үзэл баримтлалд гамшиг, онцгой нөхцөл байдлын үед хүн амд тусламж үйлчилгээг үзүүлэх чадавхыг дээшлүүлэх, гамшгийн үеийн стратегийн нөөц хангамжийг хангах, аливаа сөрөг үр дагаврыг зөөлрүүлэх, сэргийлэх, байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг тус тус тодорхойлсон байна.

Дүгнэлт: Монгол Улсын гадаад орчны өөрчлөлт, улс орны эдийн засаг, дэд бүтцийн хүрээнд үүссэн болон үүсэж буй нөхцөл байдалд үндэслэн үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлж болох гамшигтай холбоотой гадаад, дотоод хүчин зүйлийг сайтар судлах, түүнчлэн аюулгүй байдлыг хангах арга замыг оновчтой тодорхойлох шаардлага нэгэнт бий болсон байна. Үүнд олон улсын болон бүс нутгийн аюулгүй байдлын орчин, түүний өөрчлөлтийн чиг хандлага чухал хүчин зүйл юм.

Монгол Улсын “Үндэсний аюулгүй байдал” гэж Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах гадаад, дотоод таатай нөхцөл бүрдсэн байхыг хэлнэ⁷ гэж заасныг дүгнэхэд байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшгийн эрсдэлийг бууруулснаар Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг, сонирхлыг хангах дотоод таатай нөхцөлийг бүрдүүлнэ гэж хэлж болохоор байна.

⁴ Хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал: байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах сэдэвт судалгааны ажил., Уб., 2020 он.

⁵ Д.Мягмар, Г.Сүхээ. Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал: Шинэ нөхцөл байдал, тодотгон

шинэчлэх шаардлага. Стратеги судлал. Уб., 2006. №3/35 т.5-22

⁶ Гамшгаас хамгаалах бодлого, стратеги., Уб. 2020 он

⁷ <http://www.nsc.gov.mn>

Ашигласан материал:

1. Ч.Улаанхүү., Аюулгүй байдлын онол, арга зүйн асуудалд., т.22
2. Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль., Төрийн мэдээлэл
3. Гамшиг судлалын төв, Стратегийн эрсдэлийн үнэлгээ, хямрал, стратегийн эрсдэл хоорондын уялдаа холбооны үндсэн асуудлууд, хоёрдугаар бүлэг, УБ хот, 2009 он, х-24.
4. Хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал: байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшгийн

эрсдэлийг бууруулах сэдэвт судалгааны ажил., УБ., 2020 он.

5. Д.Мягмар, Г.Сүхээ. Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал: Шинэ нөхцөл байдал, тодотгон шинэчлэх шаардлага. Стратеги судлал. УБ., 2006.№3/35 т.5-22

6. Гамшгаас хамгаалах бодлого, стратеги., УБ. 2020 он

7. <http://www.nsc.gov.mn>

Аюулгүй байдлын төв

ГАРЫН МӨР СУДЛАЛ ДАХЬ БИО ХУЧИН ЗҮЙЛИЙН СУДАЛГАА

RESEARCH OF BIO FACTORS IN FINGER PRINT STUDIES

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ

Б.Номин

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтын Байгалийн ухаан, техник зүйн шинжилгээний тэнхимийн ахлах багш, доктор, цагдаагийн дэд хурандаа

Nomin B.

Senior lecturer, Department of Natural science and technical analysis, Institute of Forensic science, University of internal affairs, Doctor, Police Lieutenant Colonel

Хураангуй: Нийгэм, техник технологи хөгжихийн хирээр хүний бие болон сэтгэхүйн цар хүрээ улам хөгжих бөгөөд түүнийг даган гэмт явдал, гэмт этгээдүүдийн арга, хэргийн нөхцөл байдал улам нарийн төвөгтэй болж байна. Хууль сахиулах байгууллага тэр дундаа Криминалистикийн шинжлэх ухаан, шинжилгээний арга, аргачлал, техник хэрэгсэл, хүний нөөцийн чадавхийг бэхжүүлэх нь чухал. Бид уламжлалт шинжилгээний арга, аргачлалыг шинэчлэх, бусад шинжлэх ухааны арга, аргачлалтай хослуулан хөгжүүлэх зайлшгүй шаарлага тулгарч байна. Иймд дерматоглификийн шинжилгээг Монгол Улсад нэвтрүүлэх, туршилт судалгаа хийх, түүний үр дүнг практикт нэвтрүүлэх нь шаардлагатай байна.

Abstract: With the development of society and technology, the scale of human body and mind is further developed, and with it, crime, crime methods and case conditions are becoming more sophisticated. It is important to establish the capacity of law enforcement agencies, including forensic science, analysis methods, techniques, equipment, and human resources.

We are faced with the urgent need to update traditional analysis methods and methods and to develop them in combination with other scientific methods and methods. Therefore, it is necessary to introduce dermatoglyphic analysis in Mongolia, conduct experimental research, and put its results into practice.

Түлхүүр үг: Дерматоглифик, биологи, морфологи, сэтгэл зүй, зан үйл, оюуны хомсдол, гэмт бие хүн.

Key word: dermatoglyphic, biology, morphology, psychology, behavior, intellectual disability, a criminal.

Генетикийн тогтолцоогоороо хүн бүхэн өөрийн гэсэн өвөрмөц давтагдашгүй шинжтэй. Хүний биеийн бүхэл бүтэн чанар бол бие сэтгэхүйн нэгдлээр хангагдана. Хүний бие нь бүхэл бүтэн болж барилдсан эрхтэн, эд, эс, түүний элемент гэсэн эгэл бүтцээс бүрдэх бол сэтгэхүй нь танин мэдэхүйн процессын хамгийн дээд түвшин юм. Хүний сэтгэн бодох үйл, мэдрэлийн системийн төв хэсэг болох уураг тархины бүтээгдэхүүн юм. Хүний эрхтэн систем, нөхөн төлжиж, сэргэн шинэчлэгдэж тасралтгүй хөгжил хөдөлгөөнд оршино.

Нийгэм, техник технологи хөгжихийн хирээр хүний бие болон сэтгэхүйн цар хүрээ улам хөгжих бөгөөд түүнийг даган гэмт явдал, гэмт этгээдүүдийн арга, хэргийн нөхцөл байдал улам нарийн төвөгтэй болж байна.

Бид эзэнгүй хэргийн газраас авсан гарын мөрийг тухайн хэргийн хохирогч

болон Гарын хээний нэгдсэн санд бүртгэлтэй байгаа бусад эзэнгүй хэргийн газраас авсан гарын мөрүүд болон сэжигтэн этгээдүүдийн гарын хээтэй харьцуулан шинжилгээ хийж байна. Өөрөөр хэлбэл гарын хээний дүрслэлээр адилтгалын шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргадаг. Харин дээрх адилтгалын шинжилгээний үр дүнд тухайн гарын мөр хохирогч болон сэжигтний гарын хээтэй тохироогүй тохиолдолд Гарын хээний нэгдсэн сангийн “Эзэнгүй хэргийн газраас авсан гарын мөрүүд” хэсэгт хадгалагдан үлддэг.

Тэгвэл тэдгээр эзэнгүй гарын мөрүүдийг эргэлтэд оруулах, гэмт хэрэг илрүүлэхэд чиглэл гаргах, гүйцэтгэх ажил, мөрдөн шалгах, шуурхай эрэн сурвалжлах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор тухайн гарын мөрөн дэх хээний онцлог шинж тэмдэг, дерматоглифик¹-ийн өгөгдлийг

¹ derma-арьс, glyphic-хээ

ашиглан гарын мөрийн онош зүйн шинжилгээ хийх шаардлагатай.

Онолын асуудал:

Арьс (cutis) нь биеийг нилэнхүйд нь хучиж оршдог (integumentum commune) бөгөөд бие махбодыг гадны ямар нэгэн сөрөг нөлөөнөөс хамгаалах, дулаан зохицуулах, шүүрэл ялгаруулах, амьсгалах, энергийг нөөцлөх үүрэгтэй эрхтэн юм. Арьс нь хүрээлэн байгаа орчноос цочролыг хүлээн авдаг (хүрэлцэх, даралт, халуун, хүйтэн, өвдөлт зэрэг). Ийм ч учраас арьс мэдрэхүйн чухал эрхтэн бөгөөд насанд хүрсэн хүний биеийн нийт талбайн дунджаар 1,6м² байдаг².

Эпидермис нь үр хөврөлийн хөгжлийн 3 долоо хоногтойд үүснэ. 3 сартай ургийн эпидермисид анхны үсний фолликул нь толгойд, анхны хөлсний булчирхай нь гарын алганд бий болно. 4 сартай ургийн гарын алганд хээ ажиглагдаж эхэлнэ. Эпидермис нь байнга шинэчлэгдэж байдаг бөгөөд түүний эсүүдэд өвөрмөц ялгарах хөгжил болох эвэршилт(кератинизаци) явагддаг. Эпидермисийг кератиноцит, меланоцит, лагергансын (эпидермисийн макрофаг) ба маркелийн эс бүрдүүлнэ. Эпидермис нь давхар, эвэршдэг хавтгай хучуур эд бөгөөд 0.03-1.5мм хүртэл зузаан ялангуяа гарын алга, хөлийн уланд нилээн зузаан байна. Эпидермис нь суурин, өргөст, мөхлөгт, гялгар, эвэрлэг давхаргаас тогтоно. Гялгар давхарга нь зөвхөн гарын алга, хөлийн уланд байдаг.

Гиподерм (арьсны доорх өөх) нь хөвсгөр холбогч болон цагаан өөхний эдүүдээс тогтоно. Арьсны энэ давхар нь зөөлөвч болж механик хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэх учир арьсны зарим хэсгүүдэд бүр ч илүү зузаан байдаг. Энэ давхар нь мөн нас, хүйс, хооллолтын байдлаас хамааран янз бүрийн зузаантай байдаг. Гиподерм нь арьсыг хөдөлгөөнтэй болгож, биеийн дулааныг хадгалан барьдаг ач холбогдолтой.

Уг онцлогоос хамааран хүний гарын хээ нь харьцангуй тогтвортой, дахин давтагдашгүй, нөхөн сэргээгддэг, эд зүйлс дээр сайн дүрслэгддэг бодгаль онцлогтой

байдгаараа дээрх арьсны анатомийн бүтцийн үүсэлтэй шууд холбоотой.

Иймд уг онцлогийг гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд ашиглана. Криминалистикийн шинжлэх ухааныг улам нарийн судлан хөгжүүлэх, шинэ арга, аргачлалыг боловсруулан турших, практикт нэвтрүүлэх нь чухал. Тэр дундаа криминалистикийн бусад салбараас илүүтэйгээр эзэн холбогдогчоо шууд тодорхойлон заах боломжтой дерматоглификийн салбарыг гүнзгийрүүлэн судлах, арга зүйг боловсруулан турших, ашиглах нь онолын болоод практикт гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд чухал ач холбогдолтой юм.

Дерматоглифик нь хүний гарын алга, хөлийн улны рельефыг судладаг шинжлэх ухаан бөгөөд Дерматоглификийн өгөгдлүүд нь угсаатны зүй, генетик, криминалистик зэрэг шинжлэх ухаанд хэрэглэгддэг.

Дерматоглифик гар, хөлийн хурууны хээ, алга тавхайн нугалаас шугам зураасыг судална. Гарын хээг хүн төрөлхтөн эрт дээр үеэс сонирхон янз бүрийн зорилгоор судалж хэрэглэж байсан боловч зөвхөн 19-р зууны эцэс 20-р зууны эхээр Дерматоглифик мэдлэгийн өвөрмөц салбар болон шинжлэх ухааны үндэстэй хөгжиж эхэлжээ³.

Зөвлөлтийн нэвтэрхий толинд “Дерматоглифик гэдэг нь хүний гарын алга, хөлийн улны рельефыг судладаг шинжлэх ухаан бөгөөд Дерматоглификийн өгөгдлүүд нь угсаатны зүй, генетик, криминалистик зэрэг шинжлэх ухаанд хэрэглэгддэг” гэж тайлбарлажээ⁴.

Харин биологийн шинжлэх ухаанд Дерматоглификийг түүний гарын алга, хуруу, хөлийн ул, толгойны арьсан бүрхүүл (хуйх) болон биеийн бусад хэсгийн арьсанд байгаа папилляр хээ, шугамыг цогцоор нь судладаг гэж үздэг⁵.

Сүүлийн үед дерматоглификийн салбар нь антропологи болон анагаахын шинжлэх ухаанд хурууны шугам буюу хурууны өндгөн хэсгийн дерматоглиф, гарын хуруу болон үений дерматоглиф, бугуйн үений дерматоглиф, алганы дерматоглиф, хөлийн улны дерматоглиф,

² Амгаланбаатар.Д, Дагданбазар.Б, Сүхбаатар.С, Аня.Л, Энэбиш.С, Түндэврэнцэн.С., “Хүний биеийн эрүүл анатоми” УБ, 2014 он, Тод бичиг ХХК, 343 дахь тал.

³ Пүрэвдорж.И “Анагаах ухааны удам зүй” УБ. 2003 он, 236 дахь тал

⁴ Советский Энциклопедический словарь. Главный редактор А.М.Прохоров. Издание 2-е. - М.: “Советская Энциклопедия”.-1983.

⁵ Богданов Н.Н. Ваши пальчики пахнут ладаном. URL: [http:// www.nnov.city.ru/medin/](http://www.nnov.city.ru/medin/)

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

дух болон мөрний дерматоглиф зэрэг салбараар ангилагдаж байна⁶.

Харин Монгол Улсад дерматоглифик нь криминалистикийн шинжлэх ухааны бүтээлүүдэд өргөнөөр ашиглагддаг боловч эцсийн байдлаар нэгдсэн ойлголтод хүрээгүй, арга зүй тодорхойгүйн улмаас практикт ашиглахгүй байна.

Судалгааны ажлын үндэслэл

Аливаа салбар ухааныг биеэ даасан шинжлэх ухаан мөн эсэхийг байгаль, нийгмийн алинд хамаарах, юуг ямар аргаар судалж, хэдэн зорилгоо өмнөө тавьж, түүнийгээ хэрхэн шийдвэрлэж байгаагаар нь тодорхойлдог.

Дерматоглификийн зөвхөн криминалистикийн шинжлэх ухааны салбарт ашиглахгүй бөгөөд бусад байгалийн болон нийгмийн шинжлэх ухааны салбарт ашиглах боломжтой юм. Тухайлбал антропологи, морфологи, сэтгэц судлал, менежментийн салбараас гадна гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд олон чиглэлээр ашиглах боломжтой.

Гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд 3 цогц бүрэлдэхүүн хэсгээс бүрдэнэ гэж үзэж болох бөгөөд үүнд: гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, гэмт хэргийн шинжийг илрүүлэх, гэмт хэргийг бүрэн илрүүлэх гэсэн хэсгүүд байна.

Процессын эрх зүйн үүднээс тайлбарлавал гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажиллагаа, гэмт хэргийн шинжийг олох буюу гүйцэтгэх ажил, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд, үйлдлийн арга, зэвсэг хэрэгсэл, гэмт хэрэг үйлдэгдсэн цаг хугацаа зэргийг олж тогтоох мөрдөн шалгах ажиллагаа зэрэгт нотлох баримтын болон чиглүүлэх мэдээлэл, криминалистикийн

болон гүйцэтгэх ажлын тактикийн зорилгоор ашиглаж болно.

Хүн нийгмийн болон биологийн хоёрдмол шинжтэй бөгөөд гарын хээг гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд ашиглах шинжлэх ухааны онолын үндсийг анатоми, морфологи, физиологи, антропологи, сэтгэл судлал, нийгмийн шинжлэх ухааны онолын мэдлэгтэй уялдуулан судлах шаардлагатай.

Өөрөөр хэлбэл дерматоглификийн шинжилгээ, судалгаа хийх зорилго нь өргөн хүрээг хамрах бөгөөд биологи, генетик, анагаах ухаан, криминалистик, антропологи зэрэг шинжлэх ухаанд хэрэглэдэг. Үүний дундаас криминалистикт тухайн хүний дүрслэл бүхий хээтэй арьснаас үүссэн ул мөр, тухайн ул мөр үүссэн зүй тогтол, мөр үүсгэгчийн физиологи, сэтгэл зүйн онцлог талууд зэргийг дерматоглификийн өгөгдлийн тусламжтайгаар тодорхойлж үр дүнг гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд практик зөвлөмж болгон ашиглах боломжтой.

Уг боломжийг тодорхойлох зорилгоор судалгааны ажлын хүрээнд оюуны хомсдолтой 100 хүн, гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн 1471 хүний гарын хээний ерөнхий шинж тэмдэгт дүн шинжилгээ хийв.

Дерматоглификийн судалгаа, шинжилгээ хийхэд 180 гаруй төрлийн шинжийг ашигладаг⁷. Харин уг судалгааны ажилд зөвхөн хурууны өндгөн хэсгийн хээний төрлөөр нь давамгайлж буй байдалд харьцуулсан судалгаа хийсэн болно.

Дактилоскопийн шинжилгээ хийхэд тухайн шинжилгээний объектын ерөнхий болон хувийн онцлог шинжээр тодорхойлогддог. Дээрх шинжүүд нь адилтгалын болон онош зүйн шинжилгээнд аль алинд нь ашиглагддаг. Ерөнхий шинж тэмдгүүд нь тухайн папилляр хээ тодорхой

⁶ Абрамова Т.Ф. Пальцевые дерматоглифы-генетические маркеры энергопотенциала человека // Научные труды Всероссийского НИИ физической культуры и спорта. -Т.1.-1995.

Абрамова Т.Ф. Маркировка таланта // Физкультура и спорта.-1995. -№4.

Сорокина Т.Т., Гусева И.С. Пальцева дерматоглифика как неспецифический маркер шизофрений. Материалы Международного симпозиума, г. Минск, 9-11 окт. 1991 г. /Под ред. Л.И. Тегако, Э.В. Матулиса.

Чен Лун, Ден Даошань. Анализ ладонной и пальцевой дерматоглифики у 170 китайских мужчин-легкоатлетов // Российские морфологические ведомости. – 1993.

Хить Г.Л. Дерматоглифика народов СССР. - М.:Наука, 1983.

Луногов В.П. О взаимосвязи пальцевых дактилотипов со свойствами нервной системы человека / Человек, экология, симметрия: Материалы Международ. Симпоз. (с участием Междунар. РГ по пробле. Чернобыля), г. Минск, 9-11 окт. 1991 г. / Под ред. Л.И.Тегако, Э.Б.Матулиса.

Мглинец В.А. Дерматоглифика кистей у пациентов с изолированной трифалгией и синдромом Холта-Орама // Генетика. – 1995. - №8.

⁷Яровенко В.В. Проблемы применения дерматоглифических исследований в криминалистике: Автореф.диссертации доктора юридических наук. Екатеринбург, 1996.

бүлэгт хамаарах эсэхийг тодорхойлдог бол хувийн онцлог шинж тэмдгүүд нь тухайн бүлгээс ялгаж таних боломжийг олгодог.

Адилтгалын шинжүүдийг олон үндэслэлээр ангилж болно. Бидний үзэж буйгаар дерматоглификийн шинжилгээ, судалгаа хийхдээ сонгодог ангилал болох хээний ерөнхий болон хувийн онцлог шинж тэмдгүүдийг үндэслэн хийх нь зүйтэй.

Ерөнхий шинж тэмдгүүд нь нэг ижил шинж бүхий олон объектод хамаарах бөгөөд дерматоглификийн шинжилгээ, судалгааны явцад тодорхой төрлийн хээг бусад төрлийн хээнээс ялган ангилах үйл ажиллагааг гарын хээний автомат адилтгалын санг ашиглан хийх боломжтой. Өөрөөр хэлбэл гарын хээний нэгдсэн санд бүртгэлтэй гарын хээнүүдээс хээний төрлөөр нь ялган ангилж шинжлэн судлах боломжтой юм.

Судалгааны үр дүн

Анатом бол хүний биеийн хэлбэр бүтцийг хөгжил хөдөлгөөнд нь үйл ажиллагаа орчин нөхцөлтэй нь нягт холбоотой авч судалдаг шинжлэх ухаан юм⁸.

Аливаа амьд биет өөрийн өвөрмөц шинж чанараа үеэс үед дамжуулан хадгалж байдаг нь удамшлаар тайлбарлагдана.

Тэгвэл хүүхэд эцэг эхийн генийн мэдээллийг авч төрөхдөө тэдний дерматоглификийн онцлог шинжийг мөн адил өвлөн авдаг байна.

Дерматоглификийг гарын алганы судал зураасаар мэргэлэх, таах, заяа төөргийг үзэх /хироманти/ үйл ажиллагаатай хольж хутгаж болохгүй. Дерматоглификийн аргыг хүн судлал, хууль зүй, анагаах ухаанд өргөн хэрэглэх болжээ. Ялангуяа 1939 онд Н.Сумминс Дауны өвчтэй хүний гарын хээний өвөрмөц онцлогийг бичсэнээс хойш дерматоглификийг оношлогоонд хэрэглэх оролдлого сонирхол нэмэгдсэн байна. Хромосомын ба генийн өвчин, зарим хөгжлийн гажиг, балархай илрэлтэй эмгэгийн үед дерматоглификийн шинжилгээ хийх нь онош зүйн болоод криминалистикийн шинжилгээнд чухал ач холбогдолтой юм.

Дерматоглификийн олон үзүүлэлтүүд байх боловч тэдгээрээс оношлогооны болон судалгааны илүү ач холбогдолтой дараахь шинж тэмдгүүдийг авч үзье.

Алганд эрхий хурууны нугалаа, таван хурууны ба гурван хурууны нугалаагаар үүсэх үндсэн шугамууд байдаг бөгөөд заримдаа гурав ба таван хурууны нугалаа хоорондоо нийлж алганы нэг захаас нөгөө зах хүртэл үргэлжилсэн дөрвөн хурууны нугалаас үүсгэдэг. Алганы ийм хөндлөн нугалаас хромосомын эмгэг төрөлхийн хөгжлийн гажуудлын үед нэлээд элбэг тааралдана.

Дээрх шугамнууд алганы төвд янз бүрийн байдлаар нийлж дөрвөн хурууны нугалааны завсрын хэлбэрүүдийг үүсгэж болно. Заримдаа алганы үндсэн нугалаанууд маш балархай, тэдний оронд олон тооны жижиг хэрчлээ нугалаа үүссэн байдаг. Жишээ нь энэ шинж тэмдэг Патау, Дауны хам шинжийн үед нэлээд илэрнэ.

Эрхий хуруунаас бусад бүх хуруу үений хоёр нугалаастай. Эрүүл хүмүүст эдгээр нугалаас бие биедээ паралель оршдог. Генетикийн зарим эмгэгийн үед дээрх 2 нугалаас хоорондоо ойртох паралель чанараа алдах явдал үзэгдэнэ.

Дерматоглификийн дээр дурьдсан шинж тэмдгүүд хромосомын ба хромосомын бус шалтгаантай хөгжлийн төрөлхийн гажуудлын үед тэрчлэн эрүүл хүмүүст харилцан адилгүй давтамжтай байна. Дерматоглификийн ганц зүй шинж хэдий өвөрмөц байлаа ч дангаараа онош зүйн ач холбогдлоор бага байдаг. Дерматоглификийн шинжилгээ хөгжлийн төрөлхийн зарим гажгийг оношлоход ач холбогдолтойгоос гадна элдэв гажиг согогийн үүсэлд удамшлын хүчин нөлөө аль хэр үүрэгтэйг судлах боломжийг олгодог. Хөгжлийн аль нэгэн гажгийн үед дерматоглификийн өөрчлөлтүүд илэрч байвал уг эмгэгийн үүсэлд удамшлын хүчин зүйлийн оролцоо байгааг гэрчилнэ⁹.

Оношлогооны зорилгоор тодорхой хүний хурууны хээг шинжлэхээс гадна аль нэг улс үндэстний дотор битүү, гогцоо нуман хээний төрлүүд ямар давтамжтай тохиолдож байгааг судлах нь ач холбогдолтой юм. Дэлхий дахинаа ийм маягийн судалгааг их хийсэн байна.

Харин монгол хүний хурууны хээг шинжилсэн судалгааны ажил ховор ажээ. Yokon /1936/, Sato, Makino /1936/, Akobori, Suda /1937/ нар буриадуудад, өвөр монгол,

⁸ Амгаланбаатар.Д, Дагданбазар.Б, Сүхбаатар.С, Аня.Л, Энэбиш.С, Түндэврэнцэн.С., "Хүний биеийн эрүүл анатоми" УБ, 2014 он, Тод бичиг ХХК, 4 дэх тал.

⁹ Пүрэвдорж.И "Анагаах ухааны удам зүй" УБ. 2003 он, 242 дахь тал

МОНГОЛ УЛСЫН ХАМГААГАХ
ХАМГААГАХ

баргын цөөвтөр хүмүүсийг Т.Д.Гладкова /1957/ 81 монгол эрэгтэй хүний гарын хээг шинжилсэн байна. Угсаатны зүйн чиглэлээр монгол хүний гарын хээг судлах ажлын эхлэлийг Л.Намсрайнайдан, Л.Т.Хитъ /1975/ нар тавьж Д.Түмэн /1992/ нилээд өргөн хүрээтэй судалгаа хийжээ.

Тэгвэл Патаугийн хам шинжийн өвчтөнүүдийн нүдний алим жижигрэх, хүүхэн хараа сэтэрх, эвэрлэг булингартах зэрэг шинжүүд нүдний талаас илэрдэг бол дерматоглификийн шинж нь atd өнцөг t" байрлалтай, алганы хөндлөн нугалаас 4 хуруу дамжсан, эрхий чиглэсэн гогцоо хээ ялангуяа ядам, чигчий хуруунд илэрч байна.

Харин Эдвардсын хам шинжтэй хүний гарын хээнд дерматоглификийн шинж харьцангуй ач холбогдол өндөртэй байна. Өвчтөний 60 хувьд алганы нэг захаас нөгөө захад хүрсэн хөндлөн нугалаа, гарын хуруунууд 5, түүнээс олон нуман хээ илэрдэг ба А шугам голдуу 1, 2 дугаар талбайд төгссөн байдаг. Эдгээрэс ялангуяа нуман хээг оношлогооны өндөр ач холбогдолтой гэж судлаачид үздэг. Эдвардсын

Хүснэгт 1. Гарын хээний ерөнхий шинжээр нь харьцуулсан судалгаа

Гарын хээний ерөнхий шинж	Оюуны хомсдолтой хүмүүс			Энгийн хүмүүс /доктор И.Пүрэвдорж, Б.Баярсайхан нарын судалгаагаар ¹⁰ /			Гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн хүмүүс
	Эр	Эм	Дундаж	Эр	Эм	Дундаж	
А- нуман хээ	8.2%	7.34%	7.76%	3.1%	5.5%	4.3%	3.48%
R- эрхий хуруу чиглэсэн гогцоо	2.62%	1.77%	41.14%	3.9%	2.3%	49.7%	48.085%
U- чигчий хуруу чиглэсэн гогцоо	36.3%	41.6%		43.6%	49.6%		
W- битүү хээ	48.2%	46.08%	47.24%	50.3%	41.9%	46.1%	47.49%

Судалгаанд нийт оюуны хомсдолтой 100 хүн болон хулгайлах, залилах, хүнийг алах, хүчиндэх гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн нийт 1471 хүний гарын хээг доктор, профессор И.Пүрэвдорж, Б.Баярсайхан нарын 1992 онд 2800 гаруй хүнийг (оюутан) хамруулан хийсэн “Монгол хүний гарын хээний судалгаа” судалгааны ажлын үр дүнтэй харьцуулан судласан болно. Монгол Улсад өдийг хүртэл Монгол хүний гарын

хамшинжтэй хүүхдийн 95 хувьд нуман хээ 5-аас олон илэрч байхад эрүүл хүүхдийн 2,5 хувьд илэрч байна. Гадаад төрх байдлын шинжүүд нь өвчин бүрийнх ойролцоо байх боловч дерматоглификийн онцлог нь өөр өөр байх тул ялангуяа Эдвардсын хамшинжийг бусад адил төст гажгуудаас ялган оношлоход нуман хээг ашиглаж болох юм.

С.С.Усоев (1972), Ю.Д.Шарец (1974) нарын судлаачид анэнцефали, тархи нугасны ивэрхий, уруулын сэтэрхий тагнайн цоорхой, зүрхний төрөлхийн гажиг мэт элбэгжүү тааралддаг гажгуудын үед тэнхлэгийн триадиусын байрлал болон алганы судлууд өөрчлөгдөх, хуруунууд дахь хээний харьцаа алдагдах зэрэг дерматоглификийн онцлогууд илэрч байгаа тухай бичсэн байдаг.

Судалгаанд оюуны хомсдолтой 100 хүн, гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн 1471 хүний гарын хээг авч дерматоглификийн харьцуулсан судалгаа хийлээ. Уг судалгааны үр дүнг хүснэгт 1-ээр харьцуулан үзүүлэв.

хээний онцлог, давамгайлж буй хээний төрөлд хийсэн судалгааны ажил үгүй болно.

Дээрх судалгааны үр дүнд оюуны хомсдолтой хүмүүст А буюу нуман хээний давтамж илэрхий нэмэгдсэн байна. Ялангуяа оюуны хомсдолтой эрэгтэйчүүдэд 8,2% илэрч байгаа нь эрүүл монгол эрэгтэйчүүдийнхтэй харьцуулахад 2,64 дахин их байна. Нуман хээний давтамж ийнхүү нэмэгдсэнтэй холбоотойгоор оюуны

¹⁰ Пүрэвдорж.И “Монгол хүний гарын хээний судалгаа” УБ.2010 он 22 дахь тал

хомсдолтой хүмүүст ульнар буюу чигчий хуруу чиглэсэн гогцоо хээ ба битүү хээний давтамж тодорхой хэмжээгээр буурсан байна. Харин радиаль буюу баруун хуруу чиглэсэн гогцоо хээний давтамж оюуны хомсдолтой хүмүүст төдийлөн өөрчлөгдсөнгүй.

Гэхдээ оюуны хомсдолтой хүмүүсийн ядам, чигчий хуруунд радиаль хээ илрэх явдал харьцангуй түгээмэл ажиглагдаж байв. Харин эрүүл хүмүүст энэ шинж бараг

Хүснэгт 2. Гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн этгээдүүдийн гарын хээг харьцуулсан судалгаа

Хээний төрөл	Хулгайлах Нийт 1001 хүн		Хүчиндэх Нийт 194 хүн		Залилах Нийт 111 хүн		Хүнийг алах нийт 165 хүн		Ерөнхий дундаж
А нуман хээ	340	3.4%	55	2.75%	39	3.51%	70	4.27%	3.4%
RU гогцоо хээ	4673	46.9%	980	49.04%	500	45.1%	840	51.3%	48.085%
W битүү хээ	4938	49.6%	911	45.59%	569	51.3%	713	43.5%	47.49%
Тодорхой бус төвтэй	4	0.4%	2	0.1%	-	-	3	0.183%	0.17%

Дээрх судалгааны үр дүнгээс харахад хулгайлах, залилан мэхлэж авах гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн этгээдүүдийн гарын хээнд гол төлөв битүү хээ зонхилж байвал хүчиндэх болон хүнийг алах гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн этгээдүүдийн гарын хээний давамгайлах төрөл нь гогцоо хээ байна.

Харин нуман хээ нь залилах болон хүнийг алах гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн этгээдүүдэд илүү зонхилж байгаа харагдаж байна. Тодорхой бус төвтэй хээ нь хулгайлах гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн этгээдүүдэд илүү давамгайлсан бол залилах гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн этгээдүүд дунд энэ төрлийн хээ огт тохиолдоогүй болно.

Дээрх 3 төрлийн хүмүүсийн гарын хээг хээний төрлийнх нь давтамжаар харьцуулан судалбал А буюу нуман хээ нь оюуны хомсдолтой, гогцоо хээ нь энгийн хүмүүст, харин битүү хээ нь Гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн хүмүүст ихэнхдээ зонхилж байна.

Уг судалгааны ажил нь тухайн хүний зөвхөн хурууны өндгөн хэсгийн хээний төрөл нийтдээ хэрхэн зонхилж буйг судалсан бөгөөд цаашилбал тэлгээр хээний төрлүүд аль гарын, аль хурууны өндгөн хэсэгт илүү зонхилж давтагдаж буй зүй тогтлоор нь судлах шаардлагатай.

илрэхгүй байна. Оюуны хомсдолтой хүмүүст нуман хээний давтамж ихэссэнтэй уялдан тэдний хурууны хээний нийт судлын тоо эрс цөөрч дельта-DI 10 индекс тодорхой хэмжээгээр буурсан байна.

Хулгайлах, залилах, хүнийг алах, хүчиндэх гэмт хэрэгт ял шийтгэгдсэн нийт 1471 хүний 14697 хээнд нэг бүрчилсэн судалгаа хийлээ. Уг судалгааны үр дүнг хүснэгт 2-оор харьцуулан үзүүлэв.

Мөн хурууны үе, түүний тоо, папилляр шугамын тоо, алганы хөндлөн шугамууд болон трирадиусын байрлал, өнцгийн хэмжээ зэргээр нь шинжлэн судалж нарийвчлан гаргах нь зүйтэй. Судалгааны объектыг тал бүрээс нь иж бүрэн судалж зүй тогтлыг тодорхойлсноор дерматоглификийн шинжилгээний асуудал бүрэн цогцоороо шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр тогтоогдох юм.

Ингэснээр гарын хээгээр нь тухайн хүний биологи, морфологи, сэтгэл зүй, зан үйлийн нөхцөл байдлыг оношлон тогтоох боломжтой юм.

Өөрөөр хэлбэл Дерматоглифик нь хүний гарын болон хөлийн улан дахь папилляр шугам, хээний онцлогийг судладаг шинжлэх ухаан бөгөөд тухайн хүний генетик, угсаатны зүй, төрсөн газрын газар зүйн бүсийн онцлог, хүний биеийн антропологийн онцлог, тодорхой төрлийн өвчнөөр өвдөх магадлал, онцгой нөхцөл байдалд үзүүлэх хариу үйлдэл, мэргэжил сонголт, эрэгтэй эмэгтэй хүмүүсийн гэр бүлийн нийцэл зэрэг өгөгдлийг судлах боломжтой¹¹.

Дерматоглификийн өгөгдлийг ашиглан судалгаа, шинжилгээ хийхдээ криминалистикийн дактилоскопийн арга зүйг дангаар нь ашиглаж болох боловч шинжилгээ, судалгааны үр дүнг

¹¹ Яровенко В.В. Проблемы применения дерматоглифических исследований в

криминалистике: Автореф.диссертации доктора юридических наук. Екатеринбург, 1996.

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

дээшлүүлэхэд математикчлах, программчлах арга зүйг хослуулах нь илүү үр дүнтэй. Өөрөөр хэлбэл тухайн гарын болон хөлийн хээг судлан оношлох үйл явцыг компьютерийн программ хангамж ашиглан автоматаар кодлох, хайлт хийх, тодорхойлох, адилтгах, сан бүрдүүлэх үйл ажиллагааг хийх нь илүү боловсронгуй, цаг хугацаа хэмнэсэн, хүний үйл ажиллагааг хөнгөвчилсөн байж чадах юм.

Дүгнэлт

Дерматоглифик нь хэргийн газарт үлдсэн эсхүл гэмт хэрэгт сэжиглэгдсэн этгээдийн дүрслэл бүхий арьсан дахь папилляр хээний онцлогоор тухайн хүний анатоми, физиологи, сэтгэл зүйн онцлогийг адилтгал, онош зүйн шинжилгээгээр тогтоох, түүний өгөгдлийг цаашид эрэн сурвалжлах, гүйцэтгэх ажил, мөрдөн шалгах ажиллагаанд ашиглах боломжтой мэдээлэл гарган авдаг криминалистикийн техник зүйн нэг салбар юм.

Криминалистикийн дерматоглифик нь өргөн утгаараа адилтгалын, оношлол зүйн, ангиллын шинжилгээ хийхэд тулгарч буй зорилтыг шийдвэрлэх зорилгоор хүний арьсны өнгөн давхаргын морфологийн онцлогийг судлах замаар хүний бие организмын онцлог шинж болон дахин давтагдашгүй хувийн онцлог шинж тэмдгүүдийг тогтоох, цаашид гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд ашиглах боломжтой.

Иймд Монгол Улсад дерматоглификийн шинжилгээний арга, аргачлалыг улам нарийвчлан судалж практик нэвтрүүлэх шаардлагатай байна.

Энэ нь хүний дүрслэл бүхий хээтэй арьснаас үүссэн мөрийг илрүүлж бэхжүүлэх, хураан авах, судлах, ангилан ялгах, шинжилгээ хийх, сан бүрдүүлэх замаар үүссэн үр дүнг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гүйцэтгэх ажил, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахад ашиглах боломж бий болгоно.

Дээрх хурууны шугам буюу хурууны өндгөн хэсгийн дерматоглиф, гарын хуруу болон үений дерматоглиф, бугуйн үений дерматоглиф, алганы дерматоглиф, хөлийн улны дерматоглиф хэмээн ангилсан нь криминалистикийн онош зүйн зорилтыг шийдвэрлэхэд чухал ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

1. Эрүүгийн хууль., 2017 он
2. Амгаланбаатар.Д, Дагданбазар.Б, Сүхбаатар.С, Аня.Л, Энэбиш.С, Түндэврэнцэн.С., “Хүний биеийн эрүүл анатоми” УБ, 2014 он
3. Бадарч.С “Гарын мөр” (Следы рук) УБ. 1984 он
4. Батзориг.Б “Гэмт хэргийн нотолгооны онол” УБ., 2002 он
5. Бат-Эрдэнэ.Б “Криминалистик” УБ., 2003 он
6. Довдон.Ш “Криминалистик-Гарын мөр” УБ. 2002 он
7. Жаргалсайхан.Б “Криминалистикийн техник зүй” УБ. 1998 он
8. Лхагвасүрэн.Б “Криминалистикийн шинжилгээ судлал” УБ хот., 2010 он
9. Пүрэвдорж.И “Анагаах ухааны удам зүй” УБ. 2003 он
10. Пүрэвдорж.И “Монгол хүний гарын хээний судалгаа” УБ.2010 он
11. Хурцгэрэл.Ж “Криминалистик-1” УБ. 2002 он
12. Абрамова Т.Ф. Пальцевые дерматоглифы-генетические маркеры энергопотенциала человека // Научные труды Всероссийского НИИ физической культуры и спорта.-Т.1.-1995.
13. Богданов Н.Н. Ваши пальчики пахнут ладаном. URL:<http://www.nnov.city.ru/medin/>
14. Советский Энциклопедический словарь. Главный редактор А.М.Прохоров. Издание 2-е. -М.: “Советская Энциклопедия”.-1983.
15. Яровенко В.В. Проблемы применения дерматоглифических исследований в криминалистике: Автореф.диссертации доктора юридических наук. Екатеринбург, 1996.
16. Smith L, Folkart S, Tucker P, Macdonald I, Work shift duration: a review comparing eight hour and 12 hour shift systems. Occupational and environmental medicine
17. Puttonen S, Harna M, Hublin, C. Shift work and cardiovascular disease—pathways from circadian stress to morbidity. Scandinavian journal of work, environment & health.
18. Organization WH, Health in 2015; from MDGs, Millennium Development Goals to SDGs, Sustainable Development Goals. France

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ БИЧГИЙН ЗОХИОГЧИЙГ МАГАДЛАХ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

THE CURRENT STATE OF FORENSIC AUTHOR EXAMINATION IN MONGOLIA

М.Эрдэнэжаргал

ДХИС-ийн докторант, цагдаагийн ахмад

Erdenejargal M.

Doctoral candidate of University of Internal Affairs, police captain

Хураангуй: Бичгийн зохиогчийг магадлах хэрэгцээ, шаардлагыг судалж, бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийн, монгол хүний бичсэн бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ хийхэд тулгамдаж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлж, шийдвэрлэх арга замыг тогтоох зорилгоор судалгаа хийж, үр дүнг нэгтгэлээ.

Abstract: In order to identify issues coming up in author examination of writings that are written by Mongolians, a study was conducted and concluded by analyzing the needs and requirements of author examination and the current state of forensic author examination.

Түлхүүр үг: Бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ, Оношилгоо, Адилтгал, Бичгийн хэл

Key word: forensic author examination, Diagnostic, Identification, Written speech

1930 оны 11 дүгээр сарын 01-ний өдөр Дотоодыг хамгаалах газраас Донров, Судар бичгийн хүрээлэнгээс Д.Нацагдорж, Я.Цэвэл нар томилогдон бичиг судлалын шинжилгээ хийн хянан тогтоосон актыг үйлдэж, “экспертийн комисс” хэмээн гарын үсэг зурсан баримтаас харахад шинжилгээ хийж үр дүнг нь баталгаажуулах хүрээнд ЗХУ-д бий болоод байсан шинжилгээ томилох түүнийг хийхтэй холбоотой эрх зүйн соёл тухайн цаг үед Монгол Улсад нэвтэрч эхэлжээ. Үүнээс хойш өнөөдрийг хүртэл бичиг судлалын шинжилгээ хийгдэж, тус мэдлэгийн салбар хөгжлийн тодорхой түвшинд хүрсэн.

Гэсэн хэдий ч эрүү, иргэн, захиргаа, зөрчлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад тухайн төрлийн шинжилгээгээр хэрэгт ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлыг бүрэн тогтоож чадахгүй, зөвхөн уламжлалт аргаар шинжилгээ хийж байгаа нь учир дутагдалтай байна.

Түүнчлэн шинжээчийн дүгнэлтийн үнэлэмжийг сайжруулах зорилгоор монгол хүний бичгийн хэв, хэлний онцлогыг судалж, энэ төрлийн шинжилгээгээр тогтоож буй асуудлын хүрээг өргөжүүлэх, дэвшилтэт техник хэрэгсэл болон олон улсад ашиглагдаж буй шинжилгээний арга зүйг нэвтрүүлэх нь шинжлэх магадлах ухааны онол, шүүхийн шинжилгээний практик судлалын анхаарал татсан асуудлуудын нэгд зүй ёсоор багтаж байна.

Мөн нийгмийн хөгжлийн явцад бий болж буй шинэ төрлийн гэмт хэргийг илрүүлэх, гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг бүрэн тогтооход шинжээчээс гарган өгч буй шинжлэх ухааны үндэслэлтэй нотлох баримтын хэрэгцээ шаардлага улам ихэссээр байна.

Иймээс дээрх хэрэгцээ, шаардлага болон “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Салбарын үйл ажиллагаанд шинжлэх ухааны өндөр түвшний технологийг нэвтрүүлэх бүтэц зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгож, судалгаа, шинжилгээний баазыг бэхжүүлсэн байна”, Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын техник, тоног төхөөрөмж болон хүний нөөцийн чадамж дээшилсэн байна” гэж заасныг тус тус үндэслэн “Монгол Улс дахь бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний өнөөгийн байдал” сэдвээр судалгаа, шинжилгээ хийсэн.

Энэ төрлийн шинжилгээ хийгдэхгүй байгаа манай орны хувьд бичгийн зохиогчийг магадлах онолын болон практик хэрэгцээ, шаардлагыг гүйцэтгэгч(шинжээч) болон нотлох баримтыг хэрэглэгч(шүүх, прокурор, мөрдөгч) талаас нь дэлгэрэнгүй судалж, бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийн, монгол хүний бичсэн бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ хийхэд тулгамдаж буй шинжлэх ухаан, хууль

Дотоодын Ажиллагааны
Университет

зүй, техник, хүний хүчин зүйлсийг тодорхойлох зорилгоор судалгаа хийж, дүгнэлт, санал дэвшүүлж байгаа нь уг судалгааны ажлын шинэлэг тал юм.

Уг судалгааны ажлын хүрээнд SmartPLS 3.0, PLS-SEM програмыг ашиглан чанарын судалгаа хийснээс гадна цагдаа, шүүх, авилгатай тэмцэх газрын нийт 203 шинжилгээ томилох эрх бүхий этгээдээс асуулгын аргаар судалгаа авч, үр дүнг нэгтгэлээ.

Бичгийн зохиогчийг магадлах хэрэгцээ, шаардлага

Бичиг судлалын шинжилгээ хийхэд шинжээчийн тусгай мэдлэгээс гадна олон ур чадварыг шаарддаг бөгөөд мэргэжлийн ур чадвар, мэргэжлийн туршлага, техник тоног төхөөрөмжийн хэрэглээ, оролцоо, зан төлөв, сэтгэл ханамж зэрэг нь бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд хамгийн ихээр нөлөөлдөг гэсэн таамаглалыг бичиг баримтын шинжилгээний лабораторид ажилласан 10 жилийн туршлага болон шинжээчдийн дунд хийсэн ярилцлагын үр дүнд дэвшүүлэн дээрх таамаглалыг батлах зорилгоор чанарын судалгаа хийсэн.

Судалгааны үр дүнгээс харахад, мэргэжлийн ур чадвар, оролцоо нь бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлж дэвшүүлсэн таамаглал батлагдсан.

Мэргэжлийн ур чадварын хувьд бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлдөг нь батлагдсан хэдий ч “Шинжилгээний арга зүйн ашиглалт”, “Дүгнэлт бичих”, “Техник хэрэгсэл ашиглалт”, “Нарийвчлан ажиглах байдал”, “Шүүмжлэлт сэтгэлгээ”, “Мэргэжлийн туршлага” гэсэн далд хувьсагчид 0.7-оос доош гарсан. Үүний шалтгаан нь бичиг судлалын шинжилгээний онцлогоос хамааран тухайн шинжилгээг хийж буй шинжээч сэтгэлгээний ур чадвар сайтай, шинжилгээний арга зүйг бүрэн эзэмшиж, ашигладаг байхаас гадна шинжилгээний дүгнэлтэд хүрэх үндэслэлээ оновчтой тодорхойлж, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүгнэлт гаргах боломжтой боловч өнөөгийн практикт ажиллаж буй шинжээчдийн мэргэжлийн эдгээр ур чадвар дутмаг байгааг судалгааны үр дүн харуулж байна.

Судалгааны таамаглалаас хүчин зүйлийн шууд хамаарлыг шинжлэхэд бичиг судлалын шинжээчийн зан төлөв, техник, тоног төхөөрөмж, сургалт, хөгжлийн ихэнх далд хувьсагч 0.7-оос дээш гарч үр дүн сайтай байсан ч ажлын гүйцэтгэлд эерэгээр нөлөөлж чадахгүй байгаа нь батлагдсан.

Тухайлбал техник, тоног төхөөрөмжийн далд хувьсагчуудын ихэнх нь 0.7-оос дээш гарч техник, тоног төхөөрөмж ажлын гүйцэтгэлд тодорхой эерэг нөлөө үзүүлж байна гэж үзэж болох ч “Техник, тоног төхөөрөмжийн ашиглалт”, “Техник, тоног төхөөрөмжийн стандартчлал” гэсэн далд хувьсагчид 0.7-оос доош гарсан нь ажлын гүйцэтгэлд эерэг нөлөө бий болгож чадахгүй байгаа нь батлагдсан бөгөөд бичиг судлалын шинжилгээг зөвхөн уламжлалт аргаар бус шинээр техникт суурилсан шинжилгээний арга зүйг нэвтрүүлэх, олон улсын стандартад нийцсэн техник, тоног төхөөрөмжийг ашиглах шаардлага үүсэж байна¹.

Чанарын судалгааны үр дүнгээс харахад бичиг судлалын шинжилгээний арга зүйг боловсронгуй болгох, сайжруулах хэрэгцээ байгаа бөгөөд тус мэдлэгийн салбарт бичгийн хэв, бичгийн хэл гэсэн 2 үндсэн ухагдахуун байдаг. Монгол Улсын хувьд бичгийн гүйцэтгэгчийг магадлах шинжилгээний арга зүй боловсруулагдаж, хөгжлийнхээ тодорхой түвшинд хүрсэн байна. Харин бичгийн хэлний шинж тэмдгийг ашиглаж, шинжлэн магадлаж, хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримт гаргаж өгдөг бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний онолын үндэс, шинжилгээний арга зүй манай улсад хараахан төлөвшиж бий болоогүй байна. Тиймээс шинжлэн магадлах ухааны нэг судлагдахуун болох бичгийн зохиогчийг магадлах асуудлыг судлах **онолын шаардлага** бий болсон.

Мөн нэгэнт ОХУ зэрэг орнуудад хөгжиж байгаа бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний онолын үндсийг судалсны үндсэн дээр арга зүйг боловсруулах шаардлагатай. Учир нь гадаад орнуудад энэ төрлийн шинжилгээний арга зүй байгаа боловч монгол хэлээс өгүүлбэрийн бүтэц, утга зүйн хувьд өөр, манай орны шинжилгээний практикт шууд ашиглах боломжгүй бөгөөд монгол хэл болон монгол хүний сэтгэлгээг судалсны үндсэн дээр

¹ М.Эрдэнэжаргал, Ц.Баясгалан, Ж.Пүрэвсүрэн, Бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээ, “Хууль

дээдлэх ёс” сэтгүүл, -УБ, 2022 он, 3 дугаар улирал.

бичгээр илэрхийлж буй санаа нь ямар дадлын түвшинд илэрч байгааг судалж, адилтгах нь зүй юм. Жишээлбэл англи болон орос хэлний энгийн өгүүлбэрийн бүтэц нь “Эзэн бие+үйл үг+тусгагдахуун” гэсэн байрлалтай бол монгол хэлний хувьд “эзэн бие+тусгагдахуун+үйл үг” гэсэн байрлалтай байдаг.

Иймээс бичгийн хэлний ойлголт, хэрэглээ, бичгийн хэл бүрэлдэх, төлөвших, өөрчлөгдөх зүй тогтол, түүний физиологийн үндэс, бичгийн зохиогчийг магадлах онцлогыг судалж, шинж тэмдэгт судалгаа хийсний үндсэн дээр шинжилгээний нийтлэг арга зүйг боловсруулах нь шинжлэн магадлах ухааны онолд томоохон хувь нэмэр болох юм.

Мөн чанарын судалгаагаар бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд зөвхөн шинжээч бус шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий этгээд, шинжилгээний байгууллагын удирдлага болон бүртгэлийн ажилтан зэрэг оролцогчдын оролцоо эерэг нөлөө үзүүлнэ хэмээн таамагласан ч “Шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий этгээдийн оролцоо” гэсэн далд хувьсагч 0.7-оос доош гарсан нь шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий этгээдийн мэдлэг, ур чадвар, шуурхай ажиллагаанд анхаарах шаардлагатай байгааг харуулж байна².

Үүний зэрэгцээ шинжээчийн дүгнэлтийг нотлох баримтаар ашиглаж, үнэлдэг хэрэглэгчийн хувьд шинжилгээ хийлгэх эрх бүхий этгээдэд бичиг баримтын шинжилгээ томилоход тулгарч буй асуудал, ямар хэрэгцээ байгааг судлах зорилгоор 203 мөрдөгч, шүүгчээс асуулгын аргаар судалгаа авахад нийт оролцогчдын 31.5 хувьд бичиг баримтын шинжилгээ томилох хэрэгцээ байсан ч шийдвэрлүүлж чадаагүй тохиолдол гарсан бөгөөд дээрх тохиолдлын 39.8 хувийг бичгийн зохиогчийг тогтоолгох асуудал дангаараа эзэлж байна.

Түүнчлэн цаашид бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний чиглэлээр эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил хийх шаардлагатай гэж асуулганд оролцогчдын 60 хувь нь хариулсан төдийгүй 83.7 хувь нь шинэ төрлийн шинжилгээний ач холбогдлийг өндрөөр болон хэрэгт тодорхой ач холбогдолтой гэж үзсэн байна.

Дээрх чанарын болон асуулгын судалгааны үр дүнгээс эрх бүхий этгээдүүдэд бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ хийлгэх **практик шаардлага** үүсдэг боловч шинжилгээний онол, арга зүй нь байхгүйн улмаас шийдвэрлүүлж чадахгүй, бичиг судлалын шинжээчдийн адил энэ төрлийн шинжилгээний талаарх мэдлэг тааруу байгаа нь харагдаж байна.

Дэлхийн улс орнууд даяаршлалын нөлөөгөөр цэцэглэн хөгжиж буй гэмт явдлыг хянах боломж хязгаарлагдмал байна. Сүүлийн жилүүдэд нийгмийн стресс бухимдал ихэсч байгаа, хувь хүний сэтгэл зүй болон харилцаа зэрэг олон шалтгаантай холбоотойгоор амиа хорлох явдал (2017 онд 332, 2018 онд 312, 2019 онд 293, 2020 онд 275³) ихэссэний зэрэгцээ нийгмийн бүхий л орчинд(гэр бүл, шорон г.м) амиа егүүтгэсэн мэт харагдах боловч гэмт хэргийн шинжтэй хүний амь нас хохироосон хэргүүд гарсаар байгаа нь криминологийн нуугдмал гэмт хэргийн судалгаанаас харагддаг. Амиа хорлолт голчлон өөрийгөө боомилох, судсаа ханах, өндрөөс унах хэлбэрээр үйлдэгдсэн байх бөгөөд ихэнх тохиолдол гэрээслэл, захиа, зурвас, олон нийтийн харилцааны цахим харилцааны хэрэгслүүд ашиглан сэтгэл санааны байдал, сэтгэгдэл, захиа захиас, амиа хорлосон нь үнэн тухайгаа эсхүл хэн нэгнийг буруутгаж буйгаа бусдад илэрхийлж үлдээсэн байдаг. Дээрх бичгийн хэлбэрээр үлдсэн нотлох баримтууд нь тухайн хүнийг амиа егүүтгэсэн гэдгийг нотолж өгдөг боловч зөвхөн тухайн хүний бичигтэй харьцуулан бичгийн хэвийн шинжилгээ хийх, амиа хорлогчийн цахим эрхээр нэвтэрсэн байгаагаар шууд хэргийг амиа хорлолт хэмээн тогтоож, хааж байгаа нь санамсаргүйгээр нуугдмал гэмт хэргийг хөхүүлэн дэмжиж буй явдал юм. Тиймээс бичгийн хэвийн адилтгалын шинжилгээгээр гэрээслэл, захидлыг нас барахаас өмнөх бичгийн хэвтэй нь харьцуулахаас гадна бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээгээр тухайн хүн өөрөө зохиосон эсэхийг давхар нотлох, боловсрол, нас, хүйс, сэтгэлзүй, сэтгэцийн байдлыг тогтоох **практик шаардлага** бий болж байна.

² М.Эрдэнэжаргал, Ц.Баясгалан, Ж.Пүрэвсүрэн, Бичиг судлалын шинжээчийн ажлын гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээ, “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл, -УБ, 2022 он, 3 дугаар улирал.

³

<https://apps.who.int/gho/data/view.main.MHSUICIDEASDRV?lang=en>

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

Бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний өнөөгийн байдал

Санаагаа бичгээр илэрхийлж, хол газар үг хэлээ дамжуулах болсон нь хүн төрөлхтний оюун ухааны асар том ололт юм. Эрт цагт санаа бодлоо илэрхийлэх эрмэлзлийн анхных нь дээс зангидах, модонд хэрчлээс гаргах, сүг дүрс зурах тэргүүтэн болзмол тэмдэг байжээ. Хэл гэдэг орон зай хийгээд цаг хугацаа давхцаж байх үед, харьцангуй хязгаарлагдмал нөхцөлд харилцааны хэрэглүүр болох үүргээ биелүүлж чаддаг байсан бөгөөд хөгжлийн явцад энэхүү орон зайн хамаарал, цаг хугацааны эрхшээлээс гэтлэн мэдээлэл дамжуулах зайлшгүй шаардлага тулгарсан бөгөөд үүний шийдэл нь бичиг үсэг юм.

Бичгийн хэл гэдэг нь бичгийн агуулга түүнийг илэрхийлэх найруулга зүй бичиг мэдэх түвшин, үгийн бүрэлдэхүүн зэрэг хэлний хэрэгсэл юм. Агуулга зүй нь бичгийн хэлний шинжээр илэрдэг.

Бичгийн хэл нь дараах зүй тогтолтой: Бичгийн хэл бүрэлдэх, төлөвших, өөрчлөгдөх.

Бүрэлдэх зүй тогтол: Хэрэгцээ нь бие махбодыг гадаад орчинтой холбох болон бие махбодын өөрөө оршин тогтнон хөгжиж байх үндэс нь болсон зайлшгүй чухал өвөрмөц зүйл юм⁴. Биологийн, оюуны, нийгмийн гэсэн хэрэгцээнүүд байдаг.

Бичиг үсэг нь анх мэдээллийг хадгалж авч үлдээх, мөн түүнийг дамжуулах зорилготойгоор үүсч бий болсон бөгөөд хөгжлийнхөө явцад хүний оюуны болон нийгмийн хэрэгцээг хангах чухал хэрэглүүр болжээ. Бичээсийн гол зорилго нь яриаг мэдэгдэхүйц зайнаас дамжуулж, цаг хугацаанд нь нэгтгэж үлдээх явдал юм. Эдгээр зорилгыг гүйцэлдүүлэхийн тулд тусгай зураасан тэмдэг эсвэл дүрсийг ашиглаж үг, үсэг, дуу авиаг дамжуулдаг.

Бичгийн хэл нь бичгийн хэв бүрэлдэж, төлөвшиж эхлэх үед, бичиж байгаа зүйлийнхээ хэлбэрт бус агуулгад хандуулж эхэлснээр бүрэлдэж эхэлдэг. Ингэснээр хүн өөрийн бичиж буй зүйлийнхээ агуулга, утга, дэс дараалал санааг хэрхэн тусгах тухай бодож бичигтээ тусгаж эхэлдэг.

Төлөвших зүй тогтол: Олон удаагийн давтамж, удаан хугацааны дадал болсны үр дүнд бичгийн процесс нь автоматжисны

улмаас хүний бичих ур чадвар тогтвортой болж, агуулгаа өөрчлөх санаатай оролдлого ч эерэг үр дүнд хүргэхгүй.

Бичгийн хэлний дадал төлөвшихөд тухайн хүний нас, боловсрол, мэргэжил, эрхэлж буй ажил, оюуны чадвар, бүтээлч сэтгэлгээ ихээхэн нөлөө үзүүлдэг бөгөөд 16-25 насанд бүрэн төлөвшдөг.

Өөрчлөгдөх зүй тогтол: Хүний бичгийн хэлний болон хэвийн шинж тэмдэг маш аажимдаа сайжирч, муудаж өөрчлөгддөг ба энэ хугацаанд боловсрол, ажил мэргэжил, өвчин эмгэг гэх мэт олон төрлийн шалтгаанууд нөлөөлдөг.

Орчин үеийн шинжлэх магадлах ухааны онол, шүүхийн шинжилгээний практик янз бүрийн шинжлэх ухааны (хэл шинжлэл, сэтгэц судлал, сэтгэл судлал, социологи болон бусад) мэдлэгээс авч ашигласан зохиогчийг магадлах шинжилгээний шинжлэх ухааны үндэс болж чадахуйц, шүүхэд нотлох баримт болох баримтыг баттай тогтооход гарцаагүй шаардлагатай нэгдмэл онол бүрэлдүүлэхийг сургуу шаардаж байгаа хэдий ч энэ талаар бичиж туурвисан бүтээл ховор, онолын нэгдсэн үзэл баримтлал байхгүй байна.

Бичгийн болон ярианы хэл шинжлэх, бичиг баримт болон мэдээлэл-эрх зүйн маргаан, нэргүй захидал, маргаантай болон зохиомол бичигтэй холбоотой шүүхийн процессыг мэргэжлийн түвшинд хөтлөн явуулах амин чухал шаардлагыг ч дурдалгүй өнгөрч болохгүй. Шинжилгээний практикт ийм хэргийн тоо өсөж байгаа нь шүүхийн системийн ардчилал, шүүхийн процессын маргаант шинж өсөн нэмэгдэж байгаа, хэл шинжлэлийн мэдлэг улам тэлсээр байгаа, мэдээллийн суваг өргөжин тэлж байгаа, хэрэглэгчдийн тоо, нийгмийн хүрээ мөн өсөн нэмэгдэж байгаа зэрэгтэй холбоотой.

Манай орны хувьд бичгийн хэл буюу бичгийн зохиогчийг магадлах талаар хууль зүйн докторын зэрэг хамгаалсан С.Бадарчи⁵ Ж.Хурцгэрэл⁶, Бө.Бат-Эрдэнэ⁷, Б.Лхагвасүрэн⁸ нарын нэг сэдэвт бүтээлүүдэд дурдагдсан байна.

ОХУ-д ярианы хэлний шинжээр зохиогчийг магадлах анхны шүүх шинжилгээ хийсэн тохиолдол 1886 онд бүртгэгдсэн

⁴ <https://www.slideshare.net/otgonubuns/3-deed-medrel-chuhual>.

⁵ Бадарчи С. Криминалистикийн бичиг судлал. Уб., 1998.

⁶ Хурцгэрэл Ж. Криминалистик-1. Уб., 2002.

⁷ Бат-Эрдэнэ Б. Криминалистик. Уб., 2003.

⁸ Лхагвасүрэн Б. "Криминалистикийн шинжилгээ судлал". Уб., 2010 он.

бөгөөд зохиогчийн бичгийн хэлний шинж тэмдгүүдийн адилтгалын ба оношилгооны ач холбогдол, бодит үнэт зүйл, бие даасан ач холбогдлыг гарган боловсруулахаар олон эрдэмтэн удаан хугацааны туршид хөдөлмөрлөсөн бөгөөд үүнд В.Н. Белов, В.К. Войнов, С.М. Вул⁹, Е.И. Галяшина, Т.В. Гомон¹⁰, Е.И. Горошко¹¹, А.Ю. Комиссаров¹² нарын бүтээл зүй ёсоор тооцогддог.

ОХУ-д бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээг олон субъект оролцсон, олон үе шатаас бүрдсэн, бичгийн хэлтэй ажиллах ажиллагаа гэж ойлгодог ба эрүүгийн, иргэний, захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд бичиг баримт, эсвэл эд мөрийн баримт гэж тооцогдож нилээд ач холбогдол агуулдаг.

Бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний арга зүйн үндэс нь хэл шинжлэлтэй хавсардаг бөгөөд шинжилгээ хийж буй шинжээчийн ажил криминалистик, шинжлэн магадлах ухаан, шүүх зохиогч судлал, хэл шинжлэлийн статистик, хэл шинжлэл, сэтгэц судлал-хэл шинжлэл, сэтгэл судлал зэрэг салбарын онолын үзэл баримтлал ба туршилтын судалгааны үр дүн, түүнчлэн шүүх шинжилгээний практикийн судалгаа, хэрэглээнд үндэслэсэн баримт материалуудад суурилдаг.

Бичгийн зохиогчийг магадлах орчин үеийн шинжилгээний үндэс болж буй онолын үндсэн үзэл баримтлал нь дараах зүйлд оршиж байна. Үүнд:

-бичиг зохиох үйл ажиллагаа нь зохиогчид яриа-сэтгэхүйн дадал бүрэлдэхэд олон түүнийг хэрэгжүүлэх механизмд боюны ажил үүргийн тусгай цогцолбор үүсэхэд нөлөөлдөг;

-бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний зорилтыг шийдвэрлэх чухал мөн чанаруудын илэрхийлэгч болдог (тухайлбал: адилтгалын ба оношилгооны шинж тэмдгүүдийн нэр томъёонд тусгагдан илэрсэн байж болох давтагдашгүй шинж, харьцангуй тогтвортой, хувилбартай шинж);

-Бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний хүрээнд адилтгалын ба

оношилгооны төрөл бүрийн асуулт тогтоодог;

-Бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээнд дараах бичвэрүүд янз бүрийн хэлбэрээр орж ирэн объект нь болдог:

гар бичмэл;

бичгийн машинаар гүйцэтгэсэн;

полиграф аргаар ба олшруулах

техник ашиглан үйлдсэн;

Интернет сайтад байрласан электрон баримтууд.

Дээр дурдсан төрөл бүрийн бичгийн зохиогчийг магадлах үед адилтгалын хийгээд оношилгооны шинжилгээ хийхэд тулгамдаж буй онолын болон арга зүйн асуудлыг цогцоор нь шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Дүгнэлт

Бичиг судлалын шинжилгээний арга зүйг боловсронгуй болгох, сайжруулах хэрэгцээ байгаа бөгөөд Монгол Улсын хувьд бичгийн гүйцэтгэгчийг магадлах шинжилгээний арга зүй боловсруулагдаж, хөгжлийнхээ тодорхой түвшинд хүрсэн байна. Харин бичгийн хэлний шинж тэмдгийг ашиглаж, шинжлэн магадлаж, хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримт гаргаж өгдөг бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний онолын үндэс, шинжилгээний арга зүй манай улсад хараахан төлөвшиж бий болоогүй байна.

Мөн шинжилгээ томилох эрх бүхий этгээдүүдэд бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээ хийлгэх практик шаардлага үүсдэг боловч шинжилгээний онол, арга зүй нь байхгүйн улмаас шийдвэрлүүлж чадахгүй, энэ төрлийн шинжилгээний талаарх мэдлэг тааруу байна.

Бичгийн хэвийн адилтгалын шинжилгээгээр гэрээслэл, захидлыг нас барахаас өмнөх бичгийн хэвтэй нь харьцуулахаас гадна бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээгээр тухайн хүн өөрөө зохиосон эсэхийг давхар нотлох, боловсрол, нас, хүйс, сэтгэлзүй, сэтгэцийн байдлыг тогтоох шаардлагатай байна.

Орчин үеийн шинжлэх магадлах ухааны онол, шүүхийн шинжилгээний

⁹ Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. — М., 1977.

¹⁰ Гомон Т.В. Судебно-автороведческая экспертиза текстов документов, составленных с намеренным искажением письменной речи. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - М., 1992. 77 с

¹¹ Вул С. М., Горошко Е. И. Судебно - автороведческая классификационная

диагностика: установление половой принадлежности автора документа // Современные достижения науки и техники в борьбе с преступностью. Материалы научно-практической конференции. Минск. 1992. 156с.

¹² Комиссаров А.Ю. Криминалистическое исследование письменной речи. — М.: ЭКЦ МВД России, 2000.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰ ᠰᠤᠬᠤᠨ ᠰᠤᠬᠤᠨ ᠰᠤᠬᠤᠨ

практик янз бүрийн шинжлэх ухааны (хэл шинжлэл, сэтгэц судлал, сэтгэл судлал, социологи болон бусад) мэдлэгээс авч ашигласан зохиогчийг магадлах шинжилгээний шинжлэх ухааны үндэс болж чадахуйц, шүүхэд нотлох баримт болох баримтыг баттай тогтооход гарцаагүй шаардлагатай нэгдмэл онол бүрэлдүүлэхийг шургуу шаардаж байгаа хэдий ч энэ талаар бичиж туурвисан бүтээл ховор, онолын нэгдсэн үзэл баримтлал байхгүй байна.

Санал

Олон Улс болон Монгол Улсын хувьд бичгийн хэвэнд хийх шинжилгээний арга зүй боловсруулагдаж, хөгжлийнхээ тодорхой түвшинд хүрсэн байна. Харин бичгийн хэлний шинж тэмдгийг ашиглаж, шинжлэн магадлаж, хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримт гаргаж өгдөг зохиогч судлалын онолын үндэс, шинжилгээний арга зүй манай улсад хараахан төлөвшиж бий болоогүй байна. Тиймээс бичгийн зохиогчийг магадлах шинжилгээний онол, арга зүйн асуудлыг судлах санал дэвшүүлж байна.

Ашигласан материал

I. Онолын сүрах бичиг, бүтээл

A. Монгол хэлээр

1. Бат-Эрдэнэ Б. Криминалистик. Уб., 2003.
2. Бадарчи С. Криминалистикийн бичиг судлал. Уб., 1998. -96х.

3. Бичиг баримтын шинжилгээний лабораторийн гарын авлага. ШШҮХ. Уб., 2017.

4. Лхагвасүрэн Б. "Криминалистикийн шинжилгээ судлал". Уб., 2010 он.

5. Хурцгэрэл Ж. Криминалистик-1. Уб., 2002.

Б. Гадаад хэлээр

6. Вул С.М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. Харьков., 1975. -179с.

7. Современное состояние и перспективы Экспертного исследования письменной речи

8. Стеланова О.Н, GBOU SOSH № 147. Санкт-Петербург., Красногвардейский район. 2011.

II. Судалгааны бүтээл

A. Докторын диссертаци

9. Лхагвасүрэн Б. "Хүний эрхэд суурилсан шинжлэн магадлах үйл ажиллагааны онол, арга зүйн асуудал". Хууль зүйн ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2017. –169х.

III. Цахим эх сурвалж

10. <https://megaobuchalka.ru/2/36442.html>
11. <https://apps.who.int/gho/data/view.main.MHSUICIDEASDRv?lang=en>

БИЧГИЙН ХЭЛ БА ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

WRITTEN LANGUAGE AND ANALYTICAL ACTIVITIES

Ө.Энх-Онон

ШШҮХ-ийн НШШГ-ын Сонгинохайрхан дүүргийн Криминалистик шинжилгээний хэлтсийн шинжээч, цагдаагийн дэслэгч, магистр

Enkh-Onon U.

National Institute of Forensic Investigation, Metropolitan Forensic Investigation Department, Songinokhairkhan District Forensic Analysis Department, police lieutenant, master

Хураангуй: Бичгийн хэлний шинжилгээний тусламжтайгаар эх гүйцэтгэгчийн боловсролын түвшин, төрж өссөн газрын онцлог, нас хүйс болон сэтгэл зүйн байдлыг тодорхойлоход оршино.

Abstract: With the help of written language analysis, it is to determine the level of education, place of birth, age, gender and psychological state of the original contractor.

Түлхүүр үг: хэл шинжлэл, бичгийн хэл, монгол хэл, бичиг, шүүх шинжилгээ, мөрдөн шалгах ажиллагаа, сэтгэл судлал

Keywords: linguistics, written language, Mongolian language and writing, forensic analysis, investigation, psychology

Мөрдөн байцаалтын явцад гэмт хэргийн цар хүрээг багасгахын тулд нэргүй захидал, нэр хаяг нь тодорхойгүй маргаантай бичвэрүүдэд ангиллын болон оношилгооны даалгавар шинжээчийн өмнө тавигддаг. Шүүх шинжилгээ- мөрдөн шалгах албан хаагчдын туршлагаас харахад бичиг судлалын шинжилгээнээс маргаантай бичвэрүүдийн гүйцэтгэгчийн нас хүйс, боловсролын түвшин болон сэтгэл зүйн байдлын тухай мэдээлэл хамгийн ихээр хэрэг болдог. Сүүлийн үед мөрдөгчийн шинжээч томилох тогтоолд бичвэр гүйцэтгэгчийн нас, хүйс, гүйцэтгэгчийн сэтгэл зүйн байдлын талаарх асуулт ихэвчлэн асуудаг болсон байна.

Монгол улсад өнөөдрийн байдлаар олон төрлийн гэмт хэргийг шинжээчийн ур чадвараар илрүүлсээр байгаа. Шүүхийн Шинжилгээний Үндэсний Хүрээлэнгийн Бичиг, техник судлалын лабораторид гарын үсэг, бичгийн хэв, мөнгөн тэмдэгт, тамга тэмдгийн гэх мэт олон төрлийн шинжилгээг хийдэг. Харин бичгийн хэл буюу эхийг гүйцэтгэгч этгээдийн илэрхийлэх гэсэн санаа, онцлог, найруулга, үгийн сан, зөв бичих дүрэм зэрэг хэл шинжлэлийн шинж тэмдгээр дамжуулан авах тухайн этгээдийн боловсролын түвшин, мэргэжил, төрж өссөн газрын нутгийн аялгуу, хэрэг болох үеийн сэтгэл зүйн байдлыг тодорхойлох шинжилгээг хийж гүйцэтгэхгүй байгаа. Энэхүү шинжилгээг хэл бичгийн тусгай мэдлэгтэй мэргэжилтэн хийх шаардлага гарч ирж байна. Хэрэв энэ төрлийн

шинжилгээ хийх зайлшгүй тохиолдол гарвал Хэл шинжлэлийн хүрээлэнгийн мэргэжилтэн зөвхөн үгийн утгыг тайлбарлах төдийхнөөр магадлагаа хэлбэрээр гаргадаг байна.

Орчин үед эх хэлнийхээ үүсэл хөгжил, хэрхэн зөв найруулж, өөрийн хэлэх гэсэн санаагаа бүрэн илэрхийлж чадах хүмүүсийн тоо дутмаг болж байна.

Тодорхой гэмт хэргийн хувьд нотолгооны зүйл буюу нотолбол зохих асуудлууд бичгийн баримтанд цугларсан эд мөрийн баримтыг шинжлэх хүрээнд цогц байдлаар гүйцэтгэхээс гадна түүний гарцаагүй эх сурвалж тус бүр нь тухайн хэрэгт хамааралтай, үнэн зөв, эргэлзээгүй, бүрэн дүүрэн, ач холбогдолтойг хуульд заасан үндэслэл, тогтоосон журмын дагуу тал бүрээс нь бүрэн, бодитой шинжлэн шалгаж, үнэлж, дүгнэх өөр хоорондоо нягт уялдаа холбоо бүхий үйл ажиллагааг хамаарч явагдана.

Учир нь аливаа баримтын тоон ба чанарын асуудал энгийн танин мэдэхүйгээр мэдэх боломжтой ч гэсэн заавал шинжлэх ухааны салбарын тусгай мэдлэгийн ухаан, тусгай батлагдсан арга, тодорхой багаж хэрэгсэл ашиглан үнэн бодитой мэдээлэл гарган авахад чиглэгддэг.

Санаагаа бичгээр илэрхийлж, хол газар үг хэлээ дамжуулах болсон нь хүн төрөлхтний оюун ухааны асар том ололт юм. Эрт цагт санаа бодлоо илэрхийлэх эрмэлзлийн анхных нь дээс зангидах, модонд хэрчлээс гаргах, сүг дүрс зурах тэргүүтэн болзмол тэмдэг байжээ.

Анхны үндэсний
Хүрээлэнгийн
Бичиг, техник
судлалын
лаборатори

МОНГОЛ БИЧИГ

Хэл гэдэг орон зай хийгээд цаг хугацаа давхцаж байх үед, харьцангуй хязгаарлагдмал нөхцөлд харилцааны хэрэглүүр болох үүргээ биелүүлж чаддаг. Мэдээжийн хэрэг хөгжлийн явцад энэхүү орон зайн хамаарал, цаг хугацааны эрхшээлээс гэтлэн мэдээлэл дамжуулах зайлшгүй шаардлага тулгарсан бөгөөд үүний шийдэл нь бичиг үсэг юм.

Монгол нутгаас элбэг олддог хадны янз бүрийн сүг зураг ч өвөг дээдсийн маань нэн эртний үеийн үсэг бичгийн эхлэл мөн. Аливаа юмны дүр зургаар бүхэл өгүүлбэрийг илэрхийлэх болж, улмаар зургийн бичиг, дүрс бичиг, утгын бичиг, үет бичиг буй болжээ.

Чингис хаан Найманыг 1204 онд эзэлж авсан нь үнэн. Харин энэ үед монголчууд бичиг үсэгтэй болсон хэрэг огт бус бөгөөд монголын зарим аймагт хэрэглэж байсан үсгийг Чингис хаан эзэнт улсынхаа хүрээнд хэрэглэсэн гэж ойлгох хэрэгтэй юм. Олон монголч эрдэмтэн үүнд санал нэгтэй байдаг.

Монголчууд XIII зуунаас хол эрт уйгуржин бичгийн хэлтэй байсан гол баримт бол

- Монгол бичгийн хэл XIII-XIV зууны монголын аман аялгуунаас ихээхэн ялгаатай байгаа явдал юм. XIII-XIV зууны монголын аман аялгууг бусад хэлэнд галиглан тэмдэглэсэн ном зохиолоос тухайн үеийн монгол үгсийн дуудлагыг олж мэддэг билээ. Хэл гэдэг цөөн жилд амархан өөрчлөгддөг зүйл биш тул бичгийн хэл нь аман аялгуунаас ихээхэн зөрөөтэй байна гэдэг бол тэрхүү бичгийн хэл бичиг үсэг олон жилийн өмнө үүссэн гэж үзэх бүрэн үндэстэй гэсэн үг юм.

- Монголчууд XIII зууны үед боловсорсон утга зохиолын хэлтэй, бичиг хэрэг хөтлөх тогтсон уламжлалтай байсны нэг нотолгоо бол 1225 онд бичсэн Чингисийн чулууны бичиг юм. Уг бичээст мөр тэтгэж бичих ёс тун нарийн харагдаж байдаг.

Үе үеийн олон мэргэд монгол бичгийг өөрчлөлгүй явж ирсний гол шалтгаан бол Төв Азийн өргөн уудам нутагт тархан суусан олон нутгийн аялгуутай монгол туургатныхаа алинд ч бэрхшээл төвөггүй ойлгогдох нарийн увидастай бичиг болохыг мэдэрч байсных буй заа. Өөрөөр хэлбэл монгол бичгийн авиан зүйн тогтолцоонд монгол хэлний нутгийн олон аялгууны

онцлогийг бахдууштай сайхан тусгаж чадсанд л хамаг учир байгаа билээ. Тиймээс ч бид энэ XXI зуунд амьдарч буй хэдий ч аль тэртээ хэдэн зууны өмнөх өвөг дээдсийнхээ бодол түүхэнд монгол бичгээр улаачлан нэвтэрч чаддаг.

Монгол бичиг он жилийн уртыг туулан боловсорч ирэхдээ эрт цагийн үгийн бүтцийг өчүүхэн ч алдагдуулалгүйгээр бидэнд авч ирсэн нь монгол хэлний хөгжил хувьсал бүхнийг ташаагүй үнэн тэмдэглэсэн түүхэн сурвалж бичиг мэт ажээ. Орчин цагийн монгол хэлний дуудлагаас өөрөөр бичиж байгаа үг бүрийн цаана эх хэлний маань түүхэн хувьсал, үгийн гарлын учир шалтгаан, үндэсний хэл сэтгэхүйн маань бүхэл бүтэн түүх байгаа гэдгийг онцлон дурдах нь зүйтэй болов уу.

Монгол бичгээр ямар утгатай бичвэрийг ямар хэлбэртэй бичих тодорхой дэг байсан тул уншигч хүн захидлыг задалмагц уншиж эхлэхээсээ өмнө бичгийн хэвээр утгыг мэдэж болдог гэдэг. Хандаж байгаа талаа хүндэтгэсэн бичгийн сүүлийг тавиу, урт бичдэг бол, заргын бичгийн сүүлийг бичигч тал уцаар, ундууцлаа илэрхийлэн богино, огцом татаж төгсгөдөг байсан гэдэг. Академич Б.Ринчен “Цэг тавихдаа зүүн гар талаас баруун гар тийш доош нь татасхийн тавьдаг зарчимтай нь, мөн л бичих дөхмийн үүднээс заншсан тогтсон бичгийн ёс аж. Ер аливаа үргэлжлүүлэн бичих үсгийн журам зүйд эргүүлэг бүгдийг нар зөв эргүүлж бичихийг мэдүүштэй. Гагцхүү адгийн хойш татсан сүүл, “хэвтээд” гэдгийн гэдсэнд нар буруу эргэдэг зүйл буй. Тэр учраас ч заргын сүүлийг нар буруу эргүүлээд, дээш нь годосхийн сүүлээ дээш нь хассан шинж оруул гэж хуучуул ярьдаг үг байж билээ.”¹

Гэвч өнөө цаг үед монгол бичгээр чөлөөтэй уншиж бичдэг хүмүүсийн тоо улам багассаар байгаа бөгөөд 2025 оны 1 дүгээр сараас эхлэн төрийн байгууллагууд хос бичгээр албан бичгээ хөтлөх хөтөлбөр батлагдсан билээ. Ийм учраас бидний өмнө монгол бичиг болон крилл бичгээр үйлдэгдсэн эх бичвэр дээр хэл шинжлэлийн шинжилгээ хийх шаардлага тулгарч байна.

Хэргийн газрын үзлэгийн явцад мөрдөн байцаагч, шинжээч хоёрын хамтын ажиллагаа ихээхэн чухал бөгөөд ул мөр, эд мөрийн баримтыг зөв танин илрүүлж, бэхжүүлэх, дараа дараагийн мөрдөн шалгах

¹ Б.Ринчен, “Монгол бичгийн хэлний зүй” Дэд дэвтэр, Авиан зүй, Уб.1966, хуудас 13

ажиллагаанд хөдлөшгүй нотлох баримтыг цуглуулах чиг үүргийн дагуу ажилладаг.

Шүүхийн шинжилгээний байгууллага ба мөрдөн шалгах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын талаар ярихын өмнө дээрх 2 байгууллагын үүсэл хөгжлийн талаар товч мэдээлэл өгөх нь зүйн хэрэг юм. Шүүхийн шинжилгээний байгууллага нь 1928 онд Дотоодыг хамгаалах газрын даргын тушаалаар шифрийн тусгай тасагт гэрэл зурагчны орон тоог шинээр бий болгож криминалистикийн тоо бүртгэлийг хөтөлж эхэлснээр үйл ажиллагаа нь эхэлсэн гэж үздэг. 1930 онд Бичиг, гарын үсгийн анхны шинжилгээг, 1937 онд ОХУ-ын мэргэжилтэн сургагч эмч А.И.Кузевицкий задлан шинжилгээг, 1940 онд хурууны хээ авах, гэмт хэрэгтний гэрэл зураг авах ажлуудыг хийж эхэлсэн байна. 1944 онд Дотоод явдлын яамны сайдын 14 тоот тушаалаар Улсын цагдан сэргийлэх газрын харьяанд “Шинжлэн магадлах техникийн тасаг” байгуулагдсан ба 1960 онд Шүүх эмнэлгийн магадлах товчоог Эрүүлийг хамгаалах яамны харьяанд байгуулж, 1974 онд УЦСЕГ-ын Шинжлэх ухаан техникийн тусгай тасагт хими, физик, биологийн шинжилгээний лабораториудыг шинээр байгуулж, “Шинжлэх ухаан техникийн хэлтэс” болгон өргөтгөж, 1990 онд УЦСЕГ-ын Шинжлэх ухаан техникийн хэлтсийг Цагдаагийн ерөнхий газрын “Криминалистикийн шинжилгээний төв болгосон”. 2005 онд Монгол Улсын Засгийн Газрын 63 дугаар тогтоолоор Эрүүл мэндийн яамны харьяа “Шүүх эмнэлгийн магадлалын төв”, Сангийн сайдын дэргэдэх “Шүүх нягтлан бодох бүртгэлийн магадлах товчоо”, Цагдаагийн ерөнхий газрын “Шинжилгээний хүрээлэн”-г нэгтгэн Хууль Зүй Дотоод Хэргийн сайдын эрхлэх асуудлын хүрээнд “Шүүхийн шинжилгээний үндэсний төв”-ийг, 2007 онд Шүүхийн шинжилгээний үндэсний төвийн харьяанд аймаг, нийслэлийн шинжилгээний албыг, 2009 онд Монгол Улсын Засгийн Газрын 19 дүгээр тогтоолоор тус байгууллагыг одоогийн “Шүүхийн шинжилгээний үндэсний хүрээлэн” болгожээ.²

Монгол улсын Мөрдөн байцаах байгууллагын болон эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны үүсэл хөгжил нь МЭӨ

IV зууны үеийн буюу одоогоос 2220 гаруй жилийн өмнө Хүннү гүрний үеэс эхтэй гэж үзэх үндэслэлтэй юм.³

Эртний Монгол угсаатны улс болох Хүннү, Сүмбэ, Нирун, Монгол угсаатны бус Түрэг Уйгар, Кидан зэрэг улсууд оршин тогтнож байсан үеийн зан заншлын горим журам болох “Их засаг” хууль, “Алтан хааны цаазын бичиг”, “Монгол Ойрдын их цааз хууль” зэрэг түүхэн баримт бичгүүдэд тусгалалаа олсон байдаг.

Тухайлбал: “Их засаг хууль”-д Онц аюултай гэмт хэрэгтнийг хаан, улсын заргачид өргөн мэдүүл байсан нь хэргийн бодит үнэнийг тогтоохын тулд мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулж байсныг нотолж байна. Улсын заргач нь тухайн үед аливаа хэргийг шийдэх эрх бүхий хүн байжээ.⁴

Монгол оронд 1921 онд үндэсний ардчилсан хувьсгал ялж Ардын засгийн газар байгуулагдаж хууль тогтоох болон удирдлага зохион байгуулалтын асуудал Засгийн газарт төвлөрсөн юм. Цэргийн яамны мэдэлд “Сэргийлэх цэрэг” нэртэй хэрэг бүртгэх, мөрдөн байцаах чиг үүрэг бүхий бүтцийг шинээр бий болгосон бөгөөд 1924 онд Цагдан сэргийлэх байгууллагыг Цэргийн яамнаас Дотоод яаманд шилжүүлж, Цагдан сэргийлэх газрын харьяа салбар хороодыг хот ба аймгуудад байгуулж, салбар хороод эрүүгийн хэргийг шалгах үүргийг хүлээж байсан. 1936 онд “Цагдан сэргийлэх байгууллага” Дотоод явдлын яамны харьяа биеэ даасан байгууллага болсон. Дотоод явдлын яамны сайдын 1946 оны 9 дүгээр сарын 12-ны өдрийн 504 тоот тушаалаар Улсын Цагдан Сэргийлэх Ерөнхий газрын 1 дүгээр хэлтсийн ажлаас тусгаарлан Ард иргэдийн өргөдөл, гомдлыг шалган барагдуулж, мөрдөн байцаалт явуулах үүрэгтэй тусгай групп байгуулагдсанаар одоогийн Мөрдөн байцаах албаны суурь тавигдсан юм.

Өнөөдөр нийгмийн амьдрал үйл ажиллагааны үнэт зүйл нь хүн, түүний эрх, эрх чөлөө, язгуур ашиг сонирхол гэж тодорхойлж байгаа учир аливаа гэмт хэргийн улмаас хохирсон хийгээд ямар нэгэн байдлаар холбогдсон хүний эрхийн асуудалтай холбоо бүхий нэршил, утга зүйг анхаарахгүй зөвхөн тухайн гэмт хэргийн

² www.nifs.gov.mn

³ Ө.Энхтөр. “Монгол улсын цагдаагийн байгууллагын мөрдөн байцаах байгууллагын түүхэн замнал” УБ, 2012.

⁴ Санжеев Г.Д., “Сравнительная грамматика монгольских языков”, Москва, 1953

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠢᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

мөрдөн шалгах ажиллагааны талаар тодорхойлох боломжгүй юм.

Иймд үйлдэгдсэн гэх гэмт хэрэг болон мөрдөн шалгах ажиллагааны оролцогч тэдний эрх, үүрэг, шүүхийн шинжилгээний нэршил, утга зүйн тухай цөөн үгээр тайлбарлах шаардлагатай.

Мөрдөгчийн үйл ажиллагааны тухайд: Хуулийн дагуу мөрдөн шалгах үүрэг хүлээсэн, энэ үүргээ биелүүлэхээр хуульд заасан тусгай эрх эдэлж байгаа мөрдөгч нь ертөнцийн бүхнийг мэдэж бодит үнэнийг тогтоогч биш зөвхөн бодит байдалтай холбоотой баримтуудыг олж цуглуулж, шинжлэн судлуулж, үнэлж дүгнэх эрхээр хангагдсан тусгай чиг үүрэг бүхий алба хаагч мөн.

Шүүхийн шинжилгээний үйл ажиллагааны тухайд: Аливаа хэрэг, маргаантай холбоотой “эд мөрийн баримтын шинжилгээ” нь тухайн гэмт хэрэг, маргааны баримтад цугларсан эд мөрийн баримт нэг бүрийг шинжлэх ухааны салбарын тусгай мэдлэг, тусгай арга зүй, тусгай багаж хэрэгслийг ашиглан шинжлэх судлах, шалгах, үнэлэх үйл ажиллагааны нийлбэр байдлаар тодорхойлж болно.

Гэмт хэргийн агуулга бүхий хуурамч бичвэрүүд, нэргүй захидал, нас барахаас өмнөх гэрээслэл, хэрэг болох үеийн сэжигтэн, гэрчийн сэтгэл зүйн байдал болон мөрдөн байцаалтын явцын хувийн мэдээллийг олж авах нь бичвэр гүйцэтгэгчийн хувь хүнийг тодорхойлох үнэлж баршгүй тусламж болдог. Бичвэрийг судлах явцад олж авсан мэдээлэл нь гэмт хэрэгтнүүдийг хайж олох боломжит хувилбаруудыг гаргаж өгөхөд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

ОХУ-ын шинжээчийн практикт дараах арга, аргачлалыг нас хүйсийг тодорхойлохдоо ашигладаг байна.

- Гар бичмэлийг эрэгтэй, эмэгтэйгээр нь ялгах аргачлал

- Дунд түвшний мэдлэгтэй гүйцэтгэгчийг бичвэрээр нь хүйсийг бодох аргачлал

- Богино бичвэртэй текстийн гүйцэтгэгчийн хүйсийг тодорхойлох арга

- Дунд түвшний мэдлэгтэй гүйцэтгэгчийн бичвэрээр нас, хүйсийг таних арга

- Бичвэр текст гүйцэтгэгчийн өндөр настан, ахмад насыг тодорхойлох

- Богино бичвэртэй текстийн гүйцэтгэгчийн насыг тодорхойлох зэрэг аргачлалуудыг ОХУ-ын ДЯЯ-ны харъяа Шүүхийн шинжилгээний төв боловсруулсан байна.⁵

Гэхдээ эдгээр аргачлалын тусламжтайгаар бүх хүсэлт батлагдана гэсэн үг биш.

Эдгээр аргачлалын дагуу хийж гүйцэтгэхэд ихээхэн цаг хугацаа шаардагддаг учраас хувь хүний сэтгэл зүйн бүтцийн тухай суурь онолыг ашиглан шинэ туршилт судалгаа хийх шаардлагатай. Энэхүү алхам нь өөр өөр төрлүүдийн үзүүлэлтийг нэгтгэдэг: сэтгэлзүйн мотор, зан ааш, сэтгэл биологийн шинжлэх ухаанаас үзүүлэлтээр нэгтгэх гэх мэт.

Зөвлөлтийн сэтгэл судлалын үндсэн зарчмуудын нэг бол хувь хүн, үйл ажиллагааны нэгдмэл байдлын зарчим юм. Энэ нь хүн зөвхөн үйл ажиллагаараа төдийгүй хэлбэр дүрсээрээ илэрхийлэгдэхээс бүрддэг. Тиймээс хүний сэтгэцийн шинж чанарыг түүний үйл ажиллагааг судлахтай нэгэн зэрэг судлах хэрэгтэй. Сэтгэл зүйн чанар нь зөвхөн шинжээчийн субъектив мэдлэг, ур чадвараас төдийгүй үйл ажиллагаа явагдаж буй гадаад бодит нөхцөл байдлаас ихээхэн хамаардаг тул энэ бүхэн илүү чухал юм.⁶

Орчин үед гэмт этгээдүүд ил тод хүчирхийлэл болон маргаан үүсгэхгүйгээр тэднээс хамаагүй илүү үр дүнд хүрэх хамгийн бага эрсдэлтэй, энерги бага зарцуулдаг эрүүгийн гэмт хэргийн үйлдлүүдийг хийсээр байна. Үүнд бичгийн аргаар заналхийлсэн, сүрдүүлгийн хэв шинж агуулсан захиа гараар болон текстэн хэлбэрээр хохирогчийн сэтгэл зүйд нөлөөлсөн гэмт хэрэг ихээр гарах болсон. Бичгийн хэл судлал нь бичвэрийг ямар цаг үед гүйцэтгэсэн байж болох, зохиогчийн тухай мэдээлэл, нэг хүн эсвэл 2 ба түүнээс дээш этгээд гүйцэтгэсэн эсэх зэрэг үндэслэлээр тодорхойлох боломжийг олгож өгдөг.⁷

⁵ Сидельникова Л.В., Герасимов А.Н., “Комплексная методика установления пола, возраста и психологических свойств исполнителя текста”, Москва 2005

⁶ Шаханин В.А., “Психологическое свойства личности”, Казань, 2019

⁷ Вул С. М., “Криминалистическое исследование признаков письменной речи.” Киев, 1973. – хуудас 4.

Бичгийн хэл гэдэг нь хэлний тодорхой нэг нутгийн аялгуунд суурилж, түүний түгээмэл шинжийг хадгалсан, зөв бичих болон зөв дуудах журам, баялаг үгийн сантай, тухайн хэлний олон нутгийн аялгуу, аман аялгуу, салбар аялгуугаар ярилцагч нарт ойлгомжтой, тэдний харилцааны гол хэрэглүүр болон үйлчлэх хэлийг хэлнэ.

Бичгийн хэл нь юуны түрүүнд хэл шинжлэлийн үзэгдлийг хэлдэг. Ярианы төрлийг хэл шинжлэлийн болон сэтгэл зүйчлэлийн байр суурьнаас тодорхойлдог. Энгийнээр тайлбарлавал: бичгийн хэлээр дамжуулж бичигч этгээдийн сэтгэл зүйн байдлыг тодорхойлохоос гадна тухайн этгээдийн боловсролын түвшин, мэргэжил, төрж өссөн газар нутгийн аялгуу, бие физиологийн байдал зэргийг тольдох боломжтой.

Бичгийн хэлээр бичигч этгээдийн үсэг тэмдэгтээр дамжуулж юуг илэрхийлэхийг зорьсон болох, нөгөө талаас ямарваа нэгэн зүйлийг хэрхэн ойлгож хүлээж авах чадвартайг мэдэж болдог. Хэлзүйн мэдлэг чадвараас нь бичгийн хэлийг хэр сайн эзэмшсэн эсэхийг тодорхойлно. Үүнд: үгийн сангийн баялаг, зөв бичих дүрэм, найруулга зүй зэргийг хангалттай хэмжээнд эзэмшсэнээр нь.

Мөрдөн байцаалтын явцад нотлох баримтын талаар мэдээлэл авах нь хэл шинжлэлийн тусгай мэдлэг хэрэг болдог. Амаар болон бичгээр үйлдэгдсэн гэмт хэргийг илрүүлэхэд нотлох зорилгоор хэл судлалын суурьтай хэл зүйн мэргэжилтэн оролцоно.

Шүүхийн хэл шинжлэл, хэлний криминологи, шүүхийн ярианы шинжлэх ухаан зэрэг нь шинжлэх ухааны харьцангуй залуу салбар юм.

Практикт хамгийн анх хэл шинжлэлийн шинжилгээг 1970-аад оны эхэн үед ЗХУ-ын Дотоод хэргийн яамны харъяа Бүх холбоотны криминалистикийн төвийн албан хаагчид болон М.В.Ломоносовагийн нэрэмжит Москвагийн улсын их сургуулийн эрдэмтэд профессор Л.В.Златоустовойгийн удирдлаган дор гүйцэтгэж байжээ. Тухайн үед зөвхөн хэл шинжлэлийн адилтгалын болон оношлогооны аргаар хязгаарлагдаж байжээ. Е.А.Брызгуновой, Е.И.Галышиной, Н.Б.Кураченко, В.Х.Манерова, Р.К.Потаповой, М.В.Хитиной, В.Г.Щукина

гэх эрдэмтэд дараа дараагийн хэл шинжлэлийн ажлуудыг хөгжүүлж, чиглүүлж өгсөн байна.

Санал:

Хэргийн газрын үзлэгийн явцад мөрдөгч, шинжээч хоёрын хамтын үйл ажиллагаа нэгдмэл байж чадсанаар хэрэгт өндөр ач холбогдол бүхий гэрээслэл, чухал эд мөрийн баримт байж болохуйц дэвтэр, бичвэр бүхий цаас, хэлтэрхий нь хэргийн нарийн учрыг олох, гэмт хэрэгтний цар хүрээг хумихад хэл шинжлэлийн шинжилгээ чухал үүрэг гүйцэтгэдэг болохыг олон улс орон өөрсдийн практикт харуулсаар байна.

Бид зөвхөн тухайн хүний бичгийн хэв, гарын үсэгт ач холбогдол өгдөг. Харин бие хүний сэтгэл зүйн байдал, онцлог, үгийн сан, утга зүй, найруулга зүй, нутгийн аялгуу зэрэгт бага анхаарал хандуулсаар байна. Бичвэр гүйцэтгэгчийн нас хүйсийг тодорхойлоход шалгарсан арга, аргачлалыг нэвтрүүлж практикт ашиглах нэн шаардлагатай байна.

Цаашид мөрдөн шалгах ажиллагаанд чухал баримт нотолгоо болох ямарваа нэгэн бичвэртэй цаас, захидал, гэрээслэлийг онцгойлон илрүүлэн бэхжүүлж, тусгай мэдлэг бүхий шинжээчээр шинжилгээ томилох шаардлагатай байна. Үүний тулд хэл шинжлэлийн мэргэжилтэй шинжээч нарыг бэлтгэх, шинжээчдийг сургалт, мэдлэг ахиулсан арга хэмжээнүүдэд идэвхтэй оролцуулах, туршлага солилцуулах зэрэг үйл ажиллагаа явагдах нэн чухал байна.

Номзүй

1. Б.Ринчен, “Монгол бичгийн хэлний зүй” .Дэд дэвтэр.Авиан зүй.УБ., 1966 он.
2. Ө.Энхтөр, “Монгол улсын цагдаагийн байгууллагын мөрдөн байцаах байгууллагын түүхэн замнал” УБ., 2012 он
3. Вул С. М, “Криминалистическое исследование признаков письменной речи”, Киев, 1973.
4. Санжеев Г.Д, “Сравнительная грамматика монгольских языков”, Москва, 1953
5. Сидельникова Л.В, Герасимов А.Н, “Комплексная методика установления пола, возраста и психологических свойств исполнителя текста”, Москва, 2005
6. Шаханян В.А, “Психологическое свойства личности”, Казань, 2019

НЭХМЭЛИЙН МАТЕРИАЛД ХИЙХ ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХУЙН АРГА ЗҮЙН АСУУДАЛ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE ANALYSIS OF TEXTILE MATERIALS

Ө.Тамирмаа

ШШҮХ-ийн Криминалистикийн шинжилгээний газрын шинжээч, цагдаагийн ахмад

Tamirmaa U.

National Institute of Forensic Science, Department of Criminalistics examination expert, police captain

Хураангуй: Оросын Холбооны Улсад нэхмэлийн материалаар хийгдсэн даавуун эдлэл, утас, сэмэрдэс зэрэгт адилтгалын болон оношилгооны шинжилгээний дүгнэлт гаргадаг бол БНСУ-д энэ төрлийн шинжилгээг химийн шинжилгээгээр тогтоож шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргадаг. Уг шинжилгээг материал судлалын тусгай мэдлэг мэдлэг эзэмшсэн шинжээч хийснээр тал бүрээс нь бүрэн дүүрэн шинжлэх ухааны үндэслэлтэй дүгнэлт гарган, хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримт болох юм.

Монгол Улсын хувьд даавуу бараа судлалын инженер-криминалистикийн мэргэжилтэн шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргадаг байна. Энэ төрлийн шинжилгээг нэхмэлийн материал таних арга аргачлалын дагуу олон улсын болон Монгол Улсын стандартуудын дагуу хийдэг бөгөөд шинжилгээний ач холбогдлын талаар хөндлөө.

Abstract: In the Russian Federation, analogous and diagnostic tests are carried out on textile materials such as cotton, yarn, and fibers, while in the Republic of Korea this type of analysis is carried out by chemical analysis. The analysis will be carried out by an expert with special knowledge in materials science, which will provide a complete scientific conclusion from each side and provide useful evidence for the case.

In Mongolia, this type of analysis is carried out by a specialist in fabric and goods engineering-criminology. Although this type of analysis is carried out in accordance with international and Mongolian standards in accordance with textile material identification methods, equipment for the analysis of objects below 2mm is lacking, the number of specialists is small, and the importance of the analysis is discussed.

Түлхүүр үг: Криминалистик, нэхмэл, утас, ширхэгт, сэмэрдэс

Key word: criminalistic, textile, yarn, fibers

Удиртгал хэсэг Шинжилгээний арга зүй

Судалгааны объект: Ноос-ноолуур, торго, хөвөн, химийн ширхэгтүүд

Судалгааны зорилго: Даавууны материал судлалын шинжилгээний онцлог, нэхмэлийн материалд хийгдэж байгаа магадлах шинжилгээний арга зүйн өнөөгийн байдал, нэхмэлийн материалд хийгдэж байгаа магадлах шинжилгээний арга зүйг боловсронгуй болгох.

Судалгааны зорилт:

- Нэхмэлийн материалд хийгдэх шинжилгээний объектыг онцлог, гадаад орнуудын энэ төрлийн шинжилгээнд ашиглагдаж буй шинжилгээний арга аргачлал, тоног төхөөрөмжийг судлах.

- Нэхмэлийн материалд MNS болон ASTM стандартуудын дагуу ажиглалт, харьцуулалт, хэмжилт, туршилт,

оношилгооны аргуудыг ашиглан судалгаа хийж үр дүнг нэгтгэх цаашид шинэ төрийн тоног төхөөрөмжийг судлан ШШҮХ-д ашиглах.

Судлагдсан байдал: Гадаадын орнуудын бүтээлээс харахад нэхмэлд хийх шинжилгээ нь XX зууны 30-аад оны үед криминалистикийн болон биологийн шинжилгээний тусгай салбарт хамаардаг байжээ. Германы Пауль Езерих, Георг Попп (1861-1942) нар нэхмэлийн материалд микроскоп ашиглан химийн шинжилгээ хийн гэмт хэргийг илрүүлэхэд ач холбогдол бүхий нотлох баримтыг гаргаж өгч байсан ба хүний гарт орсон тоос, шороо, цус, үс, даавууны утасны сэмэрдэс нь нотлох баримтын чухал ач холбогдолтой баримт байдаг.

Л.Паул Кирк-ийн 1953 онд хэвлэгдсэн “Гэмт хэргийг мөрдөх шинжилгээ” гарын

авлагадаа Биет нотлох баримтын талаар дурдахдаа: Хаагуур алхсан, хаана хүрсэн, хаашаа явсан ч чимээгүй нотлох баримт нь түүний мэдээллийг агуулж байдаг. Хүний хурууны хээ, хөлийн мөрөөс гадна түүний үс, хувцасны тасархай, хагарсан шил, үлдээсэн тэмдгүүд нь хэргийг гэрчлэх нотлох баримт болно гэж тэмдэглэсэн.

Дээрх эрдэмтэн судлаачдын бүтээлүүдээс дүгнэхэд хүн гэмт хэрэгт холбогдох үедээ ихэнхдээ хувцастай байдаг бөгөөд хүний биеийн 80 орчим хувийг хувцас бүрхдэг байна. Хувцас, даавуун эдлэлийн мөр гэмт хэргийн газар, хүний хумсны завсар хооронд, хутганы ажлын

хэсэг, автомашины эд ангиудад үлддэг бөгөөд хэрэгт ач холбогдолтой нотлох баримтыг тогтоох шинжилж хөдөлгөөнгүй нотлох боломжтой юм.

Шүүхийн шинжилгээний үндэсний хүрээлэнгийн Мөр судлалын шинжилгээний лабораторид хийгдэж байгаа шинжилгээний төрлүүдээс хувцас, даавуун эдлэлд үүссэн гэмтэл тогтоох шинжилгээ нь 85 орчим хувийг эзэлж байна.

2015 оноос тус лабораторид материал судлалын шинжилгээ буюу даавуун эдлэл, утас, сэмэрдэс зэрэгт адилтгалын болон оношилгооны шинжилгээгээр хийж дүгнэлт гаргаж байна.

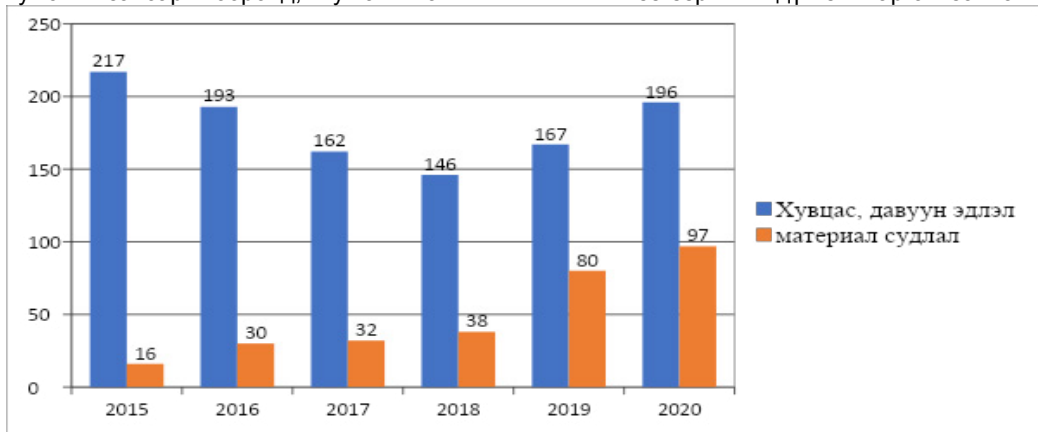
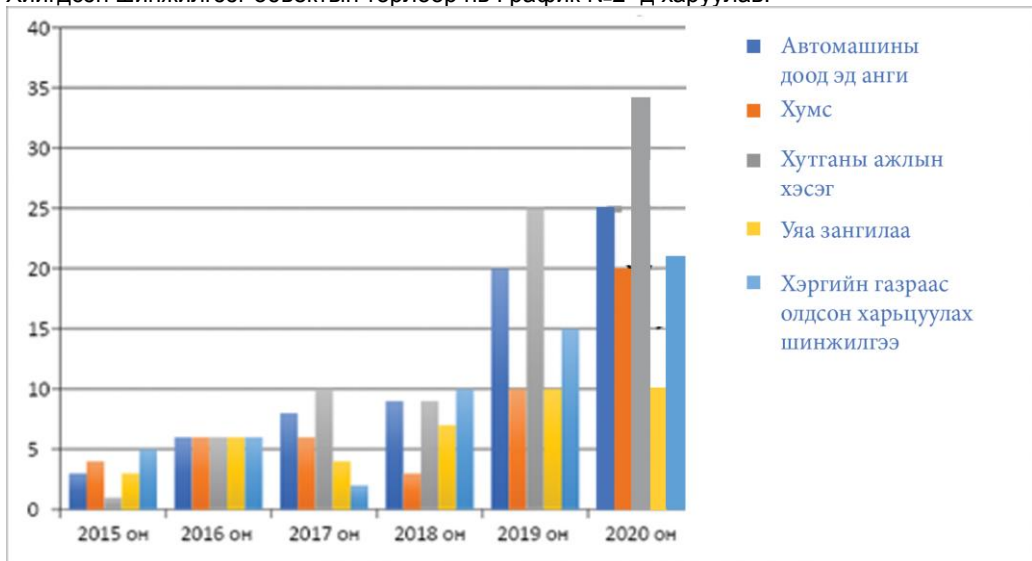

График №1. 2015-2020 онд хийгдсэн шинжилгээний статистик.

Хийгдсэн шинжилгээг объектын төрлөөр нь График №2 -д харуулав.

Судалгаанаас харахад хүн амины хэрэг дээр буюу хутгаар гэмт хэрэг үйлдэгдсэн хэрэг 35 хувийг эзэлж байна.

Хэргийн газраас олдсон хутга, мэс зэрэг хурц иртэй зүйлээр үүссэн тухайн гэмтэл үүссэн эсэх, олон хутгануудын алинаар

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
ОРГОН

үүссэн болохыг тогтоох нь гэмт хэрэг шийдвэрлэхэд чухал юм. Шинжилгээнд уг хутга, мэс зэрэг хурц иртэй зүйлтэй харьцуулан шинжлэхэд хутганы ажлын хэсэгт хохирогчийн өмсөж байсан хувцасны сэмэрдэс наалдан үлдсэнийг тогтоох нь шинжлэх ухааны үүднээс чухал ач холбогдолтой.

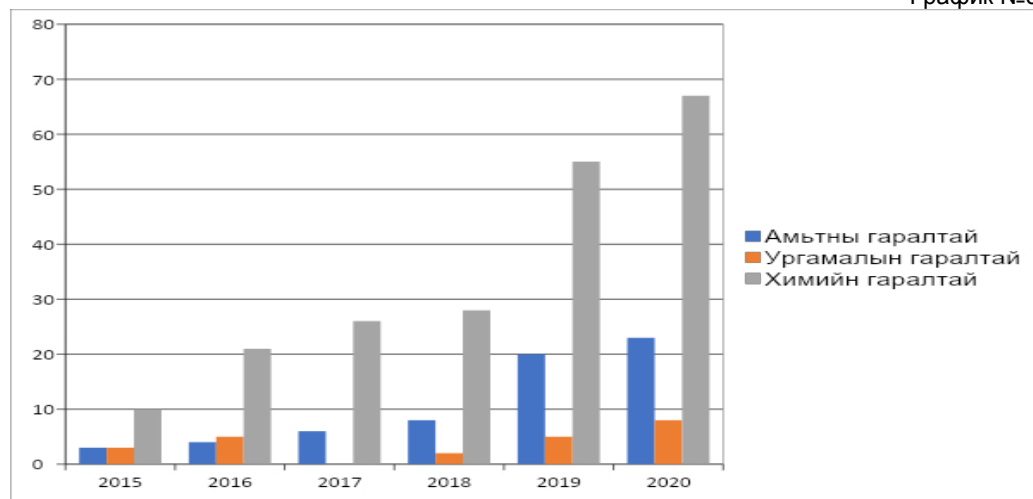
Эзэн холбогдогч нь тодорхойгүй авто ослын үед хохирогчийн дээгүүр автомашин давсан, шүргэсэн тохиолдолд хувцасны хэсэг автомашины эд ангиудад үлдсэн шинжилгээ 22 хувь, хэргийн газраас олдсон материалын хэсгийг харьцуулах шинжилгээ

21 хувь, хумсны завсар хооронд наалдсан даавуун эдлэлийн сэмэрдсийн шинжилгээ 18 хувь, уяа зангилааны материалын онцлогийн шинжилгээ 4 хувийг эзэлж байна.

Судалгааг дүгнэхэд материал судлалын шинжилгээний ач холбогдол нь өндөр, хэргийг үнэн зөв, тал бүрээс хийхэд уг шинжилгээ хэрэг илрүүлтэнд зохих үр дүн өгч байна.

Шинжилгээний 2015-2020 онд хийгдсэн материалуудыг төрлөөр нь авч үзвэл: амьтны гаралтай, ургамлын гаралтай, химийн гаралтай гэж 3 төрөлд хуваагдаж байна.

График №3

Судалгаанаас амьтны гаралтай ширхэгт 10 хувь, ургамлын гаралтай ширхэгт 15 хувь, химийн гаралтай ширхэгт материалаар хийгдсэн даавуун эдлэл 58 хувийг эзэлж байгаагаас Монгол орны цаг агаар, үйлдвэрлэл, амьжиргааны түвшнөөс хамаарч амьтны гаралтай эдлэлээр хийгдсэн ноос-ноолуур, ургамлын гаралтай хөвөн ширхэгт, химийн аргаар гаргаж авсан химийн ширхэгтүүдээр хийгдсэн даавуун эдлэл ахуй амьдралдаа хэрэглэж байгааг харж болохоор байна.

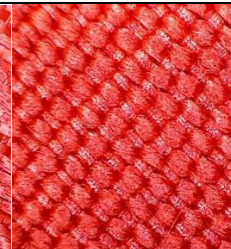
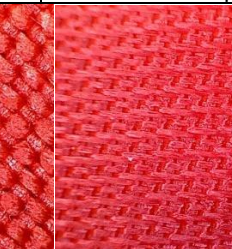
Энэ төрлийн шинжилгээг БНСУ-д химийн аргаар шинжилдэг ба Монгол улсын хувьд урьд өмнө мэргэжлийн талаас судалж,

объектуудын онцлогт тохирсон шинжилгээний арга аргачлал, стандарт байдаггүй байна.

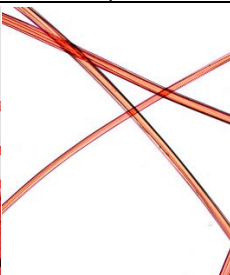
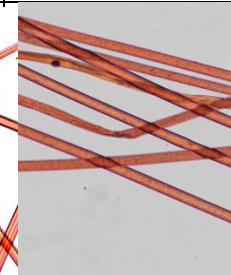
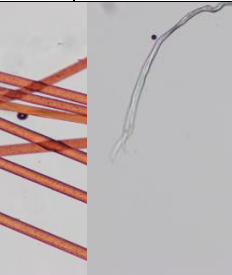
Иймд судалгааны ажлаа шинжилгээнд ихэвчлэн ирж байгаа ноос-ноолуур, торго, хөвөн, химийн ширхэгтүүдийг сонгон авч өнгөөрөө ижил боловч илрэх шинж тэмдгийг таних зорилгоор ижил багаж, өнцгийн налуу 45°-т хувцас, даавуун эдлэлд хатуу ирмэгтэй багажаар туршилт 4 төрлийн материалд хийсэн судалгаа дараах туршилтыг явуулсан.

Ноос-ноолуур	Торго	Хөвөн	Полиэстэр
			
Зах ирмэгүүд жигд бус, Г хэлбэрийг үүсгэж, материал гадагш сөртөйсөн,	Зах ирмэгүүд жигд бус, П хэлбэрийг үүсгэж, материал гадагш сөртөйсөн,	Зах ирмэгүүд жигд бус, ямар нэгэн хэлбэргүй, уртын дагуу, гадагш сөртөйсөн	Зах ирмэгүүд жигд бус, Т хэлбэрийг үүсгэж, материал гадагш сөртөйсөн

Ижил өнгөтэй ноос-ноолуур, торго, хөвөн, полиэстэр ширхэгтийн нэхээс, сүлжээсээр харьцуулсан судалгаа

Ноос-ноолуур	Торго	Хөвөн	Полиэстэр
			
Дээрх даавуунуудын нэхээс, сүлжээс зэрэгт илрэх хээний ялгаатай шинж тэмдгийг харуулав.			

Микроскопоор харьцуулсан судалгаа

Ноос-ноолуур	Торго	Хөвөн	Полиэстэр
			
Захаараа бие биеэндээ углагдсан, хайрстай, хайр хоорондын зай 0,4μр	Захаараа хайрсгүй, голдоо уртын дагуу судалтай	Захаараа хайрсгүй, голдоо ромбо хэлбэрийн сийрэг дүрсүүдтэй	Шинж тэмдэг тодорхой бус, гялгар

Дээрх туршилтаас харахад энгийн нүдээр харахад ижил өнгийн даавуу боловч бүтэц, гэмтлийн шинж нь нэхэгдсэн нэхээс, сүлжсэн сүлжээс, тухайн материалын орсон ширхэгт зэргээс хамаарч илрэх шинж тэмдэг нь өөр байгаа нь тогтоогдсон.

Мөн 2мм-ээс дээш хэмжээтэй даавуун элдэлийн сэмэрдэс шинжилгээнд

харьцуулах загвартай ирсэн тохиолдолд микроскопын шинжилгээгээр хийх боломжтой гэж үзэн 2мм-ээс доош хэмжээтэй даавуун эдлэлд илрэх шинж тэмдэг хангалтгүй байгаа тул SEM төрлийн микроскопоор хийх шаардлагатай гэж үзлээ.

БНСУ-д SEM маркийн тоног төхөөрөмж ашиглан даавуун эдлэлийн

МОНГОЛ УЛСЫН ХУВЬД ЭНЭ ТӨРЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭГ SEM

сэмэрдэсийг эсийн түвшинд химийн элементээр нь тодорхойлон шинжилгээ хийж байна.

Монгол улсын хувьд энэ төрлийн шинжилгээг SEM маркийн микроскопоор 2мм-ээс доош сэмэрдсийг 10000 дахин өсгөж химийн элементийн түвшинд нарийвчлалтай шинжилж дүгнэлт гаргах боломжтой юм.

Дүгнэлт, санал: Даавуу материал судлалын шинжилгээ нь нотолгооны хувьд хэрэгт ач холбогдолтой бөгөөд объектын хэмжээнээс хамаарч шинжилгээ хийх боломжтой байна.

Цаашид нэхмэлийн материалд хийх магадлах шинжилгээний арга зүйд тулгуурлан ШШҮХ-ийн Мөр судлалын шинжилгээний лабораторид стандарт ажлын заавар боловсруулж, батлуулан ажиллах, Нэхмэлийн материал судлалын чиглэлийн боловсон хүчнийг криминалистикийн мэргэжлийн анхан шатны сургалтанд хамруулж орон тоог нэмэгдүүлэх;

SEM маркийн болон даавуун эдлэлийн тасралтын үеийн хүчийг тодорхойлох тоног төхөөрөмжийг нэвтрүүлснээр шинжилгээний цар хүрээ өсөн нэмэгдэж, илүү нарийвчлалтай тогтоож, дүгнэлт гаргах боломжтой байна.

Цаашид шинжилгээний арга аргачлалаа улам боловсронгуй, нарийвчлалтай хийх талаар анхаарч, тодорхой ажлуудыг үе шаттайгаар зохион байгуулах нь чухал байна.

Ашигласан материал:

1. 2015-2020 оны дүгнэлтээр хийсэн судалгаа
2. Нэхмэлийн материал судлалын лабораторийн ажлын гарын авлага УБ., 2013 он
3. Р.Мядагмаа, Ц.Ганболд “Нэхмэлийн хими технологийн лабораторийн ажлын гарын авлага”, УБ., 2013 он
4. Р.Мядагмаа “Нэхмэлийн үйлдвэрийн гүйцэтгэн боловсруулах технологи” УБ., 2014 он

ПРОЦЕСС ТЕКСТОПОРОЖДЕНИЯ: ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ ОСНОВА И РЕЧЕВЫЕ МОДЕЛИ

THE PROCESS OF TEXT GENERATION: INTERPRETATIVE BASIS AND SPEECH PATTERNS

Лаврова Ольга Владимировна

кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков, Уральский Юридический Институт Министерства Внутренних Дел России

Olga Vladimirovna Lavrova

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia

Аннотация: данная статья нацелена на изучение процесса текstopорождения вторичных текстов с опорой на интерпретацию первичных текстов как основу собственного вторичного высказывания обучающихся. Автором рассматривается первичный текст как интерпретационная основа, принадлежащая к полицейскому дискурсу через призму функционирования разных типов речевых моделей в нем. Доказывается взаимосвязь речевых моделей и процесса текstopорождения на основе первичного интерпретируемого текста, способы создания речевых моделей учебно-полицейского дискурса и их выполняемые в тексте функции. В статье представлен интерпретационный механизм текstopорождения с учетом речевых моделей, функционирующих в нем.

Abstract: the given article is aimed at studying the process of text generation of secondary texts based on the interpretation of primary texts as the basis of cadets' own secondary utterance. The author considers the primary text as an interpretive basis belonging to the police discourse through the prism of the functioning of different types of speech patterns in it. The interrelation of speech patterns and the process of text generation based on the primary interpreted text, the ways of composing of speech patterns of educational-and-police discourse and their functions performed in the text are proved therein. The article presents the interpretative mechanism of text generation with respect to the speech patterns functioning in it.

Ключевые слова: речевые модели, интерпретационный механизм текstopорождения, функции речевых моделей, англоязычный полицейский дискурс, номинация речевых моделей

Key words: speech patterns, interpretative mechanism of text generation, functions of speech patterns, English-language police discourse, nomination of speech patterns

Исследование процесса текstopорождения является еще недостаточно изученным в правовой сфере, в т.ч. с позиции изучения интерпретации его первичной основы и составных частей, с опорой на которые можно составить текст вторичного высказывания. Хотя, изучение процесса текstopорождения вторичных текстов с опорой на интерпретацию первичных является основным инструментом освоения информации правового и законодательного характера, содержащейся в институциональном дискурсе и может быть уместно использовано как основа собственного вторичного высказывания обучающихся. Отметим также недостаточное количество работ, посвященных первичному тексту

правового и полицейского дискурса как интерпретационной основе для создания вторичного текста высказывания. Тем более, данный феномен еще не изучался в русле функционирования различных типов речевых моделей в нем. В настоящем исследовании рассмотрена взаимосвязь речевых моделей и процесса текstopорождения как интерпретационной основы для текста высказывания, предложен интерпретационный механизм текstopорождения с учетом речевых моделей, работающих в нем.

Работа с текстами на основе речевых моделей на сегодняшний момент является одним из новых направлений работы со структурными составляющими текстов институционального дискурса, поскольку для обучения иностранному

Уральский Юридический Институт

МОНГОЛЫН ПОЛИЦИЯНЫ АКАДЕМИ

языку будущих сотрудников полиции важно уметь правильно и грамотно строить текст высказывания, зная основополагающие позиции его содержания, представляется возможным на основе понимания содержания прочитанного материала сформировать по образцу носителей языка текст-высказывание по специальности. Подчеркнём, что речевые модели помогают понять и интерпретировать первичный текст (в т.ч. структурно-логические речевые модели), а также грамотно и стилистически верно построить текст вторичного высказывания как части учебного полицейского дискурса в рамках изученной темы.

Согласно анализу исследований в области речевых моделей, было выявлено, что данный феномен изучается в отрыве от особенностей процесса текstopорождения, в связи с чем не всегда является объяснимой их роль в процессе текstopорождения, а также в процессе интерпретации текста. Наблюдается в т.ч., что до настоящего момента с позиции лингвистики еще мало изучена интерпретационная основа процесса порождения текста по специальности, представленная посредством речевых моделей, поскольку они выступают в структурно-образующей функции в процессе построения текста, выражающая тематически детерминированную логику, субъективность в репрезентации мнения и отнесенность к способу изложения материала языковой личности. Исходя из вышесказанного, проблемой исследования считаем необходимость рассматривать процесс текstopорождения вторичных текстов с опорой на интерпретацию первичных текстов полицейскому дискурсу через призму функционирования разных типов речевых моделей в нем не только в аспекте и его структурных особенностей текста, но и в когнитивном аспекте их роли в формировании высказывания говорящего.

Целью настоящей статьи считаем описание зависимости речевых моделей и процесса текstopорождения, интерпретационного механизма текstopорождения с учетом речевых моделей, функционирующих в нем, используемого для создания вторичного текста. К числу задач можно отнести изучение механизмов создания речевых

моделей учебного полицейского дискурса и определение их функций в тексте.

Теоретической значимостью считаем уточнение теоретических основ взаимодействия речевых моделей, функционирующих в учебном полицейском дискурсе, с процессом создания вторичного текста посредством интерпретации первичного текста. Практическую значимость обозначаем как выявление интерпретационного механизма текstopорождения с учетом речевых моделей, т.е. образцов, которые можно считать относительно устойчивыми, свойственными иноязычной культуре, позволяющие оформить высказывание обучающегося по изученной теме в аутентичной манере.

Отметим, что исследование процесса текstopорождения вторичного текста высказывания обучающегося через призму логики-текстовой основы, – речевых моделей будет являться научной новизной исследования.

Изучение феномена речевых моделей рассматривалось с опорой на различные подходы, что в результате чего представилось возможным уточнить разные особенности их использования в речи: текstopорождаческий подход: И. Жинкин, А.А. Леонтьев, Л. С. Выготский, М.В. Чеканова [8, с. 78-81], И. Шлизенгер, Т.В. Ахутина, Ч. Осгуд, Л.А. Чистович; с коммуникативно-прагматический подход: В. Гладров, Е. Которова [3, с. 27-40]; с когнитивный подход: А.А. Леонтьев, Г.Ю. Козловская, И. Жинкин, В. Пенфильд, А.Р. Лурия, И.А. Зимняя, Л.С. Цветкова, В. Левелт, Дж. Кац, Дж. Фодор, Дж. Селфридж, В. Ингве, Й. Энгелькам, Н. Джонсон; с грамматико-лексический подход: У.С. Каландаров, Р.А. Эгамов, И.Р. Гальперин, Н.Д. Арутюнова [1], Т.В. Шмелева, С.С. Талашманов; с институциональный и дискурсивный подходы: Т.Г. Винокур, И.В. Тубалова, М.В. Китайгородская; референциальный: Н. Хомский, Г.А. Золотов, Ю.С. Степанова, Т.В. Рябова, Дж. Миллер, и др.

Перечисленное ранее позволяет говорить о необходимости обращения к комплексному интерпретационному подходу, как способу понимания роли речевых моделей и их функционала в первичном и вторичном тексте с точки зрения их структуры, что открывает широкие возможности для их

использования как интерпретационного элемента в понимании текстов учебного характера юридического и полицейского дискурса, а также их дальнейшего применения в качестве «строительного элемента» вторичного высказывания будущих сотрудников МВД России на иностранном языке по изучаемой теме, т.к. они способствуют правильному оформлению всех логических частей высказывания (структурные речевые модели оформляют вступление, основную часть, заключение), позволяют передать свое мнение, трактовку с позиции законодательных или исполнительных органов в отношении описываемого объекта юридической действительности (коммуникативные речевые модели), описать объект речи профессиональной реальности (профессионализмы в формате дескриптивных речевых конструкций). Подчеркнем, что любой язык по способу представления информации об объектах окружающей профессиональной реальности опирается на языковую картину мира нации, на нее наслаивается система социальных и профессиональных представлений, в виду чего необходимо внимательно относиться к точному усвоению способов языкового применения данного явления, помогающего оформить со структурной, лексической, субъективной позиции текст полицейской тематики.

Определим понятие **речевых моделей (speech patterns)** вслед за У.С. Каландаровым, Р.А. Эгамовым [5, с. 651-652], М.В. Чекановой [8, с. 77-82], И.Д. Зайцевой [4, с. 36-39], З.Я. Ярцевой, Н.Д. Арутюновой [1], Е.Н. Басовской, В. Гладровым, Е.Г. Которовой [3, с. 27-40]. Полагаем, что это относительно устойчивые детерминированные с лингвокультурологической точки зрения языковые лексико-номинативные и грамматико-референтные структуры и выражения в функции репрезентации, соотнесения, либо дефинирования объекта институциональной действительности, выполняющие связно-структурирующую и текст-продуцирующую функции, обладающие особенностями предписания и информационно-правового воздействия, способствующие организации вторичного текста высказывания, на основе проанализированного и правильно интерпретированного первичного текста полицейского дискурса.

Рассмотрим процесс порождения **вторичного текста**. Он исследовался с точки зрения языковой структуры (В.Г. Гак, Г.Я. Солганик, и др.), параметров текста (М.М. Бахтин, Ю.М. Лотман, В.-У. Дресслер [9], Р. де Богранд), когнитивных механизмов его создания (Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков [6, с. 90-93], И.Д. Зайцева [4, с. 36-38], и др.) и пр. Процесс текстопорождения считаем совокупностью психических, когнитивных механизмов, ведущих к постановке коммуникативной задачи относительно профессионально заданных объектов правовой реальности на основе исследованного первичного текста, далее преобразуемой в авторскую интенцию, проецируемую на вторичную текстовую основу и создающую на каждом текстовом уровне речевые инварианты, подстраиваемые под текстовую тематику и оформляющие структурную и содержательную стороны вторичного высказывания.

Интерпретационная основа вторичного текста представляет собой процесс толкования первичного текста с учетом выявления основных алгоритмов его речевой и языковой структуры. Интерпретация априори субъективна, неразрывно связана со смыслом и значением. Вслед за Г.И. Богинным, К.Л. Долининым, А.А. Завельским, интерпретацию текста определяем как процесс толкования плана содержания текста через систему языковых вспомогательных средств репрезентации речи в процессе опосредованной коммуникации между текст-продуцента и текст-реципиента учебно-юридического текста полицейского дискурса. Интерпретация может считаться объективной, если принимается во внимание окружающий её контекст, условия создания текста. Интерпретация первичного текста как метод порождения вторичного текста представлена определённым порождением, позволяющим выявить общие признаки (речевые модели различных уровней языка).

Подчеркнем, что с интерпретационный механизм порождения вторичного текста на основе первичного изученного, по Ю.М. Лотману, Р. де Богранду, В.-У. Дресслеру, [10], И.Д. Зайцевой [4, с. 36-40], включает в себя следующие этапы: 1) работу, направленную, на чтение, понимание

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

информации первичного текста; 2) анализ и соотнесение полученных данных с окружающей правовой действительностью и фоновыми знаниями, т.е. интерпретация полученной информации; 3) анализ языковых особенностей и речевых образцов интенционального, структурно-логического, грамматического, стилистического и лексического уровней; 4) добавление оценочно-профессионального или эмоционального компонента; 5) создание вторичного текста с опорой на выше представленные типы речевых моделей. Т.о., речевые модели обладают коммуникативной задачей, т.е. волеизъявлением текст-продюцента создать высказывание, лежащим в основе текста, далее преобразуемым в авторскую интенцию, которая создает структурную основу текста, с опорой на нормативно-правовые документы и обозначенные в них нормы, разрешения, запреты, предписания, которые далее трансформируются в устойчивые структурно-логические и стилистически детерминированные клишированные элементы в основе частей высказывания, способствующие вербализации вторичной авторской интенции [9].

С позиции текстопорождения речевые модели можно поделить на **структурные**, способствующие формированию тематических и логических частей высказывания, помогающие правильно с учетом содержания и смыслового развертывания текста оформить начало высказывания. Следует выделить дескриптивные речевые модели, которые позволяют определить или описать изучаемое явление полицейского или правового дискурса и экземплифицировать его. Выделим также **уточняющие** речевые модели – речевые формулы, способствующие репрезентации фактов и последовательной аргументации по поводу изучаемого явления. **Обобщающими** речевыми моделями считаем речевые образцы, позволяющие оформить выражение своего мнения в конце вторичного высказывания. **Предписывающие** речевые модели – есть речевые образцы, в функции предписания, подчеркивающие правовую необходимость выполнения некоторых действий, детерминированные условиями полицейского либо юридического общения и нацеленные на читателя. В понятие

«речевые модели профессиональной речи» включаем институционально заданные речевые формулы определенного типа дискурса, которые нельзя считать частотными для остальных типов дискурса. А значит, речевые модели с позиции интерпретационного механизма текстопорождения вторичного текста возможно разделить на общеконтекстные, употребляемые в т.ч. и в юридическом/полицейском дискурсе, и специальные, характерные только для него.

Поскольку нельзя недооценивать роль речевых моделей, то следует говорить о **функционале** разных их типов в процессе текстопорождения вторичного текста, основанного на интерпретации первичного, исходя из их природы: 1) формирование первоначальной логической и смысловой структуры высказывания за счет установления аутентичных образцов структурирования текста на основе первичного текста (логическая, тематическая и абзацная организация текста); 2) передача интенциональной заданности в правовом тексте; 3) создание описательно-текстового представления понятий или явлений правовой реальности (описание внетекстовых референтов в тексте); 4) детализация описания изучаемого явления; 5) аргументация собственной, либо правовой позиции; 6) экземплификация; 7) предписание действий: разрешение/ограничение совершения действия в правовом поле.

Следовательно, весь функциональный спектр действий речевых моделей способствует выявлению механизмов их создания обобщенно, а также для их определенных типов. Общим считаем когнитивно-мыслительный процесс с постановкой коммуникативной задачи относительно объектов профессиональной действительности с опорой на первичный текст, преобразуемый в интенцию автора. Она репрезентирована в текстовой основе на каждом уровне в т.ч. в форме речевых инвариантов, заимствованных из первичного интерпретируемого текста, и употребляемых согласно тематике, ментальности и профессиональной картине мира, и оформляющих структуру и содержание вторичного высказывания. После этого включаются частные

механизмы создания речевых моделей. К ним относим передачу дескриптивного представления явлений правовой действительности, экземплификацию, выражение мнения, предписание, институциональную обусловленность, определяющие их лексический, грамматический и стилистический выбор с учетом языковой картины мира, на которую происходит наложение профессиональных знаний говорящего.

Подытожим все вышесказанное: изучение процесса текстопорождения вторичных текстов с опорой на интерпретацию первичных текстов как основу собственного вторичного высказывания обучающихся необходимо, поскольку первичный текст полицейского и юридического дискурса является интерпретационной основой, образцом в построении вторичного текста высказывания и может рассматриваться через призму функционирования разных типов речевых моделей в нем. В связи с чем, для аутентичного текстопорождения вторичного текста на основе первичного интерпретируемого текста, следует учитывать структурные и функциональные особенности речевых моделей.

Список литературы:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. - Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.
2. Бахтин М.М. Проблема текста. // Собрание сочинений в семи томах. Т.5. Под ред. С.Г. Бочарова, Л.А. Гоготишвили. - М.: Русские словари, 1997. - С. 731.
3. Гладров, В., Которова, Е.Г. Контрастивное изучение моделей речевого поведения // Жанры речи: международный научный журнал. №2 (12). Саратовский государственный университет. 2015. С. 27-40.
4. Зайцева, И.Д. Дискурсивные особенности текстов юридических документов (общая характеристика) // Юрислингвистика, 2010. С. 36-40.
5. Каландаров, У.С., Эгамов, Р.А. Работа с речевыми моделями на занятиях по русскому языку как иностранному // Молодой ученый: международный научный журнал № 3 (137). Ч. VII. 2017. С. 651-653.
6. Кубрякова, Е.С., Демьянков, В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов /Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. - М., 1996. - 245 с. - С. 90-93.
7. Лаврова, О.В. Референтно-номинативная репрезентация образа представителя правоохранительных органов в художественном тексте в дискурсивном аспекте. // Вестник Уфимского юридического института МВД России. № 2 (92). Уфа, 2021. - С. 180-188. - 2021.
8. Чеканова, М.В. Модели речевого высказывания. // Проблемы современного образования. № 6. Екатеринбург: УГПУ, 2017 - С. 77-82.
9. Beaugrande, R.-A. de, Dressler, W.U. Einführung in die Textlinguistik: Monographie. - Tübingen: Max Niemeyer Verlag. - 1981. - 290 S.

ТЭЭВРИЙН ХЭРЭГСЛИЙН ЖОЛООЧ БЭЛТГЭЖ БУЙ СУРГАЛТЫН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF TRAINING COURSES FOR VEHICLE DRIVERS

Т.Анхбаяр

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Замын цагдаагийн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн хошууч

Ankhubayar T.

Senior teacher of the Traffic Safety Department of the University of Internal Affairs, Police Major

Хураангуй: Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын мэдээлснээр жил бүр нэг сая гаруй хүн зам тээврийн ослоор нас бардаг. Нас баралтын шалтгаануудын нэг нь болох зам тээврийн ослын улмаас нас барах тохиолдол өдрөөс өдөрт нэмэгдсээр байна. Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсын жолооч бэлтгэх сургалтын байгууллагуудын үйл ажиллагаа өнөөгийн байдал ба түүний эрх зүйн зохицуулалт нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд хэрхэн нөлөөлж байгааг харуулахыг зорисон. Мөн Жолооч бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр, түүний хэрэгжилтийн чанар, замын хөдөлгөөний боловсролыг жолооч нарт хэрхэн ямар хэмжээнд сургаж байгаа өнөөгийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, шийдэх боломж саналыг боловсруулах талаар авч үзлээ.

Abstract: According to the World Health Organization, more than one million people die in road accidents every year. One of the leading causes of death occurs due to road accidents is increasing day by day. This article aims to show the current state of operation of driver training institutions in Mongolia and how its legal regulation affects road safety. We also analyzed the current situation of the driver training program, the quality of its implementation, and the extent to which traffic education is taught to drivers.

Түхүүр үг: Сургалтын байгууллага, Сургалтын хөтөлбөр, Эрх зүй болон дүрмийн багш, Жолооны дадлагын багш, Зам тээврийн осол, Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдал

Keyword: Educational institution, Curriculum, Teacher of law and regulations, Driving practice instructor, Traffic accident, Traffic safety

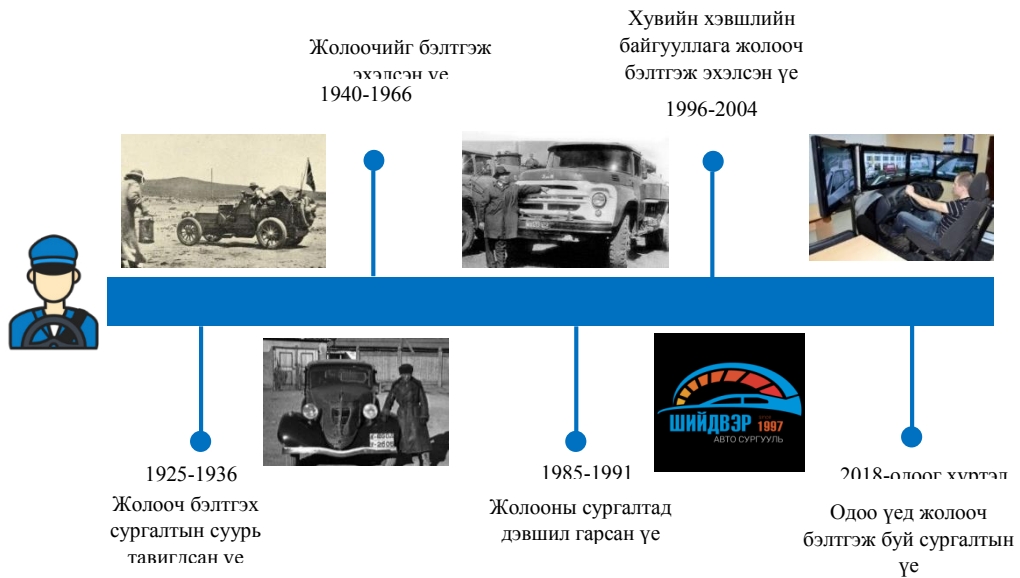
Удиртгал: Зам тээврийн осол нь сэтгэл зүй, эдийн засгийн болон нийгмийн хохирол учруулдаг томоохон хүчин зүйлийн нэг юм. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд байгаль орчин буюу байгалийн хүчин зүйлс, авто зам, замын байгууламж, дэд бүтэц буюу биет хүчин зүйлс, авто тээврийн хэрэгсэл буюу технологийн хүчин зүйлс, жолооч, явган зорчигч, зорчигчийн зан байдал, ёс суртахуун буюу хүнээс үүсэлтэй хүчин зүйл багтдаг тул салбар дундын судалгаа шаарддаг. Зам тээврийн осол нь ихэвчлэн дараах хүчин зүйлүүдтэй холбоотой байдаг. Энэ нь хурд хэтрүүлэх, яаруу жолоо барих, хажуу хоорондын зай тохируулахгүй байх, дүрэм зөрчих, согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодох, анхаарал болгоомжгүй хөдөлгөөнд оролцох зэрэг нь зан байдал буюу хүний хүчин зүйлсээс шууд хамааралтай байдаг. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангахын тулд нийгэмд замын хөдөлгөөний соёл болон ёс суртахууныг төлөвшүүлэх, түүнийг

бүх сегментэд нэвтрүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлэхийн тулд жолооч бэлтгэх сургалтын байгууллагын үйл ажиллагааны чанарыг сайжруулах, сургалтын хөтөлбөрийг боловсронгуй болгох явдал юм.

Сэдвийн хамрах хүрээ: Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсын хэмжээн тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой эрх зүйн болон сургалтын баримт бичиг, жолооч бэлтгэх сургалтыг олон улсын туршлагатай харьцуулан судалж, өнөөгийн нөхцөл байдлыг тодруулахдаа дүрмийн, жолооны багш болон суралцагчдаас асуулга авч олон талаас нь судалж үзсэн болно.

Үндсэн хэсэг: Монгол улсын жолооч бэлтгэж буй сургалтыг үечлэн судалж, эрх зүйн зохицуулалтын хөгжил, сургалтын тогтолцоо бүрдсэн байдал, бэлтгэсэн жолооч нарын тоо зэрэгт үндэслэн дараах үе шат болгон авч үзлээ (зураг 1).

Зураг 1. Жолооч бэлтгэн ирсэн түүхэн замнал

Жолооч бэлтгэх түр курсыг 1925 онд нээсэн нь Монгол Улсад анхны жолооч бэлтгэх үндэс суурь тавигдсан гэж үзэж болохоор байгаа бөгөөд 1942 онд авто сургууль байгуулсан нь албан ёсоор хэлбэржсэн гэж үздэг байна.

Монгол улсад жолооч бэлтгэж ирсэн эрх зүйн баримт бичиг анх бий болсон, цаашид хэрхэн хөгжсөн байдлыг авч үзэхэд жолооч бэлтгэж буй сургалтын чанарт нөлөөлж байгаа дараах хүчин зүйлс байна. Үүнд:

1. Түлш, эрчим хүчний уул уурхайн үйлдвэр аж ахуйн яам хариуцна гэсэн мөртлөө сургалтын хөтөлбөр төлөвлөгөөг Ардын Боловсролын яам батална гэж 128 дугаар тогтоолд заажээ. 1988 оноос сургалтын хөтөлбөр төлөвлөгөөг Боловсролын яам хариуцаж эхэлж ирсний илрэл болж байна. Тэгэхлээр хариуцаж байгаа яам, ажлыг эхлээд байгаа яам хоёр нь өөр өөр статустай, үйл ажиллагааны чиг үүргийн хувьд харилцан адилгүй хоорондоо ялгаатай байгууллагууд байгаа нь жолооч бэлтгэж буй үйл ажиллагаа болон сургалтын чанарт сөрөг нөлөө үзүүлж байгаа нь судалгаанаас харагдлаа.

2. 1993 оноос хувийн хэвшлийн автосургуулиуд тусгай лиценз авч жолооч бэлтгэх сургалтыг бие даан эрхлэн зохион байгуулж, эхэлж ирсэн нь жолооч бэлтгэх сургалтын чанарт нөлөөлж байна.

3. Жолооч бэлтгэх сургалтын байгууллагад элсэн суралцагчдад тавигдах шаардлага нь өмнөх онуудад мэргэжлийн болон бүрэн дундаас дээш боловсролтой хүмүүс байх ёстой гэж заасан боловч одоо хэрэгжиж буй “тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын журам”-д *иргэний үнэмлэх буюу түүнтэй адилтгах баримт бичиг, эрх бүхий эрүүл мэндийн байгууллагын тээврийн хэрэгсэл жолоодоход тэнцэх талаарх үзлэгийн хуудастай, “Замын хөдөлгөөний дүрэм”-д тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхийг арван найм нас гэж тус тус заасан нь бичиг үсэг мэдэхгүй, боловсролгүй суралцагч элсэн суралцах боломжийг бүрдүүлж өгснөөр сургалтын чанар, бэлтгэгдэж гарч байгаа төгсөгчийн чанарт нөлөөлөх нэг үндэс болж байна. Энэ нь жолооч замын хөдөлгөөнд оролцоход аюул, осол бий болгох, зам тээврийн ослын тохиолдолд өртөх, цаашлаад өөрийн амь нас эрүүл мэндээрээ хохирох эрсдлийг үүсгэж байна.*

4. Сүүлийн жилүүдэд жолооч бэлтгэж буй сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн үргэлжлэх хугацаа нь өмнөх онуудаас эрс багассан боловч, эдгээр нь хуульчилж зааж өгч байгаад 2015 оны 07 дугаар сарын 08-ны өдөр тус хуулийг шинэчлэн батлахдаа хугацааг тодорхой зохицуулж өгөөгүй байгаа нь суралцагч нарт уян хатан нөхцөлтэй боловч, үр дагавар нь бэлтгэгдэх

МОНГОЛЫН ХУҮЛЬ САХИУЛАХ ХҮҮЛ

үйл явцад сургалтын агуулгыг төгсөгч хангалттай сайн судалж мэдэх боломжгүй төгсөх нь сургалтын чанар, төгсөгчийн бэлтгэгдэж буй чанарт сөргөөр нөлөөлж байна.

Дээрх сургалтын чанарт нөлөөлөх хүчин зүйлс байгаа ч тээврийн жолооч бэлтгэж сургалтад гарч байгаа дэвшилттэй сайн зүйлс байна. Энэ нь шалгалт авч байгаа хэлбэр буюу шалгалтын асуултууд жилээс жилд нэмэгдэж сайжирч байгаа нь жолоочоор бэлтгэгдэж гарч буй төгсөгчдөө чанартай болгох, тухайн асуудлын хүрээнд төр засгаас анхаарал тавиад байгааг харуулж байна.

Тээврийн жолооч бэлтгэж буй олон улсын туршлага

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагаас 2018 онд “Дэлхийн замын хөдөлгөөний аюулгүй нөхцөл байдлын

Хүснэгт 1. Замын хөдөлгөөний аюулгүй нөхцөл байдлын харьцуулалт

№	Улс, орон	Нэг хүнд ноогдох үндэсний нийт орлогын хэмжээ/USA dollar/	Амь эрсдэл	Амь эрсдэл /100.000 ноогдох/	Нийт хүн ам	Тээврийн хэрэгслийн тоо /4 дугуйтай суудлын автомашин/	Тээврийн хэрэгсэлд ноогдох хүн амын тоо
1	Монгол улс	3.600\$	545	16.5	3.027.398	547299	5.5
2	Солонгос улс	27.600\$	4990	9.8	50.791.920	17.338.160	2.9
3	Япон улс	38.000\$	5224	4.1	127.748.512	76.137.715 ²	1.6
4	ОХУ	9.700\$	25969	18	143.964.512	44.698.592	3.2
5	ХБНГУ	43.600\$	3327	4.1	81.914.672	45.071.000	1.8

Дээрх хүснэгтээс харахад Япон улсын хувьд нэг хүнд ноогдох үндэсний нийт орлогын хэмжээ 38.000\$ доллар бол хүн амын тоо нь манай улсаас даруй 42 дахин их байна. Тээврийн хэрэгслийн тоо 139 дахин их, нэг автомашинд ноогдох хүн амын тоо 1.6 боловч зуун мянган хүнд ноогдох авто ослын амь эрсдэл харьцангуй бага 4.1 байгаа нь манай улсаас 12.4 амь эрсдлээр бага байгаа нь тухайн улсын жолоочийн мэдлэг, ур чадвар, жолооч бэлтгэж буй сургалтыг судлах хэрэгцээ шаардлага тулгарч байна. Монгол улсыг бусад орнуудтай харьцуулахад үндэсний нийт орлогын хувьд бага, амь эрсдлийн хувьд өндөр, тээврийн хэрэгслийн хувьд бага байгаа нь зам тээврийн ослын улмаас шалтгаалсан амь эрсдэл нь автомашины

судалгааны тайланг гаргасан байдаг.¹ Энэхүү судалгаанаас тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй олон улсын туршлагыг судлахын тулд Солонгос, Япон, ОХУ, ХБНГУ орнуудын сургалтын хөтөлбөрт дүйцэх материалыг дараах нэгжээр контент анализийн арга хэрэглэн шинжиллээ (хүснэгт 1). Үүнд:

1. Нэг хүнд ноогдох үндэсний нийт орлогын хэмжээ

2. Зам тээврийн ослын улмаас амь эрсэдсэн хүний тоо

3. Хүн амын 100.000 хүнд ноогдох амь эрсдэл

4. Нийт хүн ам

5. Дөрвөн дугуйтай тээврийн хэрэгслийн тоо

6. Хүн ам ноогдох тээврийн хэрэгслийн тоо

тоо, хүн амын тооноос хамааралгүй байгааг харуулж байна. Эдгээр нь тухайн улс орнуудын жолооч бэлтгэж буй сургалтын чанар, төгсөгчдөд тавих шаардлага хариуцлага өндөр, хувь хүний хандлага, хариуцлага, ёс зүй нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд эерэгээр нөлөөлж байгааг харуулаад зогсохгүй, зам тээврийн ослоор хүн бэртэх, гэмтэх, амь эрсдлийг ихээхэн бууруулах сайн талтай байна.

Замын хөдөлгөөний аюулгүй нөхцөл байдлын харьцуулалт

Шалгуураас харахад жолооч бэлтгэж буй сургалтын эрх зүйн баримт бичгийг батлан гаргадаг байгууллагууд нь Оросын холбооны улсаас бусад орнуудад боловсролын бус төрийн байгууллага

¹ World health organization, “Global status report on road safety”, france, 2018. x.151, x.170, x.195, x.217, x.220

² World health organization, “Global status report on road safety”, Italy, 2015, x.115

жолооч бэлтгэх үйл ажиллагааг хариуцаж зохион байгуулдгийг харуулж байна.

2-р харьцуулалтын шалгуураас харахад сонгосон улс орнуудын жолооч бэлтгэх сургалтын хугацаа нь харьцангуй ижил төстэй байна. Энэ нь жолооны сургалтад хамрагдаж байгаа тухай хувь хүнээс ихээхэн хамааралтайгаар сургалтаа төгсөж үнэмлэхтэй болох боломжтой байгаа нь сайн талтай байна.

3-р харьцуулалтын шалгуураас харахад хотын нөхцөлд буюу гудамж замын жолоодлогын дадлага хичээл нь манай улсад бусад орнуудаас их байгаа төгсөгчийн жолоодох ур чадвар сайн талтай боловч дадлагын цагийг нэг хүнд хуваахдаа сургалтын хөтөлбөр тусгасан цагаар тооцдоггүй, мөн хотын жолоог замын түгжрэлээс хамааран Улаанбаатар хотод хөдөлгөөний эрчим багатай авто замд нэг хэвийн нөхцөлөөр дадлагажуулдаг. Энэ нь герман улсын жолоодлого хийх онцлог нь авто замын ангилалд /Суурингийн гаднах, суурин доторх, хороолол доторх, тууш замд өдөр болон шөнийн нөхцөлд/ тохируулж цагийг төлөвлөдөг байдал нь давуу талтай бөгөөд хотын жолооны дадлагын нөхцөлөө өөрчлөх хэрэгцээ тулгарч байна.

4-р харьцуулалтын шалгуураас харахад Оросын холбооны улсаас бусад орнуудтай харьцуулахад тусгай талбай буюу автодромын жолоодлогын цаг их байгаа нь эерэг сайн талтай байна. Суурин төхөөрөмжийн жолоодлогын дадлагын цаг байна.

5-р харьцуулалтын шалгуураас харахад Монгол болон Оросын холбооны улсууд жолооч бэлтгэж буй сургалтын хөтөлбөрийн онолын танхимын цаг нь бусад орнуудтай харьцуулахад 3 дахин их байгаагаас гадна сургалтын цаг бага орнуудын 100.000 хүнд ноогдох амь эрсдэл нь 4 дахин байна. Энэ нь дүрэм болон онолын танхимын сургалтын цаг их байхдаа чухал биш багшийн заах арга зүй, сургалтын орчин, хувь хүний хүмүүжил, сургалтын чанартай байгааг харуулж байна.

6-р харьцуулалтын шалгуураас харахад 100000 хүнд ноогдох амь эрсдэл өндөр орнуудын жолооч бэлтгэж буй сургалтын хөтөлбөрийн нийт цаг нь харьцангуй их буюу 108-190 цагийн хооронд байгаагаас гадна тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй сургалтыг уламжлалт арга барилаар зохион байгуулж байгаатай холбоотой байна.

7-р харьцуулалтын шалгуураас харахад олон улс орнуудад жолооч бэлтэх сургалтын байгууллагын дүрмийн болон онолын багшид тавигдах нас, багшийн туршлага, зөрчил болон гэмт хэрэгт холбогдолгүй, жолоодох эрхийн үнэмлэхээ хасуулж байгаагүй байх зэрэг шаардлагууд ижил төстэй боловч зарим нэг орнууд давуу талтай байна. Эдгээр улсууд нь Германд Бие сэтгэл зүйн бэлтгэлтэй, Онолын болон мэргэжлийн жолоодлогын дадлага шалгалт өгөхөөс гадна багшлах эрхийн шалгалт өгдөг бол Япон улсад багшлах эрхийн үнэмлэх авахаас гадна багшлах зөвшөөрлийн гэрчилгээ авах, заах арга зүйн сургалтад суух, харааны, бичгийн, дүрмийн шалгалтуудыг тус тус өгдөг зэрэг шаардлага өндөр байгаа нь сургалтын чанар, төгсөгчийн чанарт ихээхэн хамааралтай байгааг харуулж байна.

8-р харьцуулалтын шалгуураас харахад бусад орнуудаас Монгол улс болон Оросын холбооны улсын жолооч бэлтгэж буй сургалтад ашиглагдах тээврийн хэрэгслийг холбогдох байгууллага буюу стандарт, хэмжил зүйн газраас MNS 6585:2016, ГОСТ55887-2013 баталгаажуулсан давуу талтай байна.

9-р харьцуулалтын шалгуураас харахад Монгол улсаас бусад орнуудын тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй сургалтын хөтөлбөрийн онцлог нь хүний хүчин зүйлийн нөлөөлөл, автомашины хүчин зүйлийн нөлөөлөл, зам, замын байгууламжийн нөлөөлөл, цаг уур, орчны нөлөөлөлд тус тус тохируулан сургалт зохион байгуулдагаас гадна сургалтын баг цаг, жолооны болон дүрмийн багшаа суралцагч өөрөө сонгох боломжийг олгодоггоороо давуу талтай байна. Энэ нь асуудал, үр дүн, чадамжид суурилсан сургалттай байгаа нь зам тээврийн осол гарах нөхцөл буурах, сургалтын чанарт эерэгээр нөлөөлж байна.

10-р харьцуулалтын шалгуураас харахад бусад орнуудаас Монгол болон Оросын холбооны улсын тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхийн шалгалт авах төвийн үйл ажиллагаа нь ижил төстэй байгаагаас гадна ерөнхий тестийн шалгалтын тоо, шалгалт авах минут, жолооны шалгалтын хэлбэр зэрэг адил талтай байна. Бусад орнуудын хувьд тестийн шалгалтын асуулт 30-50 байх бөгөөд бодит нөхцөл байдалд тохируулж хурдны зам, сургууль орчмын бүс, зогсоолоос хөдлөх, зогсоол уруу зогсох, огцом тоормослох, автомашины талаарх

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
ХАМГААЛАХ ЯАМ

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСАГ ЗӨРЧЛИЙН СТАТИСТИК

асуултууд асуудаг. Үнэлгээ гэдэг нь сурган хүмүүжүүлэх үйл явц болон суралцах үйл ажиллагаа хэрхэн хэрэгжиж ямар үр дүнд хүрснийг мэдэж авахын тулд тодорхой зорилго бүхий үйл ажиллагаа зохион байгуулж мэдээлэл цуглуулах үйл явц юм. Үнэлгээ нь сургах болон суралцах үйл явцын стратеги, багш нарын гүйцэтгэх үүрэг хариуцлагад нөлөөлдөг учраас сургалтын үйл явцад маш чухал үүрэгтэй. Үнэлгээг зохистой ашиглах нь суралцагчдын суралцах үйл ажиллагаандаа хариуцлагатай хандахад уриалан дууддаг тул сургалтын чанарт гол үүрэгтэй гүйцэтгэдэг. Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхийн шалгалт авах тогтолцоог зам тээврийн осол гарч буй шалтгаан нөхцөлд тохируулан шалгаж, сайжруулах хэрэгцээ шаардлага тулгарч байна.

Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй сургалтын шинжилгээ

Тус хэсэгт Монгол Улсад тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэхэд баримталж

Хүснэгт 2. Тээврийн хэрэгслийн жолооч осолд холбогдсон нөхцөл байдал³

Он	Зам тээврийн осолд холбогдсон нийт жолооч	Жолооны курс төгсөөд 0-4 жилийн дотор осолд орсон жолоочийн тоо	Хувь
2020	14423	3590	24.9%
2019	15540	4271	27.5%
2018	13729	5268	38.4%
2017	9821	3346	34.0%
2016	5777	2034	35.2%

Дээрх хүснэгтээс харахад зам тээврийн осолд холбогдож буй нийт жолооч нарын (2016) 35.2% бол (2017) 34.0% бол (2018) 38.4% бол (2019) 27.5% бол (2020) 24.9% нь жолооны курс төгссөний дараа 0-4 жилийн дотор осолд холбогддог гэсэн судалгаагаас харахад жолооны сургалтыг сайжруулах хэрэгцээ шаардлага гарч байна.

Хүснэгт 3. Жолоочийн буруутай үйлдлээс шалтгаалсан ослын нөхцөл байдал⁴

Он	Зам тээврийн ослын нийт тоо	Жолоочийн буруутай үйлдлээс шалтгаалсан зам тээврийн осол /хувиар/								
		Хувь	Хурд хэтрүүлсэн	Уулзаар буруу нэвтэрсэн	Хажуу хоорондын зай тохируулаагүй	Эгнээ байр буруу эзэлсэн	Анхаарал болгоомжгүй байсан	Зогсоох арга хэмжээ аваагүй	Ухрах үйлдэл буруу хийсэн	Согтуугаар Т/Х жолоодсон
2020	21768	97.4%	4.7%	13.7%	43.6%	9.1%	2.5%	2.2%	6.9%	5.2%
2019	25302	97.8%	4.5%	19.4%	46.0%	12.8%	1.9%	1.7%	7.5%	2.9%

³ Тээврийн цагдаагийн алба.(2016-2020).Монгол улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл.Улаанбаатар.

⁴ Тээврийн цагдаагийн алба.(2015-2020).Монгол улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл.Улаанбаатар.

2018	29474	97.7%	4.3%	18.5%	44.2%	12.2%	4.1%	3.5%	7.2%	2.8%
2017	36591	97.5%	2.3%	15.7%	44.5%	15.2%	4.0%	3.6%	8.4%	2.2%
2016	46712	97.4%	1.5%	15.4%	52.2%	11.5%	4.4%	3.8%	6.1%	1.8%
2015	45161	96.5%	3.0%	13.9%	51.6%	8.5%	4.2%	3.1%	8.3%	2.7%

Дээрх хүснэгтээс харахад Монгол улсын хэмжээнд гарч байгаа зам тээврийн осол, зөрчлийн жолоочийн буруутай үйлдлээс шалтгаалсан осол (2015) 96.5% буюу түүнээс 51.6%, (2016) 97.4% буюу түүнээс 52.2%, (2017) 97.5% буюу түүнээс 44.5% , (2018) 97.7% буюу түүнээс 44.2%, (2019) 97.8% буюу түүнээс 46.0%, (2020) 97.4% буюу түүнээс 43.6% нь тус тус хажуу

Хүснэгт 4. Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрх олгох сургалтын хөтөлбөрийн харьцуулалт

Нийт сургалтын хөтөлбөрийн цаг			
Сургалтын хөтөлбөр батлагдсан хугацаа	1984 он	2002 он	2015 он
Автомашин зохирон, байгуулалт техникийн үйлчилгээ	44	42	20
Хууль тогтоомж, Замын хөдөлгөөний дүрмийн цаг	58	64	48
ЗХАБ-ын үндэс, эмнэлэгийн анхны тусламж	22	24	8
Дромын жолоодлогын цаг	8	16	16 /Байран дээрх 2/
Хотын жолоодлогын цаг	17 С/гадна 6	21 С/гадна 8	14
Нийт цаг	155	175	108

1984 оны сургалтын төлөвлөгөө, программ 2 сард нийт 155 цаг байсан бол 2002 онд тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрх олгох сургалтын хөтөлбөр 9 долоо хоногт нийт 175 цаг, 2015 онд сургалтын төлөвлөгөөний хугацаа зааж өгөөгүй, суралцагч бие даан судлахаар зохицуулсан ч нийт 108 цаг болсон нь хичээлийн цагийн сэдвийн төлөвлөлт байхгүй, сэдэвчилсэн төлөвлөгөөгүй, нэгдсэн зохион байгуулалтгүй, сургалтын хөтөлбөрийн хэмжээнд боловсруулагдаагүйн 2002 оныхоос 61.7% -иар танхим болон жолоодлогын дадлагын цаг багассан байна. Мөн жолооч бэлтгэж буй сургалтын төлөвлөгөө нь замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах, болзошгүй зам тээврийн ослоос урьдчилан сэргийлэх зорилготой нийцээгүй, Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийн үзэл баримтлалыг агуулаагүй зэрэг нь сургалтын хөтөлбөрийн шаардлагыг хангахгүй байна.

Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй автосургуулийн Багш, суралцагчдын асуулгын боловсруулалтын үр дүн

Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын өнөөгийн байдлыг тодорхойлохын тулд Нийслэлийн Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаа зохион

хоорондын зай тохируулаагүй байгаагаас харахад жолооч бэлтгэж буй сургалтын байгууллага, жолооны курсийн сургалт чанар, төгсөгчийн бэлтгэгдэн гарч буй мэдлэг, ур чадвар нь өнөөгийн нийгмийн хэрэгцээ шаардлагыг хангахгүй байгаагаар холбон үзэж болохоор байгааг харуулж байна.

байгуулж буй автосургуулиудын дараах төлөөллийг хамруулан асуулга зохион байгуулсан. Үүнд:

- Жолооны дадлагын багш (125 багш)
- Дүрмийн багш (113 багш)
- Жолооны сургалтад хамрагдаж буй суралцагч (142 суралцагч)

Асуулгаар тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй сургалтын чанар, журмын хэрэгжилт, багш нарын мэргэжилдээ тэнцэх байдал, суралцагчийн хэрэгцээ шаардлагыг илрүүлэхийг зорьсон.

1. Жолооны дадлагын багшийн асуулгын боловсруулалтын үр дүн

Судалгаанд хамрагдсан жолооны дадлагын багш нарыг эзэмшсэн боловсролоор нь авч үзэхэд бүрэн дунд боловсролтой 16.8%, тусгай дунд боловсролтой 22.4%, дээд боловсролтой 60.8% байна. Хүйс нь эрэгтэй 86.4%, эмэгтэй 13.6% бол 1-2 жил 3%, 3-5 жил 15.2%, 6-9 жил 31.2%, 10-аас дээш жил ажилласан 51.2% байна. Эндээс харахад жолооны дадлага удирдаж буй багш нарын ихэнх нь олон жил ажилласан туршлагатай байна. Эзэмшсэн мэргэжлийг 10-р хүснэгтэд харуулав.

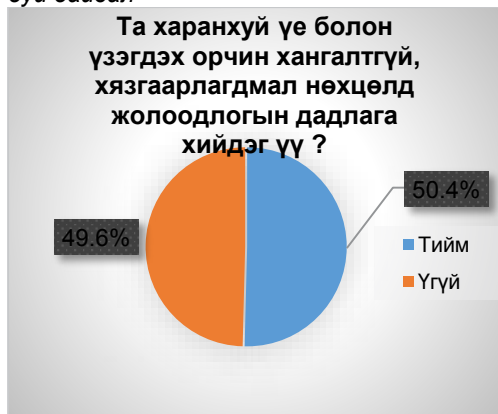
Хүснэгт 5. Жолоодлогын багш нарын мэргэжил

Мэргэжил	Тоо	Хувь
Багш	19	
Авто инженер /механик/	39	
Нийт	58	46.4
Инженер	14	
Эдийн засаг /бизнес/	4	
Эрх зүйч	3	
Цагдаад ажиллаж байсан	1	
Хөдөө аж ахуйн салбар	3	
Мэргэжилгүй, мэргэшсэн жолооч	39	
Бусад	3	
Нийт	67	53.6

Дээрх хүснэгтээс харахад жолоодлогын багш нарын тавь гаруй хувь нь мэргэжлийн бус хүмүүс ажиллаж байна. Энэ нь сургалтын чанарт сөргөөр нөлөөлж байгаа гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна. Гэтэл “Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх жолооны багшийн үнэмлэх олгох журам”-д “Техникийн буюу түүнээс дээш боловсролтой, тухайн ангиллын тээврийн хэрэгслийг жолоодох эрхийн үнэмлэхтэй бөгөөд уг ангиллын тээврийн хэрэгслийг 5-аас дээш тасралтгүй жолоодсон байх” гэж заасан нь дээрх мэргэжлийн бус хүмүүсийн жолоодлогын багшаар ажиллах боломжийг бүрдүүлж байна. Иймээс тус журмыг сайжруулах, жолоодлогын багшид тавигдах шаардлагыг өөрчлөх хэрэгцээ гарч байна.

Жолооны дадлагыг статистик судалгаанд суурилан зохион байгуулдагийг илрүүлэхийн тулд асуулгын 2 дугаар асуултыг хэрэглэсэн бөгөөд үр дүнг дараах 3-р зургаар харууллаа.

Зураг 2. Шөнийн жолоодлого хийж буй байдал

Судалгаанаас харахад зам тээврийн ослоос хүний амь нас хохирсон хэргийн 53% нь шөнө гарсан байна. Мөн түүнчлэн 2002 оны “Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын программ”-д шөнийн жолоодлого хийх талаар тусгасан байсан боловч 2015 оноос хойш өөрчилсөн. Энэ нь шөнө гарах зам тээврийн ослыг нэмэгдүүлэхэд нөлөөлсөн байна. Энэхүү нөхцөл байдлыг тодруулах үүднээс дараах асуултыг хэрэглэсэн бөгөөд жолоодлогын багш нарын 50.4% нь шөнийн дадлага хийж байна гэжээ. Иймээс жолооч бэлтгэх журам, суралцагчдыг бэлтгэж буй байдлын хооронд зөрчил үүсч байгаагаас гадна хяналт шинжилгээ хангалтгүйг харуулж байна.

2. Дүрмийн багшийн асуулгын боловсруулалтын үр дүн

Судалгаанд хамрагдсан дүрмийн багш нарыг эзэмшсэн боловсролоор нь авч үзэхэд бүрэн дунд боловсролтой 4.5%, тусгай дунд боловсролтой 15.9%, дээд боловсролтой 79.6% байна. Хүйс нь эрэгтэй 51.3%, эмэгтэй 48.7% бол 1-2 жил 5.3%, 3-5 жил 18.6%, 6-9 жил 31.9%, 10-аас дээш жил ажилласан 44.2% байна. Эндээс харахад дүрмийн онолын хичээл удирдаж буй багш нарын ихэнх нь олон жил ажилласан туршлагатай боловч “жолооны багшийн үнэмлэх олгох журам”-д заасан шаардлагыг хангахгүй байна. Эзэмшсэн мэргэжлийг 6-р хүснэгтэд харуулав.

Хүснэгт 6. Дүрмийн багш нарын мэргэжил

Мэргэжил	Тоо	Хувь
Авто инженер /механик/	25	
Нийт	25	22.1
Багш	27	
Инженер	3	
Эрх зүйч	11	
Хөдөө аж ахуйн салбар	10	
Мэргэжилгүй, жолооч	23	
Бусад	14	
Нийт	88	77.8

Дээрх хүснэгтээс харахад дүрмийн багш нарын 77.8% нь мэргэжлийн бус бол 20.4% нь дээд боловсролгүй хүмүүс ажиллаж байна. Энэ нь сургалтын чанарт сөргөөр нөлөөлж байгаа гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна. Гэтэл “Жолооны багшийн үнэмлэх олгох журам”-д “Автомеханик инженер мэргэжилтэй, бакалавраас дээш боловсролтой, мэргэжлийн чиглэлээр ажилласан туршлагатай байх” гэж заасан нь дээрх мэргэжлийн бус, дээд боловсролгүй хүмүүсийг дүрмийн багшаар ажиллуулж байна. Энэ нь сургалтын чанар

хангалтгүй, төгсөгчдийн хууль, дүрмийн мэдлэг эзэмшихэд сөргөөр нөлөөлж байна. Иймээс тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй автосургуулиудын тусгай зөвшөөрөл олгох шалгуурыг сайжруулах, сургалтын үйл ажиллагаанд тавих хяналтыг холбогдох байгууллагаас чанаржуулах хэрэгцээ шаардлага тулгарч байна.

Сургалтын чанар, онолын хичээлийн үр дүнг илрүүлэхийн тулд асуулгын 7, 9 дүгээр асуултыг хэрэглэсэн бөгөөд үр дүнг дараах 3-р зургаар харууллаа.

Зураг 3. Онолын хичээлийг бэлтгэж буй байдал

3-р зургаас харахад судалгаанд хамрагдсан дүрмийн багш нарын 84.1% нь замын хөдөлгөөний дүрмийн онолын мэдлэгийг илүү бэлтгэдэг гэсэн бол судалгаанд хамрагдсан дүрмийн багш нарын 84.1% нь заавал замын хөдөлгөөний дүрэм судалсны дараа жолоодлогын дадлага хичээлийг заах нь зөв гэсэн байна. Энэ нь эрх зүйн баримт бичгийн судалгаанаас харахад “Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр”-т онолын мэдлэгийн хичээлийн

нийт 76 цагийг тусгасан бөгөөд түүний 42%-ийн бусад агуулгын хичээлийг хангалтгүй зааж байгааг харуулж байна. Мөн зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэлд сүүлийн 5 жилд зөрчил гаргасан 16.533.938 жолоочид Монгол улсын 2021 оны нийт төсвийн 2.1%-тай тэнцэх хэмжээний төгрөгний торгууль оногдуулсан байна.⁵ Эдгээрээс дүгнэхэд тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэгдэн гарч буй төгсөгчийн хувьд хангалтгүй дадлагажсан байгаагаас гадна сургалтын чанар, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдалд

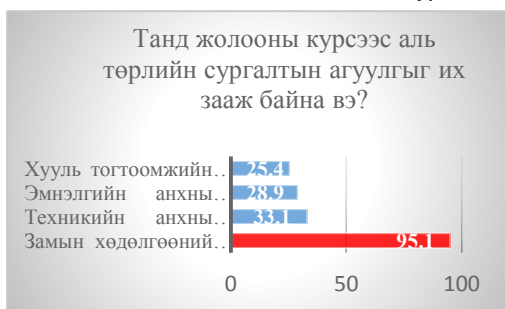
⁵ Тээврийн цагдаагийн алба, “Монгол улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл” УБ, 2020, х.104

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠨ
ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

сөргөөр нөлөөлж байна. Онолын мэдлэгийн хичээлийг сургалтын хөтөлбөрт иргэн бие даан эзэмшинэ гэж заасан нь сургалтын хөтөлбөрийн цагийн гүйцэтгэлийг бүрэн хангасан төгсөгчдийг бэлтгэхгүй, төгсөх шалгалтын тестэд зориулсан жолоочийг бэлтгэх магадлалтай бөгөөд төгсөгчийн чанарт сул тал болж байна. **Эдгээрээс харахад жолооч бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр, суралцагчдыг бэлтгэж буй нөхцөл байдлын хооронд зөрчил үүсч байгаагаас гадна шалгалт авах журам, сургалтын хөтөлбөрийг чанаржуулах, автосургуулиудын сургалтын үйл ажиллагаанд тавих хяналтыг бодитой хийх хэрэгцээ шаардлага тулгарч байна.**

Зураг 4. Онолын хичээлийн хөтөлбөрийн нөхцөл байдал

4-р зургаас харахад судалгаанд хамрагдсан суралцагч нарын ихэнх буюу 95.1% нь замын хөдөлгөөний дүрмийн хичээлийг их заадаг гэсэн бол 48.6% нь хууль тогтоомийн мэдлэг, 46.5% нь эмнэлгийн анхны тусламж мэдлэг, 31.7% техникийн анхны мэдэгдэхүүний талаарх мэдлэгийг хангалтгүй заадаг гэсэн байна. Энэ нь сургалтын хөтөлбөрт тусгасан хичээлийн төлөвлөгөөт цагийн агуулгыг хөтөлбөрийн дагуу зохион явагддаггүйг харуулж байна. Мөн түүнчлэн 2002 оны “Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын программ”-д жолооны сургалтын агуулгыг танхимын хэлбэрээр явагдана гэж тусгасан байсан боловч 2015 оноос хойш онолын мэдлэгийг бие даан эзэмших болгон өөрчилсөн. **Энэ нь онолын танхимын хичээлийн цаг багассан ч хичээлийн агуулгыг хүрээнд заахгүй, сургалтын технологийн зөрчилтэй байгаагийн**

Хүснэгт 7. Автосургуулийн суралцагчийн санал

Нөлөөлж буй хүчин зүйлс	Тоо	Хувь
Багшийн заах арга барил	38	
Нийт	38	26.7
Дүрмийн хичээл	19	

3. Автосургуулиудын суралцагч нараас авсан асуулгын боловсруулалтын үр дүн

Судалгаанд хамрагдсан суралцагч нарыг эзэмшсэн боловсролоор нь авч үзэхэд бага 1.4%, бүрэн дунд боловсролтой 66.2%, тусгай дунд боловсролтой 5.6%, дээд боловсролтой 26.8% байна. Хүйс нь эрэгтэй 52.8%, эмэгтэй 47.2% бол насны байдал нь 18-22 нас 57%, 23-28 нас 28.9%, 29-36 нас 9.9%, 37-оос дээш насны 4.2%-ийг тус тус эзэлж байна (хавсралт 3).

Онолын мэдлэгийн хичээлийн хөтөлбөрийг үр дүнтэй болгох талаар 6, 7 дугаар олон сонголттой хаалттай асуултыг хэрэглэсэн бөгөөд 4-р зурагт үзүүлэв.

улмаас суралцагч мэдвэл зохих мэдлэг, мэдлэгээ бататгаж ур чадвараа дээшлүүлэх боломжид сөргөөр нөлөөлж байна. Эдгээрээс дүгнэхэд багшийн хичээл заах арга барил, мэргэжилдээ тэнцэх байдал, суралцагчийг сургалтын төлбөр түүнээс улбаатай сургалтын чанарыг сайжруулах, боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага тулгарч байна. Иймээс сургалтын төлбөрийг чөлөөлөх, автосургуулиудын сургалтын үйл ажиллагаа, сургалтын хөтөлбөрийн хэрэгжилт тавих хяналтыг сайжруулах, тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэхтэй холбоотой журмуудыг өөрчлөн шинэчлэх асуудал тулгарч байна.

Сургалтын хөтөлбөр, онолын болон дадлага хичээл, сургалтын чанарыг үр дүнтэй болгохын тулд энэхүү асуулгыг хэрэглэсэн бөгөөд үр дүнг 7-р хүснэгтээр харууллаа.

Жолоодлогын дадлага	29	
Дромын дадлага	15	
Нийт	63	44.3
Хувь хүний хандлага, хичээл зүтгэл ёс зүй	28	
Ном сурах бичгийг боловсронгуй болгох	5	
Сайн мэдэхгүй байна	8	
Нийт	41	28.8

Судалгаанаас харахад дүрмийн багш нарын 77.8%, жолоодлогын багш нарын 53.6% нь мэргэжлийн бус хүмүүс сургалтыг зохион байгуулан ажиллаж байна. Энэ нь сургалтын чанарт, хичээл сургалтын үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж болох талтай байгааг харуулж байна. Судалгаанд хамрагдсан суралцагч нарын 44.3% нь автосургуулиас зааж байгаа онолын болон дадлага, ур чадвар олгох сургалтыг илүү заах хэрэгтэй гэсэн бол 26.7% нь онолын болон дадлагын хичээл удирдан явуулж буй багшийн заах арга барил хамгийн их нөлөөлдөг гэсэн байна. Гэтэл “Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх жолооны багшийн үнэмлэх олгох журам”-д “Техникийн буюу түүнээс дээш боловсролтой, тухайн ангиллын тээврийн хэрэгслийг жолоодох эрхийн үнэмлэхтэй бөгөөд уг ангиллын тээврийн хэрэгслийг 5-аас дээш тасралтгүй жолоодсон байх” гэж заасан нь дээрх мэргэжлийн бус хүмүүсийн жолоодлогын багшаар ажиллах боломжийг бүрдүүлж байна. *Иймээс сургалтын чанар, төгсөгчийн мэдлэг, ур чадварт сөргөөр нөлөөлж байгаа хүчин зүйлийг арилгах, засаж сайжруулахын тулд тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр, жолооны болон дүрмийн багшийг багшлах эрхийн сургалтад хамруулах, багшийн үнэмлэх олгох журмыг өөрчлөн сайжруулах хэрэгцээ шаардлага байгаагаас гадна үйл ажиллагаанд тавих хяналт, шинжилгээ хангалтуйг харуулж байна.*

Дүгнэлт

1. Монгол Улсад жолооч бэлтгэх сургалт нь 1925 оноос түр курс нэртэйгээр анхлан эхэлсэн бөгөөд тодорхой хөгжлийн үе шатыг дамжин хөгжжээ. Жолооч бэлтгэх сургалтын байгууллагын үйл ажиллагаа нь 2 олон улсын гэрээ, конвенц, Монгол Улсын 2 хууль, Засгийн газрын 1 тогтоол, 10 дүрэм, журмын хүрээнд хэрэгжиж байна. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, Монгол улсын замын хөдөлгөөний дүрэм, түүнд нийцүүлэн гаргасан “Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх журам”,

“Тээврийн хэрэгслийн жолоодох эрхийн шалгалт авах журам” нь хэдийгээр бие биентэйгээ уялдан замын хөдөлгөөн, түүнд оролцогчдын харилцааг зохицуулж байгаа боловч, нарийвчлан авч үзвэл хууль, журмуудын зарим заалтуудын хэрэгжилт хангалтгүй, замын хөдөлгөөний соёл болон ёс суртахууны талаарх агуулгыг сургалтын хөтөлбөр, журамд тусгагдаагүй байна.

2. Монгол улсад тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй байдлыг Орос, Герман, Солонгос, Япон улсуудтай харьцуулан судалж, давуу болон сул талыг илрүүлэхэд өртөг (сургалтын төлбөр) хямд, суралцагчийн элсэн сурахад тавигдах шаардлага өндөр байгаа боловч төгсөгчийн мэдлэг, чадвар, хандлагыг үнэлэх даалгавар, түүний төрөл, тоо хангалтгүй (хаалттай асуулт), гүйцэтгэх хугацаа богино, жолооны дадлага зохион байгуулах хэлбэр, агуулга зэргийг сайжруулах шаардлагатай байгаа нь ажиглагдлаа.

3. Монгол Улсад жолооч бэлтгэх сургалт нь 1925 оноос түр курс нэртэйгээр анхлан эхэлсэн бөгөөд тодорхой хөгжлийн үе шатыг дамжин хөгжжээ. Жолооч бэлтгэх сургалтын байгууллагын үйл ажиллагаа нь 2 олон улсын гэрээ, конвенц, Монгол Улсын 2 хууль, Засгийн газрын 1 тогтоол, 10 дүрэм, журмын хүрээнд хэрэгжиж байна. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль, Монгол улсын замын хөдөлгөөний дүрэм, түүнд нийцүүлэн гаргасан “Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх журам”, “Тээврийн хэрэгслийн жолоодох эрхийн шалгалт авах журам” нь хэдийгээр бие биентэйгээ уялдан замын хөдөлгөөн, түүнд оролцогчдын харилцааг зохицуулж байгаа боловч, нарийвчлан авч үзвэл хууль, журмуудын зарим заалтуудын хэрэгжилт хангалтгүй байна.

4. Монгол улсад тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэж буй байдлыг Орос, Герман, Солонгос, Япон улсуудтай харьцуулан судалж, давуу болон сул талыг илрүүлэхэд өртөг (сургалтын төлбөр) хямд, суралцагчийн элсэн сурахад тавигдах шаардлага өндөр байгаа боловч төгсөгчийн

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

мэдлэг, чадвар, хандлагыг үнэлэх даалгавар, түүний төрөл, тоо хангалтгүй (хаалттай асуулт), гүйцэтгэх хугацаа богино, жолооны дадлага зохион байгуулах хэлбэр, агуулга зэргийг сайжруулах шаардлагатай байгаа нь ажиглагдлаа.

Санал

1. Эрх зүйн зохицуулалтын талаарх санал

“Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхийн шалгалт авах журам”-ын 6.10-д “Шалгуулагч тухайн оногдсон тестийн 90 буюу түүнээс дээш хувийг зөв хариулсан тохиолдолд тэнцсэнд тооцно” гэж заасан байна. Энэ нь сорилын шалгалт нь агуулгын хувьд асуудлыг нэгтгэн дүгнэх, задлан шинжлэх, үнэлэхэд чиглэсэн байх бөгөөд өөрөөр хэлбэл мэдлэгийг хэрэглэх түвшинд байх тул сорилыг (тест) хүнд, дунд, хөнгөн хэлбэрийн гэж ангилан жолоочийн заавал мэдвэл зохих зүйлсээс нэг хариулт, нэмэлт мэдлэгээс гурван хариулт буруу тохиолдолд тэнцээгүйд тооцохоор өөрчлөх,

2. Сургалтын хөтөлбөр, чанарыг сайжруулахтай холбоотой санал

Өнөөдөр хэрэгжиж буй сургалтын хөтөлбөр нь шаардлага нийцэхгүй, сургалтын төлөвлөгөөний шинжтэй байгааг харгалзан цаашид үр дүнд чиглэсэн сургалтын хөтөлбөр боловсруулах асуудлыг автосургуулиуд хариуцан түүний тасралтгүй хөгжлийн хангадаг тогтолцоог бий болгох

3. Багш хөгжлийг дэмжих, мэргэжил дээшлүүлэхтэй холбоотой санал

Дүрмийн болон жолооны багшийн мэргэшүүлэх болон давтан сургах талаар дурьдаагүй, багшлах явцдаа хууль зөрчих, эрүүгийн хариуцлага хүлээж, алдаа дутагдал гаргасан тохиолдолд багшлах эрхийг үнэмлэхийг цуцлах, хураан авах талаар оруулах шаардлагатай.

4. Сургалтын үнэлгээ, шалгалтын даалгавар, түүний гүйцэтгэлд шинжилгээ хийх талаарх санал

Замын хөдөлгөөний жолоодлогын болон талбайн жолоодлогын шалгалтын бүх үйлдлийг гүйцэтгэх хугацаа 10 минутаас багагүй хугацаанд авна” гэж заасан шалгагчийн ажлын цагт хэт баригдсан, шалгуулагчийг жолоодлогын ур чадвар, хандлагыг бодитой үнэлэх цаг хангалтгүй өнгөц байгаа тул өөрчлөх,

Ашигласан материал

Ашигласан материалын жагсаалт:

1. Намжил, Т., Ёндонсүрэн, Х., Готов, Д.(2015).Монгол улсын тээврийн салбарын замнал, хөгжил.Улаанбаатар
2. Министерства образования и науки Российской Федерации.(2013).Примерная программа профессиональной подготовки водителей транспортных средств категории "В".Москва
3. Тээврийн цагдаагийн алба.(2012-2020).Монгол улс дахь зам тээврийн осол, зөрчлийн статистик үзүүлэлтийн эмхэтгэл.Улаанбаатар.
4. World health organization.(2018).Global status report on road safety.France.
5. МУ-ын Засгийн газрын 239 дүгээр тогтоолын хавсралт.(2018).Монгол улсын замын хөдөлгөөний дүрэм.Улаанбаатар.
6. Цагдаагийн ерөнхий газрын төв архив.(1984).Зохион байгуулах арга зүйн заавар.Улаанбаатар.
7. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам, Хууль зүй, дотоод хэргийн яам.(2002).Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх журам.Улаанбаатар.
8. Хөдөлмөрийн яам, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам.(2015).Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх журам.Улаанбаатар.
9. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам.(2002).“В”ангиллын тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрх олгох сургалтын хөтөлбөр.Улаанбаатар
10. Хөдөлмөрийн яам, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам.(2015).Тээврийн хэрэгслийн жолооч бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр.Улаанбаатар.
11. Хууль зүй, дотоод хэргийн яам.(2002).Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрх олгох автосургууль, дамжаануудад хичээл заах багш нарыг бэлтгэх журам.Улаанбаатар
12. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам.(2019).Жолооны багшийн үнэмлэх олгох журам.Улаанбаатар
13. Хууль зүй, дотоод хэргийн яам.(2002).Тээврийн хэрэгслийн жолоочийн мэргэжлийн шалгалт авах, үнэмлэх олгох журам.Улаанбаатар
14. Хөдөлмөр, нийгэм хамгааллын яам, Хууль зүй, дотоод хэргийн яам.(2019).Тээврийн хэрэгслийн жолоодох эрхийн шалгалт авах журам.Улаанбаатар

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН АРАВДУГААР ЗҮЙЛИЙН 10.4 ДЭХ ЗААЛТЫН ХЭРЭГЖИЛТ, ҮР НӨЛӨӨ (Төмөр замын хэлэлцээрийн жишээ¹)

IMPLEMENTATION AND EFFECTS OF ARTICLE 10.4 OF THE CONSTITUTION (In Case of Railway Agreement)

Н.Мөнхзул

ДХИС-ийн ЭЗНУС-ийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

N.Munkhzul

Dean of Public law department, Law and Social sciences school, University of Internal Affairs of Mongolia, Doctor (Ph.D)

Хураангуй: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн² Аравдугаар зүйлд үндэсний эрх зүй болон олон улсын эрх зүйн хамаарал, эрх зүйн хэмжээний эрэмбийг тодорхойлж, 10.4 дэх хэсэгт “Монгол Улс Үндсэн хуульдаа харшилсан олон улсын гэрээ, бусад баримт бичгийг дагаж мөрдөхгүй” гэж заасан байдаг. 1949 онд Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс ба Зөвлөлтийн Засаг Нийгэм Журамт Бүгд Найрамдах Холбоот Улсын хооронд байгуулсан төмөр замын шугам тавих, ашиглах хэлэлцээр байгуулсан нь өнөөдрийг хүртэл үйлчилж байгаа ба энэ хэлэлцээр Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд ямар нөлөө үзүүлж байгааг судлан байр сууриа илэрхийллээ.

Abstract: The Article 10 of the Constitution of Mongolia defines the relationship between national law and international law and the order of legal scope, and section 10.4 states that “Mongolia shall not abide by any international treaty or other instruments incompatible with its Constitution”.

The treaty on the construction and use of railway lines was signed between the Mongolian People's Republic and the Soviet Federated States of Social and Political Affairs, In 1949, also still in force today. We intended to express opinion whether it is in accordance with the Constitution of Mongolia and what effect it has on the implementation of laws and regulations.

Түлхүүр үг: Үндсэн хууль, олон улсын гэрээ, төмөр зам, өрсөлдөөн, олон улсын гэрээг Үндсэн хуульд нийцүүлэх, газрын болон бусад татвар, татвараас чөлөөлөх

Keyword: Constitution, international treaty, railway, competition, international treaties confirmation to the Constitution, land and other taxes, TAX-EXEMPT

Ардчилсан ёс, үнэт зүйлийг эрхэмлэсэн Үндсэн хуулийг дагаж мөрдөөд 30 жил болж байна. Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал ёсоор Аравдугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Монгол Улс Үндсэн хуульдаа харшилсан олон улсын гэрээ, бусад баримт бичгийг дагаж мөрдөхгүй” гэж заасан. Тухайн үед БНМАУ-ын Үндсэн хуулиас Монгол Улсын Үндсэн хуулийг бүрнээ дагаж мөрдөхөд шилжих тухай³ хавсралт хуулийн Тавдугаар зүйлд заасан “Хууль тогтоомжийг Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэн шинэчлэх” хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болох хүртэл дагаж

мөрдөж ирсэн бүх хуулийг мөнхүү Үндсэн хуульд харшлахгүй бол цаашид хүчин төгөлдөр дагаж мөрдөх; Гагцхүү хуулиар зохицуулж байхаар Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан харилцааг тэр тухай шинэ хууль батлан гаргах хүртэл хугацаанд уул харилцааг зохицуулж ирсэн хууль, эрх зүйн бусад актын заалтаар зохицуулах, үүнтэй холбогдуулан Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан хуулиудыг Улсын Бага Хурлаас тогтоосон хуваарийн дагуу 1993 онд багтаан батлан гаргах, Монгол Улсын Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн мөнхүү Үндсэн хуульд харшилсан хууль болон эрх

¹ Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс ба Зөвлөлтийн Засаг Нийгэм Журамт Бүгд Найрамдах Холбоот Улсын хооронд байгуулсан 1949 оны 06 дугаар сарын 06-ны өдрийн “Төмөр замын шугам тавих, ашиглах” хэлэлцээр

² Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>

³ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн хавсралт хууль, 1992, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=364>

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ

зүйн бүх акт, тэдгээрийн заалтыг хүчингүй болсонд тооцох, хууль тогтоомжийг Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэн бүрэн шинэчлэх ажлыг 1996 онд багтаан хийж дуусгах талаар зохицуулсан.

Харин Зургадугаар зүйлийн “Монгол Улсын Үндсэн хууль ба Монгол Улсын олон улсын гэрээ” гэсэн хэсэгт Монгол Улсын Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болох хүртэл даган мөрдөж ирсэн бөгөөд мөнхүү Үндсэн хуульд харшлахгүй БНМАУ-ын олон улсын гэрээг Монгол Улс цаашид нэгэн адил дагаж мөрдөх, Монгол Улсын Үндсэн хуульд харшлаагүй БНМАУ-ын олон улсын гэрээ бусад хуулийн заалттай зөрчилдсөн тохиолдолд мөнхүү олон улсын гэрээний заалтыг баримтлах, **БНМАУ-ын олон улсын гэрээ буюу түүний заалтууд Монгол Улсын Үндсэн хуульд харшилбал тэдгээрийг Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэх асуудлыг олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зарчим, тухайн гэрээнд заасан болзол, журмын дагуу 1993 онд багтаан шийдвэрлэх** зохицуулалтыг тусгасан.

Үндсэн хуулийн хавсралт хуулийн зохицуулалтын хүрээнд нийгэм, улс төр, эдийн засгийн амьдралд зарчмын шинэтгэл хийсэн. Шинэтгэлийг хэрэгжүүлэх явцад ялангуяа зарим нууцад хамаарах хоёр талын олон улсын гэрээг Үндсэн хуульд нийцүүлэх асуудалд хэрэгжилт ямар байгааг судлан тогтоох боломжгүй явж иржээ.

Тухайлбал, 1949.06.06-ны өдөр Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс ба Зөвлөлтийн Засаг Нийгэм Журамт Бүгд Найрамдах Холбоот Улсын хооронд найрамдалт харилцааг бэхжүүлж, эдийн засгийн харилцааг цаашид хөгжүүлэх зорилгоор Наушка тосгоны район дахь Монгол, Зөвлөлтийн хил дээр байгаа хязгаарын боомтоос Улаанбаатар хот хүртэл төмөр замын шугам тавих, ашиглах хэлэлцээрийг хоёр улсын Засгийн газар баталснаас хойш өнөөдрийг хүртэл хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.

Энэ хэлэлцээр нь батлагдсан цагаасаа төрийн нууцад хамаарч байсан ба уг хэлэлцээрийг нууцаас гаргах тухай Гадаад харилцааны яам, Зам, тээврийн хөгжлийн яамнаас ирүүлсэн хүсэлтийг Тагнуулын Ерөнхий газраас судалж, ил болгох саныг 2016 онд Засгийн газарт

хүргүүлж байсан байна. Тухайн үед төрийн нууцын тухай хууль тогтоомжийг гинэчлэн баталж, журам, зааврууд боловсруулж байсантай холбоотойгоор ил болгох асуудлыг түр хойшлуулсан ч 2017 оны 9 дүгээр сарын 01-ний өрдөөс дагаж мөрдөж эхэлсэн Төрийн болон албаны нууцын тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.1.1 дэх хэсэгт заасан “нууцлах хугацаа дуусгавар болсон”, 19.1.3 дахь хэсэгт заасан “тухайн мэдээллийг төрийн болон албаны нууцад хамаарахгүй болгосон хууль батлагдаж хүчин төгөлдөр болсон” гэсэн үндэслэлээр ил болгож, нийтэд танилцуулах боломжтой болсон байна.⁴

Нууцын зэрэглэлтэй гэрээ ил болсноор уг хэлэлцээрээр ямар асуудлыг тохирсон, Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх, үндэсний аюулгүй байдалд хохирол учруулах эрсдэл бий эсэхэд шинжилгээ хийх боломж бүрдэж байна.

Хэлэлцээрийг судлан үзвэл нэгдүгээр зүйлээр “Улаанбаатарын төмөр зам” гэдэг Монгол, Зөвлөлтийн хувь нийлүүлсэн нийгэмлэгийг байгуулах, 1524 миллиметр өргөн хэмжээтэй ганц дан төмөр замыг бүдүүвч зурагт заасан чиглэлийн ёсоор үндсэн гол шугамаас салбарласан салаануудын хамтаар БНМАУ-ын нутаг дэвсгэр дээр тавих, ашиглах эрхийг БНМАУ-ын Засгийн газраас хувь нийлүүлсэн нийгэмлэгт олгох асуудлыг тохирсон байна.

Хэдийгээр Улаанбаатар төмөр зам хувь нийлүүлсэн нийгэмлэгийг ОХУ, Монгол Улсын Засгийн газрууд хувь тэнцүү эзэмшиж, Монгол Улсын төмөр замын нийт сүлжээний 90 гаруй хувь нь УБТЗ-ын эзэмшилд байдаг, мөн өөрийн зүтгүүр, вагоны парк, засвар үйлчилгээний төвүүдтэй, гол замын урт нь 1111, дэлгэмэл уртаараа 1815 км төмөр замтай⁵, Монгол Улсын импорт, экспортын ачаа тээврийн 70 гаруй хувийг зөвхөн дангаараа гүйцэтгэдэг, дэлхийн томоохон зах зээл болох Ази, Европыг холбосон төмөр замын хамгийн дөт гүүр болох хүртэл хөгжсөн ч эрх зүйн зохицуулалт, үйл ажиллагаа нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 70 дугаар зүйлийн 70.1 дэх хэсгийн “Үндсэн хуульд хууль, зарлиг, төрийн байгууллагын бусад шийдвэр, нийт байгууллага, иргэний үйл

⁴ ТЕГ-ын 2017 оны 10 дугаар сарын 18-ны өдрийн 01/1283 тоот дүгнэлт

⁵ <https://www.ubtz.mn/about/11689f147b796161fdbfce681a9dd2ad7>

ажиллагаа бүрнээ нийцсэн байвал зохино.” заалтад нийцэж байх учиртай.

Харин тавдугаар зүйлийн (б) хэсэгт “төмөр замын бүх чиглэлийн дагуу нийтдээ 120 өргөн зурвас ба харин станцууд дээр уртаашаа 2000 метр хүртэл, өргөнөөрөө 300 метр газрыг нийгэмлэгийн **ашиглалтад хугацаагүйгээр шилжүүлэн хэрэглүүлнэ**. Энэ газрыг хугацаагүйгээр хэрэглүүлсний хөлсийг ерөнхийд нь 4 сая төгрөгөөр үнэлнэ” (в) хэсэгт “цахилгаан станц, гидростанц зэргийн техникийн барилга байшин ба тэдгээрт туслах чанарын байруудыг босгох, мөн мод зэрэг барилгын материалуудыг бэлтгэх, түүнчлэн чулуун нүүрч, нефть, төмөр замыг барихад ба түүнийг цаашид ашиглах явдалд хэрэглэгдэх хэмжээгээр ухаж гаргахад чухал хэрэглэгдэх хэсэг газруудыг дээр дурдсан зурвас газрын гадна талд гаргаж нийгэмлэгт **хугацаагүйгээр шилжүүлэн хэрэглүүлнэ**. Энэхүү зүйлд дурдсан газруудын ерөнхий талбай нь 10,000 гектар болно. Эл газрыг хугацаагүй хэрэглүүлсний хөлсийг ерөнхийд нь 12 сая төгрөгөөр үнэлнэ” гэсэн байна.

Эдгээр заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Зургадугаар зүйлийн 6.5 дахь хэсэгт заасан Төрөөс гадаадын иргэн, хуулийн этгээд, харьяалалгүй хүнд газрыг төлбөр, хугацаатайгаар болон хуульд заасан бусад болзол, журмаар ашиглуулж болно” гэснийг зөрчихийн зэрэгцээ өнөөдрийг хүртэл хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа нь Үндсэн хуулийн Аравдугаар зүйлийн 10.4 дэх хэсгийн Монгол Улс Үндсэн хуульдаа харшилсан олон улсын гэрээ, бусад баримт бичгийг дагаж мөрдөхгүй, хавсралт хуулийн БНМАУ-ын олон улсын гэрээ буюу түүний заалтууд Монгол Улсын Үндсэн хуульд харшилбал тэдгээрийг Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэх асуудлыг олон улсын нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зарчим, тухайн гэрээнд заасан болзол, журмын дагуу 1993 онд багтаан шийдвэрлэх гэсэн заалтыг зөрчиж байна.

Түүнчлэн Газрын тухай хуулийн⁶ 3 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэгт “Гадаад улс, олон улсын байгууллага, гадаад улсын хуулийн этгээд, гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн тодорхой зориулалт,

хугацаа, болзол, гэрээний үндсэн дээр хууль тогтоомжийн дагуу газар ашиглагч байж болно” 7 дугаар зүйлийн 7.1 хэсэгт “Газар эзэмшиж, ашиглаж байгаа иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага Газрын төлбөрийн тухай хуулийн дагуу газрын төлбөр төлнө”, Газрын төлбөрийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд “Хууль тогтоомжийн дагуу газар эзэмшүүлэх, ашиглуулахаар шийдвэрлэсний үндсэн дээр газрыг эзэмшиж, ашиглаж байгаа Монгол Улсын иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага, газар ашиглаж байгаа гадаад улсын дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газар, олон улсын байгууллагын төлөөлөгчийн газар, гадаад улсын хуулийн этгээд, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн газрын төлбөр төлөгч байна⁷ гэж зааснаас үзвэл Улаанбаатар төмөр зам хувь нийлүүлсэн нийгэмлэг газрын төлбөр төлөх субъект мөн байна. Газрын төлбөрийн хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.12 дахь хэсэгт “чөлөөт бүс, нийслэл хотын эдийн засгийн тусгай бүсэд эрчим хүч, дулааны эх үүсвэр, шугам сүлжээ, цэвэр усан хангамж, ариутгах, цэвэрлэх байгууламж, авто зам, төмөр зам, нисэх онгоцны буудал, харилцаа холбооны үндсэн сүлжээ зэрэг дэд бүтэц болон үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа аж ахуйн нэгж, түүний салбарыг үйл ажиллагаагаа эхэлсэн өдрөөс чөлөөт бүс, нийслэл хотын эдийн засгийн тусгай бүсэд эзэмшиж, ашиглаж байгаа газрын төлбөрөөс эхний 10 жилд 100 хувиар чөлөөлөх”-өөр зохицуулсан ч энэ нь хугацаагүй зүйл биш гэдэг нь тодорхой байна.

Төмөр замын тухай хуульд зааснаар Засгийн газрын “төмөр замын зурвас газар эзэмшигчийг газрын төлбөрөөс хөнгөлөх асуудлыг хууль тогтоомжид заасны дагуу шийдвэрлэх” бүрэн эрхээс харахад “газрын төлбөрөөс чөлөөлөх” зохицуулалт байхгүй нь харагдаж байна. Энэ нь дотоодын аж ахуйн нэгжид үйлчлэхээр байх тул 2 өөр стандартыг бий болгож, хууль нэг мөр хэрэгжихгүй байх, зах зээлийн шударга өрсөлдөөнийг⁸ боомилж байна.

Орчин үед нийгэм, эдийн засгийн хөгжилтэй уялдуулан төмөр замын тээх, нэвтрүүлэх чадварыг нэмэгдүүлэх, ирээдүйд өсөн нэмэгдэх тээвэрлэлтийн эрэлт хэрэгцээг үр дүнтэй, найдвартай

⁶ Газрын тухай хууль, 2002, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=216>

⁷ Газрын төлбөрийн тухай хууль, 1997, <https://legalinfo.mn/mn/detail/217>

⁸ Өрсөлдөөний тухай хууль, 2010, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12>

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хангахад, улмаар улс орны дамжин өнгөрүүлэх чадавхийг дээшлүүлэн, салбарын эрх зүйн орчин, бүтэц, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, ашигт малтмалын томоохон ордуудыг ашиглах, тэдгээрийн бүтээгдэхүүнийг экспортлох болон боловсруулан экспортолж улсын эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийг хурдасгах, ирээдүйн тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэсэн үр ашигтай үндэсний төмөр замын дотоодын нэгдсэн сүлжээг өргөжүүлэх шаардлага үүссэн.

Мөн өмчийн бусад хэлбэрийн төмөр замууд баригдах болсонтой холбогдуулан “Төмөр замын тээврийн тухай” хууль 2007 онд, Төрөөс төмөр замын талаар баримтлах бодлогын⁹ бичиг баримт 2010 онд тус тус баталсан.

Уг бодлогын баримт бичгээр төмөр замын суурь бүтцийн чиглэл, төмөр зам барих ажлыг гурван үе шаттай хэрэгжүүлэхээр эхний үе шатанд Даланзадгад-Таван толгой – Цагаан суварга – Зүүнбаян - 400 км, Сайншанд – Баруун - Урт - 350 км, Хөөт – Чойбалсан - 150 км, нийт 1100 орчим км; хоёр дахь үе шатанд Арцсуурь-Нарийнсүхайд-Шивээхүрэн-1255 км, Тавантолгой – Гашуунсүхайд - 267 км, Хөөт – Тамсагбулаг – Нөмрөг - 380 км, Хөөт – Бичигт - 200 км, Зүүнбаян - Ханги - 280 км, Эрдэнэт - Арцсуурь - 780 км, нийт 3100 орчим км; гурав дахь үе шатанд 3600 орчим км төмөр зам барих ажлыг хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна.

Хэрэгжилтийг хангуулах хүрээнд “Тавантолгой - Зүүнбаян чиглэлийн төмөр замын төслийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” Засгийн газрын 2019 оны 4 дүгээр сарын 10-ны өдрийн 135 дугаар тогтоолоор Тавантолгой-Зүүнбаян чиглэлийн төмөр замыг холбогдох хууль тогтоомж, олон улсын стандарт, чанарын шаардлагад нийцүүлэн барьж байгуулах ажлыг зохион байгуулахыг Зам, тээврийн хөгжлийн сайд, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн сайд, Батлан хамгаалахын сайд нарт үүрэг болгосон. “Төмөр замын суурь бүтцийн барилгын ажлын зөвшөөрөл олгох тухай” Засгийн газрын 2019 оны 06 дугаар сарын 12-ны өдрийн 231 дугаар тогтоолоор Тавантолгой-Зүүнбаян чиглэлийн төмөр

замын суурь бүтцийн барилгын ажлын зөвшөөрлийг “Монголын төмөр зам” ТӨХК-д олгосон. “Төмөр замын шугамын чигийг тогтоох тухай” Засгийн газрын 2019 оны 6 дугаар сарын 12-ны өдрийн 232 дугаар тогтоолоор Тавантолгой-Зүүнбаян чиглэлийн төмөр зам шугамын чигийг баталсаны дагуу төмөр замын бүтээн байгуулалтын ажлыг эхлүүлж, өдгөө 1 дүгээр зэрэглэлийн, уулзаргүй, хүнд даацын, жилд 30-50 сая тонн нүүрс тээвэрлэх хүчин чадал бүхий төмөр замыг ашиглах нөхцөл бүрдсэн.

Түүнчлэн 2022.03.11-нд “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын хүрээнд эдийн засгийг тэлэх чухал ач холбогдолтой, экспорт, импортын шинэ гарц болох Зүүнбаян-Ханги чиглэлийн төмөр замын бүтээн байгуулалт өнөөдөр эхлэв. “Зүүнбаян-Ханги чиглэлийн төмөр зам” төслийн концессын гэрээг “Монголиан транслайн” ХХК болон “Монголиан транслужистик” ХХК-ийн нэгдэлтэй байгуулах эрхийг Төрийн худалдан авах ажиллагааны газарт олгож, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын хүрээнд хэрэгжүүлж буй хоёр дахь том төсөл Зүүнбаян-Ханги чиглэлийн 226 километр төмөр замын бүтээн байгуулалтын ажлыг төр, хувийн хэвшлийн түншлэлээр өнөөдөр эхлүүлж, хагас жилийн дотор ашиглалтад оруулахаар зорьж байна.

Дэлхийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хандлага даяарчлагдаж, эдийн засаг нь бүс нутгийн онцлогтой интеграцид орж байна. Мэдээллийн технологи эрчимтэй хөгжиж, тээврийн хямд, аюулгүй, саадгүй, найдвартай, хурдан шуурхай, оновчтой төлөвлөлттэй, гүйцэтгэлийн электрон хяналттай, зөв зохион байгуулалттай, менежмент, ложистикийн удирдлага зэрэг нь орчин цагийн төмөр замын хөгжлийн дөрөв дэх үеийн үндсэн шинэчлэл, онцлогт тохирсон “Монголын төмөр зам”, “Тавантолгой төмөр зам” ХХК, “Бодь интернэшнл” ХХК, “Зүүнбаян төмөр зам” ХХК, “Болд төмөр Ерөө гол” ХХК-иуд гэсэн өмчийн олон хэлбэр бүхий төмөр зам барих аж ахуйн нэгжүүд байгуулагдсанаар, Төмөр замын тээврийн тухай хуульд заасан зах зээлийн өрсөлдөөнт нөхцөлийг бий болгох¹⁰ зарчмыг хангах шаардлага үүснэ.

⁹ Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 06 сарын 24 өдрийн 32 дугаар тогтоолын хавсралт “Төрөөс төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлого”

¹⁰ Төмөр замын тээврийн тухай хуулийн 5.1.5 дахь заалт, 2007, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=467>

Гэтэл 1949 оны хэлэлцээрээр байгуулагдсан “Улаанбаатар төмөр зам” хувь нийлүүлсэн нийгэмлэгийн давуу байдал хэвээр хадгалагдах эрх зүйн үндсийг хууль, бодлогын баримт бичгээр зохицуулсаар байна. Бодлогын баримт бичгийн 3.3.1.1 дэх хэсэгт “нийгэмлэгийг үүсгэн байгуулсан эрх зүйн баримт бичгийг зах зээлийн өнөөгийн нөхцөлд нийцүүлэн шинэчлэх” гэж заасан боловч оройтсон буюу хууль зөрчсөн гэрээг мөрдөх, энэ заалтын хэрэгжилтийг хангах тодорхой хугацаа, үе шатат ажиллагааг төлөвлөөгүй нь хэрэгжилт хэдийд хангагдах тодорхойгүй байдлыг үүсгэж, Үндсэн хууль зөрчсөн байдал хэвээр байна.

Мөн нийгэмлэгийн эзэмшил газрын үнэлгээ, ашиглах хугацааг шинэчлэх, нийгэмлэгийн хөрөнгийг дахин үнэлэх, Монголын талын хөрөнгийн эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх, Нийгэмлэгийн үйл ажиллагааг Монгол Улсын хууль тогтоомжид бүрэн нийцүүлэх, Нийгэмлэгийг Компанийн тухай хуулийн дагуу хувьцаат компани болгон өөрчлөн зохион байгуулах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр тусгасан ч тогтоолын 6 дахь хэсэг, бодлогын баримт бичгийн 3.3.3 дахь хэсгийн “Нийгэмлэгийн тээврийн хүчин чадал, техник, технологийн түвшинг өмч хамтран эзэмшиж байгаа талын болон бусад улсын эдийн засгийн дэмжлэг, туслалцааг авах замаар хөгжлийн шинэ шатанд гаргана” гэсэн заалт нь дээрх арга хэмжээний төлөвлөлттэй зөрчилдөж байна.

Төмөр замын хэлэлцээрийн наймдугаар зүйлийн төмөр замын барилга, **ашиглалтыг хангахтай** холбоотой “Төмөр замын ашиглалтад чухал хэрэглэгдэх төхөөрөмж, материалуудыг ... гааль, татвар хураахгүйгээр БНМАУ-ын нутаг дэвсгэрт оруулж байх, ... саадгүй эргүүлэн гаргахыг зөвшөөрнө”, аравдугаар зүйлийн “Нийгэмлэг, түүний салбар, контор, төлөөлөгчдийн газруудыг байгуулах, бүртгэхтэй холбоотой ямар нэгэн татварыг үл хураана, түүнчлэн төмөр замын орлого, ... төмөр замын өмчид буюу ашиглалтад байгаа газрууд хийгээд төлбөрийн эд хогшилд БНМАУ-ын дотор байгаа буюу ирээдүйд бий болж болох ямар нэгэн албан татварыг үл оногдуулна. Төмөр замын ашиглалтаас олсон мөнгийг БНМАУ-ын нутаг дэвсгэр дээр ба түүнээс гадагш саадгүй гуйвуулах замаар аливаа төлбөр

ба зардалд чөлөөтэйгөөр хэрэглэж болно. ... Зөвлөлтийн талд олгогдох ашгийн ноогдол хувьд ямар нэгэн албан татвар ноогдуулахгүй бөгөөд зөвлөлтийн хувь нийлүүлэгчид уул ашгийн мөнгөөр Зөвлөлт холбоот улсад саадгүй, гааль, татвар хураалгахгүйгээр нэвтрэхүйц чухал хэрэгтэй бараа товарыг худалдан авахад чөлөөтэй хэрэглэх эрхтэй.” гэсэн зохицуулалтууд нь Монгол Улсад хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Үндсэн хууль, татварын хууль тогтоомжийг зөрчсөн, давуу байдал олгосон зохицуулалтууд байгаа ба Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөхөөс гадна, өмчийн төрөл, хэлбэр бүхий төмөр замын тээврийн бүх төрлийн үйл ажиллагаанд ялгамжтай байдал үүсэх, Төмөр замын тээврийн тухай хууль бодитой хэрэгжих боломжгүйд хүргэж байгаа учир богино хугацаанд өөрчлөх шаардлагатай харуулж байна. Жишээлбэл, Онцгой албан татвараас чөлөөлөх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хууль баталсантай холбогдуулан Монгол-Оросын хувь нийлүүлсэн “Улаанбаатар төмөр зам” нийгэмлэгийн 1998 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс өөрийн хэрэгцээнд зориулан импортоор оруулсан дизелийн түлшний онцгой албан татварт төлсөн 73.8 тэрбум /далан гурван тэрбум найман зуун сая/ төгрөгийг Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны банкаас төмөр замын тээврийг сэргээн сайжруулахад зориулж олгосон “МОН-П1”, “МОН-П2” хөнгөлөлттэй зээлийн гэрээний дагуу тооцсон алданги, зээлийн үндсэн болон хүүгийн төлбөрөөс суутган тооцох тогтоол¹¹ гаргасан хэлэлцээрийн дээрх заалтын үр дагавар юм.

Дүгнэлт

Төмөр зам барих, ашиглах 1949 оны хоёр талын хэлэлцээрийг Үндсэн хуулийн 10.4 дэх заалтад нийцүүлээгүйгээс Үндсэн хуулийн 6.5 дахь заалт, 70.1 дэх заалт, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн хавсралт хуулийн 6.3 дахь заалт болон татварын хууль, газрын төлбөрийн хууль, газрын тухай хууль, төмөр замын хууль, өрсөлдөөний зэрэг хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа олон хуулийг, улмаар хууль дээдлэх зарчмыг зөрчиж байна.

Тиймээс УИХ-аас төмөр замын тээврийн талаархи олон улсын гэрээнд Монгол Улс нэгдэн орох, гарах асуудлыг шийдвэрлэх эрх хэмжээнийхээ хүрээнд

¹¹ Монгол Улсын Их Хурлын 2019 оны 05 сарын 24-ний өдрийн 52 дугаар “Улаанбаатар төмөр зам

нийгэмлэгийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” тогтоол

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ
ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ
ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ

дээрх хэлэлцээрийг Монгол Улсад хүчин төлөгдөр үйлчилж байгаа Үндсэн хууль, бусад хуульд нийцүүлэх боломжтой.

Засгийн газар болон холбогдох яамдууд уг хэлэлцээрийг Үндсэн хуульд нийцүүлэх талаар чиглэл, чиглэлийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Энэ хүрээнд Захиргааны хэргийн шүүхийн шатанд тодорхой зарим зөрчлүүдийг арилгах боломжтой байхыг үгүйсгэхгүй.

Түүнчлэн Үндсэн хуулийн 66 дугаар зүйлийн 66.2.1 дэх хэсэгт зааснаар “хууль, зарлиг, Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн бусад шийдвэр, түүнчлэн Засгийн газрын шийдвэр, Монгол Улсын олон улсын гэрээ Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх”-ийг Үндсэн хуулийн цэц нь иргэдийн өргөдөл, мэдээллийн дагуу өөрийн санаачилгаар буюу Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын дээд шүүх, Улсын ерөнхий прокурорын хүсэлтээр хянан шийдвэрлэх боломжтой. Үндсэн хуулийн цэц 66 дугаар зүйлийн 66.4 дэх хэсэгт зааснаар ... Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж шийдвэр гаргавал зохих хууль, зарлиг, батламж, шийдвэр хүчингүй болох болно. Тиймээс төмөр замын салбарын өмчийн олон хэлбэр бүхий аж ахуйн нэгжүүд Үндсэн хуулийн цэцэд мэдээлэл гаргах боломжтой.

Цаашид нууцын зэрэглэлд байгаа Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийг “ил болохыг хүлээлгүй” шат шатандаа судалж, Үндсэн хуульд нийцүүлэх

шаардлагатайг энэхүү хэлэлцээрийн зохицуулалт, үр дагавар харуулж байна.

Ашигласан материал

- Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс ба Зөвлөлтийн Засаг Нийгэм Журамт Бүгд Найрамдах Холбоот Улсын хооронд байгуулсан 1949 оны 06 дугаар сарын 06-ны өдрийн төмөр замын шугам тавих, ашиглах хэлэлцээр

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>

- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн хавсралт хууль, 1992,

- ТЕГ-ын 2017 оны 10 дугаар сарын 18-ны өдрийн 01/1283 тоот дүгнэлт

- <https://www.ubtz.mn/about/11689f147b796161fdbfece681a9dd2ad7>

- Газрын тухай хууль, 2002, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=216>

- Газрын төлбөрийн тухай хууль, 1997, <https://legalinfo.mn/mn/detail/217>

- Өрсөлдөөний тухай хууль, 2010, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12>

- Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 06 сарын 24 өдрийн 32 дугаар тогтоолын хавсралт “Төрөөс төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлого”

- Төмөр замын тээврийн тухай хууль, 2007,

- Монгол Улсын Их Хурлын 2019 оны 05 сарын 24-ний өдрийн 52 дугаар “Улаанбаатар төмөр зам нийгэмлэгийн талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” тогтоол

БАРААНЫ ТЭМДГИЙН ТҮҮХЭН УЛАМЖЛАЛ, ОНЦЛОГ

HISTORICAL TRADITION AND FEATURE OF TRADEMARKS

С.Ганзориг

Их засаг Олон Улсын их сургуулийн Шинжлэх ухааны сургуулийн докторант

S.Ganzorig S.

Ph.D Student, historical tradition and feature of trademarks

Хураангуй: Оюуны өмчийн үндсэн хоёр салбар болох аж үйлдвэрийн өмч, зохиогчийн эрхийн талаарх ойлголт Дэлхий нийтийн жишиг хандлагад нийцсэн утгаараа 1992 оноос эхлэн Монголчуудын амьдралд нэвтэрч эхэлсэн нь Монгол Улсын Үндсэн хууль батлагдсантай холбоотой юм. Ийнхүү ардчилсан Үндсэн хууль батлагдсантай холбоотой нийгэм, эдийн засаг, төрийн тогтолцоо өөрчлөгдөн бий болсон юм. Үүнтэй уялдан оюуны өмчийн тогтолцоо шинээр бий болж хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэн хувийн өмчийг бий болгосон. Иргэдийн оюуны бүтээлч хөдөлмөрийн үндсэн дээр хэлбэржин биежсэн оюуны бүтээлийг хамгаалах нийгмийн болон эдийн засгийн шаардлага урган гарсан талаар авч үзлээ.

Abstract: With the ratification of the new, democratic constitution of Mongolia in 1992, two main core concepts, which are the industrial property and copyright, of intellectual property have been introduced to Mongolians in line with the international perspective. The new democratic Constitution of Mongolia has changed society and economy as well as the state structure. Moreover, it created a new framework for intellectual property which accepts private property and respects human rights and freedom. Therefore, it discusses the emerging necessity of social and economic protection of intellectual property which is the results of creative intellectual works.

Түлхүүр үг: Барааны тэмдэг, Аж үйлдвэр, Үйлдвэрлэлийн тэмдэг, Холбооны тэмдэг, Худалдааны тэмдэг, Өмчлөлийн тэмдэг.

Key word: Trademark, Industry, Industrial symbol, Association mark, Commercial mark, Ownership mark.

Иргэн хуулийн этгээдийн эдийн засгийн үр өгөөжийг сайжруулах оюуны бүтээлийг нь үнэлэх үнэлэмж нэн чухал байна. Эрхийн хамгаалалт хийгдсэн эдийн засгийн өндөр ач холбогдол бүхий оюуны бүтээлийг эргэлтэд оруулж, үр дүнг дээшлүүлэх, эдийн засгийн хөгжилд тодорхой хувь нэмэр оруулахад Аж үйлдвэрийн өмчийн салбарын нэгэн объект болох барааны тэмдэг чухал ач холбогдолтой юм.

Англи хэлний брэнд (brand) гэдэг үгийг “барааны тэмдэг” гэсэн адил утгаар хэрэглэж байсан ба энэ нь фермерүүд үхэр, малдаа тамга тавихыг “брэнд” гэж нэрлэж байсантай холбоотой юм. Барааны тэмдэг гэдэг үг 19 дүгээр зуунд үүссэн боловч энэ утгаараа дундад зууны үед ч хэрэглэж байсан гэж үзэж болох юм. 18 дугаар зууны үеийн аж үйлдвэрлэлийн үе эхлэхээс өмнө Англи улсад хийсэн төмөрлөг бараа

бүтээгдэхүүн болон ган үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн, зэвсэг, хоолны халбага, сэрээ хутга зэрэг бараанд Англи үйлдвэрлэгчийн тэмдэг байдаг байжээ¹. Тэрээр үнэт металаар хийсэн бараа, эд зүйлийг тэмдэгтэй хийдэг байжээ.

Барааны тэмдгийн түүхийг авч үзвэл уг нэр томъёог нь эрт дээр үеэс үүсэлтэй бөгөөд харин анхны барааны тэмдэг гарч ирсэн огноог нарийн тогтоох боломжгүй юм. Барааны тэмдэг нь өнөө үед гарсан цоо шинэ зүйл биш юм.

Монгол улсын хувьд малыг имнэх, тамгалах нь хуулиар зохицуулаагүй ч эрт дээр үеэс уламжлан хэрэглэж ирсэн байна.

Барааны тэмдгийн үүсэл хөгжлийг монголчуудын малдаа им, тамга² хийдэг байсантай холбон үзэж болно. Тухайлбал, МЭӨ 2000 илүү жилийн өмнө эртний вант улсын үед малдаа им, тамга дарж байсан байна³.

¹ Д.Цолмон “Оюуны өмчийн эрх зүй”.УБ.,2016 он, 14 дэх тал

² Тамга гэх нь түрэг үг гаралтай үг бөгөөд төөнөх, цоонох, мал адгуус, эд юманд тэмдэг болон

хайрах төмөр хэрэгсэл /Ж.Саруулбуян, А.Даваасамбуу нар/

³ Ж.Саруулбуян, А.Даваасамбуу “Монгол адууны тамганы ойллого” 4 дэх тал

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ УЙС

Малыг имнэх, тамгалах нь монгол нүүдэлчдийн хүндэтгэл, ёс төртэйгээр өдрийн сайныг сонгон байж мал имнэх хөнгөлөхийг зуны эхэн сарын шинийн 3-нд, тамгалахыг намрын дунд сард гол төлөв гүйцэтгэдэг түүхэн уламжлал, ёс үйлдэл байдаг. Монгол хэл судлалын эрдэмтэн Я.Цэвэл адуу малд тэмдэг болгон хайрах тоног хэрэгслийг тамга, малын чихийг хагалж огтолсон тэмдгийг им гэж тодорхойлсон байдаг. Малыг зүс тамгаар нь танихаас гадна малын чихэнд им тавьж ялгадаг. Манай малчид им гэдгийг голдуу хонь, ямаа, үхэр дээр хэрэглэх ба адуу, тэмээн дээр хэрэглэх нь ховор байдаг. Мал тамгалах, имнэх явдал үүссэн эртний нэгэн нутаг нь Төв Ази, тухайлбал монгол орон гэж үзжээ. /Х.Пэрлээ 1956 он/. Тэрээр Биндэр уулын Рашаан хад гэдэг газраас олдсон 270-аад тамга тэмдэг бүхий самбар, чулуу, түүний ойр орчмын хаданд сийлсэн 100 гаруй тамга, тэмдгийн талаар дурдаад 40 орчим тамгыг зөвхөн монгол орны археологийн дурсгалаас олж цуглуулан судалжээ. Тамгалах хэсгийн талбай нь хэн хүний нүдэнд ил харагдахуйц өнгөц, мэдрэл, цусны судаснаас зайдуу булчинлаг газар адуунд гуя, ташаа хас, тэмээнд бол хацар, хонго мэтийн газар, зарим үхэр, хонь, ямааны эвэр дээр байна. Тамганы гадаргууд элдэв өө сэв байдаггүй, халууны боловсруулалтын зарчимд тулгуурладаг учир өт хорхой, шимэгчийн нөлөө байдаггүй зэрэг мал эмнэлгийн ариун цэвэр, эрүүл ахуйн горимд үндэслэсэн байдаг. Ер нь мал монголчууд мал тамгалах, имнэх хөнгөлөх ажлыг хэт халууны шарх, өт хорхойноос, хэт хүйтний хөлдөлтөөс өмнө буюу хойно урьдчилан сэргийлэх замаар хавар, намрын улиралд малаа бага насанд гол төлөв хийж гүйцэтгэдэг уламжлалт аргатай юм. Дээрх эх сурвалж нь монголчууд өөрсдийн малаа бусад айл саахалтын малаас ялгах баталгаа нь болж өгсөн нь өнөөгийн Барааны тэмдэг, газар зүйн заалтын тухай хуулийн зохицуулалт нь уламжлалт хэрэглээтэй дүйцэхүйц ижил түвшинд байгаа нь Монгол улсын үндэсний барааны тэмдгийн түүхэн гол эх сурвалж нь болж байна

Барааны тэмдгийн гарал үүслийн хувьд тоосго, савхи, ном, зэвсэг, сав суулга дээр тавигдаж үйлдвэрлэгч нарын дунд хэрэглэж⁴ эхэлсэн байна. Эдгээр тэмдэг нь бүтээгдэхүүнийг хийсэн хүний нэрийг бичиж

мөн үсэг буюу бусад тэмдэглэгээг бараа бүтээгдэхүүн дээр тамгалах хэлбэрээр ашиглаж байжээ.

Хүмүүс өөрсдийн гар урлалын бүтээгдэхүүнийг өөрийн нутаг дэвсгэрт болон бусад худалдаа эрхлэгч этгээдээс зарим тохиолдолд ялгах хэрэгцээтэй гэдгийг ойлгон зарим оролдлогыг хийж байжээ⁵.

Эрдэмтэд Эртний Египетийн газар нутгаас шашин, мухар сүсгийн үүднээс янз бүрийн тэмдэг сийлсэн олдворуудыг олж илрүүлсэн байдаг. "Pottery" буюу шавар эдлэл нь эртний Грек, Ромын үеэс үлдсэн дурсгалт газруудад гарч ирсэн. Тэмдгийн соёлын өвийг судлах чиглэлээр мэргэшсэн хүмүүсийн дунд "ваарчдын тэмдэг"-ийг тойрсон судалгаа алдартай хэдий ч эдгээр тэмдгийг орчин үеийн утгаар барааны тэмдэг гэж үзэх боломжгүй юм.

Өнөө үед хүртэл XVI, XVII зуунд Аугсбург, Браушвэйг, Лондон, Парис, Амстердам, Питербург хотод хийгдсэн мөнгөн данх, тэвшинд үйлдвэрлэгч нарын тавьсан тэмдгийг эдгээр бүтээгдэхүүний гарал үүсэл, чанарыг тодорхойлох маягаар авч үздэг байна. Уран дархан хүнээр толгойлуулж байсан "Дархны тэмдгийн загварыг тогтоох холбоо" бий болсноор хот суурин газрын амьдралын хэлбэр нь худалдаа арилжаанд тулгуурлагдах болж өөрчлөгдөж эхэлжээ.

Энэ үед төрөл бүрийн тэмдэг хэрэглэдэг байсан бөгөөд үүнд "Холбоо"-ны тэмдэг, уран дархны сонгосон нэг тэмдгийг бүх зүйлд тамгалдаг байсан ба зарим тохиолдолд явуулын буюу дотоодын тэмдгийг хэрэглэдэг байсан байна. Эдгээр тэмдэг нь эд материалд лац тэмдгийн хэлбэрээр холбох буюу үүнд металаар хийсэн бүтээгдэхүүнд сорьцын баталгаажуулалтын тэмдэг хэлбэрээр тавигддаг байсан. Эдгээр тэмдгийн гол зорилго нь дарханд хариуцлага тооцох байсан бөгөөд үйлчлүүлэгчдийг татах сонирхолгүй байсан байна. Энэ үед өөр бусад дархны тэмдгийг ашиглах нь хориотой байсан бөгөөд 10 дугаар зуунд ашиглаж байсан шийтгэл нь маш хатуу бөгөөд "Холбоо" -г татан буулгах хүртэл арга хэмжээ авдаг байсан байна. Бусдын тэмдгийг ашигласан тохиолдолд 1544 онд гарсан V Чарльзийн зарлигийн дагуу худалдаа хийх эрхийг нь хасах бөгөөд

⁴ Intellectual property reading material. WIPO, Geneva., 1997.p.24

⁵ Э.Мягмардорж "Оюуны өмчийн эрх зүйн үндсэн асуудлууд".УБ.,2003, 121 дэх тал

баруун гарыг цавчих хүртэл шийтгэдэг⁶ байсан байна. Францийн хааны 1564 оны зарлигийн алтан эдлэлд хуурамч тамга тавьсан тохиолдолд цаазаар авах шийтгэлийг тогтоож байжээ.

XVII зууны үед хулгай хийсэн бандийн /ламын/ гарт тамга дарах тухай Халхын ханлигийн хууль зүйл /эрхэмжийн/-ийн дурсгалд бичигдэн үлджээ⁷. XX зууны үед Араб угсаатанд хүний арьсанд тэмдэг тавьдаг заншил байсан байна. Хүн тамгалах янз бүрийн хэлбэр бий болж албат боол, олзны этгээд, хулгайч тонуул дээрэмчдийг залхаан цээрлүүлж тамгалах явдал байжээ.

Цаг хугацаа өнгөрөх тусам таних, ялгах янз бүрийн аргууд бий болж байв. Хүмүүс хайртай гэрийн тэжээвэр амьтаддаа бусад эзэмшигчээс ялгахын тулд нэр өгч, өөрийн тэмдэг хийж байсан байна. Гар урчууд өөрсдийнхөө нэр, өвөрмөц зураг эсвэл энгийн бичээсийг ашиглан өөрсдийн бүтээсэн барааг таньдаг байв. Хэдийгээр эдгээр тэмдэг нь барааг ялгахад тусалдаг байсан боловч орчин үед өвөрмөц шинж чанартай барааны тэмдэг байсан гэж хэлэх боломжгүй юм.

Эртний Ром болон газар дундын тэнгисийн ойролцоох бүс нутгийн орнуудад хэрэглэж байсан барааны тэмдэг нь өнөөгийн барааны тэмдэгтэй ижил шинж чанартай байв. Эртний энэ бүс нутаг нь бараа бүтээгдэхүүн идэвхтэй арилжаалдаг анхны бүс нутаг гэж тооцогддог. Уг бүс нутагт худалдаа наймаа идэвхтэй арилжаалдаг тул барааны тэмдэг хэрэглэх ашиглагдах болсонтой холбоотойгоор үүссэн гэж үздэг. Гэхдээ энэ үед өмчийн эрхэд суурилсан барааны тэмдгийн тогтолцоо хараахан бий болж амжаагүй байв.

Хүмүүс бараа бүтээгдэхүүнийг хийсэн хүнийг /үйлдвэрлэгч/ эсвэл хаанаас гаралтайг таниулах зорилгоор таних тэмдгийг мянга мянган жилийн тэртээгээс хэрэглэж ирсэн байна. Зарим судлаачид уран дархны хийсэн шавар ваарыг таних тэмдгийг ойролцоогоор 9000 жилийн өмнө одоогийн Унгар улсад хэрэглэсэн⁸ гэж үзсэн байдаг. Харин гарал үүслийн тэмдгийг Этрусканы соёл иргэншил буюу манай

эриний өмнөх 950-300 оны үед хамаарна гэж үздэг. Археологочид Этрусканы бяслаг дээр бусад газрын бяслагаас ялгахын тулд сар зурсан байхыг нь нээсэн байна. Этрусканчуудын урласан таваг, вааран дээр урласан хүнийг болон хийсэн газрыг таних дүрс зурж байжээ. Эрт үед худалдаа арилжааны өсөлтийн улмаас Грекийн хот улсууд тэмдэг хэрэглэх явдал хөгжих болсон. Ийнхүү хэрэглэх болсон нь гар урчуудын бүтээгдэхүүний чанарыг дээшлүүлэх хөшүүрэг болсон байна. Оргил үедээ Грекийн хот улсууд 6000 гаруй тэмдгийг хэрэглэж байжээ.

Ромын эзэнт улс тэмдгийн талаарх хандлагад төрийн зохицуулалт хийж түүнийг цаашид хөгжүүлжээ.

Эзэнт улсын нутаг дэвсгэрт худалдагдаж байгаа барааг үйлдвэрлэгчийн болон үйлдвэрлэсэн газар, төрийн албан ёсны тамгатай таних тэмдэгтэй шаарддаг байв. Тэмдэг хэрэглэх явдал манай эриний 476-1000 жилийн тэртээгээс Дундад зуунд үргэлжилж илд, хувцас, дарсанд хэрэглэх болсон. Германы нэгдлүүд Улм, Фрайберг, Констанц чанартай нэгийг нь чанар муутайгаас ялгахын тулд таних тэмдэгтэй байхыг шаардах болжээ. Эртний урчуудын ялгах тэмдгийн зарим хэлбэр Зү хаант улсын үед гарчээ. /Манай эриний 557-581/

Худалдаачид өөрсдийнхөө бараа, бүтээгдэхүүний гарлыг мэдэгдүүлэхийн тулд ялгах тэмдэгтэй байв. Хэдийгээр албан ёсны бүртгэл байгаагүй боловч худалдаачид худалдааны тэмдгийг өөрсдийнхөө ашиг сонирхлыг хамгаалахын тулд хэрэглэж байв. Хүмүүс өөрсдийнхөө худалдааны тэмдгийг ялгах, өмчлөх эрхээ болон бусад хүмүүс хэрэглэхээс хамгаалахын тулд орон нутгийн болон бүс нутгийн байгууллагад /албаны хүмүүс/ бүртгүүлдэг байжээ.

Дээрх тэмдгүүд нь чанар, бүтээгдэхүүнийг таних суурийг тавьж байв. Ийнхүү ялгах тэмдгүүд цай, торго, керамик, эм, цаасан дээр тавигдах болсон. Амьтан, байгалийн дүрслэл нь ямар гэр бүл ашиглаж байсныг ялгах, гарал үүслийг тодорхойлох тэмдэг болдог байжээ. Жишээ нь: Сонг хаант улсын үед Жинан, Шандонг гэр

⁶ Э.Мягмардорж "Оюуны өмчийн эрх зүйн үндсэн асуудлууд". УБ., 2003, 15 дахь тал

⁷ Ж.Саруулбуян, А.Даваасамбуу "Монгол адууны тамганы ойллого" 5 дахь тал

⁸ Оюуны өмчийн газар "Патент-Барааны тэмдэг" 2001 оны 7-р сарын 30-31-нд зохион

байгуулагдсан семинарын материал., УБ., 2002 он, 19 дэх тал, Илтгэгч: ХБНГУ-ын Холбооны Патентын шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Доктор Марианне Граубрукер "Барааны тэмдгийн үүсэл гарал, түүний эрх зүйн хамгаалалт ба эдийн засгийн ач холбогдол" илтгэл

бүлийнхэн оёдлын зүүний таних тэмдэг, чимэглэл болгон туулай дүрсэлдэг байв. Мин улсын үед шаазангийн урчууд 4-6 таних тэмдгийг өөрсдийнхөө тавиурын ёроолд хийдэг байсан. Энэ тэмдгүүд үйлдвэрлэгч, эзэн хаан хоёрт хоёуланг нь зах зээл дээр таниулж байснаараа ашигтай байв. Мин улсын үед хэрэглэгдэж байсан тэмдгүүд 14 дүгээр зуун хүртэл үнэ цэнээ хадгалжээ.

Х зууны орчимд “худалдааны тэмдэг”⁹ гэж нэрлэгддэг тэмдэг гарч ирснээр худалдаачид болон худалдаачдын дунд тэмдэгтүүд ихээхэн нэмэгдсэн. Нэг төрлийн “өмчлөлийн тэмдэг” гэж үзэж болох эдгээр тэмдгийг үндсэндээ хөлөг онгоцны сүйрэл, далайн дээрэмчид болон бусад гамшгийн улмаас эзэд нь сураггүй болсон барааны өмчлөх эрхийг нотлоход ашигладаг байсан байна. Одооч гэсэн дэлхийн өнцөг булан бүрд адуу, хонь, үхэр, тэмээ, ямаа болон бусад амьтдад эзнийг нь тодорхойлсон тэмдгийг ашигласан хэвээр байна.

Дундад зууны үеийн эвсэлд гар урчууд, худалдаачид өөрсдийн бүтээлийг чанар муутай бараа бүтээгчдээс ялгах, нэгдэлд итгэх итгэлийг хадгалахын тулд бараан дээр тавьдаг байв. “Үйлдвэрлэлийн тэмдэг” гэж нэрлэгддэг эдгээр тэмдэг нь эвлэлийн стандартыг хангаагүй чанар муутай бараа үйлдвэрлэгчдийг шийтгэж, холбооны гишүүдийн монопол байдлыг хадгалахад чиглэгдэж, энэхүү үйлдвэрлэлийн тэмдэг нь хэрэглэгчдэд жин багатай бараа, чанар муутай материалаар хийгдсэн бараа, чанар муутай гар урлалаар хийсэн бараа гэх мэт чанар муутай бүтээгдэхүүнийг тодорхойлж, хариуцлага тооцоход чухал нөлөө үзүүлсэн байна.

Эдгээр тэмдэг нь хувийн ашиг сонирхлыг бус албадлага, үүрэг хариуцлагаас үүдэлтэй байсан тул “цагдаагийн тэмдэг” эсвэл “хариуцлагын тэмдэг” гэж нэрлэгдэх болсон. Энэ нь зөвхөн барааны эх үүсвэрийг ялгхаас гадна чанарын үзүүлэлт болж байв.

Дундад зууны үеэс “цагдаагийн тэмдэг”, “хариуцлагын тэмдэг”-ээр дамжуулан орчин үеийн барааны тэмдэг аажмаар хөгжиж, аж үйлдвэрийн хувьсгал нь өнөөгийн орчин үеийн капитализмын

эхлэлийг идэвхжүүлсэн юм. Энэ үед барааны эх үүсвэрийг идэвхтэй тодорхойлж, хуурамчаар үйлдэх, залилан мэхлэх зэрэг хуулиудаар барааны тэмдгийг хамгаалах тусгай эрүүгийн хуулиудыг боловсруулсан байна. Бусдын тэмдгийг зөвшөөрөлгүйгээр ашиглах, эзэмшигчийн зөвшөөрлөөр ашиглах хамгаалахыг системтэйгээр бий болгосон¹⁰ байна.

Эртний Энэтхэгт 3000 жилийн тэртээ нэгэн гар урлал эрхлэгч өөрийн уран зургийн бүтээлийг Иран улс руу явуулахын өмнө гарын үсгээ бүтээл дээр зурдаг байжээ. Хятадын үйлдвэрлэгчид 2000 жилийн тэртээ Мэдитерраны хэсэгт нэр алдартай болсон төдийгүй маш ихээр хулгайлагдах болсон FORTIS тэмдэг хадсан барааг худалддаг байсан бөгөөд өөр хоорондоо ялгаатай 1000 гаруй тэмдгийг ашиглаж байсан¹¹ тухай баримт байдаг.

МЭӨ 5000 жилийн өмнө Хятадын эрх баригч эзэн хааны нэр, үйлдвэрлэгчийн нэр, хийсэн газар зэргийг харуулсан вааран эдлэл үйлдвэрлэж байжээ.

Барааны тэмдгийн түүх нь Ромын эзэнт гүрний үед сэлэм хийж байсан дархадудыг барааны тэмдгийн анхны хэрэглэгчид гэж үзсэн нь барааны тэмдгийн түүхэнд тэмдэглэгдсэн¹² байна. Удаан хугацааны турш ашиглагдаж ирсэн бусад алдартай барааны тэмдэгтүүд нь 1366 оноос хойш тэмдгээ ашигласан гэж мэдэгддэг Стелла Артуа 1383 оноос хойш арслангийн тэмдгийг ашигласан гэж мэдэгддэг¹³.

Барааны тэмдгийн талаарх анхны хууль тогтоомжийн актыг 1266 онд III Генригийн үед Английн парламент баталж, тэр үеийн талх, нарийн боов үйлдвэрлэгчдийг борлуулсан бүтээгдэхүүндээ ялгах тэмдэг хэрэглэхийг шаардсан¹⁴ байна. Харин орчин үеийн барааны тэмдгийн анхны хуулиуд XIX зууны сүүлчээр гарч ирсэн. Францад 1857 онд “Үйлдвэрлэл ба барааны тэмдгийн тухай хууль”-аар дэлхийн анхны барааны тэмдгийн тухай хуулийг баталсан байна. Их Британид 1862 оны Барааны тэмдгийн тухай хуулиар бусдын барааны тэмдгийг “хууран мэхлэх, эсвэл бусдад залилан мэхлэх

⁹ Худалдаачдын тэмдэг нь энгийн байх бөгөөд тухайлбал, шугаман загвараас бүрддэг байсан байна.

¹⁰ The history and development of trademark law ch2.pdf (iip.or.jp)

¹¹ Мөн тэнд 122 дахь тал

¹² Richardson, Gary (April 2008). "Brand Names Before the Industrial Revolution". NBER Working Paper No. 13930.

¹³ Packard, Ashley (2010). Digital Media Law. John Wiley and Sons. p. 162. ISBN 9781444318203.

¹⁴ HISTORY | ENG | MYTKHUN (idknet.com)

зорилгоор дуурайхыг эрүүгийн гэмт хэрэг” гэж тооцсон байна.

XIII-XVI зууны эцэс хүртэл оршин тогтнож, Европ даяар худалдаачид, худалдаачдын өргөнөөр хэрэглэж байсан худалдаачны тэмдгийг дурдахын аргагүй юм. Эдгээр худалдаачдын тэмдгийг орчин үеийн барааны тэмдгийн өмнөх тэмдэг гэж үздэг¹⁵ байна. Учир нь тэмдэг худалдаачдын нэрийг агуулсан байх бөгөөд борлуулсан бараа нь хүлээгдэж буй чанартай байх баталгаа болдог.

XV зуунаас хэвлэгчийн тэмдэг гарч ирсэн бөгөөд тэдгээрийг хэвлэгчийг тодорхойлохын тулд ном нь дээр гаргадаг байна. Тухайлбал, Германы хэвлэгч Иоганнес Гутенберг давхар бамбайг илэрхийлсэн тэмдгийг ашигласан бөгөөд энэ нь 1462 онд хэвлэгдсэн ном нь дээр анх гарч байжээ.

Европод 15 дугаар зууны эцэст даяараа сэргэн мандалтын үе эхэлж, арилжааны ялгах тэмдэг түгээмэл болсон. Энэ тэмдгүүд хэрэглэгчдэд барааны чанарыг ялгах боломж олгожээ. Ийнхүү тархсан нь бүс нутгийн худалдааг дэмжих нэгдмэл хэсэг болсон. Европ даяар тэмдгийг хуулиар хамгаалах болов. Одоогийн Франц улсын Страсбургэд 1616 онд хууль баталж, хэн нэгэн бөс даавууны худалдааны мастер, өөр бусдын тэмдгийг хэрэглэх эрхгүй гэж заасан.

Францын 1789 оны ялсан хувьсгалын дараагаас бүтээгдэхүүний таних тэмдгийг хүлээн зөвшөөрсөн боловсронгуй болгох систем тогтсон байна.

Цаг хугацаа өнгөрөхийн эрхээр барааны тэмдгийн үнэ, эрх төрөлжсөн хуулиар хамгаалагдах болов. Үндэсний эрх зүйд ийнхүү хүлээн зөвшөөрсөн нь орчин үеийн оюуны өмч ба барааны тэмдгийн хөгжлийн хүрээ хязгаарыг тавьсан гэж үздэг. Жишээ нь: Оросын холбооны улсын барааны тэмдгийн эрх зүйн зохицуулалтын үндэс 1830 онд тавигдсан.

Барууны орнуудын дунд хүчтэй тархсан барааны тэмдгийн эрхийн тухай үзэл баримтлал 1883 онд аж үйлдвэрийн өмчийн Парисын конвенц, 1891 оны Мадридын гэрээг байгуулж, оюуны өмчийг зохистой хамгаалах олон улсын үндсийг тавьсан билээ.

Аж үйлдвэрийн өмчийн эрхийг хүлээн зөвшөөрч, хамгаалсан нь хэн нэгний барааны тэмдгийг ашиглан хууль бусаар ашиг олох сонирхолтой худалдаачид, бизнес эрхлэгчдийн эсрэг хамгаалалт болсон юм. Үүний үр дүнд хэрэглэгчийн зах зээл барааны тэмдэгтэй дээд чанарын бүтээгдэхүүнтэй болсон¹⁶.

Их Британд 1875 онд Барааны тэмдгийн бүртгэлийн тухай хууль¹⁷ батлагдсан бөгөөд энэ нь анх удаа Патентын газарт барааны тэмдгийг албан ёсоор бүртгүүлэх, барааны тэмдэг эзэмшигчдэд өөрсдийнх нь бүтээгдэхүүний тэмдгийг зөвшөөрөлгүйгээр ашиглаж буй зөрчигчдийг монопол эрх, мөн гэрчилгээнийхээ үндсэн дээр тэднийг шүүхэд өгөх эрхийг олгосон юм.

Английн бараа тэмдгийн бүртгэлийн газар нь барааны тэмдгийн өмчлөлийн анхны нотлох баримтыг бүрдүүлдэг гэж үздэг байсан бөгөөд 1876 оны 1-р сарын 1-ний өдрөөс тэмдгийг бүртгэж эхэлсэн бөгөөд анхны бүртгэгдсэн барааны тэмдэг нь “Bass & Co” компанийн улаан гурвалжин¹⁸ байжээ. Мөн 1875 оны хуулиар бүртгэгдэх барааны тэмдгийг ямар нэгэн тодорхой, өвөрмөц байдлаар хэвлэсэн төхөөрөмж, тэмдэг, хувь хүн эсвэл пүүсийн нэр гэж тодорхойлсон¹⁹.

Америкийн Нэгдсэн Улс *“цаашид АНУ гэх”*-ын Конгресс анх 1870 онд холбооны бараа тэмдгийн дэглэм тогтоохыг оролдож, энэхүү хууль нь Конгрессын зохиогчийн эрхийн заалтын бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ гэж үзсэн ч Дээд шүүх нь арван жилийн дараа барааны тэмдгийн хэргүүдийг 1870 оны хуулиар цуцалсан байна.

АНУ-ын 1881 онд Конгресс худалдааны тэмдгийн эрх мэдлийн дагуу

¹⁵ HISTORY | ENG | MYTKHUN (idknet.com)

¹⁶ Оюуны өмчийн газар “Патент-Барааны тэмдэг” 2001 оны 7-р сарын 30-31-нд зохион байгуулагдсан семинарын материал., УБ., 2002 он, 21 дэх тал, Илтгэгч: ХБНГУ-ын Холбооны Патентын шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Доктор Марианне Граубрукер “Барааны тэмдгийн үүсэл гарал, түүний эрх зүйн хамгаалалт ба эдийн засгийн ач холбогдол” илтгэл

¹⁷ Renton, A. W.; Craies, W. F. (1911). "Trade Marks". In Chisholm, Hugh (ed.). Encyclopædia

Britannica. Vol. 27 (11th ed.). Cambridge University Press. pp. 128–135.

¹⁸

¹⁹ Bently, Lionel, "The Making of Modern Trade Marks Law: The Construction of the Legal Concept of Trade Mark (1860-80)" in Lionel Bently, Jane C. Ginsburg & Jennifer Davis (eds), Trade Marks and Brands: An Interdisciplinary Critique (Cambridge University Press, 2008

шинэ барааны тэмдгийн актыг баталж, 1905 онд Барааны тэмдгийн тухай хуулийг шинэчлэн баталсан²⁰ байна.

Хамгийн эртний бүртгэгдсэн барааны тэмдэг: Австралийн ихэнх томоохон компаниуд 19-р зууны дунд үед барааны тэмдгийг ашиглаж байсан бөгөөд Австрали патентын хуулиа Их Британийн хуулийн систем, тухайн үеийн Өмнөд Австрали мужийн колони болох Квинсланд, Тасмани, Шинэ Өмнөд Уэльс зэрэгт үндэслэсэн байна. Виктория болон Баруун Австрали Их Британиас өмнө барааны тэмдгийг хамгаалах хууль гаргаж байжээ²¹.

Ийнхүү өмнөд Уэльсийн банк 1850 онд төрийн сүлдээ бүртгүүлж, Австралийн холбооны дараа хамтын нөхөрлөлийн барааны тэмдгийн бүртгэл 1878 онд байх үед²² Тасманин Жам, Пресэрвид Фрут зэрэг пүүсүүд худалдааны тэмдэгтэй болжээ.

Нэгдсэн Вант улсад Басс шар айрагны үйлдвэрийн шошго нь 1875 оны барааны тэмдгийн бүртгэлийн хуулийн дагуу бүртгэгдсэн анхны барааны тэмдэг болсон²³.

Харин АНУ-д бүргэд, тууз бүхийн загварын тэмдэг, үзэсгэлэнтэй, удаан эдэлгээтэй тэмдгийг 1870 оны Барааны тэмдгийн хуулийн дагуу Аврелль Чимекал Пэнт компаниас 1870 оны 8-р сарын 30-нд гаргасан анхны бүртгэгдсэн барааны тэмдэг байсан²⁴ байна.

Гэвч АНУ-н дээд шүүхээс худалдааны тэмдгийн хэрэг АНУ-ын Үндсэн хуулийг зөрчсөн гэж үзжээ. Харин одоог хүртэл ашиглагдаж байгаа АНУ-д бүртгэгдсэн хамгийн эртний худалдааны тэмдэг нь барааны тэмдгийн бүртгэл юм²⁵.

АНУ-ын Толман компанийн 1884 оны 5-р сарын 27-нд бүртгүүлсэн Библийн дүрст Самсон арслантай барилдаж буй дүрслэл²⁶,

ХБНГУ-д Круфф гангийн компани 1874 оны Германы барааны тэмдгийн хамгаалалтын хуулийн дагуу 1875 онд бие биенийхээ дээр байрлуулсан галт тэрэгний гурван дугуйны шошго болгон бүртгүүлсэн²⁷ байна. Галт тэрэгний дугуй нь оёдолтой төмөр дугуйнаас ялгаатай нь хагардаггүй байсан бөгөөд 1853 онд патентжуулсан байна.

1906 оны 7-р сарын 2-нд танилцуулагдаж, Австралийн Мельбурн хотод Барааны тэмдгийн газар нээгдсэн бөгөөд энэ өдөр 750 гаруй өргөдөл гаргасан²⁸ байна. Ханиад томуу, бронхитыг эмчлэхэд зориулагдсан бүтээгдэхүүн болох “уусдаг шахмал хэлбэрээр амьсгалах эм” буюу Peps нь Чарлык Эдвард фулфордоор бүртгэгдсэн холбооны худалдааны анхны тэмдэг юм. Уг дүрс нь “ханиалга, ханиад, бронхит” гэсэн тайлбарын хамт PEPs гэсэн утгыг агуулсан байв.

1938 оны Нэгдсэн Вант Улсын барааны тэмдгийн тухай хуулиар уг системийг өөрчилж, “ашиглах зорилго”-д тулгуурлан бүртгүүлэх, шалгалтад суурилсан үйл явц болон хэрэглээний системийг бий болгох, бусад газар ижил төстэй хууль тогтоомжийн үлгэр жишээ болсон 1938 оны хууль нь “холбогдох барааны тэмдэг”, системийг ашиглах зөвшөөрөл, хамгаалалтын тэмдгийн систем зэрэг бусад шинэ ойлголтуудыг агуулж, бусад газар ижил төстэй хууль тогтоомжуудад үлгэр жишээ хууль болсон²⁹ юм.

1946 оны Ланхамын хууль нь уг хуулийг шинэчилсэн бөгөөд хэд хэдэн нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаар барааны тэмдгийн тухай холбооны үндсэн гол хууль болсон³⁰ юм.

Францад 1803 оны 4-р сарын 20-ны өдөр батлагдсан “Үйлдвэр, үйлдвэрлэл,

²⁰ The History and Development of Trademark Law PDF

²¹ Cozzolino, Mimmo; Rutherford, Graeme Fysh (2000), Symbols of Australia (20th anniversary ed.), Mimmo Cozzolino, ISBN 978-0-646-40309-0

²² Cozzolino, Mimmo; Rutherford, Graeme Fysh (2000), Symbols of Australia (20th anniversary ed.), Mimmo Cozzolino, ISBN 978-0-646-40309-0

²³ Case details for trade mark UK00000000001, United Kingdom Intellectual Property Office

²⁴ Chasser, Anne H. (January–February 2003). "A Historical Perspective: The International Trademark Association and the United States Patent and Trademark Office" (PDF). The Trademark Reporter. **93** (1): 31, 34. Retrieved 11 June 2013.

²⁵ U.S. Trademark Reg no. 11210, filed 7 April 1884, reg. 27 May 1884. Accessed 11 June 2013.

²⁶ "Some Well-Known U.S. Trademarks Celebrate One Hundred Years". U.S. PTO Press Release no. 00-38. U.S. Patent and Trademark Office. 15 June 2000. Retrieved 11 June 2013

²⁷ Gesetz über Markenschutz Reichsmarkenschutzgesetz 1874

²⁸ Australia, I. P. (10 March 2016). "Trade mark basics". ipaustralia.gov.au. Retrieved 14 January 2020.

²⁹ World Intellectual Property Organization (1997). Introduction to Intellectual Property: Theory and Practice. Kluwer Law International. p. 23

³⁰ Roger W. Dyer Jr., Monetary Damages under the Lanham Act: Eighth Circuit Holds Actual Confusion is Not a Prerequisite, 77 Mo. L. Rev. (2012)

ажлын байрны тухай хууль” нь бусдыг тамга тэмдэг, барааны тэмдгийг өөрийн тамга, нэр болгон шилжүүлэхийг гэмт хэрэгт тооцдог тогтолцоог бий болгосноороо олон улсад алдартай болсон. Цаашилбал, 1810 оны (142-р зүйл), 1824 оны (433-р зүйл) Эрүүгийн үйлдлээр бусдын нэрийг урвуулан ашиглах, үйлдвэрлэлийн гарал үүслийн нэрийг хуулбарлан ашиглахыг шийтгэх гэмт хэрэгт тооцдог байсан байна.

Дээрх систем нь өнөөдрийн барааны тэмдгийн эрх зүйн цогц бүтэц дэвшилттэй байгаагүй ч 1857 оны 6-р сарын 23-нд Франц улс “Үйлдвэрлэл ба барааны тэмдгийн тухай хууль” хэмээх барааны тэмдгийн хадгаламжийн системийг ашиглан дэлхийн анхны иж бүрэн барааны тэмдгийн системийг бий болгосон бөгөөд энэ нь хэрэглээнд суурилсан болон шалгалтад суурилсан барааны тэмдгийн бүртгэлийн 3 системийн онолыг тусгасан байна.

Уг хууль батлагдах хүртэл Франц улс зөвхөн хэрэглээнд суурилсан системийг ашиглаж байсан байна. Үнэн хэрэгтээ Францын хуучин колончлолын нутаг дэвсгэрт энэ тогтолцооны нөлөө үргэлжилж, энэ хуульд 1890, 1944 онд хэсэгчлэн нэмэлт өөрчлөлт оруулж, 1964 онд хүчингүй болсон байна.

Барааны тэмдгийн эрхийг хадгаламж болон мэдээлэл гаргах, тэмдгийг ашиглаагүйгээс эрхээ алдах нөхцөлтэй болгосон бүртгэлд суурилсан тогтолцоо 1964 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрөөс бий болсон³¹.

Харин одоогийн хууль нь 1991 оны 1-р сард батлагдсан бөгөөд алдартай нийтэл түгээмэл барааны тэмдэг, гурван хэмжээст тэмдэг, дуут тэмдэг, Европын хамтын нийгэмлэг даган мөрддөг өргөдлийн нийтлэлийн систем зэргийг бий болгосон онцлогтой хууль болсон юм.

Барааны тэмдгийн өмчийн тухай хууль нийтлэг эрх зүйн хамгаалалтыг нэмэгдүүлэх, хамгаалалтыг сайжруулах механизм Англи улсад тухайн үед бүрэн тогтоогүй байсан.

Барааны тэмдгийн хамгаалалтыг Франц улс бий болгосноос хойш бараг 50 жилийн дараа буюу 1905 онд барааны тэмдгийн хамгаалалтын тогтолцоо болон хууран мэхлэх шинжтэй холбоотой заалтуудад ихээхэн ач холбогдол өгч, Англи

улс “Барааны тэмдгийн тухай хууль”-ийг 1862 оны 8-р сарын 7-нд баталсан байна.

Мөн 1875 онд “Бүртгэлийн тухай хууль”-ийг баталж, 1905 онд шинэчлэн найруулж, 1919% 1937 онуудад нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байна. Цаг үе хувьсан өөрчлөгдөж, шинэ хууль батлан гаргах шаардлага тавигдаж, 1938 онд шинэ барааны тэмдгийн тухай хуулийг баталсан байна.

1938 оны шинэ хуулиар барааны тэмдгийн системийг үндсээр нь өөрчилж, ашиглах зорилгод тулгуурлан бүртгүүлэх, шалгалтад суурилсан үйл явцыг бий болгох, өргөдөл гаргах системийг бий болгосон байна. Энэ нь Английн системийг тухайн үеийн Францын барааны тэмдгийн хуулиас дэвшилттэй байсан байна. Тиймээс уг хууль нь АНУ, Японы барааны тэмдгийн хуулиудад ихээхэн нөлөөлсөн билээ.

Англи улсын 1938 оны Барааны тэмдгийн тухай хуульд холбогдох барааны тэмдэг, ашиглахыг зөвшөөрөх систем, хамгаалалтын тэмдгийн систем, нэхэмжлэхгүй эрхийн систем гэх мэт шинэ ойлголтуудыг агуулсан байна. Цаашлаад, тухайн үеийн АНУ-ын барааны тэмдгийн хуулиас ялгаатай нь хэрэглээнд нэвтрүүлж ашиглаагүй байсан ч ашиглах чин хүсэлтэй өргөдөл гаргагч бүртгүүлэх боломжтой³². Өөрөөр хэлбэл Их Британийн хуулийн дагуу бүртгэл нь Япон эсвэл Герман дахь бүртгэлээс ялгаатай нь “тогтмол эрх” тогтоохгүйгээр зөвхөн барааны тэмдгийн өмчлөлийн эрхийг бий болгосон.

Англид 1986 оны 10-р сарын 1-нд үйлчилгээний тэмдгийн бүртгэлийн системийг нэвтрүүлж, 1995 он гэхэд Англи, АНУ, Герман, Франц, Япон улс зэрэг нь үйлчилгээний тэмдгийн бүртгэлийн зохицуулалтыг ашиглаж байжээ. Харин өнөөдөр бүх аж үйлдвэржсэн орнууд үйлчилгээний тэмдгийн системтэй.

Англи улс Европын холбооны зааврын дагуу барааны тэмдгийн зүйлийн хамрах хүрээг өргөтгөж, 1994 оны 10-р сарын 10-нд барааны тэмдгийн шаардлагуудыг өөрчилсөн байна. Үүнээс гадна 1938 оны хуулиас үлдсэн холбоотой барааны тэмдгийн систем болон хамгаалалтын тэмдгийн зохицуулалтыг цуцалжээ.

³¹ Service marks were included in the 1964 law. /ch2.pdf (iip.or.jp)-аас дам эшлэв/

³² Until 1988, the U.S. trademark system was purely use-based. In 1988, the U.S. established an intent-to-use registration system as well.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Германы барааны тэмдгийн анхны хууль нь 1874 оны 11-р сарын 30-нд батлагдсан гэж тооцогддог. Энэ нь барааны тэмдгийн материаллаг бус бүртгэл, шалгалтын системийг нэвтрүүлсэн байна. 1894 оны 5-р сарын 12-ны өдөр батлагдсан Барааны тэмдгийн хамгаалалтын тухай хууль нь үндсэндээ шалгалтад суурилсан тогтолцооны зарчмуудыг баримталж байжээ.

ХБНГУ-ын барааны тэмдгийн хамгаалалтын тухай хуульд 1936 онд нэмэлт өөрчлөлт орж, уг хуулийг орчин үеийн барааны тэмдгийн хуулийн хэлбэрт оруулсан ч өргөдөл гаргахад нийтлэг шаардлага байгаагүй, патентын газраас мэдүүлгийн тухай мэдэгдлийг хүлээн авснаар өмнөх бүртгэгчээс эсэргүүцэл гараагүй тохиолдолд л барааны тэмдгийг бүртгэдэг байсан байна.

1957 оны бүртгэлийн систем нь өргөдөл гаргасны дараа хэвлэн нийтлэх шаардлагыг баталжээ. 1967 онд уг хуульд томоохон өөрчлөлт орж, ашиглалтад суурилсан шалгалтын тогтолцоог нэвтрүүлсэн байна. Мөн 5 жилээс дээш ашиглагдаагүй бүртгэгдсэн барааны тэмдгийг цуцалж, үйлчилгээний тэмдгийг 1979 онд нэмэлт өөрчлөлтөөр оруулжээ.

1995 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулахаас өмнө Германы барааны тэмдгийн тухай хууль нь Японы барааны тэмдгийн хуулиас ялгаатай байсан бөгөөд анх мэдүүлсэн бүртгүүлэгч эсэргүүцээгүй байхад дараагийн мэдүүлгийг давхар бүртгэдэг байсан. Өөр нэг ялгаа нь ХБНГУ сөрөг хүчний системийг ашигладаг байсан бөгөөд үүний дагуу өргөдөл гаргагчийн барааны тэмдэг нь бүртгэгдсэн барааны тэмдэгтэй ижил төстэй эсэхийг тогтоох шалгалтыг нийтэлсэнтэй холбогдуулан эсэргүүцсэн тохиолдолд л явуулдаг байв.

Барааны тэмдгийн тухай хууль 1995 оны 1-р сарын 1-ний өдөр батлагдсан хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орж, зүйлийн тоог 164 болгон нэмэгдүүлжээ. Одоогийн Германы барааны тэмдгийн тухай хууль дараах ойлголтуудыг бэхжүүлсэн байна. Тухайлбал, барааны тэмдгийг шилжүүлэхийг зөвшөөрөх, сэдвийн хүрээг өргөжүүлэх барааны тэмдгийн бүртгэлд хамрагдах боломжтой болсон байна. Бүртгэлийн дараах эсэргүүцлийн систем

1995 оноос хойш Герман улс Япон дахь барааны тэмдгийн тогтолцооноос ялгаатай нь барааны тэмдгийн бүртгэлийн дараа эсэргүүцлийг гаргахыг зөвшөөрсөн системийг нэвтрүүлсэн байна.

Үндэсний хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэглэгдэж ашиглагдаж ирсэн эрх зүйн эх сурвалжийн хүрээнд Монгол Улсын орчин цагийн барааны тэмдгийн эрх зүйн зохицуулалтын анхны эрх зүйн эх сурвалж нь 1944.04.28-ны өдрийн Ардын Сайд нарын Зөвлөл (АСнЗ)-ийн 54-р хурлын тогтоолоор “Тус улсын үйлдвэрүүдээс боловсруулсан эдлэхүүнд марк ба ярлик тогтоож явуулах тухай заавар мөн 1967 онд “Барааны тэмдэг, барааны гарлын заалтын тухай дүрэм” батлан гаргаж, уг дүрмийг 1987 онд шинэчлэн найруулсан байна.

Монгол улсад бүртгэгдсэн анхны барааны тэмдэг нь эх орны үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний нэг болох Монгол гуталын дүрслэлтэй “Гуталын үйлдвэр”-ийн барааны тэмдэг 1968 оны 6 дугаар сарын 25-ны өдөр бүртгэгдсэн бол Монгол улсад бүртгэгдсэн анхны гадаадын барааны тэмдэг “Rolex” нь 1969 оны 5 дугаар сарын 13-ны өдөр бүртгэгджээ.

Барааны тэмдэг, аж ахуй нэгжийн нэрийн тухай хууль 1996 онд батлагдаж 1997 оны 2 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр үйлчилсэн байдаг.

Барааны тэмдэг, газар зүйн заалтын тухай хуулийг 2003 онд батлан мөрдүүлж, улмаар Барааны тэмдгийн хуулийн тухай Сингапурын гэрээ болон нийгэм, эдийн засгийн харилцааны шинэчлэлтэй уялдуулан 2010 онд дахин шинэчилсэн найруулга хийж 2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулан хэрэгжүүлж байна.

Барааны тэмдэг, газар зүйн заалтын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1 дэх хэсэгт зааснаар “барааны тэмдэг” гэж иргэн, хуулийн этгээд өөрийн бараа, үйлчилгээг бусад этгээдийн бараа, үйлчилгээнээс ялгах зорилгоор хэрэглэх ялгагдах чадвартай илэрхийллийг хэлнэ гэж томъёолсон.

Барааны тэмдгийг бусдын бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнээс ялгах таних тэмдэг, загвар, илэрхийллээс бүрдсэн оюуны өмчийн төрөл³³ гэж тодорхойлсон бөгөөд мөн өөрөөр ч бичмэл худалдааны тэмдэг, худалдааны тэмдэг ч хэлэгддэг³⁴.

³³ Trademark - Wikipedia

³⁴ The styling of trademark as a single word is predominantly used in the United States and Philippines only, while the two-word styling trade

mark is used in many other countries around the world, including the European Union and Commonwealth and ex-Commonwealth jurisdictions (although Canada officially uses “trade-mark”

Барааны тэмдэг нь ихэвчлэн нэр, үг, дүрс тоо зэрэг эсвэл эдгээрийн элементүүдийн хосолсон байдлаар хэрэглэж³⁵ болдог. Мөн өнгө, үнэр, дуу чимээ зэрэг нь эдгээр стандарт ангилалд хамаарахгүй тэмдэгтийг багтаасан олон төрлийн уламжлалт бус барааны тэмдэг олон бий. Барааны тэмдэг нь хэрэглэгч, үйлчлүүлэгчдийг тухайн бүтээгдэхүүнийг ялгахад гадна бүтээгдэхүүний гарал үүслийг ялгах ач холбогдолтой³⁶.

Барааны тэмдэг эзэмшигчийн онцгой эрх нь тухайн барааны тэмдгийг Оюуны өмчийн байгууллагад мэдүүлж, эрхийн хамгаалалт хийж улсын бүртгэлд бүртгүүлснээр үүсдэг.

Барааны тэмдгийн бүртгэл нь анхдагч огнооноос эхлэн 10 жилийн хугацаанд хүчинтэй байх бөгөөд барааны тэмдэг эзэмшигчийн хүсэлтийг үндэслэн бүртгэлийн хүчинтэй байх хугацааг тухай бүр 10 жилээр сунгаж болдог ороо бусад оюуны өмчийн объектоос ялгарах гол онцлогтой.

Олон Улсын эрх зүйн гол эх сурвалжууд болох Аж үйлдвэрийн өмчийг хамгаалах тухай Парисийн конвенц, Барааны тэмдгийн олон улсын бүртгэлийн тухай Мадридын Хэлэлцээр, Барааны тэмдгийн олон улсын бүртгэлийн тухай Мадридын Протокол, Барааны тэмдгийг бүртгэх зорилгоор Бараа, үйлчилгээний олон улсын ангилал тогтоох Ниццийн хэлэлцээр, Олимпын бэлгэ тэмдгийг хамгаалах тухай Найробын гэрээ, Барааны тэмдгийн хуулийн тухай Сингапурын гэрээ, Худалдаанд хамаарах тухай ТРИПС-ийн хэлэлцээр зэрэг олон улсын эрх зүйн зохицуулалтаар гадаадын болон үндэсний барааны тэмдгийг бүртгэх, эрхийн хамгаалалт хийж иргэн, хуулийн этгээдийн эрхийг хамгаалж, ашиглалтад хяналт тавих зэргээр эрх зүйн харилцааг зохицуулж байна.

Ашигласан материал:

Ном, сурах бичиг

1. Э.Мягмардорж "Оюуны өмчийн эрх зүйн үндсэн асуудлууд".УБ.,2003 он
2. Д.Цолмон "Оюуны өмчийн эрх зүй".УБ.,2016 он

3. Ж.Саруулбуян, А.Даваасамбуу "Монгол адууны тамганы ойллого"

4. Оюуны өмчийн газар "Патент-Барааны тэмдэг" 2001 оны 7-р сарын 30-31-нд зохион байгуулагдсан семинарын материал.,УБ.,2002 он, 19 дэх тал

Гадаад хэл дээрх илтгэл, өгүүлэл

1. Restatement (Third) of Unfair Competition § 9 (1995)

2. Intellectual property reading material. WIPO, Geneva., 1997

5. Renton, A. W.; Craies, W. F. (1911). "Trade Marks". In Chisholm, Hugh (ed.). Encyclopædia Britannica. Vol. 27 (11th ed.). Cambridge University Press..

6. Bently, Lionel, "The Making of Modern Trade Marks Law: The Construction of the Legal Concept of Trade Mark (1860-80)" in Lionel Bently, Jane C. Ginsburg & Jennifer Davis (eds), Trade Marks and Brands: An Interdisciplinary Critique (Cambridge University Press, 2008

7. Cozzolino, Mimmo; Rutherford, Graeme Fysh (2000), *Symbols of Australia (20th anniversary ed.)*, Mimmo Cozzolino,

8. Chasser, Anne H. (January–February 2003). "A Historical Perspective: The International Trademark Association and the United States Patent and Trademark Office" (PDF). *The Trademark Reporter*. **93** (1): 31, 34. Retrieved 11 June 2013.

9. Gesetz über Markenschutz Reichsmarkenschutzgesetz 1874

10. World Intellectual Property Organization (1997). Introduction to Intellectual Property: Theory and Practice. Kluwer Law International

11. Roger W. Dyer Jr., Monetary Damages under the Lanham Act: Eighth Circuit Holds Actual Confusion is Not a Prerequisite, 77 Mo. L. Rev. (2012)

Цахим холбоос

1. Trademark - Wikipedia
2. ch2.pdf (iip.or.jp)
3. HISTORY | ENG | MYTKHUN (idknet.com)

pursuant to the Trade-mark Act, "trade mark" and "trademark" are also commonly used).

³⁵ Restatement (Third) of Unfair Competition § 9 (1995)

³⁶ The history and development of trademark law.p.1 ch2.pdf (iip.or.jp)

**ЗОРИУЛАЛТЫН АЧИГЧ, ЧИРЭГЧ АВТО МАШИНААР ТЭЭВРИЙН
ХЭРЭГСЭЛ ЗӨӨЖ ШИЛЖҮҮЛДЭГ КОМПАНИУДЫН ҮЙЛ
АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ**

COMPANIES THAT TRANSPORT VEHICLES WITH PURPOSE LOADERS AND TOWERS ACTIVITY ANALYSIS

М.Бат-Эрдэнэ

ДХИС-ийн магистрант, цагдаагийн ахмад

Bat-Erdene M.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police captain

Хураангуй: Нийслэлийн авто замын хөдөлгөөний түгжрэл бол төрийн байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөөд зогсохгүй, иргэдийн ахуй амьдрал болон өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний үнэ нэмэгдэх нэг сөрөг хүчин зүйл болоод байна.

Нийслэлийн авто замын түгжрэлийг бууруулах чиглэлээр Нийслэлийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал болон Засаг даргаас нэлээдгүй олон ажил, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсээр ирсэн ч иргэдийн дургүйцэлтэй хамгийн их тулгарч байгаа нэг ажил бол хөдөлгөөнд саад болж буй тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх үйл ажиллагаа явуулж буй компани болон ажилтнуудын ажлын арга барил болж байна.

Энэхүү өгүүлэлд нийслэлийн авто замын түгжрэлийн өнөөгийн байдал, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйл болон замын хөдөлгөөнд саад учруулж байгаа тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаний үйл ажиллагааны талаар товч авч үзлээ.

Abstract: Traffic jams in the capital not only negatively affect the normal functioning of government institutions, but also become one of the negative factors in the life of citizens and the increase in the prices of consumer goods.

In order to reduce traffic congestion in the capital city, the meeting of Citizens' Representatives and the Governor have taken many actions and measures, but one of the things that people are most dissatisfied with is the work methods of the companies and employees involved in the movement of vehicles that are obstructing traffic. It is good.

In this article, the current state of traffic congestion in the capital city, the factors affecting it, and the activities of the company that provides transportation services for moving the vehicles obstructing the traffic with designated loaders and towing vehicles have been briefly discussed.

Түлхүүр үг: Авто замын түгжрэл, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын журам зөрчсөн зөрчил, зориулалтын чирэгч авто машин, компани

Key word: Violation of traffic jams, violations of traffic safety regulations, designated towing vehicles and companies

Удиртгал. Иргэд авто замын түгжрэлийг хотын хүн амын болон төрийн болон хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж, байгууллагын зах, худалдааны төвийн хэт төвлөрөл, хангалтгүй уулзвар замууд, жолооч нарын хөдөлгөөнд оролцох соёлгүй зан байдал хэмээн үздэг.

Улаанбаатар хотын авто замын ерөнхий сүлжээ нь 349,000 хүн амтай, 10,044 автомашинтай буюу хүн амын ердөө 2.9 хувь нь автомашинтай байхаар 1975 оны ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу баригдсан бөгөөд хотын хүн амын даац дээд тал нь 400,000 –500,000 байхаар тооцоолсон

байдаг. Гэтэл дэлхийн 415 дахь том хот гэгдэн Улаанбаатар хот олон улсын жагсаалтад аль хэдийн оржээ.

Нийслэлийн хэмжээнд 2016 оны байдлаар 458262 автомашин байсан бол 2021 оны байдлаар 662,644 болж даруй 202382¹ нэгжээр өссөн судалгаа гарч байна. Энэ нь нийслэлийн замын түгжрэл хамгийн их нөлөө үзүүлж байгаа нэг хүчин зүйл болж байна

Үндсэн хэсэг. Мэргэжлийн хүмүүсийн хэлснээр 1000 хүнд ноогдох автомашины тоо 30-аас дээш болоход замын нэвтрүүлэн өнгөрүүлэх чадварыг

¹ <https://www.1212.mn>

хангах асуудалд бэрхшээл үүсэх, 130-аас дээш бол тухайн хотын автомашинд хязгаар тавих, 200-250 хүрвэл нийтийн үйлчилгээний тээврийн хэрэгсэлд давуу эрх өгч зөвхөн түүгээр үйлчлүүлэх асуудал тавигддаг юм байна.

Энэхүү өгүүлэлд дараах 2 үндсэн асуудлын талаар авч үзлээ. Үүнд:

1. Нийслэлийн авто замын түгжрэл, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйл, түгжрэлийг бууруулах зарим арга зам

2. Замын хөдөлгөөнд саад учруулж буй тээврийн хэрэгслийг тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто

машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаний үйл ажиллагааны талаар товч өгүүллээ.

Нэг. нийслэлийн авто замын түгжрэл, нөлөөлж буй хүчин зүйл.

Авто замын түгжрэлийн асуудал ярьж байгаа дэлхийн томоохон хотуудын хувьд 1000 хүнд ногдох суудлын автомашин нь 120-оос дээш байгаа бөгөөд Улаанбаатар хотын хэмжээнд энэ үзүүлэлт 239 байгаа нь тулгамдсан асуудал болжээ.

Нийслэлд бүртгэлтэй автотээврийн хэрэгслүүдийг хөдөлгүүрийн төрлөөр ангилбал,

Хүснэгт №1

№	Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгүүр	Тоо ширхэг
1.	Бензин хөдөлгүүртэй тээврийн хэрэгсэл	407,712
2.	Дизель хөдөлгүүртэй тээврийн хэрэгсэл	129,858
3.	Цахилгаан хөдөлгүүр бүхий тээврийн хэрэгсэл	306
4.	Хийн хөдөлгүүр бүхий тээврийн хэрэгсэл	13,641

Нийслэлийн авто замын хөдөлгөөнд оролцож байгаа тээврийн хэрэгслийн 128,983 буюу 21.4% нь Toyota Prius маркийн автомашин байна.

Авто замын зохицуулалтын бодлого хариуцсан бүхэл бүтэн яам, газар байдаг боловч авч хэрэгжүүлж буй бодлого, шийдвэр, ажил арга хэмжээ нь хүссэн үр дүнд хүрэхгүй байгаа нь бодлого оновчтой бус байгаатай холбоотой байна.

Нөгөө талаараа замын бодлого боловсруулдаг яамны төсөв түгжрэлийн асуудлыг нэг мөр болгоход хүрэлцэхгүй байна. Тиймээс байгаа мөнгөндөө тааруулан шийдэхийн тулд зам өргөсгөж, гэрлэн дохиог өнөөг хүртэл энд тэндгүй байрлуулсаар ирсэн нь түгжрэл бий болгоход зохих нөлөө үзүүлжээ. Өөрөөр хэлбэл түгжрэлийн “буруутан” гэрлэн дохио 250 метр тутамд байгаа нь түгжрэлийг зохиомлоор үүсгэх нэг хүчин зүйл болж байна. Тухайлбал, нийслэл хотын төвийн баруун дөрвөн замаас УБИС хүртэлх замд 5-6 гэрлэн дохиотой, тэр болгон дээр хөдөлгөөнд зогсонги байдал руу орж түгжрэл гацаа үүсгэж байна.²

Улаанбаатар хотод өдөрт дунджаар 200 мянга орчим автомашин хөдөлгөөнд оролцдог тухай дээр дурдсан. Үүнээс өглөө ажил сургууль цэцэрлэг цуглах, буюу 07:30-

09:00, өдөр 11:50-13:00 цаг орой тарах буюу 17:00-19:30 цагийн хооронд хөдөлгөөний ачаалал хамгийн оргилдоо хүрч байна.

Энэ бол түгжрэлийн хамгийн гол шалтгаан болох хот төлөвлөлттэй холбоотой ба засаг захиргааны байгууллага, сургууль цэцэрлэг гэх мэт хамгийн олон хүний оролцоотой үйл ажиллагаа явуулдаг объектууд хотын төвд байрладагтай шууд холбоотой.

Зөвхөн Их тойруугийн дотор гэхэд л өнөөдрийн байдлаар төрийн 286 байгууллагад 28993 алба хаагч ажиллаж байгаа гэсэн судалгаа байна. Тэдгээрийн 11402 нь нийтийн тээврээр, 4698 нь явганаар, 12893 нь хувийн автомашинаар хамгийн багадаа 3 км хол нь 10 орчим км замыг автомашинаараа туулж ажлын байрандаа ирдэг ба автомашинаа өдрийн турш зогсоолд тавьдаг. Энэ байдал нь нэгд замын ачааллыг нэмэгдүүлдэг хоёрт авто зогсоолын хүртээмжийг шууд бууруулдаг сөрөг талыг бий болж байна.

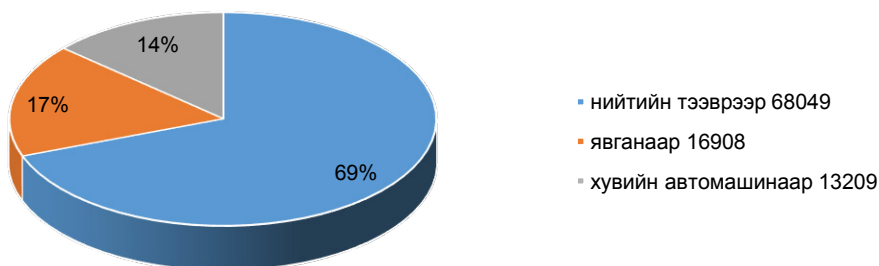
Их дээд сургуулийн тухайд 92098 оюутан өглөө оройн цагаар сургууль гэр хоёрын хооронд явдаг ба тэдгээрийн 68049 буюу 69% нь нийтийн тээврээр, 16908 буюу 17% нь явганаар, 13209 буюу 14% нь хувийн автомашинаар замын хөдөлгөөнд ордог юм байна. Үүнийг графикаар үзүүлбэл:

² <http://eagle.mn>

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЙС

Нийслэлийн их дээд сургуульд сурч байгаа оюутнуудын замын хөдөлгөөнд оролцож буй судалгаа 2021 он

Худалдаа үйлчилгээний томоохон төвүүдийн байрлал тэдгээрийн орчин дахь замын хөдөлгөөний зохион байгуулалт оновчгүй, зогсоолын талбайн менежмент, зохицуулалт хангалтгүй, хүрэлцээгүй байдал нь түгжрэлд нөлөөлөх гол хүчин зүйл болж байна.

Замын ачааллыг бууруулахаар авсан нэг арга хэмжээ бол дугаарын хязгаарлалт юм. Энэ шийдвэр нь хэдийгээр маш зөв гаргалгаа байсан боловч маш олон тооны иргэд хууль бус дугаар хэрэглэх, боломж бүхий иргэд 2 автомашинтай болж эхэлсэн нь үр дүнг бууруулсан гэж мэргэжлийн хүмүүс үзсэн байна.

Замын хөдөлгөөний түгжрэлийн өөр нэг шалтгаан бол зогсоолын гачигдал. Зогсоолын боломжит хувилбаруудыг судалж тогтоон ашиглахгүй байгаа болон зогсоолын менежмент хангалтгүйгээс албан газар байгууллагууд өөрийн өөрийн орон зайг хамгаалан зөвхөн өөрсдийн эрх ашгийг бодон бие даасан зогсоолын орон зайг нийтийн эрх ашгийг үл хамааран бий болгодог байдал ихээхэн нөлөөлж байна.

Энэ нь нэг талдаа зогсоолын тухай биеэ даасан хууль байхгүйтэй шууд холбоотой юм. Үүнээс гадна төр засгийн болон гадаадын зочид төлөөлөгчдийн хамгаалалтын ажил, зам засвар цэвэрлэгээний ажил, замын хажуугийн барилга бүтээн байгуулалтын хариуцлагагүй үйл ажиллагаанаас шалтгаалсан түгжрэлүүд томоохон байр суурийг эзэлж байна.

Нийслэлийн авто замын ачааллыг нэмэгдүүлж, түгжрэлийг үүсгэхд юу нөлөөлсөн талаар иргэдээс судалгаа³

авахад дараах хариултыг өгсөн байна. Тухайлбал:

Нэгд, гурван хүүхэд тутмын нэг нь харьяа сургуульдаа явдаггүй. Харин тэднийг хүргэж өгөхийн тулд хотын төв рүү явах иргэдийн 26 хувь нь хувийн унаагаар хүргэж өгдөг байна. Энэ нь түгжрэл үүсэхэд голлон нөлөөлдөг гэжээ.

Хоёрт, томоохон зах худалдааны төвүүдээс үүдэлтэй түгжрэл байна. Учир нь, нийслэлийн том гэх бүхий л худалдааны төвүүд хотын төвд байрладаг байна. Судалгааны дүнгээр хотын төв рүү орж буй иргэдийн 40 хувь нь худалдаа, наймаа хийх, дэлгүүр хэсэх гэж явдаг.

Гуравт, 10 өрх тутмын нэг нь такси үйлчилгээнд явдаг гэсэн байна. Тэгвэл нийслэлд 414 мянган өрх бий гэвэл 41400 машин нийслэлийн түгжрэлд томоохон нөлөө үзүүлж байна гэдгийг иргэд онцолсон байна.

Харин “түгжрэлийг бууруулахын тулд ямар арга хэмжээ авбал үр дүнтэй вэ?” гэдгийг иргэдээс асуухад дараах таван саналыг хамгийн их хэлжээ. Үүнд:

1. Иргэдийн 61-76 хувь нь гэрийн ойролцоо цэцэрлэг, сургууль шинээр барьж, хүрэлцээ хангамжийг нэмэгдүүлэх;

2. Нарантуул, Хүчитшонхор, Бөмбөгөр, 100 айл зэрэг томоохон худалдааны төв, захуудыг дэд төвүүдэд тархаан байрлуулах;

3. Нийтийн тээврийн парк шинэчлэл хийх, метро их багтаамжит масс транзит барьж нэвтрүүлэх;

4. Авто замын сүлжээг нэмэгдүүлэх;

5. Ухаалаг гэрлэн дохионы системийг нэвтрүүлж оргил цаг болон,

³ <http://itoim.mn/article/X4kAG/31949>

ачаалалтай уулзваруудын хөдөлгөөнийг ажлуудыг хийвэл түгжрэл бууруулсан гэж оновчтой зохицуулалтыг хийх зэрэг үзнэ⁴ гэжээ.

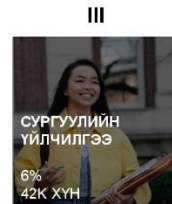
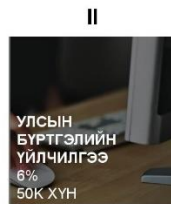
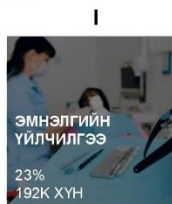
Бүдүүвч зураг №1

ИРГЭДИЙН ИХ ТӨЙРҮУГИЙН БҮС РҮҮ НЭВТРЭН АВДАГ ТӨРИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНҮҮД

- УБ хотын 18-65 нийт иргэдийн 32% нь буюу 1/3 хэсэг нь их тойруу руу нэвтрэн төрийн үйлчилгээ авахгүй байна.
- Эдгээр иргэдийн насны бүлгээр нь авч үзвэл 18-20 настай иргэдийн 49%, 21-25 настай иргэдийн 40% нь их тойруу руу нэвтрэн төрийн үйлчилгээ авахгүй байна.
- Бусад насны бүлгийн хувьд 23%-33% нь их тойруу руу нэвтрэн төрийн үйлчилгээ авдаггүй байна. Үүнээс үзэхэд одоогоор нас залуу иргэд их тойруугаас төрийн үйлчилгээ авах байдал нь бусадтай харьцуулахад бага байна.

Үйлчилгээ	Эзлэх %
Бусад үйлчилгээ	4%
Дүүргийн ЗДТГ-ын үйлчилгээ	4%
Нийгмийн даатгалын үйлчилгээ	3%
Нэг цэгийн үйлчилгээ	2%
Газрын албаны үйлчилгээ	2%
Татварын үйлчилгээ	2%
Хотын захиргаанаас үйлчилгээ авдаг	2%
Цагдаагийн байгууллагын үйлчилгээ	2%
Төрийн яамны үйлчилгээ	1%
Хорооны үйлчилгээ	1%
Нийгмийн халамжийн үйлчилгээ	1%
Шүүх, прокурорын үйлчилгээ	1%

- УБ хотын иргэдийн 23% нь буюу 4 хүн тутмын 1 нь эмнэлгийн үйлчилгээ авахаар их тойруугийн бүс рүү нэвтрэдэг байна.
- Мөн 6% нь улсын бүртгэлийн үйлчилгээ авахаар, 6% нь сургуулийн үйлчилгээ авахаар их тойруугийн бүс рүү нэвтрэдэг байна.

Судалгаанд оролцсон иргэдийн 82 хувь нь 100 айлыг хотоос гаргах, 73-75 хувь нь Нарантуул захын өргөтгөлийг, Өгөөмөр захыг хотоос гаргаж задлахыг дэмжжээ. Нарантуул орчмын бүсийг хотоос гаргавал түгжрэлийг бууруулахад бодитой үр дүн гарна⁵ гэсэн байна.

Өнөөдөр нийслэлийн автозамын Улаанбаатар хотын Захирагчийн ажлын алба, Нийслэлийн Авто замын газар, Нийслэлийн Замын цагдаагийн газар, Ерөнхий төлөвлөгөөний газар, Мэдээллийн технологийн газар, Боловсролын газар, Гудамж төсөл, Зам тээврийн яам зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллагын төлөөлөл хамтран Авто замын ачааллыг зохицуулах арга хэмжээг зохион байгуулах, нэгдсэн удирдлагаар хангах ажлын хэсгийг байгуулаад ажиллаж эхэлжээ. Тухайлбал:

- Сургуулийн автобус явуулж эхэлсэн
- Нийтийн тээврийг нэгдүгээр эгнээгээр зорчуулах
- Шинээр зам барих
- Зам өргөтгөн шинэчлэх
- Байгалийн чулуун хучилттай зам шинээр барих
- Авто машиныг тэгш сондгой дугаараар хөдөлгөөнд оролцуулах зэрэг ажил, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлжээ.

Түүнчлэн Засгийн газартай хамтран машины хэрэглээг бууруулах бодлого баримталсны үр дүнд ухаалаг тээврийн хэрэгслийн систем нэвтрүүлэх гэж байна. Нийтийн тээвэр ухаалаг системд шилжсэнээр иргэд машины хэрэглээнээсээ татгалзаж, автобусыг сонгон үйлчлүүлж, замын ачааллыг бууруулахад тодорхой хэмжээгээр нөлөөлнө хэмээн тооцоолжээ. Нийслэлийн Мэдээлэл технологийн газар, Замын хөдөлгөөний удирдлагын төв хамтраад “Түгжрэл” нэртэй аппликэйшн зохион бүтээхээр ажиллаж байгаа бөгөөд ус апп-ын тусламжтайгаар жолооч нар замын хөдөлгөөний тухай мэдээлийг гар утсандаа авч очих газартаа хамгийн богино хугацаанд хүрэх юм.

Хоёр. Тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаний үйл ажиллагаа:

Монгол улсын хууль зүйн дотоод хэргийн сайдын 2019 он 06 дугаар сарын 07-ны өдрийн А-101 дүгээр тушаалаар баталсан “Замын хөдөлгөөн зохицуулах, хянан шалгах журам”⁶-ын 9 дүгээр бүлгийн дахь хэсэгт зааснаар цагдаагийн алба хаагч нь Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.3.4 дэх хэсэг, 33, 34

⁴ Авто замын түгжрэлийг бууруулах шийдлийн судалгаа. УБ.2021

⁵ <http://itoim.mn/article/X4kAG/31949>

⁶ <https://legalinfo.mn/mn/detail/14469>

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

дүгээр зүйл⁷, Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.2 дахь хэсэгт⁸ заасан үндэслэл, журмын дагуу тээврийн хэрэгслийг түр саатуулах, зөөж шилжүүлэх шийдвэрийг “бичгээр” буюу “цахимаар” гаргана.

Нийслэлийн хэмжээнд тээврийн хэрэгслийг түр саатуулах, зөөж шилжүүлэх үйл ажиллагааг гэрээний хүрээнд хэрэгжүүлж байгаа 14 аж ахуйн нэгжийн 100 ачигч-чирэгч автомашин ажиллаж байна.

Замын хөдөлгөөний дүрэмд заасан түр буюу удаан зогсох журам зөрчиж, бусад тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд саад учруулсан тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч-чирэгч автомашин ашиглан зөөж шилжүүлснээр замын хөдөлгөөний түгжрэл, саатлыг бууруулахад тодорхой хувиар нөлөөлдөг. Түүнчлэн гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдуулан шалгах шаардлагатай тээврийн хэрэгслийг цагдаагийн эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрийн дагуу түр саатуулах байранд саатуулан ажиллаж байна.

Монгол Улсын Замын хөдөлгөөний дүрмийн 14.8⁹-д зааснаар дараахь тохиолдолд түр зогсохыг хориглоно. Үүнд:

а/ уулзвар, гарц дээр болон уулзварт 20 м, гарцад 10 м-ээс ойр зайд (тусгаарлах зурвас буюу тэнхлэгийн үргэлжилсэн шугамтай Т-хэлбэрийн уулзвар, гарцын хөдөлгөөн огтлолцохгүй хэсэгт зогсохоос бусад тохиолдолд);

б/ явган хүний гарц, унадаг дугуйн замын огтлолцол дээр болон тэдгээрийн өмнө 5 м-ээс ойр зайд;

в/ чиглэлийн тээврийн хэрэгслийн буудал, таксийн зогсоол дээр (22 цагаас 06 цагийн хооронд хүн буулгах, суулгахын тулд түр зогсохоос бусад тохиолдолд);

г/ чиглэлийн тээврийн хэрэгслийн эгнээ болон унадаг дугуйн эгнээнд;

д/ төмөр замын гарам дээр болон түүнд 20 м-ээс ойр зайд;

е/ гүүрэн дээр болон доор;

ж/ хонгил дотор;

з/ замын тэмдэг, гэрлэн дохиог бусад жолоочоос халхлах газарт;

и/ бусад тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг хаах газарт;

к/ тээврийн хэрэгсэл зогсоход түүнээс үргэлжилсэн шугаман тэмдэглэл (зорчих хэсгийн захыг тэмдэглэснээс бусад) буюу зорчих хэсгийн эсрэг талын зах, эсхүл тэр талд зогсож байгаа тээврийн хэрэгсэл хүртэл 3 м-ээс бага зайтай газарт;

л/ 5.29 тэмдэг бүхий ослын зогсолтын зурвас дээр;

м/ үзэгдэлт замын дагуу аль нэг чигт 100 м-ийн дотор хязгаарлагдмал нөхцөлд зорчих хэсэг дээр¹⁰ түр зогсохыг хориглодог байна.

Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх, түр саатуулах үйл ажиллагааг 2020 оны 9 дүгээр сараас эхлэн цахим хэлбэрт шилжүүлж, дээрх хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд өдөр тутмын хяналтыг тавих, иргэдэд хүндрэл чирэгдэлгүй үйлчлэх нөхцөл боломжийг бүрдүүлсэн байдаг.

Хүснэгт №4

№	Цахим хэлбэр шилжүүлэхээс өмнөх байдал	Цахим хэлбэр шилжүүлсэний дараах байдал
1.	Зааж шилжүүлэх талаарх шийдвэрийг цагдаагийн алба хаагч гараар бичиж өгдөг байсан;	Зөөж шилжүүлэх шийдвэрийг 7 хоногийн хуваарийн дагуу ээлжээр цагдаагийн алба хаагч цахимаар гаргадаг болсон.
2.	Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлсэн, түр саатуулсан талаарх мэдээлэл бүрэн бүртгэгддэггүй байсан	Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлсэн талаарх мэдээллийн цахим сантай болж, мэдээлэл бүрэн бүртгэгдэж, иргэд шуурхай мэдээлэл авах боломж бүрдсэн.
3.	Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлсэн талаар иргэдэд мэдээлэл хүргэдэггүй бөгөөд 18001200 лавлах утсанд мэдээллийг бүртгэдэг байсан;	Зөөж шилжүүлсэн тээврийн хэрэгслийн жолоочид хэлбэрээр мэдээлэл хүргэдэг болсон. /автомашинь салхины шилэн дээрх утасны дугаар луу/
4.	Тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлсэн орлогоос татвар төлдөггүй байсан;	НӨАТ болон байгууллагын орлогын албан татвар төлөгддөг болсон
5.	Тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх үйл ажиллагаа эрхэлдэг аж ахуйн нэгжүүд	Аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаанд өдөр тутмын хяналт тавьж эхэлснээр хууль

⁷ Төрийн мэдээлэл. 2017. №8. Цагдаагийн албаны тухай хууль

⁸ Төрийн мэдээлэл. 2015. №28. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль

⁹ <https://legalinfo.mn/mn/detail/13641>. Монгол Улсын Засгийн газрын 2018 оны 8 дугаар сарын 08-ны өдрийн 239 дугаар тогтоолоор батлагдсан.

¹⁰ <https://legalinfo.mn/mn/detail/13641>.

холбогдох дүрэм, журмыг бүрэн хэрэгжүүлдэггүй, иргэдийг чирэгдүүлдэг байсан.	тогтоомжийг хэрэгжүүлэх байдалд ахиц гарч, иргэдэд нээлттэй болсон
--	--

Нийслэлийн хэмжээнд замын хөдөлгөөнд оролцож байгаа тээврийн хэрэгслийн жолооч нараас дараах нийтлэг зөрчил ихээр гаргадаг байна. Тухайлбал:

- “Чиглэлийн тээврийн хэрэгслийн эгнээ” тэмдэг, тэмдэглэл бүхий зорчих хэсгийн “нэгдүгээр” эгнээнд тээврийн хэрэгслээ зогсоож, нийтийн тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд саад учруулдаг;

- Замын хөдөлгөөний дүрэмд заасан түр буюу удаан зогсох журмыг зөрчиж, зорчих хэсэг дээр тээврийн хэрэгслээ удаан хугацаагаар орхиж, бусад тээврийн хэрэгсэл, явган зорчигчийн хөдөлгөөнд саад учруулдаг;

- Явган хүний зам гарц дээр буюу тэмдэг, тэмдэглээ зөвшөөрөгдөөгүй явган

хүний зам дээр тээврийн хэрэгслээ байрлуулж, явган зорчигчийг зам тээврийн осолд өртөх эрсдэл үүсгэдэг;

- Байгууллагын гарц, хаалгыг хааж, түүнчлэн зогсоолд байрлуулахдаа бусад тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг хаах газарт удаан хугацаагаар тээврийн хэрэгслээ зогсоож, цагдаагийн байгууллагын гомдол, мэдээлэл хүлээн авах тусгай дугаарын утсанд зохиомол ачаалал үүсгэдэг зэрэг болно.

Цахим систем нэвтэрснээс хойш 2020.03.20-ны өдрөөс 2021.02.27-ны өдөр хүртэл хугацаанд Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо болон Тээврийн цагдаагийн албанд 77520 хүсэлт ирүүлснийг шийдвэрлэсэн байна. Үүнийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Цахим систем нэвтэрснээс хойш тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх хэрэгцээ шаардлага, үүнээс зөөж шилжүүлсэн тээврийн хэрэгсэл

Хүснэгт №5

№	Асуумж	Тоо	Тайлбар
1.	Тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх талаар ирүүлсэн хүсэлт	77520	Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо болон Тээврийн цагдаагийн албанд ирүүлсэн
2.	Түр саатуулах байранд хүргэгдсэн	20341	Хүсэлтийг хүлээн авч цахимаар шийдвэр гаргасан
3.	Түр саатуулахаас татгалзаж шийдвэрлэсэн	3940	Хүсэлтийг зөвшөөрөхгүй, цуцалсан
4.	Жолооч нь ирсэнээр хүлээлгэж өгсөн	19965	Төлбөрөөс чөлөөлөгдсөн
5.	Цагдаагийн алба хаагчийн шийдвэрээр хууль сахиулах зорилгоор түр саатуулсан	33274	Согтуугаар болон эрхийн үнэмлэхгүйгээр тээврийн хэрэгсэл жолоодсон гэх мэт

Улаанбаатар хотод тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх үйл ажиллагаа явуулдаг 14 аж ахуйн нэгжтэй холбоотой 290 өргөдөл, гомдол ирүүлсэнээс бүгдийг шийдвэрлэсэн байна. Иргэдээс гаргасан

өргөдөл, гомдлын 15 буюу 5.1% нь зөрчилтэй байсан бөгөөд 27 буюу 9.3%-д төлбөрийг буцаан орсон байна. Иргэдээс гаргасан өргөдөл, гомдлыг 14 аж ахуйн нэгж тус бүрээр нь нарийвчлан авч үзвэл:

Тээврийн хэрэгсэл зөөж шилжүүлэх, түр саатуулах үйл ажиллагаатай холбоотой иргэдийн өргөдөл гомдол, санал мэдээлэл шийдвэрлэлт¹¹

Хүснэгт №6

№	Аж ахуйн нэгж	Ирсэн өргөдөл гомдол	Шийдвэрлэсэн өргөдөл гомдол	Зөрчилтэй	Төлбөр буцаан олгосон
1.	“Юу Эн Эм Жи Эл” ХХК /ТС-1/ БЗД	6	6	0	0
2.	“Их тээвэр” ХХК /ТС-4/ БЗД	13	13	1	1
3.	“Авто хүч” ХХК /ТС-3/ СХД	0	0	0	0
4.	“Авто гоулд транс” ХХК /ТС-6/ СХД	7	7	1	0

¹¹ Нийслэлийн авто замын хөгжлийн газрын танилцуулга. УБ.2021

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

5.	"Бодь транс" ХХК /ТС-8/ БГД	18	18	0	3
6.	"Баян хаяабуса" ХХК /ТС-11/ БГД	21	21	2	0
7.	"Сидней констракшн монголиа" ХХК /ТС-10/ ХУД	10	10	2	0
8.	"Дабль эйт" ХХК /ТС-12/ ХУД	5	5	0	0
9.	"Тэнгэрлэг наяд" ХХК /ТС-14/ ХУД	14	14	3	2
10.	"Булган жацо" ХХК /ТС-15/ ЧД	41	41	2	4
11.	"Батзэв" ХХК /ТС-2/ ЧД	65	65	3	6
12.	"Би Икс Юу Ти" ХХК /ТС-5/ СБД	25	25	1	2
13.	"Успех" ХХК /ТС-9/ СБД	58	58	0	6
14.	"Энергетикланд" ХХК /ТС-13/ СБД	7	7	0	3
Нийт		290	290	15	27
Ирүүлсэн санал хүсэлт		56	56		

Тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаниуд зөрчилтэй тээврийн хэрэгслийг эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэрээр зөөж шилжүүлэхээс гадна эвдэрсэн, мөргөлдсөн, өөрөө явах боломжгүй, удаан хугацаагаар асаагүй, авто машин ачих, чирэх, цас, ус, шавар, хайрганд суусан машиныг хот дотор болон хот хооронд 24 цагын турш хямд үнээр үнэ тохирч ачих, чирэх, татах үйлчилгээг түргэн шуурхай үзүүлдэг байна.

Тээврийн хэрэгслийг зориулалтын ачигч, чирэгч авто машинаар зөөж шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлж буй компаниудын төлөөллөөс бүрдсэн "Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо" нь 2015 оноос өнөөдрийг хүртэл үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа бөгөөд төр, хувийн хэвшилтэй хамтарч ажилладаг байна.

Монгол Улсын Хууль Зүй, Дотоод Хэргийн Сайдын 2019.06.07 өдрийн А/101 тоот тушаалын 9.7."Цагдаагийн алба хаагч нь Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.3.4 дэх хэсэг, 33, 34 дүгээр зүйл, Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.2 дахь хэсэгт заасан үндэслэл, журмын дагуу тээврийн хэрэгслийг түр саатуулах, зөөж шилжүүлэх шийдвэрийг бичгээр буюу цахимаар гаргана". гэж заасны дагуу "Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо" нь www.auto-ub.com цахим сайт болон Мобайль аппликейшнийг өөрийн хөрөнгө болох 180 сая төгрөгөөр хөгжүүлж Тээврийн цагдаагийн албатай 2020.02.02 өдөр байгуулсан 20/02 тоот хамтарч ажиллах гэрээ байгуулсан байна.

Уг гэрээний үндсэн дээр Улаанбаатар хотод Замын хөдөлгөөний дүрмийн 14.8 дэх заалт түр буюу удаан зогсохыг хориглосон газраас тээврийн хэрэгслийг зөөж

шилжүүлэх зөвшөөрлийг өмнө нь Тээврийн цагдаагийн албаны 400 орчим цагдаагийн алба хаагч дээр төвлөрч ажилладаг байсныг цагдаагийн байгууллагын 2 алба хаагч дээр төвлөрүүлж өгснөөр цагдаагийн байгууллага болон Нийслэлийн татварын алба, Нийслэлийн үйлчилгээний нэгдсэн төв /1800-1200 утасны дугаар/, Нийслэлийн авто замын хөгжлийн газар, Нийслэлийн мэдээллийн технологийн газар, Үндэсний дата төв гэх зэрэг төрийн байгууллагуудын цахим системтэй уялдаж нэгдсэн мэдээллийн сан үүссэн нь авилгалаас ангид байх, иргэдэд ил, тод нээлттэй болгосон бөгөөд Үндэсний дата төвийн ХУР системтэй холбогдсоноор хуурамч улсын дугаар, эрэн сурвалжлагдаж байгаа тээврийн хэрэгслийг илрүүлэх ажил эрс сайжирсан байна.

Дээрх программ хангамжийн хамгийн том шийдвэрлэгдсэн асуудал нь иргэд, жолооч нарын гар утсанд зөөж шилжүүлсний дараа аль тээврийн хэрэгсэл түр саатуулах хашаа /байр/-нд байгаа талаарх мессеж цаг алдалгүй илгээдэг болсон нь иргэдэд хүндрэл, чирэгдэл учруулдаг байсныг бүрэн шийдвэрлэсэн бөгөөд Нийслэлийн мэдээллийн технологийн газрын www.smartcar.mn цахим системтэй холбогдож иргэдэд журамлагдсан тээврийн хэрэгслийн талаарх мэдээлэл нээлттэй болжээ.

Түүнчлэн тусгай зориулалтын ачигч, чирэгч автомашинуудыг баазын дугаартай болгож нэгдсэн программд жолооч, техникийн ажилтан болон ачигч, чирэгч автомашинуудыг нэгдсэн мэдээллийн сантай болгосон нь зохих үр дүнгээ өгч эхэлжээ.

"Ачигч автомашинуудын нэгдсэн холбоо" Тээврийн цагдаагийн алба, Нийслэлийн авто замын хөгжлийн газартай

хамтран хувийн хэвшлийн 14 аж ахуй нэгж, байгууллагад сар тутамд Замын хөдөлгөөний дүрэм болон, ёс зүйн сургалтыг оруулсанаар ажилтнуудаас гаргаж буй харилцааны ба ёс зүйн зөрчил буурах хандлагатай байна.

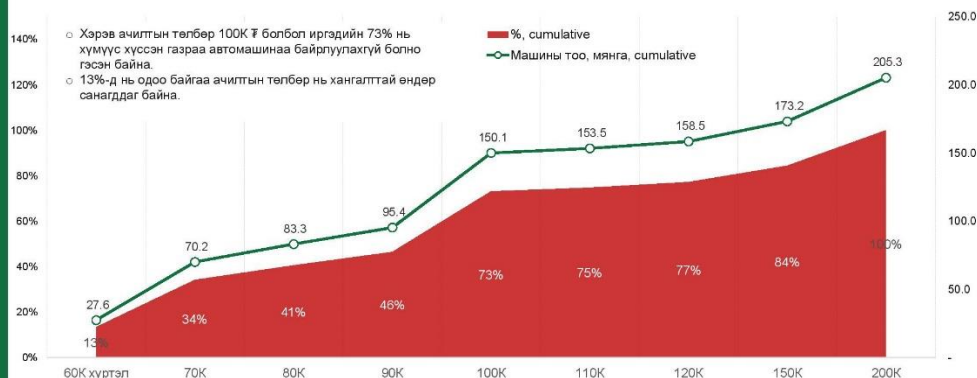
Нэгдүгээр эгнээнд байрлуулсан иргэдийн автомашины ачилтын төлбөрийг 100 мянган төгрөг болговол нийт жолооч нарын 73 хувь нь хаа хамаагүй газар машинаа байрлуулж түгжрэл үүсгэхгүй¹² гэх тооцоог энэхүү авто замын түгжрэлийг бууруулах шийдлийн судалгаанд дүржлээ.

График №2¹³

தெய்வம் போல வாழ வேண்டும்

АЧИЛТЫН ТӨЛБӨР 100 МЯНГАН ₮ БОЛОХОД ЖОЛООЧ НАРЫН 73%
НЬ ДУРТАЙ ГАЗРАА АВТОМАШИНАА БАЙРЛУУЛАХГҮЙ БОЛНО ГЭЖ
ҮЗЭЖ БАЙНА

32

Одоо мөрдөгдөж буй журмаар зөвхөн иргэн, хувийн хэвшлийн хооронд харилцаа үүсээд байгаа юм. Гэтэл үүнд төрийн байгууллагын зохицуулалт дан ганц зөвхөн журмаар зохицуулагдана гэдэг нь ойлгомжгүй байдлыг үүсгэж байна.

Ажилтын команийн ажилтан “Чанга яригчаар автомашины улсын дугаарыг дуудсаны дараа зөөн шилжүүлэхийн тулд бэхэлгээ татлага хийхээс авхуулаад процетурын ажил явагдана. Энэ хугацаанд жолооч гарч ирсэн тохиолдолд автомашиныг үнэ төлбөргүй буцаан олгоно. Харин зөөн шилжүүлж байхад жолооч ирвэл буцаан өгөхгүйгээр журмын хашаанд очиж байж асуудлыг шийдвэрлэнэ. Гэтэл иргэд автомашиныг нь ачаад гэрлэн дохио, уулзвар аль эсхүл түгжрэлд зогсч байхад хойноос нь гүйгээд ирдэг. Жолооч нар дүрэм зөрчихгүй байвал машин ачих, ажилтын компани байх шаардлагагүй. Замын хөдөлгөөний дүрмийг зөрчих тохиолдол багасахгүй байгаа учраас ажилтын компанийн үйл ажиллагаа ч зогсохгүй байгаа”¹⁴ гэж хэлсэн байдаг.

Ачилтын компанийн ажилчид ачих машины дөрвөн талаас бичлэг хийж баримтжуулаад орчныг нь харуулсан зураг бичлэгийг Тээврийн цагдаагийн алба эсвэл Замын хөдөлгөөний удирдлагын төв рүү илгээхэд бичлэгийг нь шалгаад ачих эсэхийг нь шийднэ. Ачилтын компанийн илгээсэн автомашины зөрчлийг цагдаагийн алба хаагч хараад замын хөдөлгөөний дүрэм зөрчсөн эсэхийг тогтооно. Зөрчсөн бол зөвшөөрлийг нь цахимаар өгнө. Зөвшөөрөл өгөх үед ямар компанийн аль ачигч автомашинаас хүсэлт ирж байгаа нь харагдахгүй. Зөвхөн тухайн ачуулах гэж байгаа автомашины мэдээлэл л ирнэ. Харин зөвшөөрөл өгөх юм уу татгалзсаны дараа аль компанийн ямар автомашин гэдгийг харах боломжтой юм байна.

Өнөөдөр НИТХ, Засаг дарга болон Нийслэлийн авто замын газраас ажлын хэсэг гарган автомашин ачилтын журамд оруулах өөрчлөлтүүдийг боловсруулж байна. Ажлын хэсгээс гаргаж буй зарим саналуудыг түүвэрлэн авч үзвэл нэгдүгээр эгнээ болон автомашин зогсоохыг

¹² Авто замын түгжрэлийг бууруулах шийдлийн судалгаа. УБ.2021

¹³ <http://itoim.mn/article/X4kAG/31949>

¹⁴<https://www.moto.mn/news/163179644072392>

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ТӨРӨН СУРГАЛ

хориглосон байршлуудад автомашинаа байрлуулсан тохиолдолд олон нийтийн байцаагч ажиллана. Ачигч машин ирэхээс өмнө олон нийтийн байцаагч тухайн автомашины жолооч руу мэдэгдэн Зөрчлийн тухай хуулиар торгууль тавина. Тухайн торгууль тавьж буй мөнгө нь төрд төвлөрнө. Харин тэр хугацаанд жолооч амжиж автомашинаа аваагүй тохиолдолд ачилтын компани ачих ёстой гэсэн өөрчлөлтийн саналыг ажлын хэсгээс гаргаж байгаа юм байна.

Дүгнэлт. Нийслэл Улаанбаатар хот өнөөдөр хурдацтай хөгжиж, өргөжин тэлэхийн хэрээр хотжилтыг дагасан асуудлууд нэмэгдэж, шийдвэрлэх бололцоо нь улам бүр бэрхшээлтэй болсоор байна. Агаар, хөрс, орчны бохирдол зэргээс гадна замын түгжрэл нь нийслэлийн өмнө тулгамдаад буй хамгийн бэрхшээлтэй асуудлын нэг болжээ.

Түгжрэлийг бууруулах чиглэлээр нутгийн захиргааны байгууллагаас нэлээдгүй олон ажил, арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэний нэг нь хориглосон газар зогсож, зөрчил гаргасан тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх ажил байсан юм. Машин ачилтын компанийн үйл ажиллагаатай холбоотой асуудал өнөөг хүртэл иргэд, холбооны хооронд гарсаар байгаа нь холбогдох эрх зүйн зохицуулалт машин ачихтай холбоотой харилцааг бүрэн зохицуулж чадахгүй байгаагтай холбогдож байна.

Санал. Нийслэлийн авто замын түгжрэлийг бууруулах, машин ачилтын компанийн үйл ажиллагааг сайжруулах үүднээс дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Технологийн дэвшил түгжрэл бууруулахад дэмжлэг үзүүлэх;

Технологийн дэвшлийг ашиглан замын түгжрэлийн мэдээллийг зорчигчдод тогтмол хүргэхийн зэрэгцээ нийслэлийн хөдөлгөөнд орж байгаа бүх тээврийн хэрэгсэлд GPS болон FM радио байгааг ашиглан нэвтрүүлэх ажлыг эрчимжүүлбэл түгжрэл буурах боломжтой.

2. Нийтийн тээврийн үйлчилгээг чанаржуулах

Нийтийн тээврийн хэрэгслийн үйлчилгээг чанаржуулан боловсронгуй болгосноор хувийн автомашинаар зорчих хөдөлгөөнийг буурна.

3. Хувийн таксиний үйлчилгээг журамлах;

Хувийн таксины үйлчилгээг эрх зүйн журамлаж, нэгдсэн тогтолцоо бий болгож, дуудлагын журамд оруулснаар үйлчлүүлэгч хайж хотын төвөөр сэлгүүцэх нь багасна.

4. Унадаг дугуйгаар зорчих орчин нөхцлийг бүрдүүлэх;

Унадаг дугуй болон явганаар авто замын хөдөлгөөнд оролцох нөхцлийг бүрдүүлснээр эрүүл мэнд болон эдийн засгийн үр өгөөжтэй алхам болно.

5. Машин ачилтын компанийн үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах;

Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх, түр саатуулах журам болон Тээврийн хэрэгслийг зөөж шилжүүлэх ажил, үйлчилгээг гүйцэтгүүлэх гэрээнд нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар өнөөдрийн зөрчилдөөнт асуудлыг арилгах, машин ачилтын компанийн ажилтны ажлын арга зүйг өөрчлөх талаар зохицуулалт нэмж тусгах шаардлагатай байна.

6. Авто замын хөдөлгөөнд саад учруулсан тээврийн хэрэгслийг зөөн шилжүүлэхдээ жолоочийн утас руу ачих болсон үндэслэл болон хаана хүргэх талаар мэдээлэл явуулж, 15 минут өнгөрсөний дараа эзэмшигч ирэхгүй бол ачих зохицуулалтыг тусгах

7. Машин ачилтын компанийн ажилтны харилцаан дээр анхаарч, байгууллагын дотоод журамд ажилтны ёс зүйн харилцааг зохицуулсан заалтыг нэмж тусгах зэрэг болно.

Ашигласан материал

1. Цагдаагийн албаны тухай хууль
2. Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль
3. Монгол Улсын Засгийн газрын 2018 оны 8 дугаар сарын 08-ны өдрийн 239 дугаар тогтоол
4. Авто замын түгжрэлийг бууруулах шийдлийн судалгаа. УБ.2021
5. Нийслэлийн авто замын хөгжлийн газрын танилцуулга. УБ.2021
6. Төрийн мэдээлэл. 2017. №8.
7. Төрийн мэдээлэл. 2015. №28.
8. <https://www.1212.mn>
9. <http://eagle.mn>
10. <http://itoim.mn>
11. <https://legalinfo.mn>
12. <https://www.moto.mn>